

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ORTA ÖĞRETİM SOSYAL ALANLAR EĞİTİMİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ÖĞRETMENLİĞİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

EDİRNELİ NAZMÎ'NİN PEND-NÂMESİNDE AHLÂK VE
EĞİTİM UNSURLARININ TESPİTİ VE İNCELENMESİ

AHMET ZEKİ GÜVEN

İZMİR
2006

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ORTA ÖĞRETİM SOSYAL ALANLAR EĞİTİMİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ÖĞRETMENLİĞİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

EDİRNELİ NAZMÎ'NİN PEND-NÂMESİNDEKİ
AHLÂK VE EĞİTİM UNSURLARININ TESPİTİ VE
İNCELENMESİ

Ahmet Zeki GÜVEN

Danışman
Prof.Dr. İlhan GENÇ

İZMİR
2006

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Edirneli Nazmî'nin Pend-nâmesinde Ahlâk ve ve Eđitim Unsurlarının Tespiti ve İncelenmesi” adlı çalışma, tarafımdan bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı dűşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığına ve yararlandığım yapıtların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara gönderme yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih:

Ahmet Zeki GÜVEN

Eğitim Bilimleri Enstitüsü M¼d¼rl¼đ¼ne

İşbu alışma, j¼rimiz tarafından Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalında T¼rk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Y¼KSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman:

¼ye:

¼ye

Onay

Yukarıda imzaların, adı geçen öğretim ¼yelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../2006

Prof.Dr.....
Enstit¼ M¼d¼r¼

**YÜKSEK ÖĞRETİM KURULU DÖKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ FORMU**

Tez No :

Konu :

Üniv. Kodu :

Tezin Yazarının :

Soyadı :GÜVEN

Adı :Ahmet Zeki

Tezin Türkçe Adı :

**EDİRNELİ NAZMÎ'NİN PEND-NÂMESİNDEKİ EĞİTİM VE AHLÂK
UNSURLARININ TESPİTİ VE İNCELENMESİ**

Tezin Yabancı Dilde Adı:

**THE EXAMINATION AND DETERMINATION OF THE FACTORS OF EDUCATION
AND MORALITY IN THE PEND-NÂME OF EDİRNELİ NAZMÎ**

Tezin Yapıldığı :

Üniversite :Dokuz Eylül Üniversitesi

Enstitü :Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Yılı :2006

Tezin Türü :

Yüksek Lisans

Doktora

Tıpta Uzmanlık

Sanatta Yeterlilik

Dili :Türkçe

Sayfa Sayısı : XII+385

Referans Sayısı :

Tez Danışmanının :

Ünvanı : Prof.Dr.

Adı : İlhan

Soyadı : GENÇ

Türkçe Anahtar Kelimeler

1-İnsan

2-Akıl

3-Bilgi

4-Ahlâk

5-Hakikat

6-İlim

İngilizce Anahtar Kelimeler :

1-Human

2-Mind

3-Knowledge

4-Morality

5-Reality

6-Science

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....	VIII
Giriş.....	1
1.BÖLÜM	
PEND-NÂME'DE DİN VE TASAVVUF.....	4
1.1. Din.....	4
1.1.1.Allah.....	4
1.1.2.Kur'an-ı Kerim.....	12
1.1.3. Peygamberler ve Dinî Şahsiyetler.....	14
1.1.3.1.Hz.Muhammed	14
1.1.3.2.Diğer Peygamberler	20
1.1.3.3.Dört Halife.....	23
1.1.3.4.Ehl-i Beyt.....	30
1.1.4.Âhret.....	31
1.1.4.1.Cennet-Cehennem.....	33
1.1.5.İbadetler.....	34
1.1.5.1.Namaz.....	36
1.1.5.1.Zekât.....	36
1.1.5.3.Sadaka.....	36
1.2.Tasavvuf-Tasavvufî Kavram ve Terimler.....	38
1.2.1.Vahdet.....	38
1.2.2.Aşk.....	38
1.2.3.Nefs.....	40
1.2.4.Tövbe.....	51
1.2.5.Tarikat.....	53
1.2.6.Uzlet.....	54
1.2.7.Zühd.....	55
1.2.8.Zikr.....	55
1.2.9.Riyâzet.....	64
1.2.10.Ehl-i Sülûk.....	65
1.2.11.Dervişlik.....	66

1.2.12.Ma'rifet.....	67
----------------------	----

2.BÖLÜM

PEND-NÂME'DE AHLÂKÎ ANLAYIŞ.....	71
2.1.Kanaatkârlık.....	71
2.2.Tembel Olmama.....	72
2.3.Hafiflik-Ağırbaşlılık.....	74
2.4.Kibir.....	75
2.5.Gıybet (Dedikodu)	80
2.6.Tevekkül.....	81
2.7.Şükretmek.....	82
2.8.Mertlik.....	86
2.9.Riyâ (Gösteriş).....	89
2.10.Hırs.....	91
2.11.İnatçılık.....	94
2.12.Pişmanlık.....	95
2.13.Helâl.....	96
2.14.Haram.....	97
2.15.Tama'-Açgözlülük.....	102
2.16.Güzel Söz Söylemenin Önemi.....	103
2.17.Mal, Makam ve Evlât Sevgisi.....	109
2.18.Allah Rızasını Gözetmek.....	112
2.19.İnsanlıktan Uzak Olmak.....	113
2.20.İsyân.....	115
2.21.Güler Yüzlü Olmak.....	116
2.22.İsraf.....	116
2.23.Cimrilik.....	117
2.24.Cömertlik.....	121
2.25.Hayır ve Hayırlı İş.....	127
2.26.Kötü Uygunsuz İşler.....	129
2.27.Hasetlik ve Kıskançlık.....	131

2.28.Gaflet.....	134
2.29.Yalan.....	137
2.30.Kendi Ayıbını Görmek.....	140
2.31.Câhillik.....	142
2.32.Akıllı Olmak.....	143
2.33.Adaletli Olmak.....	144
2.34.Sabır ve Sabır Göstermek.....	145
2.35.Allah'tan Korkmak.....	151
2.36.İyilik Etmek.....	156
2.37.Kin Tutmak.....	162
2.38.Gönül İncitmek, Gönül Almak.....	163
2.39.Yolunu Şaşırmak.....	167
2.40.Dünyaya Meyletmek.....	167
2.41.Zayıfa Merhamet Etmek.....	177
2.42.Saygı ve Saygı Göstermek.....	178
2.43.Hasta Ziyareti.....	179
2.44.Farzı Eda Etmek.....	180
2.45.Yetime Merhamet Etmek.....	181
2.46.Arkadaşlık, İyi Dost-Kötü Dost.....	182
2.47.Kötü Huylu Olmak.....	192
2.48.Üstün İnsan.....	193
2.49.Kötü, Uygunsuz İnsan.....	197
2.50.Sır Saklamak.....	198
2.51.Âkıbetini Düşünmek.....	199
2.52.Sâdelik (Gösterişten Uzak Yaşamak)	201
2.53.Öfkesine Hâkim Olmak.....	202
2.54.Allah'ın Ve Peygamberin Emirlerine Uymak.....	205
2.55.Yemek Yeme Alışkanlığı.....	206
2.56.Hayat Yolu-Hak Yol.....	207
2.57.İlim-İlim Ehli.....	211
2.58.Takva.....	214

3.BÖLÜM

PEND-NÂME'DE TERİMLER, KABULLER VE TESPİTLER.....	217
3.1.Fakirlik	217
3.2.Âhîret Ehli, Ehl-i Vefâ.....	222
3.3.Fâsıklığın (Günahkârlığın)Alâmetleri.....	224
3.4.Münâfıklığın Alâmetleri.....	228
3.5.Cimriliğin Alâmetleri.....	233
3.6.Uyku, Uyumak.....	237
3.7.Akrabayı Ziyaret Etmek.....	238
3.8.Misafire Hürmet Etmek.....	240
3.9.Hizmet Etmek.....	246
3.10.Eşkîyanın Alâmetleri.....	250
3.11.Hâcet Dilemek.....	254
3.12.Şeytan, Mecâzî Olarak Şeytanın Huyları.....	256
3.13.Düşkün, Düşkünlüğün Alâmetleri.....	259
3.14.İnsan Modeli (Olumlu-Olumsuz)	267
3.15.Ulu ve İtibarlı Olmanın Şartları.....	275
3.16.Fânilik, Fâni Olan Dört Şey.....	279
3.17.Akıllılık ve Akılsızlığın Belirtileri.....	288
3.18.Ahmaklığın Belirtileri.....	292
3.19.Sakınılması Gereken Hususlar.....	300
3.20.Mutluluğun Şartları.....	303
3.21.Hükümdar Davranışları.....	306
3.22.Uzak Durulması Gereken Hususlar.....	310
3.23.İtibarı Arttıran Hususlar.....	314
3.24.Düşkünlüğe Sebep Olan Hususlar	320
3.25.Kalbe Rahatlık Veren Hususlar	325
3.26.Ömrü Uzatan Hususlar(Mecâzî Olarak)	330
3.27.Ömrü Kısaltan Hususlar(Mecâzî Olarak).....	332
3.28.Geri Dönülmesi İmkansız Olan Hususlar.....	336

3.29.Cennet Ehlinin Alâmetleri.....	338
3.30.Takva Ehlinin Alâmetleri.....	341
3.31.Allah'a Yönelmek, O'na Ulaşmak.....	345
3.32.Tehlikeli Hususlar	346
3.33.İyi Bahtlılığın (Talihliliğin) Sıfatları.....	349
3.34.Talihsizliğin Alâmetleri.....	353
3.35.Sağlıklı Olmak	356
3.36.Ululuk ve Ululuk Alâmetleri.....	362
3.37.Alçakgönüllülük.....	364
3.38.Allah'ın Dört İhsanı.....	367
3.39.Nasihât Dinlemek.....	371
4.BÖLÜM	
PEND-NÂME'DE İNANIŞLAR, HURÂFELER.....	375
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	380
KAYNAKÇA.....	383

KISALTMALAR

- A.K.M.** ..... Atatürk Kültür Merkezi
Ank. .....Ankara
İst. .....İstanbul
Ark. .....Arkadaşları
b. .....beyit
bkz. .....bakınız
C. .....cilt
K.B.Y. .....Kültür Bakanlığı Yayınları
M.E.B. .....Milli Eğitim Bakanlığı
s. .....sayfa
T.D.K.Y. .....Türk Dil Kurumu Yayınları
T.D.V. .....Türkiye Diyanet Vakfı
TDK.....Türk Dil Kurumu
TDEA .....Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi
T.E.V. .....Türk Edebiyatı Vakfı
Yay. .....Yayınları

ÖZET

Çalışmamızın amacı, XVI. Yüzyılda yazılmış Türk dili, tarihi ve edebiyatı açısından önem taşıyan Edirneli Nazmî'ye ait "Pend-nâme" isimli didaktik eserin ahlâk ve eğitimle ilgili unsurlarının incelenip, tespit edilerek ortaya konmasıdır.

Feridüddin Attâr tarafından 900 beyit olarak Farsça yazılmış bu eser, Türk edebiyatında pek çok şair tarafından tercüme ve şerh edilmiştir. Edirneli Nazmî de eseri temel alarak, ona eklemelerde bulunmuş ve eseri 3000 beyit olarak yeniden yazmıştır. Nazmî, eserini yazarken asıl eserdeki kavramları biraz daha ayrıntılı olarak genişletmiş, Türk kültür ve geleneklerinden bir çok malzemeyi işlemiştir. Bu çerçevede tahlili yapılan eser dört bölümde incelenmiştir:

Birinci bölümde eserdeki dinî ve tasavvufî unsurları tespit ederek, bunlar üzerinde ayrıntılı olarak durulmuştur.

İkinci bölümde eserdeki ahlâki hususların tespitine çalışılarak o dönem insanında olması ya da olmaması gereken özellikler belirlenmiştir.

Üçüncü bölümde eserdeki bazı terim ve kavramların tespiti yapılarak bunlar üzerinde ayrıntılı olarak durulmuştur.

Dördüncü bölümde de bu tür eserlerde pek görülmeyen inanışlar ve hurâfelerin tespitine yönelik çalışmalar ortaya konulmuştur.

Sonuç ve değerlendirme kısmında ise eserin genel bir değerlendirmesi yapılarak günümüz açısından değeri ve önemi üzerinde durulmuştur.

Nazmî Pend-nâme'de, eserdeki her öğüdün dikkatlice okunması, onların anlaşılıp yorumlanarak onların davranışa dönüştürülmesini tavsiye eder. Bu anlayışla XVI. Yüzyılda yaşayan Nazmî'nin eserde önerdiği insan modelinin ilim, ahlâk, hakikat, bilgi ve akıl unsurlarından oluştuğu görülmektedir.

ABSTRACT

The aim of our study is to examine and illustrate by determining education and morality respects of didactic work of art in the style of an advice letter named “Pend-nâme” written in 16 th century by Edirneli Nazmi, that is of great importance in terms of language, history and literature of Turkish.

This work of art, written by Feridüddin Attar in Persian as 900 couplet, has been translated and explained by many poems in Turkish literature. Edirneli Nazmi, by considering this work of art as basis, made some additions into it and rewrote it as 3000 couplet. While he was writing his work, he expanded the concepts in the original work in a more detailed way and added many instruments from Turkish culture and tradition. After analysing them, certain conclusion were put forward:

In the first chapter, by determining the religious and theosophical respects, we gave information about them.

In the second chapter, the moral points in the work of art were determined and the respects that a person of then should have or should not have were found out.

In the third chapter, the determinations of some concepts and words were made and detailed information was made thereabout.

In the fourth chapter, on the other hand, beliefs and rumors which can not be encountered in such works were determined.

In the conclusion part, a general evaluation was made and the comment of it was made in terms of today’s education and moral respects.

It is stated in “Nazmi Pend-nâme” that the most precious being in universe is human and everything is created for humans. According to he, it is humans who will determine his or her own place and value by himself. In other words, a human has many things that he should in order to make himself precious in both worlds.

Nazmi proposes for every advice in the work to be read carefully and for them to transfer these advices into actions. The “human model” that he proposes should take respects of science, morality, reality, knowledge and mind.

ÖN SÖZ

Pend-nâmeler adından da anlaşılacağı gibi nasihat veren bilgiler içeren eserlerdir. Pend-nâmelerde amaç, doğruyu, iyiyi, faydalıyı göstermek, kötülükten ve fenâlıktan alıkoymaktır. Türk edebiyatında nasihat verme geleneğiyle ortaya ürün koyma, eski zamanlardan beri vardır. İslâmî Türk edebiyatının ilk eserleri sayılan Kutad-gu Bilig, Atabetü'l-Hakayık, gibi eserler hep bu türde kaleme alınmış eserlerdir. Zaman içerisinde bu tür eserler yazılmaya devam etmiştir.

İran edebiyatının ünlü temsilcilerinden biri olan Ferîdüddin-i Attar da Pend-nâme geleneğiyle edebiyatımızı etkileyen öncülerden biridir. Zira o, İran edebiyatında olduğu kadar Türk Edebiyatında da etkisini uzun yıllar sürdürmüş bir şâirdir. Özellikle Nasihatnâme tarzında yazılmış eserleri Türk Edebiyatında pek çok kişi tarafından telif ve tercüme edilmek suretiyle yararlanılmıştır. Attar'ın kaleme aldığı, Mantıku't-Tayr (Kuş Dili) adlı eseri tasavvufî yolun inceliklerini sembollerle, anlaşılır bir dille ortaya koymuştur. Attar'ın Türk edebiyatını etkileyen eserlerinden biri de Pend-nâme adlı eseridir. Yaklaşık 900 beyitten oluşan Pend-nâme, Türk edebiyatçıları bir hayli etkilemiş, esere pek çok şerh ve tercüme yazılmıştır. İncelememizin konusunu oluşturan tercümelerden biri de 15. yüzyıl sonu ile 16.yüzyılda yaşamış Edirneli Nazmî'ye aittir. Zira Nazmî'nin bu eseri, tercümeden öte 3000 beyitlik bir telif olmuştur.

Nazmî, eserinde Attar'a genel olarak bağlı kalmış, fakat bunun yanı sıra esere bir hayli de eklemelerde bulunmuştur. Eser boyunca Nazmî, hep aklın önemini ortaya koymuş, akıl sayesinde insanın kendisini her türlü fenâlık ve kötülükten koruyabileceğini belirtmiştir. O, insan eğitimi için öğretici ve eğitici beyitleri ortaya koyarak insan eğitimi açısından önemli tespitlerde bulunmuştur.

Nazmî eserinde insan ruhunun eğitimi ve terbiyesi için gerekli olan şeyleri ve yolları açıkça ortaya koymuş, insanı akıl ve vicdan aynasının karşısında bırakmıştır. Ona göre, eseri okuyanlar; ya bu nasihatleri dikkate alarak kendini ve ruhunu eğitip iki cihan mutluluğuna kavuşacak, yahut da iki cihanda düşkün olacaktır.

İnsanın kendini ve âlemi bilmesi için daima ilim öğrenmesini ve ilim çevrelerine yakın olmasını öneren şairin, bu ilgi çekici eserini eğitim ve ahlâk

açısından inceleyerek devri için önerdiği olumlu ve olumsuz insan modelinin niteliklerini ve böylece de eserindeki eğitim ve ahlâk unsurlarını belirlemeye ve ortaya koymaya çalıştık.

Tespitlerimizin neticesinde şunları söyleyebiliriz. Edirneli Nazmî'nin Pend-nâme'sinde insan eğitimi, eserin tamamını kaplamıştır. Bu yüzden çalışmamızda bunları başlıklar altına toplarken hiç de zorlanmadık. Yalnız eserde dikkatimizi çeken bir nokta var ki; o da -diğer nasihat içeren eserlerden farklı olarak- eserde âdet, inanış ve hurafeleri yer verilmesidir. Bunları da devrin toplumsal ve kültürel özellikleri bağlamında değerlendirdik. Tüm bu çalışmaları, Yrd.Doç.Dr.Kudret Altun'un "Pend-nâme-i Nazmî" adlı eserinden yararlanarak gerçekleştirebildik. Eserdeki beyitlerde de Kudret Altun'un yapmış olduğu transkripsiyonu esas aldık.

Bu amaçla, tezim için yaptığım çalışmaların her aşamasında ve ihtiyaç duyduğum her zaman benden yardımlarını esirgemeyen kıymetli hocam Prof. Dr. Sayın İlhan GENÇ' e, Araştırma Görevlisi Sayın İlyas YAZAR'a, ayrıca tezimizle ilgili, eserdeki hadis ve âyetlerin kaynak araştırması ve anlamlarında değerli yardımlarını gördüğüm meslektaşım Sayın Muhammet Ali ÖZDOĞAN'a ve her zaman bana güvenleriyle destek olan kıymetli aileme teşekkürü bir borç bilirim.

GİRİŞ

İslâmî temellere dayanan, insanlara doğru ve iyiyi kısa, net ve anlaşılır ifadelerle gösteren, öğüt vermek amacıyla yazılmış eserlere pend-nâme ya da nasihatnâme adı verilmiştir.

Türk Edebiyatında nasihat verir tarzda eserlerin ilk örneklerinin görülme zamanları 8. yüzyıla kadar gider. Gerek İslâmî kültürde, gerekse miladi 8.yüzyıldan sonra İslâm kültürünün etkilerinin görüldüğü Türk kültüründe pend-nâmelerin ayrı bir yeri ve önemi vardır. Edebiyatımızın ilk örneklerinden sayılan Yusuf Has Hacip'in Kutad-gu Bilig adlı eseriyle, Edip Ahmet Bin Yükneki'nin Atabetü'l-Hakayık adlı eseri ve Yunus Emre'nin Risaletü'n-nushiyye adlı eserleri pend-nâme tarzında kaleme alınmış, Türk Edebiyatının önemli eserlerindedir.

Ahlâki öğüt ve nasihatnâme tarzındaki eserlerin pend-nâme olarak adlandırılmasının temel sebebi de bu tür eserlerin yazımında İran kaynaklı, Attar' a ait olan Pend-nâmeden esinlenilmiş olmasından dolayıdır. Bu eser; yüzyıllardır doğu kültürlerinde geniş ve derin bir ilgi ile okunmuş, tasavvufî görüş ile İslâm ahlâkını geniş kitlelere ulaştırıp yayma konusunda büyük rol oynamıştır. Daha sonra bu yolda verilen eserlere örneklik etmiştir. (TDEA, C.7, 1990: 241-242)

Aslı 900 beyitten oluşan Ferîdüddin-i Attar'a ait olan Pend-nâme adlı eser pek çok edebiyatçı tarafından telif ve tercümeyle tâbi tutulmuştur. Bunlardan biri de tezimize esas olan Edirneli Nazmî'nin Pend-nâmesidir.

Asıl adı Mehmed olan ve kesin olarak doğum tarihi bilinmeyen Nazmî'nin 15.yüzyıl sonunda doğduğu ve 16. yüzyılın ortalarına kadar yaşadığı tahmin edilmektedir. Babası yeniçeri olduğundan kendisi de orduya katılmıştır. Bu konuda Fuad KÖPRÜLÜ, şairin Çaldıran savaşına katıldığını, bu sebeple 15.yüzyıl sonu ile 16.yüzyıl başlarında doğmuş olması gerektiğini belirtir. (KÖPRÜLÜ, 1928: 54)

Nazmî'nin hayatı hakkında tezkirelerde geniş bilgilere rastlanmaz. Tezkirelerde dikkati çeken husus üç temel eserinin olduğudur. Bunlardan biri, bir hayli geniş bir şekilde hazırlanmış, her edebi sanatı ve vezni ihtiva eden yaklaşık

45.000 beyiti aşan bir divânıdır. Bu sebeple bu divan, Türk Edebiyatında bugüne kadar telif edilen en kapsamlı ve hacimli divandır. Divanın tetkiki Fuad KÖPRÜLÜ tarafından yapılmıştır. Divandaki manzumelerin, pek tabii olarak sanat kıymeti sönük söyleyişlerdir. (BANARLI, C.I, 1998:623)

Nazmî'nin öteden beri bilinen eserlerinden biri de nazireleri bir araya topladığı Mecmaü'n Nezâir adlı eseridir. Zira bu eser sâyesinde bugün kaynaklarda adı geçmeyen veya adı geçtiği hâlde eserleri ortada olmayan bir çok şair hakkında bilgi edinmekteyiz (İPEKTEN, 2004: 304). Eserde 357 şair ile onlara ait 5527 şiir yer almaktadır.

Nazmî'nin dikkat çekici bir diğer özelliği de Aydınli Visâli ve Tatavlah Mahremî ile birlikte Türki-i Basît hareketini başlatmış olmasıdır. Bu akım o dönemde Arapça ve Farsça'nın yaygınlığına tepki olarak doğmuş bir akımdır. Bu akım hususunda pek çok görüşler ortaya atılmış, farklı kanaatler ileri sürülmüştür. Ahmet Mermer konuyla ilgili "Türki-i Basît'in bir Türkçecilik akımı, Arapça ve Farsça'ya karşı bir tepki ve sanat hareketi olmayıp Divan şiirinin gelişme çizgisinde mahallileşmenin önemli bir yansıması/ayrı bir görüntüsü olduğu kanaatini taşımaktayım" (MERMER, 2006: 25) şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur. Yukarıda ismi geçen bu üç şair, şiirlerinde Türkçe kelime ve benzetmeler kullanarak bu duruma tepkilerini ortaya koymuşlardır. Fakat ne var ki bu üç şairin edebî yönlerinin kuvvetli olmaması nedeniyle bu hareket istenilen etkiyi ve devamlılığı gösterememiştir.

Onun bir diğer eseri de tezimize konu olan Ferîdüddin-i Attar'a ait Pend-nâme adlı eserine yaptığı telifidir. Daha evvel de zikrettiğimiz gibi bu tür eserlerde amaç, insan eğitimi olup, insana iyi ve güzeli emredip ve yol gösterip; kötülükten alıkoymaktır. Nazmî, Pend-nâmeyi kaleme alırken Attar'ın eserinin aslına sâdik kalmış, esere ek olarak içerisine Türk âdet, gelenek ve göreneklerinden eklemelerde bulunmuştur. Bu sâyede 900 beyitlik eser, Nazmî tarafından genişletilmek suretiyle 3000 beyitten oluşan bir telife yaklaşmıştır. Gerek Divanında gerekse diğer eserlerinde kuvvetli ve etkili bir üslubu olmayan Nazmî, Pend-nâmede bu özelliklerinden sıyrılır. Nazmî, sırf lafı uzatmak ve tekrara düşmek gibi bir çok şairin

yaptığı hatadan uzak, samimi bir üslûpla hem dinî bilgisini, hem de şiir gücünü ortaya koyar. (ALTUN, 2004:15)

Dört ana başlık ve alt başlıklar altında incelediğimiz eserde, Nazmî, Attar'ın eserini beyit beyit çevirmekten öteye gitmiş, bir nevi telif yapmıştır. Nazmî, bu telifi ortaya koyarken âhengi ve musikiyi düzgün bir şekilde sağlamış, kendi düşüncelerini de esere aktarmıştır. Nazmî ayrıca, vezin ve kafiyeyi de düzgün bir şekilde eserde kullanmıştır.

1.BÖLÜM

PEND-NÂME'DE DİN VE TASAVVUF

1.1.Din

1.1.1.Allah

Nazmî, Pend-nâmesi'ne Allah'a sonsuz hamd ve şükrederek başlar. Ona göre her şeyi vücuda getiren, yaratan ve her zaman dâima var olan Allah'tır.

Hamd-i bî-hadd aña kim vâhiddir ol
Her zemân mevcüddur vâciddir ol
(b.1, s.55)

O, kudretiyle Hz. Âdem'e ruh vermiş, ona imanı ihsan etmiş, sonra da Hz. Âdem'i bu âleme göndererek bu âleme parlaklık ve güzellik vermiştir. Şüphesiz zafer, gönül ferahlığı hep Allah'tan gelir.

Eyledi ihsân ol ĩmân Ādeme
Ādem ile virdi revnağ ' âleme
(b.2, s.55)

Ķudretiyle Ādeme ol virdi rūh
Andan oldu bî-kerân feth u fütūh
(b.3, s.55)

Nazmî, Allah'ın kudretini anlatmak amacıyla birkaç beyit boyunca peygamber kıssalarına yer vermiştir. Evvela, Nuh' a tufandan kurtuluş veren, hem de onu kâinatın önderi olarak uzunca bir zaman yaşatan Allah'tır. Rüzgara emir vererek kendisine inanmayan Ad kavmini helâk eden de, İbrahim peygamberin atıldığı ateşi gül bahçesine çeviren de, Lût kavmini helak eden de, Peygamberi Musa'ya inanmayan Firavun ve halkını Kızıldenize gömen de sonsuz kudret sahibi Tanrı'dır.

Verdi ol hem Nūh'a tūfāndan necāt
Ķıldı çoğ dem muktedāyı kāyināt

Bāda emr itdi pes ol emriyle bād
Eyledi yekser helāk-i Ķavm-i ' Ād

Hem Halil'e luĶfin izhār eyledi
Aña anı nārı gülzār eyledir

Oldur ol kâdir ki hengâm-ı seher
Lût kavmin eyledi zîr ü zeber
(b.4, 5, 6, 7, s.55)

Çavmini Fir'avn ile hep hâş u 'âm
Çekdi bahre işlerin kıldı temâm
(b.9, s.55)

Mermerin içinden Salih Peygamber için yürüyen bir deve çıkaran yine O'dur.

Çudretiyle seng-i hârâdan hemân
Eyledi bir nâqayı peydâ revân
(b.10, s.55)

Davud Peygamberin elindeki demiri muma dönüştüren, Süleyman Peygamberin kıymetini yükselterek, insan ve cinleri onun emrine veren, Eyyüp Peygambere nice hastalıklardan sonra nice kuvvet veren, Yunus Peygamberi hikmetiyle balığın karnında besleyen ölümsüz ve dâima diri olan Yüce Tanrı'dır.

Hem dahı Dâvud elinden ol Mu' in
Âheni bir mûma döndürdü hemin

Hem Süleymân'a virüp kadr-i refî'
İns ü cîni itdi emrine muî'

Dahı Eyyübuñ teninden niçe dem
Niçe biñ virüpdür kuvvet hem
(b.11, 12, 13, s.55)

Bir zemân Rabb-i Hayy-i Lâ-Yemût
Yūnusı hikmetle itdi kūt-ı hūt
(b.14, s.56)

Nazmî'ye göre gerçek sultan ancak ve ancak Allah'tır, hiç kimse sultanlığın niçin ona verildiğini sorgulayamaz. O ne isterse olur, isterse devri alt-üst eder.

Ol durur sultan ne dilerse ider
Dehri isterse ider zîr ü zeber

İmdi sultanlık müsellemdür aña
Kim diyebilür aña çün ü çerā
(b.16, 17, s.56)

Yüce kudret sahibi ve sultan olan Tanrı dilediğine altın, gümüş, hazine ile zenginlik verirken, dilediğine de sıkıntı ile zahmet vererek bir ekmek hasretiyle can verdirir.

Kimisine genc ile ni‘ met virür
Kimisine renc ile zâhmet virür

Sim ü zer birle kimi aňlar cenân
Hasret-i nân ile verir kimi cân
(b.18, 20, s.56)

Kimilerine zevk ve sefa içinde taht üzerinde saadet ve mutluluk verirken kimilerine de kötü talihiyle fakirlik içinde belâ veren yine yüce kudret sahibi Allah'tır. O, kimilerine sincap ya da samur derisi nasip ederken kimlerine de bir tennure giydirir.

Kimi zevkile şafada mäh u sâl
Kimi faqrıla giyer bir qurı şâl

Kimi taht üzre müsâ‘ id baht u raht
Kimi ber-taht-ı belâ bergeşte-i baht

Kiminüň giydügi sincâb u semür
Kimi bir tennüre der yiri tenur
(b.21, 22, 23, s.56)

O, kimine taç verir, onu sultan ederek hadsiz, hudutsuz bir mal vererek hoşluk içinde tutar. Kimilerini de köle eyleyerek bir aşâ (bir kap yemeğe) muhtaç edip, onu sıkıntılar altına sokar.

Kimin eyler ğarq-i māl-i bī-kerân
Kimine faqrı ider bār-ı girân

Kimini sultân-ı şaħib-i tâc ider
Kimini bir etmeye muhtâc ider
(b.25, 27, s.56)

Şâh ider kimin kimin eyler köle
Kimine ğam kimine virir şafâ
(b. 28, s.57)

Nazmî, Allah'ın kudretiyle ilgili olarak söylediklerine devam eder. O, âlemi birbirine vurup kırdırır hiç kimse ona bu yaptığından dolayı hesap soramaz. Çünkü o sonsuz kudret sahibidir.

‘ Âlemi birbirine ursa temâm
Kimdir iden aña anıñcün kelâm
(b.29, s.57)

Nazmî, Allah'ın kudretini anlatırken, O'nun babasız olarak yarattığı ve onu beşikteyken konuşturduğu Hz. İsa'ya telmihte bulunur.

Bî-peder ferzend peydâ eyler ol
Hem beşikde tıflı gūyâ eyler ol
(b.30, s.57)

O dilerse yüz yıllık bir ölüyü canlandırır, şüphesiz bunu O'ndan başka kimse yapamaz.

Mürde-i şad-sâleyi eyler o hay
Andan özge kimdür iden anı hey
(b.31, s.57)

Nefslere gıdalarını veren de yoksul kullarına kibar sultanlıklar nasip eden de yine kudretler kudretlisi Tanrı'dır.

Eyle şani' dür ki eyler âşikâr
Tîin-i ahkardan selâtin-i kibâr
Hem hevâ murgına ol mâhî verir
Kullarına devlet-i şâhî verir
(b.32, 33, s.57)

Kuru topraklardan gökyüzüne doğru güzel, hoş yeşil bitkiler bitiren (yaratan,yetiştiren), yıldızlarla gökyüzünü süsleyen O'dur.

Huşk yirden bitirür hoş ter-i giyâh
Her biri gök yüzüne eyler nigâh

Necm ile eflâki tezyîn eyledi
Necmi hem recm-i şeyâtin eyledi
(b.34, 35, s.57)

Nazmî'ye göre Allah öyle bir kudrete sahiptir ki Hz. Âdemi yaratmış, ondan da nice peygamberler, evliyalar, temiz gönüllü insanlar yaratarak bütün âlemi Âdem peygamberde birbirine bağlamışlardır.

Hem benî Âdem'den itdi ol Hudâ
Enbiyâ vü evliyâ vü aşfiyâ
(b. 36, s.57)

Âdeme kıldı musahhar cümle hem
' Âlemi hükmile ol Rabb-i Hakem
(b. 37, s.57)

Kur'an'da Allah'ın tek ve sonsuz rızık sahibi olduğunu belirtilir. Zâriyât suresi 58. âyette de bu bahs sözkonusudur. “Şüphesiz Allah rızık sahibi sarsılmaz kuvvet sahibi O'dur.”*. Nazmî'ye göre de cümle mahlûkatın kimine az, kimine çok rızık tayin eden, kısaca tüm mahlûkatı rızıklandıran, gerçek rızık sahibi O'dur.

Cümle maḥlûkâta rızıkın ol verir
Kimine az ve kimine bol verir

Kāyimü'l-erzâḳdur 'Lā raybe fīyh'
Bilür anı ḥüb-fehm olan vecīh
(b. 38, 40 s.57)

Rızıḳuñı virir o Ḥayy-i lā-yemūt
Viridiği gibi hevā murgma ḳut
(b.771, s.111)

Şüphesiz ki Tanrı'nın gücü ve kudreti sonsuz, hikmeti sınırsızdır. Dağlar, mekanlar hâsılı bütün cihan onun kudretiyle ayakta durur, her şey O'nun emriyle olur, O'nun emri dışında hiçbir şey olmaz.

Bî-nihāyetdür be-gāyet ḥikmeti
Ḥadd-i gāyetde kemāl-i kudreti
(b. 41, s.57)

Ḳudreti birle ṭurur anuñ cihān
Ḥikmeti birle turur kūh u mekān

Hep anuñ emriyledür her ne ki var
Yokdur emrinden birün bir nev'a kār
(b. 42, 43, s.58)

Nazmî, Allah'ın akılla bilinmeyeceğini belirterek bu konuda aklın yetersizliğine işaret eder. O' na göre Tanrı'yı bilmek için kişinin etrafa, yani kâinata bakması gereklidir. Sonuçta O'nun bilinmezliği üzerine fikir yürütenler de, bu sâyede O'nun varlığını kabul ederek, tasdiklerler. Nazmî, burada tasavvuf inancına da telmihte bulunmuştur. Bilindiği üzere tasavvuf inancına göre de Tanrı akılla bilinemez, insanın kâinata, hatta kendisine bakması Tanrı'yı bilmek için yeterlidir.

Ḥikmetin fikr iden anuñ dāyimā
Olur elbet ehl-i teslīm ü rızā

Ḥikmetin derk idemez anuñ 'ukūl
Derkine emr-i maḥāl anuñ şümūl

* Zariyât Suresi, 58.Ayet, Elmalılı Hamdi Yazır (1996), Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali,Huzur Yay., s.522.

Ḥikmetinüñ derkine yoḡdur mecāl
Fehmi ol ḥālüñ mahāl-ender-maḥāl

(b. 44, 45, 46, s.58)

Nazmî'ye göre Allah'ın bilinmezliğinin sınırı ve gücünün eksikliği şüphesiz yoktur. O'nun hikmeti de kudreti de her zaman mükemmeldir. Tek ve bir olan, eşi, benzeri olmayan, kullarına lütuf ve ihsanı çok olan, dâima ululuk ve yücelik sahibi de sadece O'dur.

Ḥikmetinüñ haddi vü pâyānı yoḡ
Ḳudretinüñ zerrece noḡsānı yoḡ

Ḥikmeti vü Ḳudreti hep ber-kemāl
Dāyim ü ḳāyim Celāl-i Lā-Yezāl

Ferd ü vāḥiddür daḡı bir şekli yoḡ
Kullarına luṭfi vü iḡsanı çoḡ

(b. 47, 48, 50, s.58)

Nazmî, Tanrı'nın lütfuna, ihsanına nâil olanın gerçek saadete ulaştığını, kahrına yakın olanın ise apaçık hüsrana uğradığını belirtir.

Mazhar olan luṭfına iḡsānına

Zī-sa' adet her ne mutlı cānına

Vay aña kim ola ḳahrına ḳārīn
Bulısardur özge ḥüsrān-ı mübīn

(b. 51, 52, s.58)

Kün yani Ol emri Allah'a aittir. Yani kâinatı da insanı da O yoktan var etmiştir. Onun zatından bunca sıfat ortaya çıkmıştır. Hiç kimse bu emrinden dolayı O'na herhangi bir sual soramaz.

Aña muḡtasdur mücerred emr-i kün
Kimdir iden aña emrine süḡan

(b. 53, s.58)

Kün didi ol oldı peydā kāyināt
İtdi zātından zḥūr anca şıfāt

(b. 54, s.58)

Ol ki var itmiş durur yoḡdan seni

Eḡer ol azdan daḡı çoḡdan seni

(b.770, s.111)

İnsan ne kadar bilgili olursa olsun asla Allah'a eş olamayacağı gibi herkes O'nunla dost da olamaz. Zirâ bilindiği üzere en fazla belâ Allah dostlarına verilmiştir. Herkes buna sabredemez.

Bilgili kimse değil enbaz aña
Hergiz olmaz kimseler hem-râz aña
(b. 55, s.58)

O Allah ki ölmeyen, uyumayan, evvel de âhir de O olan kudretiyle birliği apaçık ortada olandır.

Şudret-i tanıyla bir kâdir durur
Anuñ andan birliği zâhir durur

Rabb-i Hayy-i lâ-yemût u lâ yenâm
Evvel ü âhîr odur ol ve's-selâm
(b. 56, 57, s.58)

Zengin ve fakir olan herkesin ihtiyacı ve istediği Allah'tır. Her işte hüküm vermek sonsuz hikmet sahibi O'na aittir.

Sensin ol kim sañadur yâ Rabbi hû
İhtiyâcı bay u yoğsuluñ kamu

Hükm her işde senüñdür yâ Hakem
Kim bilâ-gâyet durur sende hikem
(b. 291, 292, s.76)

Şüphesiz ki Tanrı'nın hikmetleri sınırsızdır. O, dilediğine bu hikmetleri verir, dilediğine ise vermez, hiç kimse bu yüzden ona herhangi bir suâl soramaz. Bu yüzden insanlar Allah'ın hikmetlerinden habersiz olmamalı, onları düşünmeli, bu hâlde günah işlememeli ve O'nun rızasından çıkmamalıdır.

Çok durur Hakk'ıñ be-gâyet hikmeti
Yok durur hikmetlerinüñ gâyeti
(b.805, s.114)

Hikmetüñ bî-cedd ü gâyet yâ hakîm
Hikmetüñdür kime virilse ne kim
(b. 293, s.76)

Olma gâfil-i hikmet Hakk'dan ki tâ
Kılmayasın niçe hâl ile hañâ
(b.804, s.114)

Fikr kııl hikmetlerin Hakk'ıñ müdâm
Çıkma teslîm ü rızadan ve's-selâm
(b.806, s. 114)

Allah ki birdir, tektir, hiçbir şeye ihtiyacı olmayan padişahlar padişahıdır.
Nizam ve adâlet sahibi olan Allah'ın kullarına ihsanı acıması ve şefkatidir.

Sen ki birsin bî-niyâz Allah'sın
Pâdişâhlar pâdişâhı şâhsın
(b.306, s.77)

Dağı Raḥmânın ki ḥalka rahmetüñ
Başş kılmak birle vardur şefkatüñ
(b.307, s. 77)

Hidâyete erdiren rehber olan, halkı sapmışlıktan, dalâletten kurtaran Allah'tır.

Dağı Hādîsin hidâyetler hemîn
Ḥalkı eylersin ḍalâletle emîn
(b.308, s.77)

Kul da, emir de, ferman da Allah'ındır, sonsuz lütuf ve cömertlik sahibi evvel
ve âhir olan ve kullarına yardım ile ihsanları olan O'dur.

Ḳul senüñdür emr ile ferman senüñ
İmdi bâkî lutf le iḥsân senüñ
(b.312, s. 77)

Evvel ü âhir ki sensin Rabbeña
Pes niyâzum sañadur öñden soña
(b.313, s. 78)

Yâ İlâhî emr ile fermân senüñ
Ḳullaruña lutf ile iḥsân senüñ
(b.831, s.116)

Nazmî'ye göre her kim Tanrı'nın buyruğu üzere olursa iki cihan saadeti onun
olur.

Buyruğun üzre ola kim senüñ
İki ' âlem devleti ol kimsenin
(b.316, s.78)

Allah'ın gazabından her insanın korkması gerektiğini belirten Nazmî, O'nun
gazabının affa dönmesi ve lütfunun hiç eksik olmaması için dua eder.

Dağı hışmın 'afva tebdîl ide hem
Öyle lutfin itmeye her gâh kem
(b.334, s.79)

Nazmî'ye göre kim Tanrı'nın yardımına yakın olursa, o hiçbir zaman zorluk
çekmez.

Ola anuñ kim qarîne lutf-ı Rabb
 Hîç bir emrinde ol çekmez ta' b
 (b.828, s.115)

Nazmî, insanın her isteğini sonsuz kudret sahibi Allah'tan istemesi gerektiğini, fayda ve yararın halk elinde olmadığını belirtir.

Hak'dan iste her murâduñ iy püser
 Halk elinde yoç durur çün nef' ü hayr
 (b.1852, s.191)

Kimseye ilahlık addolunamayacağını belirten Nazmî, insanın İlâhi dergâha, yani Allah'a sığınması gerektiğini belirtir.

Kimseye olmaz hemîn illâ ilâh
 İmdi dergâh-ı İlâhe kııl penâh
 (b.1853, s.191)

1.1.2.Kur'an-ı Kerim

Nazmî, Pendnâmesinde semâvî dinlerin kitaplarından sadece Kur'an-ı Kerim'e yer vermiştir. O, kendisine şefaataçi olsun diye dâima Kur'an okur ve dinler.

Diñlerim dâyim okuyup yâ Semi'
 Şol kelâmuñ ki idinem anı şefi'
 (b.294, s.76)

Nazmî'ye göre her kim Kur'an'dan uzak olursa, insanın o tür insandan uzak durması gerekir. Her kim Kur'an' a meylederse diğer insanlar da o yöne yönelmelidir.

Şeri' den her çankı kes kim ola dūr
 Uğrama yanına andan girü tūr
 Her nice kim el vire her bir cihet
 Kendiñe nâfi' nedür anı gözet
 (b.976, 977, s.126)

Kur'an okumanın hoş bir âdet olduğunu belirten Nazmî'ye göre kişi, dâima Kur'an okuyarak nefsinin zühd okuyla vurmalıdır. Bu yüzden kişi dâima Kur'an okumalı ki öbür dünyaya Allah'ın rahmetiyle gitsin.

Dañi tūrma dâyima Kur'ân oқи
 Nefsüñe ur zühd yayından oқи
 Dâyima ol kır'at-ı Qur'ân ile
 Gidesin tâ Rahmet-i Raḥmân ile

(b. 1063, 1065 s.133)

Kur'an' a uygun olmayan bir işi akıllı insan da yapmaz.

Bir kıziyye k'ola şer' ā nā-pesend
İtmez anı ola ol kim huş-mend

(b.1734, s.182)

Nazmî'ye göre insan dâima Tanrı'nın ihsanı olan Kur'anı can kulağıyla ve gönül güzüyle dinlemelidir.

Diñle imdi ol kerāmatı revān
Aç gönül gözin aña tüt gūş-ı cān

(b.1924, s.196)

Kişi dâima Kur'an'a rıza göstermeli, ona uymalı ve her yerde Allah'ın kelâmını anlatıp, söylemelidir.

Ķāyil olursañ kelim-ı ĦaĶka ger
Ol kelām-ı faĶş işitmekde ger

Ķāyil ol bil cümle ĦaĶk söze
ŞaĶş-ı bāṭıl gözi gösterme göze

(b.2199, 2000, s.216)

Nazmî'ye göre kişi kesinlikle Kur'an'dan başını kaldırmamalı, bilmediği yollara girmemelidir.

Çekme fermān-ı Ħudādan hiç ser
Geçme hergiz ırmağdan iy püser

(b.2220, s.218)

Kişi asla Kur'an'ın gösterdiği yoldan çıkmamalı, o dala yapışmalıdır. İnsan Kur'an'dan ayrılırsa cāhilliğe düşer, çok eziyet çeker. Zirâ cāhilliğe düşen o cehâletle yoldan saparak kötülük içine düşer.

Ey püser geçme tārik-i şer' iden
Aşlı bulursın tütarsañ fūru'dan

(b.2752, s.256)

Taşra kıorsan ger şeriatden kâdem
Cehle düşersin çekersin çok elem

Düşer herkes kim cehâlet yolına
Düşer andan ol dālâlet yolına

(b. 2753, 2754, s.257)

1.1.3. Peygamberler ve Dînî Şahsiyetler

1.1.3.1. Hz. Muhammed

Nazmî, Pendnâmesinde İslâm Peygamberi Hz. Muhammed'den de bahseder.

O (Hz. Muhammed), Allah'ın sevgilisi ve seveni, Tanrı yolunda yol göstericidir.

Ey Habib-i Hakk u mahbûb-ı Hudâ
Şâh-ı Şer'ü hâdî râh-ı hüda

(b. 59, s.59)

Nazmî'ye göre Hz. Muhammed, resûl ve nebîlerin iftiharî âlemlere rahmet olarak gönderilmiş bir peygamberdir.

İftihar-ı enbiyâ vü mürselîn
Mağz-ı rahmet rahmeten li'l-âlemin

(b. 60, s.59)

Hz. Peygamber, cümle âlemin övücü, en şerefli, resul ve nebîlerin iftiharî, evliya ve ehli sünnetin baş tacı, halkın en cömerti ve hidayet yolunun yol gösterici reisidir. Şüphesiz kâinatın her yeri O'nun mucizelerini gösterir.

Enbiyâ vü mürselinüñ hâtemi
Cümlesiniñ eşrefi vü 'âlemin

Enbiyâ vü aşfiyânuñ mefharı
Cümle halk-ı cihânuñ serveri

Fazl-ı Hakk u fahr-ı halk-ı kayinat
Göstere her gâh niçe mu' cizat

(b. 61, 62, 63, s.59)

Ayı ikiye bölen Hz. Muhammeddir, ki bu da onun apaçık bir mucizesidir. Nazmî, burada meşhur Şakk'ul Kamer (Ayın ikiye bölünmesi), olayına telmihte bulunmaktadır. Hz. Muhammed'in peygamberliğine inanmayan bir grup ondan bir mucize isterler. O da ayı ortadan ikiye bölmesi karşılığında onlardan müslüman olmalarını ister. Sonuçta Hz. Muhammed aya şahadet parmağıyla işaret edince ayın, bir yarısı bir dağın üzerine, diğer yarısı da diğer dağın üzerine ayrılır, daha sonra da Hz. Muhammed'in işaretiyle yeniden bir araya gelir ve bütünleşir. Bu mucizeye şahit olan müşrikler, bunun bir sihir olduğunu iddia ederler ve ona yine inanmazlar.

Sensin ol kim eyledüñ şakku'l-kamer
Mu' cizeñden oldı ol rüşen eşer

(b. 64, s.59)

Tanrı, Hz.Muhammed’i miracın sultanı, 40 peygamberin başı (serveri) eylemiş, O’na verdiği değerle melek Cebrail’in bile önüne geçirtmiştir. Müslümanlarca inanılan miraç hâdisesinin aslı Kur’an’da ayrıntılarıyla anlatılmamış olup şöyledir: “Uzaktır bütün noksanlıklardan O ki, kulunu bir gece Mescid-i Haram’dan çevresini mübârek kıldığımız Mescid-i Aksa’ya götürdü; ona âyetlerimizden gösterelim diye. Gerçek şu ki, O’dur işiten, gören” * () Kur’an’da Müslümanlarca Mîraç diye bilinen hâdisenin aslı bu şekilde geçmektedir. Müslümanlar arasında yaygın olan inanca göre ise, Hz.Muhammed Burak adlı bir binekle melek Cebrail ile birlikte göğe yükseltilmiştir. Pek çok merhale geçtikten sonra Sidret’ül Munteha adı verilen yere gelinmiş, buradan öteye melek Cebrâil gidememiş, Hz.Muhammed yola kendi başına devam etmiş ve Allah ile konuşmaya nâil olmuştur. Bu hâdisenin olup olmadığı pek çok İslâm âlimince uzunca bir süre tartışılmış, hatta günümüzde de tartışılmaktadır. Kimi hadisler vardır bu konuyla ilgili ama bunların sahih olup olmadıkları hususunda şüpheler de bulunmaktadır. Kanaatimizce yıllar geçtikçe diğer pek çok olayda olduğu gibi bu hâdisede de israiliyat etkileri girmiş, gerçek olup olmadıkları bilinmez olmuştur. Aslında bu olayların gerçek olup olmadıklarından ziyade toplum içerisinde üstlendiği fonksiyonları önemlidir.

Haqq seni sultân-ı mi’râc eyledi
Enbiyânuñ kırkına tâc eyledi

‘İzetiyle Hâzret’e varduğda sen
Kadr birle varduñ öñ Cibril’den

(b. 65, 66, s.59)

Nazmî, mîraç hâdisesinde olduğuna inanılan olayları anlatmaya devam etmektedir. Hz. Muhammed, yedi kat gök ve dokuz kat felekden yüce bir makam olan Sidret’ül Munteha’ya çıkmış orada Allah ile konuşmuştur.

Heft ü nühden yüce gidüp ey hümâm
Rûtbeñ ile itdüñ ol demde kelâm

(b. 67, s.59)

Pek çok peygamber ve veli dünyaya gelip gitmiş, ama Hz.Muhammed’e verilen değer diğer hiçbir peygambere verilmemiştir.

---

* İsrâ Suresi, 1.Ayet, a.g.e., s.281

Rütbetüñ ğayrı nebîler bulmadı
Ol kadar kadr onlara hiç verilmedi
(b. 70, s.60)

Geldi gerçi çok nebî vü çok velî
Bulmadı sen buldığuñ anlar velî
(b. 71, s.60)

Tanrı, Hz.Muhammed'i meth etmiş, onu övmüştür. Zirâ Hz.Muhammed yaratılmışların en üstünü, levlâke hadis-i kudsiyle taçlandırılmış, şeref ve şan sahibi olmuştur. Nazmî'nin "Levlâke Tacı" diye bahsettiği, "Sen olmasaydın bütün bu kâinatı yaratmazdım" anlamına gelen hadis-i kudsidir. "Levlâke levlâke lema halekt'ül eflâk".

Ahmed ü Maḥmud idüp Rabbü'l -' ulâ
Kıldı zātuñ yâ Muḥammed Mustafa

Sensin iy şeh başdan ol mümtâz olan
Tâc-ı Levlâk ile ' izz ü şân bulan
(b. 72, 73, s.60)

Her yönden en şerefli, Hakk'ın ve halkın sevgilisi, her şeyin en temizi, en güzeli, evvelin de, sonun da efendisi Hz.Muhammed'dir.

Sensin iy maḥbûb-ı Hakk maḥlûb-ı halk
Her cihetden eşref ü mergûb-ı halk

Cümlenüñ sensin şerif ü seyyidi
Evvelinüñ aḥirünüñ seyyidi
(b. 74, 75, s.60)

Nazmî, bütün cih Sen olmasaydın bütün bu kâinatı yaratmazdım nın Hz.Muhammed'in aşkına yaratıldığını, kâinatta bunun pek çok izine rastlanılabilineceğini belirtir.

Hep senüñ ' aşkuña olmuşdur cihân
Aşkuñ âsârı durur kevn ü mekan
(b. 76, s.60)

O, her iki âlemin rahmetidir ve her iki âlem onun için yaratılmıştır.

' Âlemeyn iy rahmetenli'l-âlemin
Hep senüñçün yaradılmışdur hemîn
(b. 77, s.60)

Hz.Muhammed temiz bir cevher, parlak bir kişi olup, bütün mübârek sıfatlar onda toplanmıştır. O, her iki âlemin kıymetli şâhı, ümmetinin hayrını isteyen bir peygamberdir.

Sensin ol pâķize cevher pâķ zât
Sendedür mecmû' -ı ferhunde sıfât

Sensin olan ' izz ile kevneyne şah
Sensin olan ümmetine hayr-hâh
(b. 78, 79, s.60)

Nazmî'ye göre ümmetin Hz.Muhammed'den beklediği sâdece şefaattir. Şüphesiz bu hususta Hz.Muhammed'in de ümmetine şefkati sonsuzdur.

Umduğı senden şafâ' at ümmetüñ
Buña vardur ümmetüñe şefkatüñ
(b. 80, s.60)

Nazmî, Hz.Muhammed'de olduğu kadar hiç kimsede bu yüksek kıymetin olmadığını, O'nu herkesin şefaatchi olarak isteyeceğini belirtir.

Sende kim var ol kadar kadr-i refi'
Kim durur idinmeyen zatuñ şefi'
(b. 81, s.60)

Nazmî, Hz.Muhammed'in şefkatine, şefaatine, yardımına ulaşmak için Allah'a dua etmektedir.

Faķr u şefâ' at birle himmet-şefķate
İde tâ Mevlâ ' inayet rahmete
(b. 82, s.60)

Nazmî'ye göre, Hz.Muhammed'in lütfuna kişi mazhar olursa, cehennem azabından da kurtulur.

Lütfuñ olursa şefâ' atle ķarn
Olavuz şamu ' azābından emin
(b. 83, s.61)

Nazmî, Hz.Muhammed'in gerçek ümmetinin cehennemden uzak olacağını belirterek, Hz.Muhammed ümmetinin büyük bir saadet içinde olduğunu, ümmetin bu yola başını koyması gerektiğini belirtiyor.

Saňa gerçek ümmet iy dīn serveri
Niçin olmaya cehennemden beri

Ümmet olan serverā sen servere
Zi-sa‘ adet ger yoluňa ser vere

(b. 84, 85, s.61)

Hz.Muhammed, Allah’ın sevgilisi, yaralı gönüllerin ilacıdır.

Ḥaqq seni kendüye kıldı habīb
Derde düşen dillere sensin ṭabīb

(b. 86, s.61)

Nazmî, Hz.Muhammed’in meth edilmeyi alçakgönüllülük ve tevâzu ile karşıladığını belirtir. Gerçi O, tevâzu ile karşılasa da bunları, sonuçta O, Allah tarafından övülmüştür.

Sen huşūşa medḥen iy şāh-ı dīn
Ḥaqq bu müstağnīsīn ol zahīr hemīn

N’ola müstağni olursa medḥden
Ol ki Mevla ola anı medh iden

(b. 88, 89, s.61)

Nazmî’ye göre, kişilerin Hz.Muhammed’i meth etmelerinin temel sebebi ona hâllerini arzetmek, yani kıyâmet gününde onun şefaatine nâil olmaktır.

Medḥden maqşūd ammā çoğ u az
Ṭābīña kılmak ‘ arz-ı niyāz

Mā-ḥaşal senden niyaz olan şehā
Şol şefa‘ at kılmadur rûz-ı cezā

(b. 90, 91, s.61)

Hz.Muhammed’in gerçek ümmeti, ona canı gönülden, riyâsız bir şekilde bağlıdırlar.

Cānu dileden yā Rasūlullāh saňa
Ol ki gerçek ümmet olan bī-riyā

(b. 92, s.61)

Nazmî, Hz.Muhammed'e ve onun ashabına dost olanlara günah yazılmayacağını, ashabına kötü söz söyleyenlerin ise kesinlikle Hz.Muhammed'e ümmet olamayacağını, bu tür insanların Hz.Muhammed'in şefaatine, Allah'ın affına da mazhar olamayacaklarını savunur.

Münker olmaz âliñe aşhabıña
Dost olur cümleten aḥbābına

Şol idenler âliñe aşhābıña
Saña niçe ümmet olur ger 'aceb

Yā şefā' at kılmağı rüz-ı cezā
Niçe eylerler ūlā senden ricā

(b. 93, 94, 95, s.61)

Ya nice Hak'dan umarlar mağfıret
Mahşere varduklarında 'aḳıbet

(b. 96, s.62)

Nazmî, Haricî ve Rafizîlerin Hz.Muhammed ve ashabına düşman olduklarını belirterek onları köpek ve eşeğe benzetir. Bu yüzden gerçek mü'minlerin onlardan nefret etmeleri gerektiğini belirtir.

Hamdü' lillāh pāk sünñilerdenüz
Ḥāricî ve rāfizîye düşmenüz

Ḥāricî seg Rāfizî ḥardur ne şek
Lā-büd anlardan bize nefret gerek

(b. 97, 98, s.62)

Nazmî, her nerede Hz.Muhammed ve ashabına kötü söz söyleyenler varsa onların yok olması için Allah'a dua eder. Kendisinin de, Hz.Muhammed ve ashabına ihlâslı bir sevgiyle sevdiğini belirtir ve onlara salat ve selâm getirir.

Münkerān-ı āl ü aşhāb-ı kibār
Cümleten yoğ ola her kandeki var

Āl ü aşhāba muḥıbbüz bî-ḥilāf
Hubb-ı bil-iḥlās birle pāk ü sāf

Āl ü aşhābıñla ta ruz-ı kıyām
Tābuña olsun şalātile selam

(b. 99, 100, 101, s.62)

1.1.3.2. Diğer Peygamberler

Hz. Âdem

Tanrı, Hz. Âdem'i yarattıktan sonra ona imân ihsân etmiş ve O'nu bu âleme göndererek bu âlemi süslemiştir. Nazmî, ilk insan ve ilk peygamberin Hz.Âdem olduğunu, bütün yaratılan insanların, peygamberlerin, evliyaların hep O'nun soyundan yaratılmış ve hepsinin birbirine bağlanmış olduğunu belirtir.

Eyledi ihsân ol ĩmân Ādeme
 Ādem ile virdi revnaķ ' âleme
 (b.2, s.55)

Hem benĀ Ādem'den itdi ol Ĥudā
 Enbiyā vü evliyā vü aşfiyā
 (b. 36, s.57)

Ādeme kıldı musahhar cümle hem
 ' Ālemi ĥükmile ol Rabb-i Ĥakem
 (b. 37, s.57)

Hz.Nuh

Nazmî, Hz.Nuh'dan sâdece bir beyitte Nuh Tufanına telmihte bulunarak bahsetmiştir. Allah, Nuh tufanında Hz.Nuh'u korumuş ve onu uzunca bir süre kâinatın önderi yapmıştır. Hz.Nuh kıssası, şu şekildedir. Hz. Nuh kavmine peygamber olarak gönderildiğini belirtir ve onları Allah'a itaate davet eder. Toplumu ona inanmaz ve yalancılıkla suçlar. Bunun üzerine Tanrı'nın gazabı gelir. Göklerden bardaktan boşanırcasına yağmurlar yağar, yerlerden sular çıkar ve bu iki sel birleşir. Bu tufandan, Allah'ın inayetiyle sadece Hz.Nuh ve O'nun gemisindekiler kurtulur. Nazmî bu olaya telmihte bulunmuştur.

Verdi ol hem Nūĥ'a tūfāndan necāt
 Ķıldı çok dem muktedāyı kāyināt
 (b.4, s.55)

Hz. Hud

Nazmî, Hz.Hud'un kavmi Ad kavmine telmihte bulunmuş, onların rüzgarla helâk edildiklerini belirtmiştir. Hz.Hud, kavmine Allah'ın resulü olduğunu söylemiş ve onları Allah'a itaate davet etmiş, fakat kavmi onu yalancılıkla suçlamıştır. Bunun üzerine çıkan bir fırtına Hz.Hud ve yakınları hâriç tüm inanmayanları yok etmiştir.

Bāda emr itdi pes ol emriyle bād
 Eyledi yekser helāk-i kavm-i ‘Ād
 (b.5, s.55)

Hz. İbrahim (Halil)

Nazmî, Hz.İbrahim’in ateşe atılması hâdisesinden de bahseder. Hz. İbrahim, insanları Tanrı’ya inanmaları konusunda uyarır. Ancak insanlar kendi yaptıkları putlara tapmaya devam edince Hz.İbrahim puthânedeki bütün putları kırar. Bunun üzerine devrin hükümdarı Nemrud tarafından ateşe atılarak cezalandırılmaya çalışılır. Hz. İbrahim tam ateşin ortasına düştüğü sırada ateş, bir gül bahçesine dönüşür.

Hem Halil’e luṭfin izhâr eyledi
 Aña anı nârı gülzâr eyledir
 (b.6, s.55)

Hz. Lut

Nazmî, eserinde Lût kavminin kıssasına da telmihte bulunmuştur. Lût kavminin özellikle erkekleri gittikçe sapkınlıklar içine düşmüş ve doğru yoldan ayrılmışlardır. Bunun üzerine onlara Hz.Lût Peygamber olarak gönderilmiştir. Hz. Lût, kavmine peygamber olduğunu, Allah’ın emirlerini bildirmiş, bu sapkınlıkları bırakarak Allah’a itaate çağırmıştır. Kavmi de onu yalancılıklar suçlamıştır. Bunun üzerine Hz.Lût ve ailesi hâriç pek çok kişi, seher vakti göklerden üzerlerine taş yağdırılmak suretiyle helāk edilmişlerdir.

Oldur ol kâdir ki hengām-ı seher
 Lût kavmin eyledi zir ü zeber
 (b.7, s.55)

Hz. Musa

Nazmî, Hz.Musa’nın Kur’an da geçen kıssasına da telmihte bulunmuştur. Kur’an a göre, Firavun ve kavmine peygamber olarak gönderilen Hz.Musa onlara Allah’a imana davet eder. Fakat Firavun ve adamları ona inanmaz, onu ve inananları öldürmek için arkalarından onları kovalar. Ta ki Kızıldeniz’e gelinceye dek. Kızıldeniz’e gelindiğinde, Hz.Musa asasıyla denize ikiye ayırır ve kavmiyle birlikte karşı tarafa geçer. Ardından da Firavun ve adamları Kızıldeniz’den geçmek isterler, fakat tam onlar geçecekleri sırada deniz yeniden birleşir, Firavun ve adamları boğularak ölürler.

avmini Fir'avn ile hep hāş u 'ām
 ekdi bahre işlerin kıldı temām
 (b.9, s.55)

Hz. Sâlih

Nazmî, Kur'an'daki Sâlih Peygamber kıssasına da telmihte bulunmuştur. Sâlih Peygamber Semud kavmini Allah'a imâna dâvet etmiş, kavmi de ondan bir mucize istemiştir. Allah'da onlara mermer bir sütundan bir deve ortaya çıkarmış, sadece Cumartesi günü göl suyunun deveye bırakılması, diğer günler hem sudan hem de devenin sütünden yararlanılması için halka izin verilmiştir. Fakat halk arasından bir gurup devenin kesmek suretiyle sözlerine sadık kalmazlar. Bunun üzerine çok büyük bir zelzele ile ,Sâlih Peygamber ve inananlar hariç, helâk edilir.

Údretiyle seng-i hārādan hemān
 Eyledi bir nākayı peydā revān
 (b.9, s.55)

Hz. Davud

Nazmî, Hz.Davud'un demirciliğine de telmihte bulunmuştur.

Hem dahı Dāvud elinden ol Mu' in
 Āheni bir mūma döndürdü hemin
 (b.11, s.55)

Hz. Süleyman

Nazmî, eserinde Hz.Süleyman'ın saltanatından da bahseder. Hz.Süleyman da babası, Hz.Davud gibi hükümdar peygamberdir. Fakat Hz.Süleyman'a verilen saadet yeryüzünde hiç kimseye verilmemiştir. Bütün tabiat, rüzgâr, yağmur vb, ile tüm hayvanlar, ins ü cinler hep onun emrine verilmiştir.

Hem Süleymān'a virüp adr-i refī'c
 İns ü cīni itdi emrine muṭī'c
 (b.12, s.55)

Hz. Eyyüb

Hz.Eyyüp'ten de eserinde Nazmî bahsetmiştir. Kur'an'da da en güzel sabır gösteren olarak nitelenen Hz.Eyyüp'e pek çok belâ ve âfet isabet etmiş, en sonunda vücuduna mikroplar musallat olmuş, artık bedeni çürümeye başlamıştır. Ama O, yine de sabrı ve duayı bırakmamış, Tanrı da esasını vurduğu yerden çıkan suyla yıkanmasıyla ona şifa ihsan etmiştir.

Dahı Eyyūbuñ teninden niçe dem
Niçe biñ virüpdür kuvvet hem
(b.13, s.55)

Hz. Yunus

Nazmî, Hz.Yunus'un bir balık tarafından yutulması hâdisesine de eserinde yer vermiştir. Hz.Yunus kavmini Allah yoluna davetti, fakat kavminin inanmaması ve onu yalancılıkla suçlaması onun çok zoruna gitti. Allah'ın müsaadesi olmadan Hz.Yûnus'un Ninova'dan ayrılmaya kalkışması, iyi netice vermemişti. Ninova'dan ayrılmak için bir gemiye binmişti. Geminin batmaya yüz tutması üzerine, hafiflemesi için yolculardan birinin suya atılması gerekti. Kimin suya atılacağını tesbit için kur'a çekildi ve kur'a Yûnus (a.s)'a isâbet etti ve denize atıldı. Denizde bir balık tarafından yutulan Hz.Yunus hatasını anladı ve tövbe ederek, Allah'a yalvarmaya başladı ve uzunca bir müddet balığın karnında yaşadı. Allah, balığın karnındaki Hz.Yûnus'u öldürmedi. Bir süre sonra balık, onu ağzı ile sahile bırakmıştı.

Bir zemân Rabb-i Hayy-i Lâ-Yemût
Yûnusı hikmetle itdi küt-ı hüt
(b.14, s.56)

Hz. İsa

Nazmî, Hz.İsa'dan iki beyitte söz etmektedir. Bilindiği üzere Hz.İsa, Tanrı'nın kudretiyle Hz.Meryem'den babasız olarak doğmuştur. Bu onun bir peygamberlik mucizesidir. Bunun yanı sıra Hz.İsa, beşikte iken konuşmaya başlamış ve peygamber olduktan sonra da yine Allah'ın kudretiyle bir ölüyü canlandırmıştır.

Bî-peder ferzend peydâ eyler ol
Hem beşikde tıflı gūyâ eyler ol

Mürde-i şad-sâleyi eyler o hay
Andan özge kimdür iden anı hey
(b. 30, 31, s.57)

1.1.3.3. Dört Hâlife

Hz.Ebubekir

Hz.Ebubekir, Resulullah'ın ilk dostu, O'nun sıkıntılı zamanında mağara arkadaşı, Hz.Peygamber'den sonra ashaba ilk olarak imamlık yapan her şeyden uzak

bir takva ehlidir. Nazmî, eserinde Hz.Ebubekir'i takva ehli gibi özellikleriyle anmıştır.

Evvel ol oldu Rasûlullâh'a yâr
Oldı hem özge demde yâr-ı gâr

Hem Rasûlullâh şoñına evvelâ
Oldurur aşhaba olan pişvâ

(b.105, 106, s.62)

Hz.Ebubekir, doğruluğu ve ihlâsı ile temiz ve iyi kalplidir. O, Peygamber'in dine dâvetini hiç tereddütsüz kabul etmiştir.

Dahı sıddîk nakîdür bî-hilâf
Şıdk u ihlaşla kalbi pāk ü şafâ

Da' vet itdükde Nebî dîne ol ân
Bî tereddüd geldi imânâ hemân

(b. 107, 108, s.62)

Nazmî'ye göre, Allah Hz.Ebubekir'e bambaşka bir saadet vermiştir. O'nun gibi doğru ve güvenilir kimse yeryüzünde yoktur.

Virmiş özge sa'adet Hâkık aña
Kim dinür şıddîk aña şaddak aña

(b. 110, s.62)

Hz.Ebubekir, mal ve mülke hiç önem vermeden, fakirliğe katlanarak bütün zenginliğini Allah yolunda harcamıştır.

İhtiyâr-ı fakr idüp bî-çal ü kıl
Dârını Hâkık yolına kıldı sebîl

(b. 111, s.63)

Hz.Ebubekir, fakirleri yedirip içirerek Allah'a yakınlık bulmuştur. O, dâima Allah'a itaat etmiş, sürekli ibâdetle meşgûl olmuştur.

Buldı tâ kurbıyyet-i Hâkık'a vüşül
Mün' im iken eyledi fakrı kabûl

Dâyim olup tã'at-i Mevlâ ile
Kâyim oldu muttasıl taḥva ile

(b. 112, 113, s.63)

O, dâima din yolunda sabit olmuş, kimsenin hilâfı olmadan halifeliğini nice zaman sürdürmüştür.

Dî̄n yolında olup ol şābit kalam
Bî-ḥilāf itdi ḥilāfet niçe dem
(b. 114, s.63)

Nazmî, her kim Hz.Ebubekir' e kötü söz söylese, onun canına lânet okur.

Ol cihetle āhîret sulṭānına
Kim ki sebb eylerse la' net cānına
(b. 115, s.63)

Hz.Ömer

Nazmî'ye göre dine ilk kuvvet veren, düşman askerini yok edip onların karşısında duran Hz.Ömer'dir. İslâm devleti onunla kuvvetli hale gelmiş, yücelmiştir.

Evvelā dî̄ne odur kuvvet viren
Key şalābetle olup leşker-şiken

Dinüñ anuñla yüceldi kuvveti
Oldı ol ḥaqqā ki dî̄nüñ devleti
(b. 118, 119 s.63)

Nazmî'ye göre, Hz.Ömer âleme hoşluk ve düzenlilik vermiş, dine onunla büyük bir kuvvet gelmiştir.

‘ Âleme ‘ adliyle virdi ḥoş-nizām
Dî̄ne kuvvet geldi anuñla temām
(b. 120, s.63)

Hz.Ömer, Allah'tan lâyıkiyla korkan, iyi ve kötüyü farkedemeyen, bu huyuyla İslâmiyete parlaklık veren ve nice yerler fetheden birisidir. Onun zamanında Arap ve Acem memleketlerinin tamamı feth edilmiştir.

Nîk ü bed fark eyleyüp ol müttakî
Anuñla oldı Fārūkin-Naḳi

Virdi revnak ‘ adlile İslām'a ol
Ol cihetde niçe feth buldı ol

Oldı pes devrinde anuñ feth-i tām
Hep ‘ Arab mülki ‘ Acem semti temām
(b. 121, 122, 123, s.63)

H.z.Ömer zamanında İslâma inanmayanlar dinin karşısında kuvvetle duramamışlardır.

Gelmeyen ĩmāna ol şöyle ki var
Dĭn-i İslâm olmamıştır üstüvār
(b. 124, s.64)

H.z.Ömer, H.z.Peygamberin dine dâvetini hemen kabul etmiş ve O'na yoldaş olmuştur.

Tā ki yar oldu ol Resūl'e ol heman
Āşikār ol vakitte okındı ezān
(b. 125, s.64)

H.z.Ömer, kuvvetiyle âleme ününü salmış, devrini etkilemiştir.

Şöyle saldı 'âleme sit ü sadā
Kim sehhar oldu çok iklim añā
(b. 126, s.64)

Nazmî, H.z.Ömer devrinde hiç anlaşmazlıklar olmadığını, muhaliflerin ona karşı gelemedeklerini belirtir.

Yoğidi devrinde anuñ iĥtilāf
İdemezlerdi muĥālifler ĥilāf
(b. 128, s.64)

O, kötülöklere karşı dine kendini set edip, kâfirlere karşı aslan gibi davranmıştır.

Set idüp anuñ dĭn ĥaĥķın bed
Pes değil mi idi kâfirde esed
(b. 130, s.64)

H.z.Osman

Kur'an-ı Kerim'i bir araya getirerek kitaplaştırmak saadeti H.z.Osman'a nasib olmuştur. Şüphesiz ki Kur'an-ı Kerim'i bir araya toplamak büyük bir şandır.

Zi-sa' ādet añā ki oldu evvelā
Cāmi-' i Kur' ān olan rahmet añā

İmdi ol kim cāmi-i Kur' ān ola
Anı var fikr eyle kim ne şān ola
(b. 133, 134, s.64)

Nazmî, Hz.Osman'ın dini korumak için Hz.Muhammed'e iki kez damat, o saadet ile Zi'n-nüreyn (İki nurlu) olduğunu belirtir. Şüphesiz Hz.Osman gibi bir damat bulunamaz.

Savlet-i din olduğuçün maṭlabı
Oldı iki kerre dāmād-ı Nebî
(b. 135, s.64)

Aldı tā kim iki nūr-ı ʿayn ol
Oldı devletile Zî'n-nüreyn ol

Pes o kim dāmād ola Peyğamber'e
Aña kimdür münker olan göz göre
(b. 136, 137, s.65)

Nazmî, Hz.Osman'ın yumuşak huyluluğun ve utangaçlığın kaynağı olduğunu, herkese şefkatle baktığını, bu saadetin Allah tarafından özellikle ona verildiğini belirtir.

Menbaʿ ı hilm idi hem kân-ı hayā
Ol saʿ âdet pes verilmişdi aña
Ol hayā kim aña virmişidi İläh
Herkese şefkâtle eylerdi nigâh
(b. 138, 139, s.65)

Haya saadeti, Hz.Osman'ın âdetâ rütbesiydi, şefkati de her hâl ü kârda belirgindi.

Key saʿ âdet üzre idi rütbeti
Ol cihetde gâlib idi şefkati
(b. 140, s.65)

Zirâ, her saadet Hz. Osman'da toplanmış, o iki cihan saadetiyle mutlu olmuştur.

Her saʿ âdet anda hem mevcūd idi
Devlet-i dāreyn ile mesʿ ud idi
(b. 141, s.65)

Hz.Osman devrinde de din uğruna pek çok savaş yapılmış, pek çok yerler fethedilmiş, nice memleketlerde İslâm hükümrânlığı kurulmuştur.

Hem anuñ devrinde daḥı çok cihād
Oldı pes olındı fetḥ anca bilād

İtdi hem el-hākķ o sāmī-mertebet
 Milket-i İslām'a niçe memleket
 (b. 142, 143, s.65)

Hz. Osman, hilâfete geçmeye karar verince pek çok din büyüğü ile mücadeleler yaşamıştır.

Kıldığınca ol hilafete qarār
 Çok gazālar itdi aşhab-ı
 (b. 144, s.65)

Nazmî, Hz.Osman gibi bir sultana kahreden, kötü şeyler söyleyenin müslümanım demesine şaşılacağını belirtir. Zirâ, ona da salat ü selam getirilmesi gerektiğini, müslümana da bunun yakışacağını belirtir.

Eyleyen anuñ gibi sulţana seb
 Ger müselmānım der ise key ' aceb
 Pes aña daħı şalāt ile selām
 Ehl-i İslām olana lāzım tamam
 (b. 145, 146, s.65)

Hz.Ali

Dördüncü halife olan Hz.Ali'ye feleğin dördüncü ayı rütbe olmuştur.

Oldı dördünci ħalīfe çün o şāh
 Mehi dördünci felek şan cāy-gāh
 (b. 148, s.65)

O, din burcunun güneşi, Hz.Muhammed'in kızını zevce olarak almış ve Resul'ün gözünün nuru olmuştur.

Şems-i burc-ı din durur zevcü'l-Betül
 Daħı nūr-ı dīde-i ' amm-ı Resül
 (b. 149, s.66)

Nazmî, Hz.Ali'nin Hz.Peygamberin oğlu değil, amcasının oğlu olduğunu ve Hz.Peygambere dâima muhabbetle baktığını belirtir.

İbn-i ' amm-ı Server olmağın o şah
 Aña der ekşer maħabbetle nigāh
 (b. 150, s.66)

Bütün halk, Hz.Ali'yi her zaman ve her nefeslerinde sever.

Cümleten halk anı ekşer her nefes
 Cümleden artuğ severler anı pes
 (b. 151, s.66)

Nazmî, evliyanın başının da ulu zatların en üstününün de Hz.Ali olduğunu belirtir. Ayrıca Hz.Ali, ilim deryasının başında giden ve evliyanın da baş yüzüdür.

Oldur el-hakk evliyānuñ serveri
 Hem muhaqqak aşfiyānuñ berteri

‘ İlm deryāsı durur başdan revān
 Evliyā ser-çehresidür bî-gümān
 (b. 152, 153, s.66)

İlim ehli, kılıç ve kâlem sahipleri sürekli Hz.Ali’den bahsederler.

Ehl-i ‘ilm ü şāhib-i seyf ü kâlem
 Andan urur cümlesi her dem kâdem
 (b. 154, s.66)

Nazmî’ye göre bütün pirlere zümresinin en değerli piri Hz.Ali’dir.

Hem meşāyih zümresinüñ cümleten
 Pîridür oldur muqadder cümleden
 (b. 155, s.66)

Cihânın bütün bahadırları hep ondan bahseder, isteklerini her zaman ona arz ederler. Mertlikte ona denk olan yoktur, kimse ona eş değeri olamaz.

Andan urur dem dilîrân-ı cihân
 Aña eylerler niyâzı her zemân

Merdlikde yoğidi hem-tâ aña
 Olamazdı kimseler hem-pa aña
 (b. 156,157, s.66)

Nazmî, cömertlik denizinde halka en faydalı kişinin Hz.Ali olduğunu belirtir. Hz.Ali vefânın kaynağı, halkın en yumuşağıdır.

Bir kerîmü’l-halk idi baħr-i seħā
 Bir latîfûl-halk idi kan-ı vefā
 (b. 158, s.66)

Olgunluk ve cömertlikte Hz.Ali’ye eş olabilecek başka bir insan yoktur.

Var idi anda kemâli birle cūd
 Yoğidi cūdiyle mişli bir vücūd
 (b. 159, s.66)

Hz.Ali'ye küfreden dinsiz olur, o dinsiz sonra da kâfir olur.

Aña sebb iden nice bî-dîn ola
Kâfir olmaz mı o bî-dîn evvelâ
(b. 160, s.66)

Nazmî, can u gönülden onun da ruhuna salat ü selâm getirir, “Allah, onun yüzünü ak eylesin” diye dua eder.

Rûhına anuñ revândır ber-devam
Can ile dilden şalât ile selâm

Yağra' üne'n-nāsü tekrimen lehû
Kerremallâhu Te'âlâ vechehû
(b. 161, 162, s.66)

1.1.3.4. Ehl-i Beyt

Hz. Hasan-Hz. Hüseyin

Nazmî, her müslümanın Hz.Hasan ve Hüseyin'i övmelerinin farz olduğunu belirtir.

Ba' de zân na' t-ı Hasan birle Hüseyin
Ümmete farza mişâl-i Farz-ı 'ayn
(b. 163, s.67)

Müminler ikisini de kalplerinde tutarlar. Zirâ güneşin yansıması iman denizine yakın olur.

İkisinüñ cānda tutar mü' minin
Nağş-ı mihrin behr-i imāna çarın
(b. 165, s.67)

Onlar dinin iki şahıdır, hem de âlemlerin efendisini gören, tanyanlardır. Zirâ o iki şahın, Hz.Muhammed'in din burcunun ay ve güneşi olduğu apaçık ortadadır.

Ol ikisi birer özge şâh idi
Hem o 'âlem serverinüñ şâhidi

Olduğı rüşen durur ol iki şâh
Burc-ı dîn-i Muştafa'ya mihr ü mäh
(b. 166, 167, s.67)

Âlemlere saflık, duruluk veren pek sevgili iki kişi olan Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'in ikisi de şehittir.

Ol şehideyn ol cihāna şāhideyn
Nūr-ı ‘ayneyn-i zekāya ‘ālemeyn
(b. 168, s.67)

Onların (Hz.Hasan-Hüseyin’in) her birisi mübârek zatlardır. Her mübârek sıfat o mükemmel zatlardadır. Zirâ onlar Hz.Muhammed’in kızının çocuklarıdır. Onların ne büyük bir zat olduklarını her insanın düşünmesi gereklidir.

Her biri anuñ birer ferhünde zāt
Ber-kemāl anlarda her ferruḥ-şıfat

Çün olardur İbn-i bint-i Muştafā
İmdi fikr it anları ne şāh ola
(b. 169, 170, s.67)

Nazmî’ye göre Hz.Hasan ve Hüseyin gibi Hz.Muhammed’in ümmetinden olanlara candan bağlanmak gereklidir. Çünkü onların ikisi de ümmetin saadetidir, sünnet ehlinin gözlerinin nurudur. Her günahkâr onlardan şefaet isteyeceklerdir.

Ola anlar kim Muḥammed ümmeti
Anlara cāndan gerekdür nisbeti

İkisi bir devletidür ümmetüñ
Kurretü’l-‘aynidur ehl-i sünnetüñ

İdiser her müznib anlardan daḥı
Ruz-ı maḥşerde şefā‘ at iy aḥı
(b. 171, 172, 173, s.66)

Nazmî, o iki seyyidin şāhitlerinin Allah olduğunu, onların sonsuz saadetle şehit olduklarını belirtir. Kim onlardaki bu saadeti görebilirse onları can u gönülden sever.

Şāhid-i Ḥaḳḳ olup ol iki Seyyid
Oldılar āḫir sa‘ādetle şehid

Kime kim ola sa‘ādetden eşer
Anları cān ile gönülden sever
(b. 174, 175, s.67)

On İki İmam

Nazmî, şiirlerce önder kabul edilen on iki imama da övgülerde bulunmuştur.

Hem olardan sonra on iki imām
Her biri bir dūrretü't-tāc-ı enām
(b. 176, s.68)

On iki imamın her biri bütün İslām halkına yakın, birer din şâhidir. Kim onları samimi bir şekilde severse bu onlar için büyük bir saadet olur.

Her biridür anlaruñ şāh-ı dīn
Cümle İslām ehline hem şāhidīn

Zī-sa' adet anlara kim anları
Hep seve ihlāş birle candan
(b. 177, 178, s.68)

Nazmî, On İki İmam'ı sevmeyip de onlara kötü söz söyleyenleri kâfir olarak nitelirmektedir. Kendisinin de onları çok sevdiğini ve onları sevenlerin kölesi olduğunu, On İki İmam dâima riyâsız bir şekilde, ihlâs ile övmemiz gerektiğini belirtir.

Sevmeyüp evlâdı şol seb eyleyen
'Add olunsa n'ola kim küffârdan

Anların kim çok muhibbi bende hem
Cân ile dilden muhibbim bendeyem

İmdi ihlâş ile dâ' im bî-riyâ
Oқыyalum onlara medh ü şena
(b. 179, 180, 181, s.68)

1.1.4. Âhîret

Nazmî, Pend-nâmesinde âhîret, kıyâmet gibi unsurlardan ayrı başlıklar altında bahsedilmemiş, yeri geldikçe onlara atıfta bulunmuştur.

Her kim bu dünyada boş işler işlerse kıyâmet gününde o durumuna göre muamele görür.

Şol fuzuli işi kim rûz-ı ezel
Eyledüñ ol hâle göre kıl 'amel
(b. 803, s.114)

Nazmî, gerçek ve ebedî saadetin âhîret saadeti olduğunu belirtir. Kim ebedî olursa saadet onundur, onunla bir eksiklik, noksanlık yaşamaz. Fakat her kim fâni olup ebedî âhîret saadetine meyletmezse o bâkî olmaz.

Devlet-i 'uḥbâdur devlet hemân
K'olusardur bî-gümân ol cāvidân

Her ne kim fānī olup bulma fenā
Olmayup bākī pes ola bī-bekā

(b. 2131, 2133, s.212)

Nazmî âhîret saadeti dururken fâni şeylere heves etmenin akılsızlık olduğunu, bu niteliğin de sonuçta kötü bir nitelik olduğunu belirtir. Zirâ âhîretin ebedî zevki yanında bu dünyanın fâni zevklerinin sözü bile edilmez.

Âña meyl iden degül mi bī-ğired
Pes degül mi olşifat ğayetde bed

(b. 2134, s.212)

Var iken zevk-i ğuluvv u uğrevī
N'ola ğazız-ı bī-şebāt-ı dünyevī

(b. 2585, s.245)

Kişinin ebedî saadet olan bu âhîret saadetine ulaşması için dünyayı terketmesi, dünyadan yüz çevirmesi, lazımdır.

‘İzz-i ‘uqbā ol şāfā-yı cāvidān
Terk-i dünyā ile olur bī-ğümān

(b. 2586, s.245)

Nazmî, insanın dâima âhîret azabından korkması, bu yüzden de Allah'ın emrinden çıkmaması gerektiğini belirtir. Zirâ kişinin devamlı âhîret azabında kalmaması için Allah'ın yardımına ihtiyacı vardır.

Kıl ‘azāb-ı ağıretten ğavf-ı tām
Emr-i Ħaqq üzre hemin ol ber-devam

Ağıretde irişüp Ħaqq'dan meded
Kalmayasın tā ‘azāb üzre ebed

(b. 2945, 2946, s.271)

Nazmî'ye göre Yüce Allah'ın âhîret saadeti verip mutlu ettiği kimse çok büyük bir saadet içindedir. Nazmî, böyle insanların ululuk ve yüceliklerinin artması için Allah'a yakarır, dua eder.

Zī-sa‘ adet aña kim Rabb-i mecīd
Mecd-i ‘uqbā virüben ide sa‘īd

Devlet ü ikbāl-i ‘uqbāya ire
‘İzzet ü iclāl-i ‘uzmāya ire

Devlet ü iqbāl-i ‘uqbāya ire
Sen naşib it yā İlāhe’l-‘Âlemīn

(b. 2135, 2136, 2137, s.212)

1.1.4.1. Cennet-Cehennem

Nazmî, eserinde cennet ve cehennem mefhumları için de özel bir bahis açmamış, çeşitli niteliklerden bahsederken (örneğin cimrilerin yerlerinin cehennem, cömertlerin yerlerinin cennet olduğu vb. şekilde) yeri geldikçe cennet ve cehennem kavramlarını da zikretmiştir. Bu hususlar yeri geldikçe açıklanacağından, burada ayrıca cennet ve cehennem unsurlarına girmiyoruz.

1.1.5. İbadetler

Nazmî’ye göre insana uhrevî hâl, Allah’a dâima ibâdetle gelir. Kim ibâdet etmeyi âdet haline getirirse onun mahsulü saadet olur.

Uhrevî hâl âdeme oldur ki ola
Hakḳ’a tã‘at eylemekde dâyimâ

Ola anuñ kim ‘ibâdet ‘âdeti
Oliser anuñ sa‘âdet gâyeti

(b.673, 674, s.104)

Kişi her saatini Allah’a ibâdetle geçirmeli, dâima O’na karşı ibâdet etmelidir.

Hakḳ’a tã‘atle geçür her sa‘ati
Çek Cenâb-ı Hakḳ’a bâr-ı tã‘ati

(b.797, s.113)

Her kim Allah’a ibâdeti ihmal ederse o kişi kendini kötü durumlara sokar.

Tã‘at-i Hakḳ’dan o kim ihmâl ider
Ol eyü itmez özin bed-hâl ider

(b.808, s.114)

Nazmî’ye göre insan ibâdete düşkün olmalı ki ruhu rahata ersin, sapkınlığa ve şaşırışılığa düşmesin.

Düşme pes gümrâhlığa düş tã‘ate
Düşe tã‘atla rûhuñ rāhāte

(b.813, s.114)

Nazmî, kişinin ibâdet vaktinde rüzgâr gibi olması, ibâdet vaktinde başka hiçbir iş yapmaması gerektiğini belirtir. Yüce Allah’a ibâdet eden, cihan içinde nice kazançlar elde eder.

Vakt-i t̄ā' at tiz-rev ol bād-vār
 Kılma ol vakt özge kārı-yād vār

Pes cihān içre nice kār ola kim
 Ola Hakk'ın t̄ā' atinden ol mihim
 (b.814, 815, s.114)

Kişinin kendini ibâdete vermesi ve haramlardan kaçınması, kalbe gönüş
 şenliği verir, kalbi ferahlatır.

Kalbi eyler pür-şafā zühd ü vera'
 Kalbi açar dāyimā zühd ü vera'
 (b.2062, s.206)

Kim ibâdette tembelliğe düşerse, o tembellikle gaflete düşer. Allah'a
 ibâdetten uzak olan kişi yarın öldüğünde yatacak yer bulamaz. Kişi Allah'a ibâdet
 etmezse, bâtil olup Allah yoluna girmez.

Biri bu kim kâhil olur t̄ā' ate
 Düşer ol kâhillik ile gaflete

Pes olur Hakk'a 'ibâdetden berî
 Kendüye añmaz yatacak bir yer

Hakk'a ol kes kim 'ibâdet itmeye
 Bâtil olup Hakk yolına gitmeye
 (b.2213, 2214, 2215, s.217)

Kim ibâdetini ihmal ederse vay onun haline ki o şekilde kendine kötü bir iş
 eder.

Vây aña kim t̄ā' ate ihmāl ede
 Añunile kendüyi bed hāl ede
 (b.2217, s.218)

Nazmî, Allah'ın insanları kendisine ibâdet etsin diye yarattığını söyler.

Hakk seni yokdan anuñçün itdi var
 İdesin t̄ā' atin lîk zinhār
 (b.2596, s.245)

1.1.5.1. Namaz

Nazmî'ye göre, kişi dâima Allah'a yönelip namaz kılmalıdır ki Allah da onu o hâl ile hoşnut eylesin.

Tâ' at-ı Hâk birle kaddüñ kıl dü tâ
Tâ seni o hâl ile Hâk hoş tuta
(b.776, s.112)

Kim Allah için namaz kılsa devamlı güzellik ve safa bulur.

İde ol kim kâr-ı hağ üzre kıyâm
Bulur anuñ kârı revnâk ber-devam
(b.418, s.85)

Nazmî, olgun akıllıların namaz üzere olduklarını, namaz ile gamdan ferahlık bulduklarını belirtir.

‘ Aklı kâmilleredür kâr-ı şalâh
Pes şalâh ile durur gamdan felâh
(b.1846, s.190)

1.1.5.2. Zekât

Nazmî, her kim vergi ve zekâtını vermezse namazını edâ etse bile, eksiklik üzere olduğunu belirtir.

Ola her kim mâni' -i ‘ öşr ü zekât
Daği nağş üzre edâ it şalavât
(b.1940, s.197)

Nazmî, zekât ve vergisini vermeyen insanlardan uzak durulması gerektiğini, aksi takdirde kişinin zarar göreceğini belirtir.

Eyle anuñ gibi keslerden hâzer
Yoğsa görürsün hatar birle zarar
(b.1941, s.197)

1.1.5.3. Sadaka

Nazmî, Allah yolunda verilen her şeyin insana fayda getireceğini belirtir. Zirâ kişinin sağlığında Allah yolunda harcadığı paralar, öldükten sonra miras bırakmaktan yeğdir.

Hayr dilerseñ ey oğul, elinle ver
Vir elüñle kim saña ol qalısar

Şağlıgunda virdüğüñ bir akça sen
Yegdür arduñca olan biñ akçadan
(b.2561, 2562, s.243)

Nazmî'ye göre, kişi öldükten sonra verilen yüz altının ölmeden önce verilen bir altın kadar değeri yoktur. İnsan sağlığında ne yaparsa ona kâr olarak o kalır, insanlar dâima bunu yapmaya çalışmalıdır.

Virseler şoñuñda yüz mişkâl zer
Olmaz ol sen virdigüñ bir pül kadar

Sağlugunda virdigüñ kalur saña
İmdi dāyim hep aña kaçd it aña
(b.2563, 2564, s.243)

Nazmî'ye göre akıllı insan, sağlığında hayr eyler.

‘Âkil iseñ sağlugunda eyle hayr
Her sini sanma ölünce aña ğayr
(b.2565, s.243)

Sonuçta kişi ne verirse eliyle, o verdikleri ona yoldaş olur.

Her ne virürseñ elüñle mā-ħaşal
Ol durur giden senüñle bir ‘amel
(b.2566, s.243)

Nazmî, kişinin elsiz, ayaksız kalmasında bile sadaka vermekten kaçınmaması gerektiğini belirtir.

İtdüğün bahşışden itme rücū‘
Ger ayagun alsa daħi dest-i cū‘
(b.2567, s.243)

Kişi verdiği sadakayı, bahşışi kesinlikle geri almamalıdır. Zirâ bu hareket kişinin kustuğu yemeğe benzer, hem de verdiği geri almak mertliğe yakışmaz, bu hareket çocuk işidir.

Yine almak eyledügi bahşışi
Kuşduğun yimek gibidür bir kişi

Virdigüñ pes yine almak bir kişi
Merdlük olmaz olur eḫfāl işi
(b.2569, 2570, s.243)

Kişi kesinlikle verdiği bahşışi geri istememeli, bu kötü, ayıp işi işlememelidir.

İsteme bir eyledüğün bahşışı
 Ey püser ' ayb olur itme ol işi
 (b.2574, s.244)

1.2. Tasavvuf-Tasavvufî Kavram ve Terimler

1.2.1. Vahdet

Vahdet yani Allah ile bir olma fikri tasavvufun âdetâ özüdür. Bu anlayışa göre mutlak varlık olan Allah tekdir, ebedîdir, eşi ve benzeri yoktur. Varlık âlemi de o birliğin yansımasıdır. Tasavvuf yolunun yolcusuna sâlik ya da mürit denir. Müritin amacı tasavvufî mertebeleri birer birer aşarak mutlak varlığa yani fenafillaha ulaşmaktır. Vahdetin dışındaki her şey kesrettir. Kesret fenafillaha ulaşmada sâlike çeşitli engeller şeklinde tecelli eder. En büyük kesret de dünyadır. Zirâ dünya geçici zevklerle dolu, fâni bir âlem olup, vahdete ulaşmada en büyük engel olarak görülür. Mürid, dünyanın geçici zevklerine aldanmaz, ona ehemmiyet vermezse vahdete ulaşmada büyük bir yol kat etmiş olur. Nazmî de eserinde buna değinmiş, vahdete talip olan bir kişinin ebediyen kesrete meyletmeyeceğini belirtir.

Ṭâlib ola bir kişi kim vahdete
 Râğıb olmaz ol ebed bir keşrete
 (b.1051, s.132)

Nazmî, zevk ve sefânın vahdette olduğunu, belâ, eziyet ve sıkıntının da kesretde (yani dünyada) olduğunu belirtir. Kendisini vahdete verebilen kişinin gönlünde her zaman zevk ve şevk olur.

Behçet ü zevk u şafâ vahdetdedür
 Mihnet ü derd ü belâ keşrettedür

İdebilen vahdete kendüyi sevğ
 Her dem eyler cân ü dilde zevk ü şevğ
 (b.1052, 1053, s.132)

Netice olarak, vahdetin zevkini bir kere tadan kesretin yanına uğramaz.

Mâ-ḥaşal bir zevkin alan vahdetüñ
 Yöresine uğramaz bir keşretüñ
 (b.1054, s.132)

1.2.2. Aşk

Bilindiği üzere aşk insanı hayata bağlayan en önemli âmillerden biridir. Mecâzî aşk ve İlâhî aşk olmak üzere ikiye ayrılır. Mecâzî aşk, kişinin karşı cinse

karşı hissettiği aşktır. Bu aşkın sonu ilâhiye dönebilir. Tıpkı Fuzûlî'nin Leyla ile Mecnun adlı eserinde olduğu gibi. Hatırlanacağı üzere eserde Kays (Mecnun), Leyla'ya aşık olur; ama bir türlü sevdiğine kavuşamaz. Bu esnada Kays'ın çektiği sıkıntılar onu manevî olarak bir hayli olgunlaştırır. Kays artık Leyla'da Yüce Kudreti görür olmuştur. Bir diğer aşk türü ise İlâhi aşktır. Tasavvufta da bu İlâhi aşk temi üzerine kurulmuştur. İlâhi aşk, doğrudan doğruya bir tek olan Allah' a duyulan aşktır. Zirâ bu tür aşklarda mâşuk, Allah'tır. Bu aşk, riyâsız bir aşktır. Bu yolda kişi pek çok sıkıntılar yaşar, cefâlar çeker. Yaşanılan bu şeyler müridi olgunlaştırır. Aşık, evrende yaratılan her şeyi Tanrı'nın bir tecellisi olarak görür, yaşamayı ona göre sürdürür. Zirâ tasavvufi çevrelerde özellikle yaygın olan bir hadis-i küdsî'ye göre Allah şöyle buyurmuştur: "Gizli bir hazineydim, keşfedilmek istedim, âlemi ve cümle mahlukatı yarattım."

Nazmî de eserinde İlâhî aşka yer vermiştir. Eğer bir kişide Allah aşkı varsa, o kişi derde düştüğünde o aşk ile deva bulur.

Vār ise ger sende aşk-ı Hūdā
Derde düşen kim bula andan devā
(b.793, s.113)

Nazmî, ilâhî aşkın amacını Allah yolunda sıkıntı çekmek, gam ateşiyle arkadaş olup, yanmak olarak belirler.

Hâk yolında berd çekmekdür tariķ
Nār-ı ğam birle hem olmaķdur ħariķ
(b.792, s.113)

Kim ilâhî aşk ile aşk derdini çekerse, gerçek er diye o mertlere denir.

Pes şu ' aşık kim çeker aşk ile derd
Gerçek erler aña dirler imdi merd
(b.794, s.113)

Aşk derdi insana gam yükler, insanın betini benzini sarartır. İşte bu durum aşıkı olgunlaştırır. Nazmî de eserinde buna yer vermiş, aşık olan kişinin yüzünün sarardığını, ama aslında bu durumun onu olgunlaştırdığına değinir.

Derde düşüp ol ki rüy-ı zerdi var
İşin altun eyledi ne derdi var
(b.795, s.113)

Nazmî, nefesine uyup da aşkını mahvetmeyen âşığı över.

Āferīn ol ‘āşıkā kim ola pāk
Nefse uyup kılmaya ‘aşkın helāk
(b.1532, s.168)

Nazmî, gerçek aşkın mecazî değil, ilâhî aşk olduğunu, kişinin buna meyletmesi gerektiğini belirtir. Çünkü mecazî aşk tehlikeli bir şeydir, gerçek aşkın ondan sakınması gereklidir.

Olmaya ‘aşk-ı mecazî ‘aşkı pes
Eyleye ‘aşk-ı hâkikîye heves

Key hâtarlu nesnedür ‘aşk-ı mecaz
‘Āşıkā andan gerekdür ihtirāz
(b.1533, 1534, s.168)

Daha evvelde bahsettiğimiz gibi insandaki mecazî aşk ilâhî aşka dönüşebilir. Bunu Fuzûlî'nin Leyla ile Mecnun adlı eserinde görebiliriz. İşte Nazmî de bu hususa işaret etmiş, insandaki mecazî aşkın hâkikî aşka dönebileceğini, bunun da çok iyi bir durum olduğunu söylemiştir.

Kişide aşk-ı mecazuñ gâyeti
Ger hâkikîye dönerse devleti
(b.1535, s.168)

Gerçek aşk İlâhî aşktır, mecazî aşk ise şüphesiz zehirdir.

‘Aşk pes ‘aşk-ı hâkikîdür hemân
Ağudur aşk-ı mecazî bî-gümân
(b.1536, s.168)

1.2.3. Nefs

Nefs, tasavvufda en çok sözü edilen ıstıhlardan biridir. Müridin, fenâfillaha ulaşmasında nefis de en büyük engellerden biridir. Hatta en büyük engel de denilebilir. Çünkü nefis, insanın içindedir ve her an insanı Allah yolundan çıkarmaya çalışmaktadır

Mürid, nefisine engel olup onun tahakkümü altına girmediği sürece, mertebeleri aşar, manevî olgunluğa ulaşır. Mürid, bir an bile nefsinin esiri olmamalı, nefsinin dizginlerini elden bırakmamalıdır. Aksi taktirde, kişi felâketlere sürüklenir. Nefsi güçsüz kılmak, müridin en önemli görevlerinden biridir.

Nazmî, eserinde nefis konusu üzerinde bir hayli durmuş, konuyla ilgili pek çok yorumlarda bulunmuştur.

Nazmî, insana dâima şükürün gerekli olduğunu, bu sâyede nefisine karşı gâlip olacağını, nefisini zabt edebileceğini söyler.

Ol durur pes lâzım olan âdeme
Şükür ide dâyim Hudâ-yı ‘âleme

Bâde-zân-ı nefisine gâlib ola hem
Şöyle kim zabt ide nefsi dem-be-dem
(b.319, 320, s.78)

Kişi ebediyyen nefsinin isteğine uymamalı, durumunu daha kötü hâle sokmamalıdır. Zirâ nefsinin isteğine düşkün olanlar, zamanını boşa geçirirler.

Uymaya nefsi hevâsına ebed
Olmaya tâ her dem andan hâli bed

Her hevâ-yı nefse düşen bü’l-heves
Rûzigâr ile düşer âvâre bes
(b.321, 322, s.78)

Her kim nefisine hâkim olursa, iyilik ile namlı olur (nâmı yayılır).

Nefisini zabt eyleye her kim temâm
Ol temâm eylük ile olur benâm
(b.323, s.78)

Kişi nefisini riyâzetle yola getirmelidir ki nefsi onu günaha itmesin. Her kim saadetle huzur isterse, riyâzetle nefisini güçsüz eylemelidir.

Dir riyâzet birle nefse gûş-mâl
Tâ saña itdirmeye dâ‘im vebâl

Nefisini eyler riyâzetle zebûn
Ol kim ister hazz-ı cân ile sükûn
(b.324, 325, s.78)

Nazmî, nefis atını dizginleyemeyenin, nefsi ardınca gidenin uyanık ve doğru yolda olmayacağını, akıllı olanın nefis atını itaatli hâle getireceğini, bu sâyede de ruhuna rahat bulacağını belirtir.

Esb-i nefse iden irhâ-yı‘ inân
Toğru yola olamaz hergiz revân
(b.1003, s.128)

‘ Âkil olan esb ü nefsi ram ider
Rûhına rāḥat bulup ārām ider
(b.327, s.79)

Kişinin nefesine uymaması gereklidir. Kişi o sâyede dünya üzüntüsü duymaz.

Pes gerek bir kişi nefse uymaya
Ol cihetle dehr ḳahrın ṭuymaya
(b.328, s.79)

Sürekli nefesine uyan , akıllı değil gâfildir.

Ol ki gâfil ola ‘ âḳil olmaya
Nefsine uyar dirîgâ dāyimā
(b.329, s.79)

Nefsine uyan çok günah işler, ebediyyen Allah korkusunu aklına getirmez. O akılsız sonra da sebepsiz yere Allah’tan mağfiret bekler.

Nefse uymağıla eyler çok günāh
Yādına gelmez ebed ḥavf-ı İlāh

Şanur ondan soñra ol ebleh
Yok yere suçın bağışlar Girdigār
(b.330, 331, s.79)

Nazmî, Allah’ı cān u gönülden sevenlerin nefesine karşı gâlip olacaklarını belirtir.

Ol ki cāndan ola ḥaḳḳuñ ṭālibi
Nefsi maḡlūb eyler olur galibi
(b.369, s.82)

İnsan durmadan nefsinin isteğini gözlememeli, nefesine düşkün olanlarla her zaman beraber olmamalıdır.

Gözleme nefsüñ hevāsın dem-be-dem
Ḳoşma baş her dem hevāyilerle hem
(b.642, s.102)

Nefs, kişinin ardınca geldikçe kişi kaçmalıdır, nefis eğer insanın vücuduna, ruhuna hâkim olursa o zaman o kişinin durumu kötü olur. Bu yüzden kişi nefesine kesinlikle acımamalı, gâfil olmamalı, ona göre hazırlığını yapmalıdır.

Nefsüñ ardınca olurken sen dolan
Vay eğer cismüñden ola cān dolan

Añā göre kıl tedārik imdi var
Eyle riķķāt kılma ğaflet zinhār
(b.643, 644, s.102)

Nazmî'ye göre, kim nefsinin isteğini terkederse, o, kâfir nefsiyle gaza eyler. Kişi her zaman kendini nefsinden uzak tutmalı, yüzünü Hakk'ın dergâhına çevirmelidir.

Eyleye bir kimse kim terk-i hevā
Nefs-i kâfir birle eyler ol ğazā

Özüñi dönder hevesden her zamān
Yüzüñi Hakk dergehine tut hemān
(b.675, 677, s.104)

İnsan nefsinin arzusunu tamamen terketmeli, her an Allah'ın emir ve yasaklarına uymalıdır. Zirâ rezil, azgın nefis kötülüğü emredip, insanı rezil eyler.

Arzū-yı nefsini külli eyle terk
Emr ü nehy-i Hakk'ı tut her gāh berk
(b.678, s.104)
Şerre tahrīk eyleyüp nefs-i pelīd
Âdemi eyler merīde reh-i mürīd
(b.679, s.105)

Hakk'a yakın olan insanlar nefesine düşkün olmaz, onun isteklerini terkeder. Nefsin isteği terk edildikçe nefis güçsüz olur, bu hâl de kişiye rahatlık verir. Bu yüzden kişi nefsin isteğine uymamalı, Hakk'ın dergâhına yönelmelidir.

‘ Âlemüñ aşlıyla hālīn derk ider
Nefsine olmaz hevāyī terk ider

Pes hevā terkiyle nefis olur zebūn
Kişiye andan gelür bir hoş süķün

Geç hevādan sen de kıl terk-i hevā
Dergeh-i evlāya yüz tüt dāyimā
(b.698, 699, 700, s.106)

Nazmî, nefsi üç şeyin güçsüz kılacağını, onlardan başka hiçbir şeyin nefsi itaat altına alamayacağını belirtir.

Nefsi üç nesne kılur ğāyet zebūn
Olmaz andan ğayrı ile rām o dūn
(b.707, s.107)

Nazmî, bu üç şeyi teker teker açıklar:

Pes ol üç nesne nedür anladığın
İdeyin her birini bir bir beyân

(b.708, s.107)

Onlardan biri sessiz olmak (suskunluk)tır. Zirâ suskunluk, kâfir nefsi öldürür.

Hañcer-i hamûşdur anuñ biri
Öldürür kâtil o nefsi-i kâfiri

(b.709, s.107)

Nefsi güçsüz kılan bir diğerk şey cömertlik kılıcıdır. O da nefse, alçak gönüllülük ve rahatlık verir.

Hem biri dağı anuñ şimşir-i cürüç
Nefsi ol virir huzû ile huşûç

(b.710, s.107)

Nazmî'ye göre nefsi güçsüz kılan üçüncü şey ise, yalnızlıktır. Yalnızlık, nefse kendi kendisini ayıplama duygusu verir.

Pendin tenhâidür birisi hem

Nefse her dem zem virir ol lâ-cerem

(b.711, s.107)

Her kimde bu üç özellik olmazsa, nefis asla rahat ve iyilik bulmaz, itaat etmez.

Olmaya her kimin kim bu üç silâh
Bulmaz aşlâ nefsi-i şom imdi şalâh

(b.712, s.107)

Nazmî, insanın kesinlikle nefesine uymaması gerektiğini, aksi takdirde nefsin insanı azdırıp yoldan çıkaracağını belirtir. Zirâ nefis şeytani, insanın boynuna zincir takıp kendine bağlı kul edindir.

Nefse uyma key şağın kim ol denî
Azdırup yolun çıkarur hey seni

Ğull doğup boynuña oğul nefsi-i ğül
İdinir kendüye byñu bağılu kul

(b.737, 738, s.109)

Kişi eğer nefesine uyarsa şeytana uymuş olur, o da insana kötülük üzere yol gösterir. Nazmî, o hâlden Allah insanı saklasın diye dua eder. Hâsılı, kişi kendisine büyük belâlar getirecek nefse kesinlikle uymamalıdır.

Nefse uyarsañ uyar şeytāna ol
Gösterir saña dālālet üzre yol

Şerr-i nefis ü şerr-i āndan hemīn
Şaqlaya idüp ‘inayet ol mu‘in

(b.739, 740, s.109)

Evvelā var uyma nefse iy aḥī
Ne belādur saña imdi ol daḥi

(b.905, s.121)

Nazmī, dünya ile meşgûl olan insanın öyle ya da böyle nefis şeytanını dost edineceğini, nefsin onu azdıracığını belirtir. İnsanı yoldan çıkararak nefis, sonra da insanı helâk eder.

Ol ki hep dünyāsına meşgûl olur
Azdırır yārānı nefis-i ğûl olur

Azdırup yoldan çıkarır ‘aḳıbet
İrgürür anı helāki ol cihet

(b.742, 743, s.109)

Nazmī’ye göre nefsi engellemenin en büyük yolu riyâzettir. Zirâ riyâzetten nasip almamış olanların nefsinin dizginlemeleri bir hayli zordur.

Kesr-i nefse eylerisek ger taleb
Aña bil cümle riyâzetedür sebep

Bir riyâzetedden o kim yok behresi
Olmaz anuñ kesr-i nefisine zehresi

(b.744, 745, s.109)

İnsan, gayret edip nefsinin isteğini terketmeli, Allah’ı bırakıp dünyaya meyletmemelidir. Eğer insan nefsinin isteğini terk edebilirse Allah’ a ulaşma yolunda bir hayli yol katetmiş olacaktır.

Sa‘y idüp kim itsin terk-i hevā
Ḥaḳḳ’ ı koyup gözlemezsēn māsivā

İdebilürseñ hevā terkin hemān
Kendüñi bil vāşıl-ı Ḥaḳ bāde-zān

(b.781, 782, s.112)

Virme nefsüñ arzusın sen sen ol
Bulasın tā anuñ ile Ḥaḳḳa yol

(b.1921, s.196)

Nazmî, nefsi kötü bir kuşa benzetir. Fakat o öyle bir kuştur ki ne uçar, ne de yük çeker. Her kim ona uç dese ben deveyim uçamam der, her kim de yük götür dese ben kuşum götüremem der.

Nefs benzer bir şiret murğa hemân
Ne uçar ne yük çeküp olur revân

Her kaçan kim uç deseñ der üstürem
Yük götür imdi deseñ der t̄âyirem

(b.784, 785, s.112)

Nefs, zehr gibi gönül çekici özelliği ile, kötü âdete sahiptir. Kişi her ne zaman ibâdeti ansa, nefis engel olur, ama ne zaman günahı ansa nefis de o günahı araştırır, bulur.

Rengi çün çüb zehr-veş dil-keş durur
Ta' mı telhü hüyı hem nâ-hoş durur

(b.786, s.112)

Her ne dem kim t̄a' atı añañ setr olur
Ma' şiyet añañsañ amma cüst olur

(b.787, s.113)

İnsan nefisini zindan gibi içinde tutmalı, o ne isterse onun zıttını yapmalıdır. Hatta nefse, ateş ve açlık çektirmelidir ki nefis güçsüzleşsin. Ayrıca insan, nefisini güçsüzleştirmek için taat ve ibâdetle Allah' a kulluk eylemelidir.

Nefsi ol yeğdür ki zindân idesin
Hep murâdı ' aqsi üzre gidesin

Nefse çekdirmek gerek cū' u ' aqş
Tā zebūn ola gide bīmār-veş

Ol cihetden tā ki t̄a' at eyleye
Qulağun bile ' ibâdet eyleye

(b.788, 789, 790, s.113)

İnsan nefisini rabt etmek isterse, nefsin isteğini her zaman göz ardı etmelidir ki onu zabt edebilsin.

Kendüne itmek dilerseñ nefsi rābṭ
Kes hevâdan eyle her dem öyle zabṭ

(b.791, s.113)

Nazmî'ye göre her kim Allah yolunda sıkıntı çekmezse o nefs derdiyle çok sıkıntı çeker. O nefs derdiyle de âlem kişinin başına sıkıntı olur.

Derd-i Hâk çekmekden ol kim ser çeker
Nefs-i derd ile çeker çok derd-i ser

Bâr-ı derd-i nefis birle denğ olur
Başına   âlem o yüzden tenk olur

(b.800, 801, s.113)

İnsan dâima nefsinin isteğine uymamalı, onun istediklerini bile özlememelidir. Çünkü nefis, insanı çok belâya uğratar, canı helâk eder, ruha rahat vermez. Her belâya neden olan nefstir, insan her belâyı nefsinden bulur. Nefs bir avcı gibidir, gönlü tıpkı bir kuş gibi tuzağına düşürür. Bu yüzden insan nefsine tâbi olmamalıdır.

Çok belâya uğradur insanı nefis
Hep helâk eyler h zer kıl c nı nefis

(b.910, s.121)

Nefs virmez r ha rahat bir nefes
T bi' i nefis olmağı pes imdi kes

Her belâya b  is olan nefis olur
Her belâyı kişi nefsinden bulur

Nefs oğundandır ki murg itmez h zer
Varır a sız dam-ı şayy da düşer

(b. 911, 912, 913, s.122)

Gece- gündüz nefsin isteğı insanı  v re eder. Nefse karşi gelmek onu azdırmaz, fakat azgınlığı da kolay kolay kesilmez.

Hep hev -yı nefis ile l k   neh r
 demi  v re eyler r zig r

Nefsi izl l eylemez ill  hev 
Hey kesilmez nefsdan  at'   hev 

(b.914, 915, s.122)

D ima nefsin isteğine uyanın ahv li perişan olur. Nefs insanı k t l ge, sapkınlığa sürükler.

Şol olan nefsi hev sı birle z r
V y o h l üzre olur h k-s r

(b. 916, s.122)

Dem-be-dem ol kim hevāyile yeler
Rūzigār-ı her dem āh ile geçer
(b. 1953, s.198)

Nefsüñe uyma şakın yoḥsa seni
Düşürür āh ḍālāle ol denī
(b.1406, s.158)

İnsan, nefsine tâbi olmazsa onun kötülüğe neden olan bir işi olmaz. Nefsine uymayan kişi dünyaya da meyl etmez.

Nefsine olmasa tâbi‘ bir kişi
Olmaz anuñ şerre bā‘ iş bir işi

Tâbi‘ olmayan kişi nefsine pes
Eylemez dünyāya hergiz bir heves
(b.917, 918, s.122)

Kişi nefsine uyup da kapı kapı dolaşarak dünya ehline tâbi olmamalıdır. Zirâ bu kötü bir iştir, insanın dinine zarar verir.

Nefsüñe uyup gezüp kapu kapu
Ehl-i dünyāya varup tap kıl tapu

Bed ‘ ameldür saña hāy bed ‘ amel
Dinüñe irer şakın andan ḥalel
(b.1009, 1010, s.129)

Dünya işleri nefsi azgınlaştıracığından insan dünyaya meyl etmemelidir. Zirâ insan dünya işlerinden uzak olursa nefsinin isteğine de boyun eğmez.

Koyalım eşğāl-i dünyāyı hemān
Kim hevāya bā‘ iş oldur bī-gümān

Olicak eşğāl-i dünyādan berī
Her belāya yelmez ādem serserī
(b.1469, 1470, s.163)

İnsanın her zaman nefs ve şeytanın şerrinden uzak olması gerektiğini belirten Nazmî, bunun için dua eder.

Nefs ü şeytān şerrine bulma qarīn
Ḥayrını vir yā ilāhel-‘ âlemin
(b.1408, s.158)

Kişi nefsin isteğine uymamalıdır ki felek ona zarar vermesin. Dünyanın çekiciliği ne kadar şiddetli olursa olsun insan kesinlikle nefsinin isteğine boyun eğmemelidir.

Dil hevāsı birle yelme dem-be-dem
Rūzigār irgürmeye tā saña gam
(b.1690, s.179)

Ne kadar olsan ğanī-i rūzigar
Var hevā-yı nefse uyma zinhar
(b.1920, s.196)

Nazmî, insanın bilgililerle dost olması gerektiğini, zirâ devrin bilginlerinin panzehri, nefis yılanının zehrini def eder.

Nitekim tiryāk-ı dānāyān-ı dehr
Nefs mārından iderler def^ç -i zehr
(b.1706, s.180)

Nazmî'ye göre nefsine düşkün olan kişi o hâl ile kolay kolay Allah'ı bilemez.

Nefsini añlar mı hîç ehl-i hevā
Bilinir mi hîç o hāl ile Hūdā
(b. 1996, s.201)

Nefsine uyan insanın mârifet ilmini öğrenmesi imkansızdır. Zirâ mârifet, nefsin isteğini ve dünya sevgisini terk etmekle olur.

Ola tā kim pür-hevā ile heves
Ma^ç rifet kesb idemez ol nev^ç a kes
(b.1998, s.202)

Ma^ç rifet terk-i hevāyıla olur
Daği nefy-i māsivāyıla olur
(b. 2009, s.202)

Sülūk ehline yakın olan da nefsin isteğine uymaz.

Bula kurb ol kim sülūk ehline pes
Kesb ider terk-i hevā bud-ı heves
(b.2119, s.210)

İnsan dâima Allah'ın rızasını gözlemeli, nefsin istediklerini kesinlikle vermemelidir.

Ḥaḳḳ rızāsın gözle dāyım yire hem
Virme nefsüñ muḳtezāsın dem-be-dem
(b.2389, s.230)

Nefsin isteğine uymayandan Allah da razı olur, onun her dileğini yerine getirir.

Mā-ḥaşal andan ki Ḥaḳḳ rāzı olur
Ḥaḳḳ anun her hācetin ḳādı olur
(b.2390, s.230)

Kişi eğer rızkının eksilmesini istemezse nefsinin isyanını durdurmalıdır.

İstemezseñ rızḳuña noḳşānı pes
Nefsüñi ‘ işyāndan imdi yürü kes
(b.2628, s.248)

Nefse uymak kişiyi günahkâr eder, sonuçta da insanı mahveder.

Nefsüñe uyma günehkâr olmada
Mā-ḥaşal olma tebahkâr olmada
(b.2930, s.270)

Şeytanın her hilesine uyan nefstir. İnsan, günahla nefsin isteğine uyup kendini şeytana yakın etmemeli, bu yüzden nefsin dizginlerini elden bırakmamalıdır.

Nefsdür telbīs-i ĩblise uyan
İtmek olmaz nefse irḥā-yı ‘ inān
(b.2767, s.257)

Gel hevāya düşme fıḣ ile hemīn
Kendüñ itme şıḣre-i şeyḳān şaḳın
(b.2934, s.270)

İnsan nefs elinde âcizdir, nefs insanın en büyük düşmanıdır. Bu yüzden insan; nefsine karşı mücadele edip onu güçsüz kılmalı, kanaat ile nefse boyun eğdirmeli ki nefs de kendisine zarar veremesin. Nazmî burada nefsin az yiyecek verilerek güçsüz kılınması gerektiğine işaret eder. Zirâ nefis çok yiyecek azgınlaşır. Nazmî, Allah’tan kendisini ve kullarını nefsinin elinden kurtarması için dua eder.

Nefs elinden vāh ki âcizdir beşer
Nefs düşmendir bize pes iy püser

İdelüm biz anı cev‘ ile zebün
Tā bizi incitmeye dāyım o dūn
(b.2769, 2771 s.258)

Eyliye biz kulların Hakk dāyimā
Şerr-i nefis ü şerr-i şeytāndan cüdā
(b.2768, s.258)

Nazmî'ye göre insan nefesine karşı, zikrle karşı durur.

Oluruz pes nefse biz gālib tamām
Oldur aqsā-yı merām ol ve's-selām
(b.2774, s.258)

İnsan dâima nefesine uyup da ömrünü boşa geçirmemelidir.

Dem-be-dem uyma hevāya zinhār
Bāda virme 'ömrün yok yire var
(b.2931, s.270)

Nazmî, insanın en önemli düşmanının nefsi olduğunu, bu yüzden nefsinden sakınması gerektiğini belirtir. İnsan bu yüzden endişelenmeli, nefsinin isteğini dağıtmalı, ona uymamalıdır.

Düşmenüñ vardur hāzer kıl imdi vay
Zi-şakf-ı bî-sütünda kılma cāy

Ey püser endiše-i iglāl kıl
Nefsüni ol yādla pā-māl kıl
(b.2935, 2937, s.270)

İnsan ahmakça davranıp, kin ve hileyi gönlünde tutarak nefesine uymamalıdır. Çünkü nefse uymanın sonu, cehenneme giriş olur, onun önünde nice tehlikeler vardır. Bu hususta insan gaflete düşmemelidir.

Düzāh üzre oliser āhir güzer
Gaflet itme çoçdur öñüñde haşar

Var öñüñde aqba-bāruñ key girān
Bāruñı andan geçürmez diğēr ān
(b.2940, 2941, s.270)

1.2.4. Tövbe

Tövbe mefhumunun din ve tasavvufda bir hayli önemi vardır. Kişi hangi günahı işlerse işlesin, daha sonra pişman olup ona hulûs-i kalp ile tövbe ederse Allah onu affeder. Hz.Âdem de günah işleyip cennetten çıkarıldıktan sonra pişman olmuş, Allah'a tövbe etmiş, Allah da onun tövbesini kabul ederek onları dünyaya

göndermiştir. Tasavvufta bir hayli öneme sahip olan tövbe konusuna Nazmî de eserinde bir hayli yer vermiştir.

Nazmî, bir insanın bir günahı işlediğinde o günahı daha sonra âdet edineceğini, tövbe etmeye de bir türlü fırsat bulamayacağını belirtir.

Bir günāhı bir kez itse bir kişi
Ol anuñ olur gider dāyim işi

İtdügünce ol günāhı her sa' āt
Tevbe idem mi ki dir yürür hemān

(b.2089, 2090, s.208)

Tövbe etmeyen insan, fırsatları elinden kaçıır ve ansızın ölümle bu fāni uykusundan uyanır. Can bedenden ayrıldığı vakit yazık ki o insan tövbesiz bu dünyadan göçer, gider.

Tevbe kılmaz fırsatı eyler fevt
Olmadın āşikār nāgāh mevt

Ayrılır fil-hāl cāndan hey diriğ
Tevbesiz gibidür cihāndan hey diriğ

(b.2091, 2092, s.208)

İnsan işlediği her günah için ve genel olarak tövbe etmek için acele etmeli, tövbesini sonraya bırakmamalı, çünkü ömür buna yetmeyebilir.

Tevbeye var imdi isti' cāl kııl
Her günāha tevbeye fi'l-hāl kııl

(b.2093, s.208)

Şoñra tevbe eyleyem dime aña
Kim bilür ' ömr eyler aña vefā

(b.2094, s.209)

Tövbede tembellik hatadır, insan günahı işlediği an tövbe etmelidir. Bu yüzden insan günaha karşı dikkatli olmalı, o hâl ile Allah'a yol bulmalıdır.

İmdi kāhillük haṭā vü tevbede
Her günāhı itdigüñ dem tevbe de

Her günehten hep ināyet üzre ol
Bulasın ol hālle tā Ḥaḫḫa yol

(b.2095, 2096, s.209)

Nazmî, insanın özellikle seher vakti tövbe, istiğfar etmesi, dileğini mağfireti çok olan Allah'a arz etmesi gerektiğini bildirir. Ölüm vakti gelmeden insan fırsatı kaçırmamalıdır.

Hem seherden turup iştiğfâr kııl
Hâcetüñ ' arz-ı der-i Ğaffar kııl

Vakt erişüp irmedin nâ-gâh mevt
Olma ğâfil fırsatı var kıılma fevt

(b.2356, 2357, s.228)

Netice olarak insan dâima tövbe etmeli, tövbesiz bu dünyadan gitmekten korkmalıdır.

Mâ-hasal ol dâyim el-ân tevbekâr
Tevbesiz gitmekden ol havf üzre var

(b.2365, s.228)

Her gün, güneş doğup âlem görününce insan günahlarına tövbe etmelidir ki bir daha o günahlarına dönmesin, onlara uzak olsun.

Gün doğup her gün ki ola ' âlem bedîd
Kıl günehten tevbe ki olasın ba' id

(b.2366, s.228)

Özellikle seher vakti edilen duaların kabul olunacağını belirten Nazmî, insanın her gecenin sabahında uykuyu bırakarak günahlarına tövbe etmesi gerektiğini belirtir.

Her dem-i şubh olduğunca dem-be-dem
Kıl günâha tevbe âha başla hem

Müstecâb olur du' â vakt-i seher
Terk-i nevmile gerek ol dem seher

(b.2367, 2368, s.2368)

1.2.5. Tarikat

Yol, usûl, tarz anlamlarına gelen tarikat sözcüğü, tasavvufî manâda Allah' a ulaşmada tutulan yol manâsına gelir. İnsanın tek başına Allah'a ulaşmasının bir hayli zor olduğu düşünülünce, tarikatın manası fehm edilebilir. Nazmî de eserinde tarikat mefhumuna iki yerde telmihte bulunur.

İnsanın tek başına Allah'a ulaşması çok güçtür. Zirâ Allah' a ulaşmak için yol, yaratılmışların nefesleri sayısındadır.

Güç durur dervîşlik ger iy refîk
Olmaz ammâ yine andan yek ʿarîk
(b.341, s.80)

Tarikat bambaşka bir yoldur. Zirâ o yolda hem hakikat, hem de şeriat vardır.

Özge yoldur ol ʿarîkat andadur
Hem haḳîkat hem şerîʿat andadur
(b.342, s.80)

1.2.6. Uzlet

Kelime manâsı yalnızlık, yalnız kalmak olan uzlet sözcüğünün tasavvufî manâsı ise dünyaya meyletmemek için insanlardan ayrılıp, dünyadan el etek çekmedir.

Nazmî, eserinde uzlet mefhumuna birkaç yerde yer vermiştir.

Nazmî'ye göre selâmet (kurtuluş) isteyen kişi kendini halkadan ayırır, uzlete girer.

Mâ-ḥaşal ḥâlî selâmet isteyen
Ḥaḳ'dan ister ʿuzlet eyler ḥâlkdan
(b.343, s.80)

Kanaatle uzlete giren kişi, sonunda selâmete ererek rahata kavuşur. Zirâ ruha rahat veren uzlettir. Uzlet edenler dâima rahat içindedirler.

Bir ḳanâʿat birle düşen ʿuzlete
Key selâmet birle düşer rāḫata

Rūḫa rāḫat gūşe-i ʿuzletdedür
Ehl-i ʿuzlet dâʿimā rāḫatdedür
(b.344, 345, s.80)

Nazmî, dünyanın haşinliğinden vazgeçerek kanaatkâr olanların uzlet ehilleri olduğunu belirtir.

Ehl-i ʿuzletdür ḳanâʿat eyleyen
Tünd-i dünyâdan ferâgat eyleyen
(b.346, s.80)

1.2.7. Zühhd

Kelime manâsı yüz çevirmek, rağbet etmemek olan sözcüğün tasavvufî manâsı ise Allah'a, âhirete yönelmek, ona ulaşmak için her şeyden uzak durmaktır. Tasavvufta bir hayli önemi olan bu kavrama Nazmî eserinde ayrıntılı bir şekilde vermemiş, tek yerde değinmiştir.

Nazmî, insanın durmadan, Kur'an okuması, nefsinin de zühhd ile dizginlemesi gerektiğini belirtir.

Daği turma dāyima Kur'ān oqı
Nefsüñe ur zühhd yayından oqı
(b.1063, s.133)

1.2.8. Zikr

Anmak, hatırlamak, yad etmek manalarına gelen zikr sözcüğü tasavvufun en önemli ıstılahlarından biridir. Tasavvufî manâda ise zikr, Allah'ı anmak, O'nu hatırlamak anlamına gelir. Kur'an-ı Kerimde zikr konusuna pek çok ayette yer verilmiştir.

Gerek Kur'an'da, gerekse tasavvufta bu derece öneme hâiz olan zikr konusuna Nazmî de eserinde genişçe yer vermiştir.

Nazmî, akıllı olan insanın dâima âkıbetini düşüneceğini, her işinde geç-gündüz Allah'ı zikredeceğini belirtir.

‘ Âqıl oldur ‘ âkıbet fikr eyleye
Her işinde Rabb'ini zikr eyleye
(b.333, s.79)

Fikr ü zikri rûz u şeb olur İlâh
Eksügi olmaz ne bek ne pâdişah
(b.512, s.92)

Akıllı insan Allah'ı göremez ve O'nu tasavvur edemez belki ama dilinden zikrini de eksik etmez.

Belki bilmez pâdişah kimdür ebed
Dāyim oqur ẖulhüvallāhü ehad
(b.513, s.92)

Nazmî, fikri ve zikri dâima Allah olanın büyük saadet içinde olduğunu, onların ruhlarının da rahat olacağını belirtir.

Zî-sa' âdet aña fikr ü zîkr-i Hâk
Ola ma' nevîsi çıkınca cānı çok
(b.610, s.99)

Nazmî, insanın gönlüne Allah düşüncesini nakşedip, dilinden de Allah zikrini eksik etmemesi gerektiğini belirtir. Kişi o sâyede asıl hazineyi bulur, o alâmetle saadete bağlanır.

Fikr-i Hâk'ı naş idüp levh-i dile
Zîkr-i Hâk'ı ola her demde dile

Oldurur ol vech ile devlet nişāb
Oldur ol resme sa' âdet intisāb
(b.611, 612, s.100)

Her kim Allah' a yakın olur, dilinden de zikrini eksik etmezse asıl saadet sahibi o olur.

Aña kim yar ola luṭf-ı Hâk hemîn
Ol sa' âdet-mend olur devlet ḳarîn
(b.613, s.100)

Her insanın dilinde bir tek olan Allah'ın adı olmalıdır. Şüphesiz Allah'ın bir ve tek olmasında şüphe yoktur.

Her kişünûn diliñi Hâk'dan gerek
Hâk durur viren bes anda var mı şek
(b.705, s.106)

İnsan, bugününü iyi değerlendirmeli, yarın kaygısını bırakmalı, dilinden Allah zikrini eksik etmemeli, dâima Allah'ı hatırlayıp onu bilmelidir.

Bugünü hoş gör ḳo ferdā fikrini
Koma dilden yüri Hâk'un zîkrini
(b.768, s.111)

Ey püser ḳıl dāyim el' ān yād-ı Hâk
Neydügin bil dāhı ' adl ü dād-ı Hâk
(b.1018, s.129)

Nazmî, insanın sabah akşam zikrini etmesi, günlerini boşa geçirmemesi gerektiğini belirtir.

Zinde tut zîkrinde şubḫ u şāmîñi
Gel geçürme bihūde eyyāmîñi
(b.1019, s.129)

Allah korkusu, Allah'ı anmakla olur, halk Allah'ı anarak doğru yola kavuşur.

Zirâ Allah'ı zikretmek ruha bambaşka bir gıda hatta yaralı gönüle merhemdir.

Havf-ı Hakk pes yâd-ı Hakk ile olur
Halk anuñla toğru yola toğrulur

Yâd-ı Hağ özge gıdadur rûhıña
Dağı merhemdür dil-i mecrûhuña

(b.1022, 1023, s.130)

İnsan dedikoduyu bırakıp Allah'ı zikretmeyi alışkanlık haline getirmelidir ki onunla imânını korusun ve iki cihanda şeref ve şan bulsun.

Yâd-ı Hağğa mûnis eyle cānuñı
Anuñ ile hıfz kııl imānuñı

Zıkr-i Hağdan eyle behid güft ü güy
Tā dü ' âlemde bulasın āb u rûy

(b.1024, 1025, s.130)

Allah'ı zikredip, onu anmak insanın gönlünü açar. O zaman, şeytan da şüphesiz insandan kaçır. Şüphesiz ki zıkr insana bir kurtuluştur, zıkr nedeniyle şeytan da insanı saptırmak için yol bulamaz.

Güft ü güy-ı zıkr-i Hak gönül açır
Senden ol dem lâ-cerem şeytan kaçır

(b.1026, 1027, s.130)

İnsan bir an bile Allah'ı anmaktan gâfil olursa şeytan hemen o kişiyi dost edinir.

Bir nefes ki olmayasın rahman ile
Hem-dem olursın o dem şeytan ile

(b.1028, s.130)

Nazmî, zıkrin ihlâs ile dürüstçe yapılması gerektiğini belirtir.

Zıkr'delüm halâş lazımdur nuhuşt
Zıkr-i bî-ihlâş olmaz pes dürüst

(b.1029, s.130)

Nazmî zıkrin üç şekilde olduğunu belirtir:

Zıkr üç cihet ile olur bî-hilâf
Yok durur bu söze imdi ihtilâf

(b.1030, s.130)

Birinci zikr, halkın zikridir. Dil ile yapılan bu zikr şüphesiz ki sıradan insanların zikridir.

Dildedür zikri ʿ avāmuñ pes hemān
Zikri dildendür havāsuñ bī-gümān
(b.1031, s.130)

Bir diğer zikr seçkin insanların zikridir ki bu şekilde zikretmeyen dâima zararda olur.

Zikri hāşül-hāş-ı Hāḫḫ bir sır durur
Öyle zākir olmayan hāsir durur
(b.1032, s.130)

Nazmî saygı gösterilmeyen zikrin dine sonradan sokulduğunu, o tür zikrden hâl ehlinin uzak olduğunu belirtir.

Zikri bī taʿ zīm bidʿ atdür hemīn
Dür olur andan ne şekk ehl-i yakīn
(b.1033, s.130)

Üçüncü zikr çeşidi hürmettir, kişi o saadet ile bir devlet bulur.

Hem ol üç vechüñ biri hürmet durur
Ol saʿ ādet birle bir devlet durur
(b.1034, s.131)

Nazmî, insanın her uzvunun bir zikri olduğunu, vücudun yedi azasının dâima zikrettiğini belirtir.

Var durur her ʿ uznda bir zikr hem
Heft aʿ zā cümle zākir dem-be-dem
(b.1035, s.131)

Zikr, Allah korkusuyla ve ağlayarak yapılır, zikr bir nevi Allah'a tevekkül, O'na dayanmaktır. Bu yüzden her insana zikr gereklidir.

Zikr-i havf-ı Hāḫʻdan itmekdür bükā
Hāḫḫa kılmāḫdur o yüzden ittiḫā

Zikr çün yārī kıılır her ʿ ācize
Zikr pes candan gerekmez mi bize
(b.1038, 1037, s.131)

İnsan zikre ağıladıkça gözleri Hakk'ın âyetlerini daha iyi görür, can kulağıyla zikri dinleyenler coşarak rahatlarlar.

Zıkr ile çeşm eyledikçe giryeler
Hakkun âyâtına kılmakdur nazar

Güş-ı cân ile idenler zıkr-i güş
Hüş iderler candan olup pür-hurüş
(b.1039, 1040, s.131)

İnsan, gönülden şevkle yapılan zikre ulaşmalıdır. Zirâ dil ile yapılan zıkr, Kur'an okumakla olur, Kur'an'ı okumamak şüphesiz ki cehâlettir.

İştîyâk-ı Hakk durur zıkr-i dilüñ
Kıl taleb ol zıkr ola tâ hâşılıñ

Kır'at-ı Kur'an durur zıkr-i lisân
İtmemek anı cehâlet bi-gümân
(b.1041, 1042, s.131)

İnsanın hâli dâima Allah'ı zıkr olmalıdır. Zirâ insan için zikrden daha değerli bir şey yoktur. Zıkr rahmete de sebeptir. Bu yüzden insanın dudağında Allah zikrinden başka bir şey yer almamalıdır.

Zıkr-i Hâlık hâlüñ olsun dem-be-dem
Pes ne var maḥlûkâ hem andan ehem

Zıkr-i Hakk'dan gayrına depretme leb
Zıkr-i Hakk'dur rahmete zirâ sebep
(b.1043, 1044, s.131)

İnsan, Allah zikrinden bir nefes bile ayrı olmamalı ki Allah'ın kudretinin yardımını görebilsin. Zirâ Nazmî, Allah'a yakın olmak için dilimizden dâima Allah zikrini eksik etmememiz gerektiğini belirtir.

Zıkr-i Hakk'dan olma hâlî bir nefes
Bulasın tâ luḫf-ı Hakk'a dest-res
(b.1045, s.131)

Olmağ için 'avn-i Hakk dâyim karîñ
Virdümüz olsun dem-â-dem yâ Mu'în
(b.1854, s.191)

Nazmî, insanın dâima ilim okuyarak ve Allah'ı zikrederek Allah katında seçkinlerden olacağını belirtir.

Z̤ıkr-i H̤aqq kıl d̤āyimā oğı havās
 H̤aqq katında olasın tā sen de h̤ās
 (b.1046, s.131)

Allah zikri insanın dilinde olunca, gönül de Allah fikrinden ayrı olmaz. Bu yüzden insan Allah'ı zikretmekten bir an bile ayrılmamalıdır. Her an Allah'ı zikreden insan, nefsinin de isteklerini terk eder.

Dilde olunca dem-ā-dem z̤ıkr-i H̤aqq
 Dilde olmaz hiç h̤ālī fikr-i H̤aqq
 (b.1047, s.131)

Z̤ıkr-i Hakdan olma bir dem imdi dūr
 Z̤ıkre d̤āyim k̤āyim ol pes H̤aqqda t̤ur

Dilin her dem kim ola z̤ıkr-i H̤udā
 Anuñ ile olunur terk-i hevā
 (b.1048, 1049, s.132)

Allah zikri tesir eden insanda, hevā da heves de kalmaz. İnsan zikrin kendisine tesir etmesini isterse onun için mücadele etmeli, tedbirini almalıdır. Zirâ durmadan günah işleyene şüphesiz ki Allah zikri tesir etmez.

Tā hevā ile heves senden gide
 Z̤ıkr-i H̤aqq her dem saña te'şir ide

Z̤ıkrüñ isterseñ eger te'şirini
 Eyle anuñ cehd idüp tedbirini

İde ol kim t̤urmadan d̤āyim günāh
 Aña te'şir ide mi z̤ıkr-i İllāh
 (b.1056, 1057, 1058, s.132)

Allah zikri, bir insanın dâima yaptığı işi, duası olursa o insan şüphesiz büyük saadet içindedir. Şüphesiz ki gerçek saadet o insanların sahip oldukları saadettir.

Ne sa' detdür o kim z̤ıkr-i H̤udā
 Viridi ola bir kişinüñ d̤āyimā
 (b.1059, s.132)

Devlet anuñ kim aña idüp şenā
 İdeler bir hayr ile añup du'ā
 (b.1372, s.155)

Devlet anuñ 'ākıbet fikr eyleye
 Dem-be-dem Mevlā'sını z̤ıkr eyleye
 (b.1424, s.159)

Netice olarak kişi, dâima gönülden Allah'ı zikretmeli ki, fikri dâima Allah olsun.

Mâ-ḥaşal candan dem-â-dem zıkr-i Ḥaḳ
Ola ḥālī ide dāyim fikr-i Ḥaḳ
(b.1060, s.132)

İnsan fâniye meyletmemeli, ebediyen bâki olan Allah'ı zikretmeli, zikrden hiç uzak olmamalı, zevkle ve şevkle Allah'ı anmalıdır.

Baḳma fâniye ebed bâkiye baḳ
Fikr ü zıkrüñ dāyim olsun ya'ni Hak
Fikr ü zıkr hakkında olma hiç dūr
Şevk ü zevk ile dem-â-dem Ḥaḳda tur
(b.2195, 2196, s.216)

İnsan için en hoş zıkr, Kur'an okumaktır. Bu yüzden insan dâima Kur'an okumalı, zikri bırakmamalıdır.

Daḳı Kur'ân okumak dāyim revân
Ola bir hoş 'âdeti iy yâr-ı cân
(b.1061, s.132)
İmdi sen de turma Ḥaḳḳ zıkrini kıl
Eyleyüp kesb-i ḥarâret yan yakıl
(b.1062, s.133)

Nazmî her kim dâima Allah'ı anarsa, Allah'ın da dâima onun dostu olacağını belirtir. Allah'ı anmayanlar, doğrulukla Allah yolunda gitmeyenlerin de amacı kötü iş ile kötü olur. Böyle kötü şeylere yönelen insana da şeytan pek çok vesvese verir.

Ḥaḳḳı ol kim dāyima yâd itmeye
Ṭoḡru varup Ḥaḳḳı yolına gitmeye
Şer olur a' mālî bed âmāl ile
Vay anuñ ḥālîne vay ol ḥāl ile
(b.1074, 1075, s.133)
Pes o nev' a şerre meyl iden kese
Dāyima vesvâs virir vesvese
(b.1076, s.134)

İnsana vesvese veren şeytan neticede o insanı yoldan çıkarır, âhiretteki hâlini de kötü eyler.

Mā-ḥaşal yoldan çıkarır ‘ākıbet
Pes olur bir yaña ḥāl-i āḥiret
(b.1077, s.134)

Nazmî, o tehlikeden kullarını saklaması için Allah’a dua eder, insanları dâima Allah’ı zikretmeye dâvet eder. Akıllı insanların dâima Allah’ı zikredeceklerini belirtir.

Ḳullarını ol varṭadan Ḥaḳḳ şaḳlaya
Ẓikr-i Ḥaḳḳı ḳoma imdi dāyimā

‘Ākil iseñ dāyim fikr-i Ḥaḳ
Ẓikr-i Ḥaḳḳ ḳıl ẓikr-i Ḥaḳḳ ḳıl ẓikr-i Ḥaḳ

(b.1082, 1083,s.134)

Nazmî’ye göre her kim bu cihanda Rabbini lâıyıkıyla bilirse, her zaman Rabbini zikreder, Allah’ı zikretmekten bir nefes bile ayrı olmaz, dilinde dâima Allah zikri olur. İnsan dâima Rabbinin huzurundadır ve bunun bilincinde olmalıdır. Nazmî bu hususta insanların gevşek davrandıklarını belirtir.

Bile her kim bu cihānda Rabbini
Ẓikr ider ol her zamānda Rabbini

Ẓikr-i Ḥaḳdan bir nefes olmaz cüdā
Ẓikr-i Ḥaḳḳ olur dilinde dāyimā
(b.1989, 1990,s.201)

Dāyimā eyle ḥuzūrı ḳullarıñ
Anda ḥāzır olusardur çü ‘iyād
(b.2098, s.209)

Allah’ı lâıyıkıyla anmayanın ahmak olacağı ve temiz bir itikâda sahip olmayacağını belirten Nazmî, temiz bir itikâda sahip olanların da lâıyıkıyla Allah’ı zikredeceklerini belirtir.

Yād hakkında ğāfil olur evvelā
İmdi fikr it aḥmaḳ ne şaḥş ola
(b.2203,s.216)

Mā-ḥaşal ḳalmaya ol kim Ḥaḳḳ yād
Olmamaḳdur anda bir pāk i‘tikād

İ' tıkadı pāk olan kes imdi pes
 Hāḡḡ yād etmekde olur her nefes
 (b.2204, 2205, s.217)

Nazmî, ahmaklar gibi boş işlerle uğraşıp, Allah'ı anmaktan uzak durulmaması gerektiğini belirtir. Kezâ, her kim Allah'ı anmakta gâfil olursa, o kişi ahmaklar gibi bâtil ve riyâkâr olur.

Olma imdi sen dahi aḡmaḡ mişāl
 Yād-ı Hāḡḡ'dan ġaflet ile bed-fe'āl

Yād-ı Hāḡḡ'dan her kim ol ġafil durur
 Mişl-i aḡmaḡ cāhil ü bâtil durur
 (b.2218, 2219, s.218)

İnsan sürekli tövbeler edip, devamlı Allah'ı zikretmelidir. Hatta insanın zikri sınırsız olmalı, başka bir deyişle her nefeste olmalıdır.

Dāyim el-ān olup istiġfārla
 Dāyim o var zıkr-i yā Ġaffārla

Zıkrüñ olsun dāyim imdi bî-fütür
 Yā Şükür u yā Şabūr u yā Ġafūr
 (b.2559, 2560, s.243)

Nazmî insanların dâima Rabbini zikretmeleri ve her isteklerini de ondan istemeleri gerektiğini belirtir.

Dāyim el-ān zıkr kıl ma' bûduñı
 Andan iste cümle-i maḡşûduñı
 (b.2597, s.245)

İnsan zamanını uyku ile değersiz hale getirmemeli, zamanın kıymetini bilip, sabah akşam Allah'ı zikretmelidir.

H̄āb u ḡurde eyleme eyyāmuñ
 Zinde tut zıkr ile şubḡ u şāmuñ
 (b.2600, s.246)

Nazmî, ruha en iyi gıdanın Allah'ı zıkr olduğunu belirtir. Zıkr, ruha en iyi kuvveti verir. Bu sâyede kuvvet bulan ruh, rahata erer ve Allah'a yönelir. Bununla birlikte kişi, nefesine de ġâlip olur.

Zıkr-i Hāḡḡ'ı idelüm rûha ġıdā
 Rûha ol ḡût ola ḡuvvet vire tā

Bula kuvvet rûh ki ire rāḥata
Bā' is olur ol bize bir vaḥdete

Oluruz pes nefse biz ġālib tamām
Oldur aḳsā-yı merām ol ve's-selām

(b.2772, 2773, 2774, s.258)

1.2.9. Riyâzet

Kelime manâsı nefsi kırma, fâni şeylerden nefsinin çekerek kanaat içinde yaşama anlamlarına gelen riyâzet, tasavvufda bir hayli ehemmiyete haizdir. Riyâzetin tasavvufî anlamı ise, nefsi terbiye maksadıyla yeme içmeyi terk ederek ilim ve ibâdete yönelmedir. Nazmî eserinde riyâzete pek çok yerde yer vermiştir.

Nazmî, nefsi kırmak için sebep olarak riyâzeti gösterir. Zirâ riyâzetten nasip almamış olanın nefsinin kırmasına cesareti de olmaz.

Kesr-i nefse eylerisek ger taleb
Aña bil cümle riyâzetedür sebep

Bir riyâzetden o kim yok behresi
Olmaz anuñ kesr-i nefsine zehresi

(b.744, 745, s.109)

İyi işler hep riyâzetle olur. Riyâzet insanı kötülükten kurtuluşa çıkarır.

Pes riyâzetle olur kâr-ı şalâḥ
Ol durur viren ḍalâletden felâḥ

(b.746, s.109)

İnsan için ilim ve tahsil iyidir, bunlarla beraber insan gönülden hemen riyâzet yapmalıdır.

Kesb ü taḥsîle iy yâr-ı cān
Cān ile sun'ı riyâzetedür hemān

(b.747, s.110)

Riyâzet insana güç gelir ama insan onunla saadete erer. Asla riyâzetden ayrı olmayan dâima büyük saadet içindedir.

Güç gelür gerçi riyâzet âdeme
Olur ammā ol sa'âdet âdeme

Zî-sa'âdet aña imdi dāyimā
Olmaya herġiz riyâzetden cüdā

(b.748, 749, s.110)

1.2.10. Ehl-i Sülûk

Sülûk sözcüğünün kelime anlamı, yola girmek, bir yol tutmak iken, tasavvufî manâsı Allah' a giden yolda ilerlemek, o yolu tutmak, demektir. Bu yolda ilerleyene ise ehl-i sülûk ya da sülûk ehli denir. Nazmî eserinde ehl-i sülûke de yer vermiş, sülûk ehlinin önemine değinmiştir.

Nazmî, asıl saadetin, hazinenin sülûk ehline yakın olmak olduğunu, bunun ebedî bir saadet olduğunu belirtir.

Ĥıdmet-i devlet arın-i sālīkān

Bir şafāya bā' iş olur cāvidān

(b.2117, s.210)

Sülûk ehlinin durumları bambaşkadır, zirâ hükümdarlar bile ona muhtaçtır.

Özgedür aĥvāl-i erbāb-ı sülûk

Anlarıñ muhtācıdur başdan mülûk

(b.2118, s.210)

Her kim sülûk ehline yakın olursa, nefsinin de isteğini terkederek nefsinden uzak olur.

Bula kurb ol kim sülûk ehline pes

Kesb ider terk-i hevā bud-ı heves

(b.2119, s.210)

Nazmî, her kim sülûk ehlini yâni bir sālīki kendine mürşid edinirse onun çeşitli manâ hazinelerinin de sahibi olacaklarını belirtir. Ama bu hazinelerin ne olduğunu hâl ehli olmayan anlayamaz.

İdene mürşid o kim bir sālīki

Olur envā' -ı me' ānī mālīki

(b.2120, s.210)

Ol me' ānīden ne olduğın māl

Añlamaz bir kimse illā ehl-i ĥāl

(b.2121, s.211)

Sālīke hizmette manâlar çoktur, bu hizmet başkasına hizmetle kıyaslanamaz. Sālīke hizmet eden bir ârifin hizmetiyle eksik bir insanın hizmeti kesinlikle eş değeri sayılamaz.

Ĥıdmeti sālīkde çokdur itibās

Anı ġayrı ĥıdmete ılma ıyās

Salık olan ‘arîfûñ pes hıdmetin
Şanma ‘āmî gibi nâ-kes hıdmetin
(b.2122, 2123, s.211)

Sâlike hizmet normal, umumî hizmete benzemez. O tür hizmette sen-ben davası güdülmez. O hizmette nasıl ve niçin yoktur, ayrı manâlar vardır.

Hây o ‘āmî hıdmete benzemez
Anda kimse kimseye sen ben demez
(b.2124, s.211)

Sâlike hizmet etmede dünya kaygısı yoktur, o hizmette tek sıkıntı âhiret kaygısıdır. Sülûk ehline hizmet, âhirette insana şeref ve şan verir.

Olmaz ol hıdmete dünya guşşası
Olur ancak hâl-i ‘uqbâ guşşası
(b.2126, s.211)

Hıdmet-i ehli sülûk ol ki var
Olusardur ‘izz ü ‘uqbâya medâr
(b.2130, s.211)

1.2.11. Dervişlik

Kelime manâsı gayet mütevâzi ve kanaatkar olan, kimsesiz, fakir manâlarına gelen derviş sözcüğü tasavvufta mürid yahut şeyh anlamlarına gelir. Nazmî, dervişlik mefhumuna eserinin muhtelif yerlerinde yer vermiştir.

Nazmî’ye göre saadet dünyaya asla meyletmeyen dervişin olur.

Devlet anuñ ola dervîş iy aḫî
Meyl-i dünyâ itme hergiz daḫı
(b.340, s.80)

Allah’a ulaşmak için izlenen dervişlik ve tarikat yolu bir hayli meşakkatlidir.

Güç durur dervîşlik ger iy refîḫ
Olmaz ammâ yine andan yek ṭarîḫ
(b.341, s.80)

Her kim, bir insana rehber olursa kişi ona hürmet göstermelidir.

Ola ol kimse saña kim reh-nümâ
Lâ-cerem hürmet gerek senden aña
(b.1724, s.182)

İnsan dâima dervişlerden yardım istemeli, onların dualarını almaya çalışmalıdır.

Ey püser dervişlerden dāyimā

Eyle istimdāt al tırma du' ā

(b.2911, s.268)

Kişi kendini dâima dervişler topluluğuna adanmalıdır ki Allah'ın nazarına mazhar olsun.

Cem' -i dervişāne kendün kıl sipār

Tā nighdāruñ ola Perverdigār

(b.2912, s.268)

Her kim dervişleri severse, Allah onların yerlerini cennet eyler. Bu yüzden insanlar derviş ve fakirlerin dualarını almalı, onları canla başla sevmelidirler.

Ol ki ide dervīşler birle vidād

Cennet eyler yirini Rabb-ül' İbād

İmdi dervīş ü faķir olanlaruñ

Al du' āsın ol muħibbi anlaruñ

Görme ğāfil iy püser sen anları

Cānla sev Hāķķ'a vāşıl cānları

(b.2913, 2914, 2915, s.268)

Nazmî gerçek fakir ve derviş olanların riyâdan uzak olduklarını belirtir.

Ola gerçek ol ki dervīş ü fakr

Ol riyâdan mā-ħaşal olmaz ħabīr

(b.2918, s.269)

1.2.12. Ma'rifet

Allah'ı lâyıkıyla bilme manâsına gelen ma'rifet mefhumunun da tasavvufda yeri ve önemi büyüktür. Bu sebeple Nazmî bu kavrama da eserinde yer vermiştir.

Allah'ı lâıyıkıyla bilmek, onu anlayabilmek her kula nasip olan bir şey değildir. Onu lâıyıkıyla bilen insan da, artık diğer insanlardan çok farklı davranır ve yaşar. Çünkü onlar, Allah ile ilgili kimi sırlara vâkıf olmuşlardır. Bu sırları, normal insanların anlamaları imkansız olduğu için bunların ulu orta anlatılması, diğer insanlara ifşâ edilmesi uygun değildir. Bu tür insanların yaşayışları ve hayata bakış tarzları diğer insanlara çok farklı gelir. Bunların geçmişte pek çok örnekleri vardır. Tasavvuf tarihinin zirve şahsiyetlerinden biri olan Hallac-ı Mansur da bu sırra vakıf olmuş, fakat bu sırrı Enel-Hakk diyerek ifşâ etmiştir. Enel-Hakk sözcüğünün görünüşteki manâsı olan “Ben Allahım” sözünden dolayı yargılanmış ve asılmıştır. Kezâ, Nesimi de aynı akıbete uğrayan bir diğer ünlü muasavvıf şâirdir.

Tasavvufta bu şekilde bir hayli öneme hâiz olan mârifet mefhumu, Nazmî'nin eserinde de kendine yer bulmuştur.

Nazmî, mârifet ilmini öğrenen kişinin bu sırrı herkese açmaması gerektiğini, hatta bu yolda başını vermesi ama bu sırrı vermemesi gerektiğini belirtir.

Bildiñ ise Rabb'îni ya' nî ki sen
Ser virüp sır virme var ol ğalden
(b.384, s.83)

Mârifet ilmini kavrayan kişi sessizlikle sukût içinde kalmalı, bu sırrı saklamalıdır.

Kıl o ğāletde sükût üzre sükūn
Kim anuñla şağlanur rāz-ı derūn
(b.385, s.83)

İnsan canla başla çalışıp mâ'rifet tahsil etmelidir.

Cān ile cehd idüp iy cān-ı püser
Ma' rifet taşşilin eyle iy püser
(b.1987, s.201)

Mâ'rifet ilmiyle hakikatleri bilen kişi Rabbinden de haberdâr olur.

Nedür ' ilmiyle olup rüşen-zamîr
Olasın tā kendü Rābbüñden ğabîr
(b.1988, s.201)

Her kim bu dünyada marifetullahı öğrenirse dilinden zikrini eksik etmez.

Bile her kim bu cihānda Rabbini
Zikr-i Ğağğ olur dilinde dāyimā
(b.1989, s.201)

Yine her kim mâ'rifet ilmini öğrenmek için çalışmazsa, gittiği diğer yollar onu kurtarmaz, amacına da nâil olamaz.

İtmeye her kim ki kesb-i ma'rifet
Aña el virmez o yüzden bir cihet

Ma'rifet kesb itmeyen kes hâşılı
Olmaz ma'şūdunuñ bir vâşılı
(b.1991, 1992, s.201)

Kim mâ'rifet ilmini öğrenip Allah'a vâsıl olursa, o yokluk ile devamlılık bulur.

Oldı ol kim vâsıl-ı Rabbü'l-âlâ
Buldı evvel bir fenâ birle beķā
(b.1993, s.201)

Mâ'rifet ilmini öğrenip ârif olmayan canlı değildir, aslında ölüdür.

Ārif olmayan degildür zinde pes
Mürdedür ma'nide ol nev' ile kes
(b.1994, s.201)

Mâ'rifet ilmi öğrenilmeden Allah'a ulaşmaya yol bulunamaz, mâ'rifet ilmini bilmeyen Allah'a yakınlık bulamaz.

Ma'rifetsiz kimse bulmaz Hâķķa yol
Ķurb-ı Hâķķa lâyıķ olmaz herģiz ol
(b.1995, s.201)

Nefsinin isteğiyle dolu olan mâ'rifet ilmini öğrenemez.

Ola tā kim pür-hevā ile heves
Ma'rifet kesb idemez ol nev'a kes
(b.1998, s.202)

Allah her kime mâ'rifet ilmini verirse, o kişi bir nefes bile Allah'tan ayrılmaz.

Her kime kim ma'rifet vire Hūdā
Ol Hūdā'dan bir nefes olmaz cūdā
(b.2000, s.202)

Nazmî, mâ'rifetin Allah'da yok olmak, dünya işlerinden uzak olmak olduğunu belirtir. Neticede her kim marifet ilmini öğrenip Allah'da yok olmazsa ârif olamaz.

Ma'rifet kim var fenā bulmaķ durur
Kār-i dünyādan berî olmaķ durur

Mâ-ḥaşal her kim ki fânî olmaya
 ʿĀrif olmak var mıdur hergiz ana

(b.2007, 2008, s.202)

Mâ'rifet nefsin ve dünya işlerinin terk edilmesiyle olur.

Ma'rifet terk-i hevâyıla olur
 Daḥi nefy-i mâsivâyıla olur

(b.2009, s.202)

Nazmî, insanın her amacına ulaşmak için mâ'rifet ilmini öğrenmesi gerektiğini,
 mâ'rifet ilminin iki cihan saadeti ve merhametinin nedeni olduğunu belirtir.

Bekleme her ḥâli maḳsûd ise ger
 Ma'rifet taḥşîlin eyle iy püser

Devlet-i dareyne bâ' iş merḥamet
 Ma'rifetdür ma'rifetdür ma'rifet

(b.2048, 2049, s.205)

2.BÖLÜM

PEND-NÂME'DE AHLÂKÎ ANLAYIŞ

2.1. Kanaatkârlık

Kelime anlamları tok gözlülük, gönül zenginliği, aç gözlü ve hırslı olmamak olan kanaatkârlık sözü tasavvufta bir hayli önemlidir. Bu kadar öneme hâiz olan bu kavrama Nazmî de eserinde yer vermiştir.

Nazmî'ye göre saadetli olan insanlar, her dileğini Mevlâ'dan ister, bir lokmaya kanaat eder. İnsan kendine verilen rızıkla yetinmeli, her istediğini Allah'tan dilemelidir.

Ol ki Mevlâdan rica ide müdâm
Olur ol bir loğmaya kâni tamâm
(b.704, s.106)

İktifâ-yı rûz-ı her rûza kııl
Ruzını rezzâkdan der-yüze kııl
(b.706, s.107)

Her kim kanaatkâr olursa, Allah da onun rızıkını eksik etmez.

Ṭuta her kim bir kâna' at güşesi
Ḥaḫ Tealâ eksik itmez tuşesin
(b.938, s.123)

Nazmî, rızıkının eksilmemesini isteyen insanın kanaatkârlığı elden bırakmaması gerektiğini belirtir.

Kim ḥalâl olmaḫ dilerse tüşesin
Ḳomasun elden kâna' at küşesin
(b.996, s.128)

İnsan hırsı bırakıp, kanaat üzere olmalı, bir kanaat köşesini tutmalıdır. Her kim kaanatten nasibini almazsa, bu dünya malı onu zengin kılmaz.

Ḥırşdan geḫ ol kâna' at üzre var
Bir ferâḡat güşesin kııl iḫtiyar
(b.1137, s.138)

Kimde k' olmaya kâna' atden nişân
Eylemez añı ḡanî māl-i cihân
(b.1699, s.180)

İnsan dâima kanaat üzerine olmalıdır. Çünkü Allah'a kanaat ile ulaşılır. Bununla birlikte kanaat ibâdete kuvvet verir.

Hem hemîşe bir anā' at zre ol
 aa anula varur zrā ki yol
 (b.2351, s.227)

Kii dāima kanaat zre olmalıdır, geri kanaatkārlık bir hayli zahmetlidir ama insan kurtulua onunla erer.

ıl anā' at dāyim el-ān iy pser
 Geri kim zamet eker andan beer
 (b.2352, s.227)

Gu gelir geri anā' at ādeme
 Lkin andandur hidāyet ādeme
 (b.2353, s.228)

Kanaat etmeyen insan muhakkak ki Allah yoluna giremez.

Ol kii kim bir ana' āt idemez
 Ol muaak a yoluna gidemez
 (b.2355, s.228)

Kanaat etmeyen insanda, dnya hırsı stn gelir, ondan hi ayrılmaz, kii onla kirlenir. Dnyaya hırsla balı olanın kanaatla bir yakınlıı olmaz. Bu yzden kii kanaatkārl olmalı, canını Allah yoluna adamalıdır.

Bir kiide kim anā' at olmaya
 ırs-ı dnyā ālib olmadur aa

ırs-ı dnyā bulmaz andan infikāk
 Ol mlevves olur olmaz hi pāk

Ol ki dnyāya ari ola atı
 Bir anā' at birle olmaz lfeti
 (b.2408, 2409, 2410, s.232)

2.2. Tembel Olmama

Btn inanlarca yerilen tembellik huyu, Pend-nāme'de de bir hayli eletirilmitir. Nazm, insanların zellikle ibādet konusunda tembellik gstermemeleri gerektiini belirterek gayret gsterip tembellii yok etmelerini nermektedir.

Hak yolunda itme var kāhillii
 Ber-araf eyle yri tembellii
 (b.807, s.114)

Her kim Allah'a ibâdet etmede ihmalkâr olursa o kişi kendi özünü kötü hâle sokar.

Ṭā' at-i Ḥaḳ'dan o kim iḥmāl ider
Ol eyü itmez özün bed-ḥāl ider
(b.808, s.114)

Nazmî'ye göre insana düşkünlük veren şeylerin başında tembellik gelir. Zirâ kimin âdeti tembellik olursa, bu tembellikle kişi alçalır.

Biri kâhillik durur kim her zamân
Ḥ'orluḳ virir kişiyeye bî-gümân

Ola kâhillik kimüñ kim 'âdeti
Ḥ'orluḳda ḳalır olmaz 'izzeti
(b.1232, 1233, s.145)

Nazmî, tembel olup yetiştirilmiş ve beslenmiş vücudu deveye, hatta eşeğe benzetir.

Kâhil olup ol ki ten perverdedür
Ol misâl-i kâr ü mişl-i hâr durur
(b.1234, s.145)

Tembel olan mahcubiyetten uzak olur, o yüzden de dâima hor ve zavallı olur. Temiz olan zavallılıktan uzak olur, zirâ temiz olan horluğa hiç meyiletmez.

'Ārdan 'ārī olur kâhil ki var
Anuñ için dāyim olur ḥ'or u zār

Ḥ'orluḳdan 'ār ider āri olan
Ana baḳmaz ardan 'ārī olan
(b.1235, 1236, s.145)

İnsan zavallılıktan uzak olmak isterse evvela tembellikten uzak olmalıdır.

Ḥ'orluḳdan 'ārī iderseñ iy püser
Kâhil olmaḳdan ḳıl imdi ket ḥazer
(b.1237, s.145)

Nazmî tembel olan insanın diğerk insanlardan kesinlikle üstün olamayacağını, bunun yanısıra namazı terketmenin de tembellikten kaynaklanacağını belirtir.

Olamaz pes kâhil olan ser-firāz
Kâhil olmaḳdan gelür terk-i nemāz
(b.1238, s.146)

2.3. Hafiflik-Ağırbaşlılık

Kelime anlamı hareketli olmak, ağır olmamak olan hafiflik kavramına da Pend-nāme’de yer verilmiştir.

Hafiflik mert olan insanı da hürmetsiz kılar.

Bir hıffet üzre olmakdur dāhi
Merdi bî-ḥurmet kıılır ol iy aḥî

(b.966, s.126)

Hafiflik üzere olmayı her kim huy edinirse o bir hayli tehlike içindedir. Zirâ hafiflik eden insanın şanı olmaz, işini de kolayca yapamaz.

Hıffet üzre olmağı idine huy
Bir nedür anuñ ḥatāsı imdi duy

Şanı olmaz hıffet iden kişinüñ
Bir kolayın bulamaz bir işinüñ

(b.967, 968, s.126)

Her kim hafifliği âdet edinirse o kişinin bir haşmeti (büyüklüğü) olmaz. O tür insandan kimseye bir korku gelmez.

İdine her kim ki ‘âdet hıffeti
Olmaz aṣlā bir cihetle ḥaşmeti

Kimseye bir ḥavf gelmez kendüden
Kimse zirâ kim ḥicâb itmez iken

(b.970, 971, s.126)

İnsan hareketli değil de ağır başlı olmalıdır ki diğer insanlar da ondan çekinsinler.

Yegni olma ağır ol var ḥaşal
Ta ki ḳorḳa hem utana senden el

(b.972, s.126)

2.4. Kibir-Tevâzu

Kendini diğer insanlardan ve yaratılanlardan büyük ve üstün görme, mütevazı olmama manâlarına gelen kibir kavramı da tasavvufî eğitimde bir hayli öneme sahiptir. Seyr u sülûk’da ilerleyen mürid kendi benliğindeki büyüklük, kibir duygusunu yok etmeye çalışmalı, başka bir tabirle kendini hakir görmelidir.

Tasavvufta bir hayli önemi olan bu kibir ile alçak gönüllülük anlamına gelen tevâzu kavramları Pend-nâme’de de geniş bir şekilde işlenmiştir.

Nazmî’ye göre her kime zenginlik verilirse (yani her kim zengin olursa), o kişi gururla kibirli olur.

Añā kim devlet vire iy dost-dest
Ol ğurūr ile olur ol ğod-perest
(b.691, s.105)

Nazmî, kendisini üstün görenin gururlanacağını, onun bu hâlinin de dergâhta hemen anlaşılacağını belirtir ve kullarını o hâlden saklaması için Allah’a dua eder.

Kendüyi görür ider andan ğurūr
Sorulur dergâhdan meyl-i ğurūr
Kulların Hakk şağlasun ol hâlden
Kurtara her şer olan a’ mâlden
(b.693, 694, s.106)

Gurur ile kendini üstün gören insan, göz göre göre kendini uçuruma salar. O uçurumda çok dertli, tasalı olur; o dertlerle helâk olur.

Şol gurur ile gören kes kendözin
Göz göre çok varçaya şalar özin
Olur ol bir varçada pes derd-nāk
Şöyle kim olur o derd ile helāk
(b.849, 850, s.117)

İslâmî inanca göre Hz.Âdem yaratıldıktan sonra, Allah tüm meleklerle Hz.Âdem’e secde etmelerini emretmiş, bütün melekler secde etmişken, şeytan kendisinin ateşten yaratıldığını, bu yüzden de topraktan yaratılan Hz.Âdem’den üstün olduğunu söyleyerek kibirlenmiştir. Bu kibri neticesinde de Allah tarafından lânetlenmiş ve huzurdan kovulmuştur. Nazmî de burada, İslâmî inanca göre ilk insanın yaratılışına telmihte bulunmuştur. Şeytanın kibirlendiğini ve “Ben Âdem’den üstünüm” dediğini, o kibri yüzünden de lânetlendiğini belirtir. Eğer şeytan kibrle benliğini görmeyip, tevâzu gösterseydi o da Hz.Âdem’e secde ederdi.

Didi şeytân kim ben âdemden yegem
Ol sebebden oldı mel’ ün lâ-cerem

Görmese kendin tevāzu‘ kılsa ger
Secdesinden Ādemūñ çekmezdi ser
(b.852, 853, s.117)

Olduđı mel‘ ūn īblis-i la‘ īn
‘Ucb u hod-binlikden olmuşdur hemīn
(b.1123, s.137)

Herkesçe bilinir ki bütūn nebatat toprakta yetişir, ilk insan dahi topraktan yaratılmıştır, ama yine de toprak yerededir, herkes onun üstüne basar. Zirā toprağın hāli tevāzudur.

Ĥāk kim ĥāli tevāzu‘ dur hemān
Ādem andan oldu peydā bī-gümān
(b.854, s.117)

şeytan kibri yüzünden Rabbin huzurundan kovuldu, Hz.Ādem ise tövbe ile huzura kabul olundu.

Oldı řeytān dūr istikbār ile
Oldı Ādem mağbel istiđfār ile
(b.855, s.117)

Tohum da önce alçağa düşer, sonra da gelişir ve büyür. Bu yüzden insan da tevāzuyu elden bırakmamalıdır.

Dāne kim alçağa düşer evvelā
Yücelür soñra bulup neřv ü nemā
(b.856, s.117)

İnsan bu āleme tevāzu ile geldiğinden insana da yine tevāzu gereklidir. Zirā atalardan bize miras kalan tevāzu bize bu dünyada doğru yolu gösterir.

Pes tevāzu‘ key gerekdür ādeme
Pür tevāzu‘ geldi ādem ‘ āleme

Hem tevāzu‘ dur cihanda yol bize
Atadan mīrāřdur çün ol bize
(b.858, 859, s.118)

Nazmī bir insanın tevāzudan uzak olması durumunda nice faydalardan da uzak olacağını belirtir. Gösterişten uzak olmak, insan için gerekli ve önemli bir iştir.

Ola bir kes kim tevazu‘ dan berī
Olur ol niçe temettu‘ dan beri
(b.860, s.118)

İnsan dâima alçakgönüllü olmalı, tevâzuyu elden bırakmayıp büyüklük göstermemeli ve gece-gündüz âkıbetini düşünmelidir.

Kıl tevâzu‘ bir tekebbür kıılma var
 ‘Âkıbet fikrinde ol leyl ü nehâr
 (b.1016, s.129)

İnsan alçakgönüllü olmayı bir huy haline getirirse bütün cihan halkı da ona dost olur.

İdesin sen kim tevâzu‘ her zamân
 Dost olur saña hep halk-ı cihân
 (b.1017, s.129)

Kibirli olan kendini beğenmişlikle ümitsiz olur, o ümitsizlikle herşeye kötü gözle bakar.

Birisi ‘ucbiyle hod-binlikdedür
 Ya‘ ni yüzünden o bed-binlikdedür
 (b.1122, s.137)

Kibir ve kendini beğenmişlik duygularının şeytan işi olduğunu belirten Nazmî, onlara özenmenin de büyük bir belâ ve zillet olduğunu belirtir.

Ucb u hod-binlik durur şeytan işi
 Key şekâvet aña öykünmek kişî
 (b.1124, s.137)

Kibir dine büyük zararlar verir, sonra da elbette insanlar arasında düşmanlığın yayılmasına sebep olur. Zirâ kibirlenenin her dostu kendisine düşman olur.

Kibrdür hem bir ol dîne zarâr
 Andan elbet soñra düşmenlik kıpar
 (b.1224, s.144)

Kibr idüp gibreşin iden bil yaqîn
 İdir her dostun düşmen hemin
 (b.1225, s.145)

Bâ‘ is olur kibr çün düşmenliğe
 Ne virirler imdi ol kevdenliğe
 (b.1126, s.145)

Nazmî burada yeniden şeytanın kibri yüzünden lanetlendiğine telmihte bulunur ve kibirlenen insanın bunun düşünmesi gerektiğini belirtir. Şüphesiz ki kibir şeytan işidir, kibr eden insan da akılsızın ta kendisidir. Şeytan işi olan bu kibirden her akıllı insan sakınmalıdır. Bunların yanısıra alçaklığın ve ahmaklığın da sebebi kibirdir.

İtdi şeytān kibri oldı çün la'în
Kibr eden kes anı fikr itsün hemîn

Kibr şeytān işidür lā-raybe fîh
Kibr iden kes pes degil midür sefîh

Çün ider şeytān işin her kibr iden
‘Ākil iseñ kıl hāzer sen kibrden

Ba' işdür kibr pes düşmenligüñ
Dāhi key ahmaqlık ile benligüñ

(b.1127, 1128, 1129, 1130, s.145)

Sonuçta kibir insan için tehlikelidir, insan ondan sakınmalıdır.

Kibrdür ğayette bir cāy-ı hātar
Hay anuñ şerrinden imdi kıl hāzer

(b.1131, s.145)

Nazmî, insanın dâima tevâzu göstermeyi âdet edinmesi, bu sâyede kazanç sağlaması gerektiğini belirtir.

‘Ādet idin hoş tevâzū' kılmağı
Gözle ol yüzden temettü' kılmağı

(b.1702, s.180)

İnsan kibirlenerek yaptıklarına güvenmemeli, her zaman Allah'ın rahmetini istemelidir.

Eyleme gidāruña hiç ittikā
Raḥmet iste var Ḥudā'dan dāyimā

(b.1741, s.183)

Nazmî, insanın sevinçle dünya için çalışıp, ansızın gururlanmamasını önermektedir.

Eyleyüp devlete bir kesb-i sūrūr
Şakuña kılmayasın nāgeh gurūr

(b.1956, s.198)

Cehennem kibirlenen ve cimri olanların dâima kalacakları bir yerdir. Rahmet yolunun yolcusu olan insan cimrilik ve kibirlenmeden uzak olur.

Ol cehennem kim añā dirler saḡar
Kibr ü baḡl ehline olıser maḡar

Ola ol kim ādemī bir yol eri
Ola ol baḥl ü tekebbürden berī

(b.2424, 2425, s.233)

İnsanoḡlu kesinlikle sahip olduğu mala, mülke güvenmemelidir. Zirâ gururun sonu keder ve sıkıntı olur. Bunun gibi cümle gururlu sevinçlerin sonu gam olur, mâtem olur.

Eyleme māl ü menāle hem ğurūr
Hem ğurūruñ olısar şoñı fütūr

Hem sürūruñ āḡiri ğam olısar
Cümle sūrūñ şoñı mâtem olısar

(b.2575, 2576, s.244)

İnsanın dâima kendisini toprak gibi mütevâzi kılması gerektiğini belirten Nazmî, dünya süsüne de insanların aldanmamasını önermektedir.

Dāyimā tut ḡāke yeksān özüñi
Yum bu dünyā zīnetinden gözüñi

(b.2733, s.255)

Dine zarar veren kibir ve kendini beğenmişlikten insan dâima sakınmalıdır.

Kibr ü ucb itmekden it ğāyet ḡazer
Kim virür ol dīne elbette źarār

(b.2735, s.255)

Her şey fânidir, fâni olan bu dünyada övünülen her şey toprak olur, yok olur gider.

Ol ki cāy-i fāḡrın engište olur
Cümle esbāb-ı ḡarār zište olur

(b.2740, s.256)

Her kim herşeyin sahibi Allah'a karşı alçakgönüllü olur, kibirlenmezse şüphesiz ki Allah yolunun gerçek yolcuları onlar olur.

Aña ol kim ḡaşı' zabb-i aliki
Olur ol rāh-ı ḡaḡīḡat sāliki

(b.2762, s.257)

2.5. Gıybet (Dedikodu)

Arkadan çekıştirmek, kendisi olmadığı halde o kişinin arkasından konuşmak manâlarına gelen gıybet kavramına da Pend-nâme’de bir hayli yer verilmiştir.

Nazmî, insanın hiçkimsenin dedikodusunu yapmaması gerektiğini, aksi takdirde o insanın günahının gıybet edene yükleneceğini belirtir.

İtme kimse gıybetin k’ol kimsenün
Her günâhı boynuña olur senün
(b.362, s.81)

Her zaman gıybet eden kimsenin bu hâli kendisini bile hayrete düşürür. Dedikodudan çenesi kapanmayan kişinin neticede başı belâdan kurtulmaz.

Söyleye her dem o kim gıybet sözün
Düşürür bir haclete dâyim özün

Beste olmaz ol ki gıybetten dili
Reste olmaz bir belâdan kurtulmaz
(b.363, 364, s.81)

Nazmî, gerçek müslümanın kesinlikle gıybet etmeyeceğini, yalan söylemeyeceğini belirtir. Zirâ yalan söylemek ve gıybet etmek akılsızlıktır, yalan ve gıybette bulunmak yerine susmak daha evlâdır.

Ol ki ola gerçek müslümân bî-gümân
Kizb kılmaz gıybeteye açmaz dehân

Kizb ü gıybet pes olur bî-hüşluğ
Kizb ü gıybetde gerek hāmüşluğ
(b.390, 391, s.83)

İnsan gönlünü ve dilini yalan ve gıybetten temizlemeli ki, onlar insanın imânına zarar vermesin.

Kizb ü gıybetden dilin hem pāk ider
İrmeye imânına tâ kim zarar
(b.404, s.84)

İnsanın gönlü yalan ve gıybetten temizlenmedikçe tehlikelerden kurtuluş bulamaz.

Kızb ü ğıybetden ki dil pāk olmaya
 Bulamaz bir varıadan aşla rehā
 (b.410, s.85)

İnsan dedikoduyu bırakıp Allah'ı zikretmelidir ki iki âlemde şan ve şeref
 bulsun.

Zıkr-i Hâkdan eyle behid güft u gūy
 Tā dü ' âlemde bulasın āb u rūy
 (b.1025, s.130)

Nazmî, insanın ne olursa olsun dostunun ğıybetini etmeyi huy edinmemesi
 gerektiğini belirtir. Zirâ insan dostuna ve dostluğa düşkün olmalı, onun ğıybetini
 etmemelidir. Aksi takdirde dostunun ğıybetini eden insana sonra utanma gelir, bir
 daha istese de dostunun yüzüne bakamaz.

Ğıybet itme hem-nişinüñ zinhār
 ' Ādet idinme ol fi' li yūri var

Hem-nişine imdi pes raġbet gerek
 Vechi midür anı ğıybet eylemek

Şoñra utanmak gelür andan saña
 Baķamazsın niçe dilersin aña
 (b.2360, 2362, 2363, s.228)

2.6. Tevekkül

Kelime manâsı sırtını Allah'a dayamak, kendi üzerine düşeni yaptıktan sonra
 gerisini Allah'a havale etmek olan tevekkül kavramına Kur'an-ı Kerim'in pek çok
 yerinde yer verilmiştir. Kur'an-ı Kerim'in pek çok âyetinde Cenâb-ı Hak, tevekkülü
 ve tevekkül edenleri yüceltmış, onların gerçek saadetli kullar olduğunu belirtmiştir.
 Tasavvuf inancında da tevekkülün önemi bir hayli fazladır. Zirâ tasavvufi inanca
 göre de insan, bir işte üzerine düşeni yapar, gerisini de Allah'a tevekkül eder. Zaten
 tevekkülde de amaç, insanın kendi üzerine düşeni yaptıktan sonra gerisini Allah' a
 bırakması, Allah'tan hayırlısını dilemesidir. Yoksa hiçbir şey yapmadan nasıl olsa
 Allah bana verir gibisinden hazırcı bir mantık, tevekkül inancıyla bağdaşmaz.

Gerek Kur'an-ı Kerim'de, gerekse tasavvufta bu derece önemi olan tevekkül
 kavramına, Nazmî de eserinde yer vermiştir.

Nazmî, tevekkül sahiplerinin rızıklarını her zaman Allah'tan istediklerini, Allah'ın da tevekkül ehillerini şüphesiz rıziksız bırakmayacağını belirtir. Bu sâyede tevekkül edenlerin nefis-i emmâreleri de sakinleşir, azgınlaşmaz.

Hağ'dan ister rızkın ol kim her zamān
Eksik itmez rızķını Hağķ bî-gümān
(b.702, 703, s.106)

İnsan dâima Allah'a tevekkül etmeli, yarın endişesini gidermelidir. Çünkü rızık sahibi olan Allah şüphesiz ki onu da rıziksız bırakmaz.

Kıl tevekkül fikr-i ferdāyı gider
Kim saña rûzî olan her rûz ider
(b.769, s.111)

Gerçek mert olan tevekkül ehilleri, yüzlerini halka çevirmez, üzerlerinden yamalı elbiseyi de çıkarmazlar.

Merd-i Hağ 'aynına olmaz halkı hîç
Kıomaz eġninden kaba-yı delķi hîç
(b.778, s.112)

Son olarak Nazmî, insanların her durumda Allah'a tevekkül üzere olmaları, herşeyden bir menfaat beklememeleri gerektiğini belirtir.

Hağķ'a ta'vîz üzre ol her hâlde
Olma dāyım behre 'āmâlde
(b.825, s.115)

2.7. Şükretmek

Şükr sözcüğünün kelime manâsı Allah'ın nimetlerine karşı memnunluk göstermek, Tanrı'ya teşekkür etmektir. Kur'an-ı Kerim'de de şükr edenlerden Allah övgüyle sözeder. Allah'a lâyıkıyla şükredenler iki cihan saadetine kavuşan salih kullardır. İslâmiyette ve tasavvufî görüşte bir hayli öneme hâiz olan şükr kavramına Pend-nâme'de de bir hayli yer verilmiştir.

Verilen bütün nimetler, Allah'ın birer ihsanıdır, O'ndan gelir. Bu yüzden bütün bu nimetlerden ve her durumdan ötürü insan, Allah'a şükür etmelidir.

Her ne kim senden gelürse yâ Şekür
Şükr kim senden durur cümle zühür
(b.305, s.77)

Nazmî, akıllı olan insanın dâima Allah'ı şükredeceğini, dilinden de şükürle zikri eksik etmeyeceğini belirtir. Zirâ akıllı insanın, zikirsiz anı olmaz, şükürden başka hâli olmaz.

‘ Ākil oldur kim ola şākir hemīn
Şükr ile Mevlā’yı hem zākir hemīn

Şükürden her gāh hālī olmaya
Şükürden bīrūn hālī olmaya

(b.317, 318, s.78)

İnsan için gerekli olan dâima, âlemlerin Rabbine şükretmektir. Kişi Allah'a şükrederek nefsinin zabt edip, ona karşı gâlip olur.

Ol durur pes lāzım olan ādeme
Şükr ide dāyim Hūdā’yı ‘ âleme

Bāde-zān-ı nefsinde gālib ola hem
Şöyle kim zabt ide nefsi dem-be-dem

(b.319, 320, s.78)

İnsan Allah' şükr ve senâlarda bulunurken bunlara asla riyâ karıştırmamalıdır.

Ey bürāzer Hāḫḫ’a kıl şükr ü şenā
Anda ammā olmaya aşla riyā

(b.396, s.84)

Kişi dâima her belâya karşı sabırlı olmalı, Allah'ın nimetlerine de her zaman şükredici olmalıdır.

Her belaya iy püser var şābir ol
Ni’met-i Hāḫḫ’a dem-ā-dem şākir ol

(b.640, s.102)

Nazmî, insanın kesinlikle fakirliğinden halka dert yanmamasını ve Allah'a şükretmekten de vazgeçmemesini öğütler.

Hālḫa faḫruñdan şikāyet itme var
Hāḫḫ’a şükr it geçme andan zinhār

(b.752, s.110)

Her hâline şükreden fakiri Tanrı kudretiyle, hâl ehli eder.

Ola şākir hāliline çün bir faḫīr
Anı ehl-i hāl ider Rabb-i Ḳadir

(b.774, s.112)

Nazmî, Allah'ın ihsanına tâlib olan, O'nun affını dileyen insanların dâima Allah'ın nimetlerine şükretmesi gerektiğini, bu sâyede nimetlerin artacağını belirtir.

Daği hem iy tâlib-i ihsân-ı Hâk
Ger dilerseñ 'âkıbet ğufrân-ı Hâk

Ni' metine şükr kıl Hâkkuñ müdâm
İde tâ kim ni' metün Hâk ber-devam
(b.1068, 1069, s.133)

İnsan, zamanın kıymetini bilip ona göre Allah'a şükürünü yapmalıdır.

Her ne rûzı kıldı ise Hâk saña
Anı ni' met bil daği şükr it aña
(b.1070, s.133)

Sağlığın, insan için büyük bir nimet ve bambaşka bir saadet olduğunu belirten Nazmî, Allah'ın verdiği bu nimetleri insanın düşünüp ona göre her hâline şükretmesi gerektiğini belirtir.

Sağlıguñ hod bir ulu ni' met durur
Hem sanā ol özge bir devlet durur

Saña eltafın Hudānuñ ser-be-ser
Fikr idüp her hāle şükr it iy püser
(b.1071, 1072, s.133)

Nimetler şükür ile artar, nimetleri artan da şükr etmelidir. Zirâ şükreden nimete garkolunur, onunla şan ve şeref bulur. Bu yüzden nimetlere hemen şükretmek gereklidir, ayrıca nimetlere şükreden kulunu da âlemlerin Rabbi olan Allah sever.

Daği ni' met şükr ile olur mezîd
Şükrdür pes ni' meti olan mezîd

Şükr eden müstağrağ olur ni' mete
Olur anuñla mukarin 'izzete

Ni' mete şükr imdi vâcibdür hemîn
Hem sever şâkir kulun Rabb-i Mu'în
(b.1396, 1397, 1398, s.157)

Nimete sebep Allah'a şükretmek olduğu için insan şükürden ayrılmamalı, dâima şükr içinde olmalı, şükr sayesinde doğru yola girmelidir.

Bā' is-i ni' met durur şükr-i Hudā
Olmayalım şükrden imdi cüdā
(b.1399, s.157)

Dāyim olan şükr içinde olalım
Şükr ile toğru yola toğruralalım
(b.1400, s.158)

Nazmî, insanın sıkıntılı zamanlarda ve çaresizlik içinde kaldıklarında Allah'a şükrünü mükemmel bir şekilde yapacağını belirtir.

Hađđa ni' met şükrin itmek ber-kemāl
Gerçi kim olur muğal-enDer muđāl
(b.1401, s.158)

Sonsuz rahmet ve rızık sahibi olan Allah, insana her gün rızıkını verir, bu nimete karşı insan da şükrünü yerine getirmelidir.

Açdı çün rûzı kapusın Hağ saña
Aç gözüñ var sen de şükr eyle aña
(b.1736, s.182)

İnsan dâima ömrü oldukça şükredip, sabreylemeli, istiğfar etmelidir.

Ömrüñ oldukça muhaşşal dem-be-dem
Eyle şükr ü şabr ü istiğfar hem

Ni' mete şükr eyleyüp di yâ Şükür
Hem belāya şabr idüp di yâ Şabur
(b.2557, 2558, s.243)

İnsanoğlu, Allah'ın verdiği mal ve nimete şükürde gâfil olmamalıdır. Nimete şükür ise cömertlikle olur, onun zıttı ise nimete nankörlüktür. İnsan kesinlikle nimete nankörlük etmemeli, nimete şükretmeli, iyilik üzere olmalıdır ki o sâyede Allah'a ulaşmada yol bulsun.

Saña Hađđ virdüği māl ü ni' metüñ
Olmasun şükrinde nev' ā ğafletüñ

Şükr-i ni' met cüd ile ihsân durur
Aksi anuñ ni' mete küfrân durur

Key şağın küfrân-ı ni' met olmadan
Dāyim ihsân eyle ber-vech-i hasen
(b.2679, 2680, 2681, s.251)

Ni' mete şükr eyle ihsân üzre ol
Bulasın tā anuñ ile Hađđa yol
(b.2682, s.252)

İnsan bütün belâlara sabır gösterebilmek için her zaman şükredici olmalıdır.

Şābir olmak ister iseñ iy püser
 Şākir ol cümle belāya ser-be-ser
 (b.2712, s.254)

2.8. Mertlik

Kelime anlamı yiğitlik, sözüne güvenilirlik demek olan mertlik kavramına da Pend-nāme’de yer verilmiştir.

Nazmî, mertlik yolunun her türlü sıkıntılardan, kuru şan ve şöhetten uzak olduğunu belirtir.

Merd-i reh her kāmndan olur berī
 ̇Kuri neng ü nāmndan olur berī
 (b.680, s.105)

Mertlik yolunda olanlar arzu ve isteği terk ederler, sonunda da o yolla Allah’a yakınlık bulunur.

Kāmranlık terkin eyler merd-i rāh
 Pes o yoldan bulunur ̇kurb-ı ilāh
 (b.681, s.105)

Mert olanlar nefsin isteğini hep terkederler, dâima Allah’a teslim ve rızâ üzere olurlar.

Ol ki hep terk-i hevā üzre olur
 ̇Haqq’a teslim ü rızâ üzre olur
 (b.683, s.105)

İnsan, alçak, süslü dünyaya meyletmeyi ve kadın gibi süslenmeyi bırakmalı; mert olmalıdır. Zirâ mertlik, kadın gibi süslenmek, halka büyüklük taslamak demek değildir.

Zinet-i dünyā-yı dūna meyli ̇ko
 Merd olup idinme zen-veş zīni ̇ko

Zen gibi zīnet degildür merdlik
 ̇Halka taqlid itmemek de ferdlik
 (b.838, 839, s.116)

Mert olan insanı hâyâ, izzet sahibi eder, zirâ mert olanda hâyâ iman gibi durur.

Merdi eyler şāhib- izzet-i hayā
Merde imān durur elbet hayā

(b.2599, s.246)

Nazmî, insanın evvelâ mertliğin ne olduğunu bilmesi gerektiğini belirtir. Mertlik evvelâ Allah'tan korkmak, dâima Allah korkusuyla yaşamak demektir. Sonra mertlik, Allah'a ibâdetle olur, zirâ Allah'a dâima ibâdet eden gûnahtan nefret eder.

Merdlik evvel nedür bil iy püser
Sen de merdâne amel kııl iy püser

Merdlik Hakk korhısidur evvelā
Sen de merdâne mel kııl iy püser

Merdlik Hakkā hemīn tā at durur
Ma siyetten dāyimā nefret durur

(b.2880, 2881, 2882, s.266)

Saadet, mertlikle günahı terkedip, dâima afdan ümit beklemektir. Bu sâyede insanın günahdan nefreti olur, ibâdeti günahından çok olur.

Devlet anün ide terk-i mā siyet
Eyleye dāyim ümmid-i mağfıret

Ma siyetden ola dāyim nefreti
Ma siyetden artıg ola tā ti

(b.2883, 2884, s.266)

Nazmî, mert olan insanların dâima günahlarına tövbe etmeleri gerektiğini, gönlünde de duasının her an Ya Gaffar olması gerektiğini belirtir.

Ma siyetden hāli istiğfar ola
Dilde her dem virdi Yā Ğaffār ola

(b.2885, s.266)

Her iyi işi, mert olan yapar, mert olan insan her zayıfa lütufda bulunur, yardım eder.

Her ki kār-ı nigū merdān eyler ol
Her zaife luṭf u iḥşan eyler ol

(b.2886, s.266)

Her kim mert olursa, eli dar bile olsa cömertliği elden bırakmaz. İnsan bu nedenlerden dolayı mertlerin sohbetinde bulunmalıdır ki Tanrı'nın övgüsüne nâil olsun.

Ol kişi kim ola bir merd-i Hudā
Teng-destlikde odur vāfir-sehā

Soĥbet-i merdāne gel kim iy püser
Bulasın faẓl-ı İlähi'den naẓar

(b.2887, 2888, s.266)

Mertliĥin en büyük göstergesi insanların ayıbından hiç söz etmemesi, onları örtmesidir. Hatta düşmanın bile ayıplarını söylemez, çünkü ayıpları söyleyen Allah yoluna ulaşamaz.

Kişide merdān-ı Hāķ'dan bir niřān
Oldur açmaz kimse 'aybına deĥān

(b.2889, s.266)

Düşmenüñ 'aybın daĥi hiç añmaz ol
Ol degül iy düst merd-i Hāķķ'a yol

(b.2890, s.267)

Mert olan insandan kimseye bir cefā, sıkıntı gelmez. Hatta mert, düşmanın dahi helāk olmasını istemez.

Merd-i Hāķķ hem görmez ol ĥāli revā
Kim göre bir kimse kendüden cefā

İstemez ĥaşmı için daĥi ĥelāk
Andan olursa dahi endüh-nāk

(b.2891, 2892, s.267)

Mertlik yoluna girenler hırsla bir amaç uğruna koşturmazlar. Zirā mertlik yoluna girenler asla bir işi amaç edinmezler.

Gire ol kim rāh-ı merdāne revān
Bir murād ardınca olmaz ol divān

Pes erenler yoluna giren kişi
Bir murād idinmez ařlā bir işi

(b.2893, 2894, s.267)

2.9. Riyâ (Gösteriş)

Özü sözü bir davranmamak, inandığı gibi hareket etmemek, gösteriş, iki yüzlülük gibi anlamlara gelen riyâ kavramına da Pend-nâme’de yer verilmiştir.

Nazmî, insanın dâima Allah’a hamd ü senalar kılması gerektiğini, bunu yaparken de asla riyâ karıştırmaması gerektiğini belirtir. Zirâ riyâ ile yapılan amelin hiçbir faydası olmaz.

Ey bürâzer Hâkq’a kıl şükr ü şenâ
Anda ammâ olmaya aşla riyâ

İtmeye a‘ mâlin ol kim bî-riyâ
Nâfi olur mı pes anuñ biri yâ

(b.396, 397, s.84)

Ameline riyâ katan uhrevî hedefine ulaşamaz.

Bir riyâ kıtmak kişi a‘ malîne
İrmekdür uşrevi âmâline

(b.398, s.84)

Nazmî, dâima iyi amel işleyenlerin saadetten ayrı kalmayacaklarını bu yüzden bu amellere insanın asla riyâ karıştırmaması gerektiğini belirtir.

Bî-riyâ olmak gerek imdi ‘ amel
Tâ hâlel bulmaya anuñla emel

Ol k’ola şâlih ‘ amelde dâ‘ imâ
Olmaz ol dâ‘ im sa‘ âdetden cüdâ

(b.399, 400, s.84)

İman ehilleri de amellerini riyâdan temizleyerek yaparlar ki imanlarına bir zarar gelmesin.

Hem riyâdan pāk ider ki eyler ‘ amel
Virmeye ĩmânına şa kim hâlel

(b.405, s.84)

Riyâ ile yapılan amelden kimse faydalanamaz. Şâyet amel riyâdan temizlenmezse o amel, hemen hâsıl olmaz.

Bir ‘amel kola riyâ birle o pes
Kimdür olan ol ‘amelden muktebes

Pâk olmaya rik olmaya riyâdan çok ‘amel
Ol hemîn bî-ḥāşıl olur mâ-ḥaşal

(b.412, 413, s.85)

Dâima doğruluk ve ihlâs üzere olan yalan söylemez, asla riyâda bulunmaz.
Zirâ insan hayrına bir riyâ katsa o hayr Allah tarafından kabul olunmaz.

Şıdk u ihlâş üzre olan dâ‘ imâ
Kızb kılmaz eylemez hergiz riyâ

(b.416, s.85)

Kişi ḥayr itse daḥi kıtsa riyâ
Olmaz ol ḥayr imdi maḳbûl-i Hudâ

(b.1918, s.196)

Altın gibi hâlis olmayan amel kalbe temizlik vermez.

Ḥâlis olmayan ‘âmel mânend-i zer
Ḳalbi şanma ḳâl birle pâk aher

(b.1919, s.196)

Nazmî, riyâ ehlinden sakınmak gerektiğini onlarla kesinlikle dostluk kurulmaması gerektiğini belirtir. İnsan riyâ ehline güvenmemelidir, çünkü kötülüğe ve fesada sebep onlardır.

Key şaḳm ehl-i riyâdan lîk var
Olma anlarla muşâhib zinhâr

(b.2916, s.268)

Eyleme ehl-i riyâya i‘tikât
Kim olardur bâ‘ iş-i şerr ü fesâd

(b.2917, s.269)

2.10. Hırs

Hırs kavramının kelime manâsı, bir amaca ulaşmak için her şeyi, her vasıtayı meşru görmek, haram helâli gözetmemek, kanaatkâr olmamaktır. Gerek İslâmın kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim'de, gerekse tasavvuf inancında hırs ve hırslı olmak her zaman eleştirilmiş, uzak durulması gereken bir huy olarak belirtilmiştir.

Kur'an'da ve tasavvufî inançta kötü görülen bu huy Nazmî'nin Pend-nâmesi'nde de eleştirilmiştir. Nazmî, insanın karınca gibi dane hırsına düşmemesi, yani karınca gibi hırslı olmamasını ister.

Mûr mânendi gel olma dâne-keş
Olmaya ya' ni hırş birle mûr-veş

(b.773, s.111)

Dâne-i hırşâ düşüp mânend-i mûr
Zâr olup andan çekersin anca zor

(b.2928, s.269)

Hırşa düşkün olmak insana zor bir belâdır, insan hırsla çok altın ve gümüş biriktirmeyi bırakmalıdır ki canı Allah'ın güvenliğinde olsun.

Biridür hem hırşâ olmağ mübtelâ
Hırşdur insana key müşkil belâ

Olmaya anun ki çok sîm ü zeri
Hak emânında ider cân u seri

(b.907, 908, s.212)

Hırs düşkün olan insanların tümü yerini açgözlülükle cehennem eyler, şâyet hırs ve açgözlülük olmasaydı cehennem de olmazdı. Zirâ bir kişide aç gözlülük ve hırs olursa onda zühd ve vera olmaz.

Mübtelâ-yı hırş olan kesler şamu
İdiser yirin şama' birle şamu

Āh u vāveylā bil imdi iy ‘amu
Ger ʔama ‘olmasa olmazdı ʔamu

Bir kişide ki ola ʔırř ile ʔama‘
Hergiz olmaz anda zühd ile vera‘

(b. 927, 928, 929, s.123)

Hırs insana bambaşka bir belâdır, çünkü insanı her an şaşırtır. İnsan ruhunun rahatını isterse her zaman hırsın varlığı ile yokluğunu düşünmelidir.

Kişiye özge belâdur aḥ ʔırř
Ādemi maġbün ider hergah ʔırř

Rāhāt-ı rūḥ ister iseñ her zamān
Varlık ile yokluęuñ bir gör hemān

(b.931, 932, s.123)

Hırslı insanın sıkıntılı zamanında, hiç kimse dostu olmaz, onun feryadını sadece Allah duyar.

Buñ deminde yāriñ olmaz hiç kes
Ḥaḥ’dan özge kim durur feryād-res

(b.933, s.123)

Nazmî, her kim hırsla bu dünyayı yurt edinirse şüphesiz Allah’ın ondan şikâyetçi olacağını belirtir.

Ḥırř ile her kim ki dünyā dār olur
Bî-gümān andan Ḥudā bî-zār olur

(b.1014, s.129)

Hırs insana çok sıkıntı çektirir, kötü hâle sebep hırstır. Bu yüzden insan hırsı bırakmalı, kanaat üzere yaşamalıdır.

Ḥırsdur ekşer o bed ḥâle sebep
Çekdirir ʔırř ādeme ʔurmaz ta‘ ab

Hırşdan geç ol anā' at üzre var
 Bir ferāgat gūşesin ıl itiyar

(b.1136, 1137, s.138)

Nazmî, insanın eline ve diline hâkim olması gerektiğini bunlara hâkim olamasa bile hırslı olmamasını önerir.

Çün zebānuñ ol iy h̄'āce dırāz
 Destüni kütāh ıl hırşuñ āz

(b.1693, s.179)

Hırs, nefret ve kin, insanı katledici birer zehirdir. Gam, dert ve kahrın nedenleri de bunlardır.

Hırş u buğz u kīne ātil zehrdür
 Bā' iş-i endüh u derd ü ahrdur

(b.1709, s.181)

Bir kişide hırs ve açgözlülük olursa şüphesiz o insan sözünde durmaz, haramlardan kaçınmaz. Hırs ve aç gözlülük insanı faydasız kılar, insana zarar verir.

Bir kişide ola ki hırş u tama'
 Gelmez andan lā-cerem ahd ü vera

Ādemi bī-nef' ider hırs u ama'
 Ādeme virür zarar hırş u ama'

(b. 2061, 2063, s.206)

İnsan kesinlikle yetimin malını hırsla istememeli, zirâ o daha sonra ona korkuya neden olur.

Eyleme māl-i yetīme hem ama'
 Ki olısdur āiri anuñ feza'

(b.2224, s.218)

Nazmî, bu nasihatlarla amel edilirse, insanın hırs ve aç gözlülükten uzak olacağını belirtir.

Bu nasihatlarla eylersen ‘amel
İnmez olursun daği tül-i emel
(b.1005, s.128)

2.11. İnatçılık

Kelime anlamı kendi bildiğini yapmak, yapmak istediği şeyde direktmek olan inatçılık kavramına da Pend-nāme’de yer verilmiştir.

Nazmî, inatçı olan kimsenin sonunun rezillik olacağını belirtir.

İmdi bir kes kim lecūc ola o kes
Hep olur rüsvāylık hālinde pes
(b.1213, s.144)

Her kim kötü mizaç ile inatçı olursa, kalbi sağlamlıkta sert ve tunç olur.

Ola ol kim hūṣ-ı tab‘ ile lecūc
Kalbi peklikde olur palād u tuc
(b.1214, s.144)

İnatçılık kötülükten kaynaklanır, o şekilde karakter ile insan rezil olur.

Key ḥabāsetten gelür imdi lecāc
Ḳatı rüsvāy olur ol nev‘ a mizāc
(b.1215, s.144)

Her şeyde ve her yerde inatçı bir şekilde davranan insan, sonunda sıkıntı ve zorluk görür. Çünkü inatçı olmakda rezillik vardır, kısaca inatçı olmak kötü düşünceli olmaktır.

Eyleye her nesnede ol kes ki lec
Görür andan anca renc ile harec

Çün lecūc olmağda var rüsvāylık
Fi’l-ḥaḳikā olur ol bed-rāylık
(b.1216, 1217, s.144)

İnsan sevap kazandıran bir iş isterse, hiçbir işinde dikbaşı yani inatçı olmamalıdır. Çünkü akıllı olup, kazanç sağlayan kişi, her işini başkalarına danışarak yapan kişidir. Zirâ Allah'ın emri de bu yöndedir, insan Allah'ın emrine uymalıdır.

İster iseñ bir sevâb-ı kâr eğer
Bir işinde olma hod-rây iy püser

‘Âkil olup kârdân olan kişi
Meşveret birle ider her bir işi

Öyledür hem imdi emr-i Hâk daği
Sen daği Hâk emrine bak iy aği

(b.1727, 1729, 1730,, s.182)

2.12. Pişmanlık

Yaptığı bir işin sonucunda yaptığı o iş nedeniyle üzölmek manâsına gelen pişmanlık kavramı da eserde kendine bir yer bulmuştur. Bu tür öğüt bildiren eserlerin giriş bölümlerinden biri olan münacatta Nazmî, işlediği günahlardan ve yaşam tarzından dolayı pişmanlıklarını belirtmiş. Münacat bölümlerinde pişmanlık duygusuna bu tür bütün eserlerde müellifler tarafından yer verildiği için, bu bölümdeki müellefin pişmanlık bildiren bölümüne girilmeyecektir.

Nazmî, kendisi için endişe etmeden söz söyleyenin daha sonra çok pişmanlık duyacağını belirtir.

Her kimüñ kim olmaya endîşesi
Dâyima olur nedâmet pişesi

(b.1320, s.152)

İnsana her ne zaman bir pişmanlık hâli gelse dertlenir ve “Ya Rabbi ben ne edeyim şimdi?” der.

Her ne dem gelse kişiye bir nedem
Derdi olur niçe dem Yâ Rabb nidem

(b.1321, s.152)

İş işten geçtikten sonra insan ne kadar da üzülse, ah u vah eylese son pişmanlık fayda etmez.

Fâyide virmez nedâmet şöñra hây

Ne kadar dirseñ nedâmet birle vây

(b.2358, s.228)

2.13. Helâl

Allah'ın müsaade ettiği şey, dinî bakımdan kullanılmasında, yenilip, içilmesinde, dinlenmesi veya bakılmasında hiçbir mahzur olmayan şey manâsına gelen helâl kavramına Kur'an-ı Kerim'de de bir hayli yer verilmiş, helâl rızıklar için insanın çalışması, helâl rızık peşinde koşması gerektiği belirtilmiş, insanlar helâl ve haramı kendileri belirlememesi hususunda da uyarılmıştır.

Nazmî, insanın kurtuluşu için Allah'tan helâl yiyecek istemesi, insanın dilek ve isteklerinin dâima helâl yiyecek olması konusunda insanı uyarır. İnsan, ehl-i örf uymamalıdır.

Biri Hâk'dan istemek küt-ı halâl

Dâyimâ küt-ı halâl olmak âmâl

Ol ki bir küt-ı halali ister hemîn

Ehl-i 'örf olanlara olmaz kârîn

(b.989, 990, s.127)

Ehl-i örf durmadan şarap içerek haram işler. Nazmî ayrıca esnafılık yapanların da her birinin harama meylettiğini belirtir.

Ehl-i 'örfüñ şürb-î hamr âsâ müdâm

Niçe demlerde olur ekli harâm

(b.991, s.128)

Dañi ehl-i sük olanlar bî-gümân

Her biri birer harâmîdir hemân

(b.993, s.128)

Nazmî, dünyaya meyleden dünya ehillerinin tamamının neyin haram, neyin helâl olduğunu bilmediklerini belirtir. Filhakika helâl yiyeceğe tâlip olanlar, dünya ehline rağbet etmez.

Daği dünyâ ehl-i külliya ‘ avâm
Neydiğin bilmez halâl ile harâm

Mâ-ḥasal küt-ı ḥalâluñ tâlibi
Ehl-i dünyânuñ gerekmez râğıbı

(b.994, 995, s.128)

Nazmî’ye göre, her kim rızkının helâl olmasını isterse kanaatkârlığı elden bırakmaması gerektiğini belirtir.

Kim halâl olmak dilerse tüşesin
Ḳomasun elden ḳanâ‘ at küşesin

(b.996, s.128)

Temiz bir din ve saf bir îtikat inancı isteyen, dâima helâl rızka tâlip olmalıdır.

Dâyimâ ol tâlib-i rızḳ-ı helâl
Tâ ki dīnūñ ola sâfi çün zülâl

(b.2861, s.264)

2.14. Haram

İslâmiyet ve din tarafından yasaklanan Allah’ın izin vermediği, men ettiği işler, ameller manâsına gelen haram kavramına da Pend-nâme’de ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir.

Nazmî, iman ehillerinin kendi içlerini haramdan temizlediklerini ve imanlarını koruyarak hiç kaygılanmadıklarını belirtir.

Hem harâ olandan eyler baḥnını pak
Şaḳlar ĩmânını itmez hiç bâk

(b.406, s.84)

İçi haramla dolu olanın ruhu da yüksek semâlara çıkamaz yani ruhu olgunlaşamaz. Zirâ her kim haramı âdet hâline getirirse bu kişide İslâmî özellikler aranmaz.

Çün Һarâm olandan olmaz batnı pāk
Rūhı olmaz rāyih-i evc-i semāk

Ol kim ola ‘âdeti anuñ Һarâm
Anda İslâm olmaz ineñ ve’s-selâm

(b.414, 415, s.85)

Nazmî, zamanın insanların nice zaman şarap içerek harama düştüklerini belirtir. Dünyaya meyledenler, neyin helâl neyin haram olduğunu da ayırt edemezler.

Ehl-i ‘örfüñ şûrb-i Һamr āsā müdām
Niçe demlerde olur ekli Һarâm

(b.991, s.127)

Daħi dünyā ehl-i külliyā ‘avām
Neydiğın bilmez Һalāl ile Һarâm

(b.994, s.128)

Nazmî, dinen beğenilmeyen bir şeyi akıllı olan kişinin işlemeyeceğini, kişi eğer iyi namlı olmak istiyorsa Allah’ın kendisine haram ettiği şeyleri işlememesi gerektiğini belirtir.

Bir Һaziyye kola şer‘ ā nā-pesend
İtmez anı ola ol kim Һuş-mend

Her ne kim Һağ saña itmişdür Һarâm
İtme anı ola ol kim Һuş-mend

(b.1734, 1735, s.182)

İnsan haramdan kaçınma konusunda gaflete düşmemelidir. Çünkü insan haramdan kaçınarak Allah’ı bulur.

Eyleme ğaflet vera' dan iy püser
Kim vera' birle hüdā bulur beşer

(b.2050, s.205)

Nazmî, akıllı insanın haramlardan kaçınacağını, hırsla bu dünyaya düşmeyeceğini belirtir.

' Ākil oldur kim ola ehl-i vera'
İtmeye dünyāya hırsile ʔama'

(b.2051, s.205)

Şüphesiz ki insan din evine haramlardan kaçınarak mutlu bir şekilde girebilir. Tanrı'ya yakınlık da haramlardan kaçınarak olur, bu yüzden insan canla başla haramdan kaçınmaya çalışmalıdır.

Lā-cerem her bābdan hem beyt-i dīn
Olur ābādān vera' birle hemīn

(b.2052, s.205)

Hem vera' dur ʔurb-ı Mevlāya sebeb
Ana cān ile gönülden ʔıl ʔaleb

(b.2053, s.206)

Her iki cihanda mutlu olmak ve saadet isteyen insan haramlardan kaçınmalıdır.

Olur iseñ ger sa' ādet ʔālībi
ʔıl vera' var ol semtūñ rāğıbı

(b.2054, s.206)

İnsan, ilimden ve haramdan kaçınma konusunda ders alsın ki halka uzaklık, Allah'a da yakınlık bulabilsin. Ez-cümle, haramlardan kaçınma insanı Allah'a çabucak ulaştırır, kalbi de hırsdan korur.

Ala gör ' ilm ü vera' dan var sebağ
Bulasın tā bu' d-ı ʔalk u ʔurb-ı Hāğ

Ādemi Ḥaḫḫa t̄iz eyler vera^ʿ
Hırsdan ḫalbi em̄in eyler vera^ʿ

(b.2055, 2056, s.206)

Her saadet haramlardan kaçınmakla olur, bedbahtlık da hep açgözlülüğten kaynaklanır.

Her sa^ʿ adet her vera^ʿ birle olur
Hem şekāvet hem ḫama^ʿ birle olur

(b.2057, s.206)

Dünyaya gelen insan şimdi haramlardan uzak kalırsa bu yolla dâima Allah'a varır. Kişi haramlardan kaçınarak aziz olur, haramlardan kaçınmamak kişiye kötü bir nam verir.

Eyler ehlin t̄arik-i dünyā vera^ʿ
Dāyim el-ān andurur ^ʿuḫbā vera^ʿ

Hem vera^ʿ birle ^ʿaziz olur kişi
Bî-vera^ʿ bed-nāmlık bulur kişi

(b.2058, 2059, s.206)

Nazmî, insanın aziz ve muhterem olmayı istemesi halinde haramlardan dâima kaçınmasını, açgözlülüğten sakınması gerektiğini belirtir. Zirâ bir kişide hırs ve açgözlülük olursa şüphesiz ondan sözünde durması ve haramlardan kaçınması beklenemez.

Ḥalḫ içinde olmağ isterseñ ^ʿaziz
Ḫıl vera^ʿ dāyim ḫama^ʿ dan ḫıl giriz

Bir kişide ola ki ḫırs u tama^ʿ
Gelmez andan lā-cerem ahd ü vera

(b.2060, 2061, s.206)

İnsanın kendini ibâdete vermesi ve haramlardan kaçınması kalbe gönül şenliği ve ferahlama verir. Hırs ve açgözlülük ise insanı faydasız eder, insana zarar verir.

Qalbi eyler pür-şafâ zühd ü vera^ç
Qalbi açar dāyimā zühd ü vera^ç

Ādemi bî-nef^ç ider hırş u tama^ç
Ādeme virür zarar hırş u tama^ç

(b.2062, 2063, s.206)

Nazmî, güzel işlerin, hayr ve iyiliğin ilk başlangıcının haramlardan kaçınmak olduğunu, kötü işlerin ve günahların kaynağının ise açgözlülük olduğunu belirtir.

Hüsni- a^ç mālūñ vera^ç dur mebde'i
Qabiḥ ef'ālün tama^ç dur menşe'i

Hep vera^ç dur mebde-i hayr u salāḥ
Hep tama^ç dur menşe-i şerr u cünāḥ

(b.2064, 2065, s.206)

Gönül dâima haramlardan kaçınarak ferahlık bulur, o sâyede Allah sevgisi ondan gitmez.

Dāyim olur dil vera^ç dan pür-şafâ
Gitmez andan dāyimā mihr-i Hudā

(b.2066, s.206)

Nazmî, hayr ile hatırlanmak isteyeninin öncelikle haramlardan sakınması gerektiğini belirtir.

Ol kim ister ḥayr birle hatm ola
Bā^ç işi anuñ vera^ç dur evvelā

(b.2067, s.207)

Dünyada haramlardan sakınanlar, Allah yolunun yolcularıdır.

Her vera^ç ehli cihānda ser-be-ser

Sālik-i rāh-ı hüdādur iy püser

(b.2068, s.207)

Nazmî, Cenab-ı Hak'dan doğru yolu isteyenlerin haramlardan sakınmaları gerektiğini belirtir.

Sen de isterseñ Hudādan key hüdā

Var vera^ç dan olma hîç imdi cüda

(b.2069, s.207)

Haramlardan sakınarak ilim öğrenene Allah'ın cenneti hâsıl olur.

Çün vera^ç birle ola^ç ilm-i^ç amel

Hişt-i Hakk hâsıl olur ol maḥal

(b.2080, s.208)

İnsan, na-mahreme el uzatmamalı, sonuçta kimsenin haremini gözlememelidir.

El uzatma daḥi bir nā-maḥreme

Mā-ḥaşal kimse ḥaremin gözleme

(b.2223, s.218)

Kim haram rızka tâlip olursa kalbini de onunla öldürür.

Ola ol kim tâlib-i rızq-ı ḥarām

Tende ḳalbi olur olür ol temām

(b.2862, s.264)

2.15. Tama^ç-Açgözlülük

Hırsla istemek, açgözlülük manâlarına gelen tama^ç kavramı da Pend-nâme'de yerini almıştır.

Hırs ve açgözlülük insanı faydasız eder, insana zarar verir.

Ādemi bī-nef̄ ider hırş u ʔamaʕ
 Ādeme virür zarar hırş u ʔamaʕ

(b.2063, s.206)

Nazmî, güzel işlerin kaynağının haramlardan sakınmak, kötü işlerin kaynağının ise açgözlülük olduğunu belirtir.

Ḥüsn-i aʕ mālũñ veraʕ dur mebdeʕi
 Ḳabiḥ efʔālũñ ʔamaʕ dur menşeʕi

Hep veraʕ dur mebde-i hayr u salāḥ
 Hep ʔamaʕ dur menşe-i şerr u cünāḥ

(b.2064, 2065, s.206)

Gerçekten saf bir akıl sahibi olanlar, dâima açgözlülükten uzak olmalıdırlar.

Ol berî dāyim ʔamaʕ dan iy ʕ āzîz
 Varsa ger sende bir ʕ aql-ı temîz

(b.2226, s.218)

Her kötülüğe sebep olan açgözlülük yüzünden insan çok sıkıntı çeker.

Her fesâda pes ʔamaʕ dur her sebeb
 Anuñ ucından çekilür çok taʕ ab

(b.2227, s.218)

Nazmî, akıllı olan insanın açgözlülüğü terketmesi, Allah yolunun sâliklerinden olmaları gerektiğini belirtir.

ʕ Ākil iseñ eyle var terk-i ʔamaʕ
 Ol hemîşe sâlik-i rāḥ-ı veraʕ

(b.2228, s.218)

2.16. Güzel Söz Söylemenin Önemi

Gerek İslâmiyette, gerekse tasavvufî inançta söz ve söz söylemenin önemi büyüktür. Ünlü mutasavvıflardan Yunus Emre de divanında ve Risalet'ün Nushiyye

adlı eserinde söz ve söz söylemenin ehemmiyeti üzerinde ayrıntılı bir şekilde durur. Bir diğer ünlü mutasavvıf Mevlana da sözün önemine Mesnevisinde sık sık değinmiş, insanın çok düşünüp, az konuşmasını önermiştir. Bu tür öğüt bildiren eserlerde de hep söz ve sözün önemine ayrıntılı bir şekilde yer verilir.

Nazmî de Pend-nâme’de söz, sözün önemi, hak söz, hakikî söz, boş söz gibi kavramlar üzerinde durur. Ona göre insan, her hatırladığını hayrla yad etmeli, her söylediği de Hakk söz olmalıdır.

Hayırla yād eyle her yād itdügiñ

Haqq söz olsun her diyüp itdügiñ

(b.358, s.81)

Nazmî, insanın sözünü ederken aklını başına alıp dâima Allah kelâmı etmesi gerektiğini belirtir. Zirâ akıllı olan Allah kelâmını dinler, onun buyruğunu tutar.

Her dem olsun Haqq kelâmı her sözün

‘Āqluñı devşür aña devşür özüñ

Anı kim buyurdı Haqq tut buyruğun

Hîçe şayma hiç andan ayrığın

(b.370, 371, s.82)

Akıllı olan bir hak söz duyduğunda gözü de kulağı da o sözde olur. İnsan can kulağıyla hak sözü dinlemeli, onu can başla coşarak dinlemelidir.

‘Ākil olan diñlese bir haq sözi

Olur andan yaña hep gönli gözi

Güş-ı cān ile iden haq sözi güş

Olmayup hamüş ider cān ile cüş

(b.372, 373, s.82)

Netice olarak insanın her sözü hak söz olmalıdır, zirâ boş söz dine zarar verir.

Ol ki haq söz oldur mā-ḥaşal

Bî-hüde çok söz virür dîne haleb

(b.374, s.82)

Çok söz söylemek insanın gönlünü hasta eder. Çokça edilen sözün her birinci dahi olsa kalbi öldürür.

Kanķı kimse kim sözün çok söyleye
Gönlünü bî-mār ider ol öyleye

Mürde eyler kalbi çok söz özge hāl
Olsa daķı misl-i dürr-i bî-miṣal

(b.375, 376, s.82)

Neticede çok konuşan çok yanılır, böyle olan insan kötü bir şekilde hatırlanır.

Mā-ḥaşal çok söyleyen çok yañılır
Öyle kes pes öyleye pest anılır

(b.377, s.82)

Nazmî, önemli olanın sözün insanın hâlini pür-manâ bir şekilde anlatması olduğunu, süslü söylenmese bile olabileceğini belirtir. Zirâ o tür söz, manâsız da olsa söyleyene engel olur.

Şöz ki pür ma' nâ ola hāl-i derün
Gam degil olsa feṣahatdan birün

Olsa bî-ma' nâ ' ibâret ' âdeti
Ma' niye olur o ṣaḥsuñ gâreti

(b.378, 379, s.82)

İnsan bâtil sözü bırakıp hak söze meyletmeli, halka çok söz söyleyenlerden olmamalıdır. İnsan sözünü ağızında tutanlardan olmalıdır.

Söyle sen ḥaķ sözi bâtil sözi ķo
Eyleme ḥalka mülâyim güft ü gū

Var dehānuñda sözün maḥbūs ķıl
Halkdan küllî özü me' yūs ķıl

(b.380, 381, s.83)

İnsan sessizlik mührünü ağzına vurmali, sessizlerden olmalıdır.

Sende ki ola mihr-i Ḥayy-i lâ-Yemût

Açmayup ur ağzuña mühr-i sükût

(b.383, s.83)

Rabbini bilen, O'nu lâıyıkıyla anlayan insan bu sırdan kimseye bahsetmemeli, gerekirse başını vermeli ama sırrını vermemelidir. O durumda sessizlikle sükût içinde kalmalı, bu sırrı kimseye vermemelidir.

Bildiñ ise Rabb'iñi ya' nî ki sen

Ser virüp sır virme var ol ḥalden

Kıl o ḥāletde sükût üzre sükün

Kim anūnla şaqlanur rāz-ı derūn

(b.384, 385, s.83)

İnsan kendini tehlikeden kurtarmak için dâima sessizlik içinde kalmalı, söyleyeceği sözünü de bilmelidir.

Her ḥaṭardan isteriseñ ger necāt

Hep sükût üzre kıl ārām u şeyāt

Güş-ı cān ile naşīḥat güş kıl

Bil sözüñ her dem özüñ ḥāmūş kıl

(b.386, 387, s.83)

Sessizlik hâinden akıllı olanlar anlar, cāhil olanlar ise anlayamaz. Zirâ sessizlik akıllıların alışkanlığıdır.

‘ Ākil añlar hāli pes ḥāmūş olur

Cāhil ammā añlamaz bî-hūş olur

Pîşe ḥāmūş almadur ‘ akillere

Söz ferāmūş imedür cāhillere

(b.388, 389, s.83)

Nazmî, kendi sözünden sıkıntılı, bezgin olanların sözlerini başkalarının da kabul etmeyeceğini belirtir.

Kendü sözünden ola ol kim melûl

Eylemez anuñ sözün kimse kabul

(b.975, s.126)

Her kim her yere yetişmek, her yerde itibar görmek isterse dilini tutmalı, sözünü kısa kesmelidir. İnsan ya diline, ya da eline hâkim olmalıdır, aksi taktirde insan başkalarının diline düşmekten kurtulamaz.

Şöyle kim destüñ dıraz ola eger

Ƨut zebānuñ kııl kelāmuñ muhtaşar

(b.1694, s.179)

Yā dilüñ kendüñde Ƨut yāhūd elüñ

Yoħsa düşersin diline sen elüñ

(b.1695, s.180)

Kişi eğer hem eline hem de diline hâkim olamıyorsa onun durumu kötüdür. Bu durumun önemini ehl-i temiz olanlar iyi bilirler.

Ola ger sende ikisi de ‘ıyān

Boğazı virdüñ ele imdi hemān

Tuyar işbu nükteyi iy ‘aziz

Ola bi’l-cümle o kim ehl-i temiz

(b.1696, 1697, s.180)

Nazmî, insanın asla kimseye kötü gözle bakmaması ve kimse için kötü söz söylememesi gerektiğini, bu sâyede herkesin beğendiği bir insan olunacağını belirtir. İnsan neye baksa onu güzelleştirmeli ve herkes hakkında iyi sözler söylemelidir.

Kimse için söyleme bed söz ebed

Eyleme hergiz daħi Haħķa ħased

(b.2292, s.223)

Bed deme bakma hergiz kimseye
Tā saña her kimse hep taḥsīn diye

Her neye kılşañ nigāhı kıl nigū
Her kişinüñ ḥaḳḳında ol hayr-gū

(b.2198, 2197, s.216)

İnsan dâima Allah kelâmını dinlemeli, ona uymalı ve onu her yerde söylemeli, anlatmalıdır.

Ḳāyil olursañ kelām-ı Ḥaḳḳa ger
Ol kelām-ı faḥş işitmekde ger

Ḳāyil ol bil cümle Ḥaḳḳ söze
Şaḥş-ı bâḫıl gözi gösterme göze

(b.2199, 2200, s.216)

İnsan kimsenin iyiliğini yüzüne söylememelidir. Aksi halde bu alay zannedilir.

Her kişinüñ iyiliğün iy ercümend
Söyleme yüzine k'olur rişḥand

(b.2293, s.223)

İnsan her durumda gözünü açık tutmalı, kötü söze yüz vermemelidir.

Hem daḫi her-hâlde aç gözünü
Eyleme yüz pekliğin bed sözünü

(b.2359, s.228)

Boş yere edilen manâsız sözde bir bezginlik hâli vardır, insan buna dikkat etmelidir.

Var sen şayed ki bir mühmel yere
Saña anda bir fütür-ı ḥâl ara

(b.2738, s.255)

2.17. Mal, Makam ve Evlât Sevgisi

Gerek İslâm inancında, gerekse tasavvufî terbiyede dünya malına karşı dikkatli bir tavır sergilenmiş, dünya malının, makam-mevki sevgisinin hep fâniliğinden, bunlara meyledenin de kötü yola sapabileceğinden söz edilmiştir. Bununla birlikte yine hem Kur'an'da hem tasavvufî sistemde, evlât da bu dünyaya kişiyi bağlatacak bir bağıdır. Kur'an-ı Kerim'in pek çok âyetinde evlât sevgisinin Allah zikrinden kişiyi alıkoymaması gerektiği belirtilir.

Nazmî, insanın şan ve makam hırsını terkedip, kendine uygun bir dergâha yönelmesi gerektiğini belirtir. Nazmî'nin burada dergâh adıyla belirttiği kanaatimizce muhtemelen tasavvuf ehillerinin yolu olan tarikat yolu ve onların dergâhıdır.

Ey birâder terk-i 'izz ü câh kıl
Kendüni şâyeste-i dergâh kıl

(b.689, s.105)

İnsan, şan ve makama bakarak gâfil olmamalıdır, aksi taktirde o insanı göz göre göre üzer.

Gâfil olma kim nigâh-ı 'izz ü câh
Hey seni varlıkda çor göz göre vâh

(b.690, s.105)

Her kim gerçek şan ve şerefe nâil olmak isterse kendini hor görmelidir, o sâyede ebedî saadete ulaşır. O tür gerçek saadete eren kişiler, eski yamalı elbiseler giyerler. Bu sâyede halkın beğenmediği ama Hakk'ın yani Allah'ın beğendiği insanlardan olurlar.

H̃or ider kendin o kim 'izzet diler
'İzzet-i cāvide anuñla irer

H̃or olur halk içre giyer köhne delç
Pes olur manzür-ı Hâk menfūr-ı halk

(b.695, 696, s.105)

Nazmî, insanın mal ve makam sevgisini terketmedikçe Allah'a yakınlık saadetine erişemeyeceğini belirtmiştir.

Çılmayınca terk-i ' izz ü māl ü cāh

Bulamazsın devlet-i çurb-ı ilāh

(b.845, s.117)

Şan ve şöhret hevesine kapılan, büyüklük ve nâmını arttırmak isteyen kişi sonunda gerçek amacına ulaşamaz.

Dem-be-dem şöhret hevāsına düşer

Şevket ü ' ünvanın artırmak diler

Bir murād el virmeyüp niçe cihat

Nā-murād olurlar ekşer ākıbet

(b.847, 848, s.117)

Sülûk ehli olanlar bilmelidirler ki mal ve mülkden insana bir hoşluk gelmez. Dünya malından dostluk gelmez, dünya malını seven dostluk bilmez. Kimse onlardan ebediyyen bir vefâ göremez, onlar vefânın şânı değildirler.

Evvelā bir hoşluk bilmez mülûk

Bil muqarrer anı iy ehl-i sülûk

Düstluk gelmez mülûk-ı dehrden

Düstluk bilmez māl-i dehr iden

Görmez anlardan ebede bir kimse vefâ

Anlar ki şânı degildür pes vefâ

(b.1865, 1866, 1867, s.192)

Mal ve mülkün hiç devamlılığı olmaz, şimdi o hâlden insan kaçınmalıdır.

Dağı hîç olmaz mülûkuñ ber-çarār

Pes gerek ol hâlden imdi firār

(b.1868, s.192)

Dünya malı insan için emânettir, insan bunu bilmeli ve buna göre iş yapmalıdır. Emanetten insana bir fayda yoktur.

Sende malüñ ‘āriyetdür anı bil
Sende imdi aña göre kār kıl

Āriyetden pes saña ne fāyide
Yoğ durur pes ‘āriyetden ‘āyide

(b.2376, 2378, s.229)

İnsan bu dünyadan gidince çok değer verdiği mal ve mülkü bu dünyada kalır. Bu durumu insan düşünmelidir.

Sen gidersin bunda alır mülk ü māl
Hı aar mısın ne al ola o hāl

(b.2379, s.229)

Nazmî insanın, mal ve evlâdının onun yol kesicileri olduğunu, bu yüzden onlara bağlanmamaları gerektiğini belirtir.

Māl ü evlada ta‘ allu ılma hem
K’olusardur reh-zenüñ ol lā-cerem

(b.2401, s.231)

Normalde hem mal, hem de evlât, insan için önemli görülür, ama aslında onlar kişinin düşmanıdır, çünkü onlar insanı bu dünyaya bağlar.

Māl ü evlâduñı bile sen düşmenüñ
Her biridür geri eşm-i rüşenün

(b.2402, s.231)

İnsan evlât ve mal sevgisini düşünmeli, “Muhakkak ki çocuklarınız ve mallarınız imtihandır”^{*} ayetini hatırlamalıdır. Nazmî burada Kur’an’ı Kerim’in Teğabün Suresi 15. ayetine telmihte bulunmuştur.

---

^{*} (Teğabün Suresi 15. ayeti), Elmalılı Hamdi Yazır (1996), Kur’an-ı Kerim ve Yüce Meali, Huzur Yay., s.556.

Sevgüsin evlād ü mālın fikr kı
 “İnnemā emvāliküm” fehvāsı bil

(b.2403, s.231)

Evlatlar insana fitnedir, onlara gönül vermek hatadır. Nazmî burada da yine yukarıda zikrettiğimiz âyete telmihte bulunmaktadır.

Fitnedür aḥvāl ü evlāduñ saña
 Anlara dil virmedür imdi ḥaṭa

(b.2404, s.231)

Mümin olan mal ve mülkü istemez, onların yokluğuna da asla üzülmaz. Zirâ saf gönüllü olan insana bir lokma bir hırka yeter. Ondan fazlasını isteyen saadet ehlinden uzak olur. Nazmî burada da tasavvuf felsefesi olan bir lokma, bir hırka felsefesine telmihte bulunmaktadır.

Mü’min olan mülkle māl istemez
 Yoklugından daḥi hergiz ğam yimez

Bir kişinün kalbi kim safidür
 Hırka vü loḳma aña kāfidür

Andan artık isteyenler bil yaḳın
 Hırka vü loḳma aña kāfidür

(b.2405, 2406, 2407, s.231)

2.18. Allah Rızasını Gözetmek

İslâm inancında her işte amaç, Allah rızasını kazanmak, O’nu gözlemektir. Gerek İslâmî inançta, gerekse tasavvufî inançta bu derece ehemniyete hâiz olan Allah rızasını gözleme hususuna Pend-nâme’de de yer verilmiştir.

Nazmî, insanın öncelikle Allah’ın rızasını gözetlemeleri gerektiğini belirtir.

Evvelā Ḥaḳḳuñ rızāsı üzre ol
 Ola tā dergāhına varmağa yol

(b.1913, s.195)

İnsan Allah rızası üzere olmalıdır ki Allah'ın dergâhına varmaya yol bulabilsin.

Ba' de-zan Hâkkuñ rızası üzre ol

Ola tã dergâhına varmağa yol

(b.1914, s.195)

Allah rızası üzere olan insanın her hareketi hep Allah'ın izni ile olur. Onunla kişi çok hürmete, başka başka nimetlere erişir. O insan iki cihanda mesut olur, ne saadettir ki onunla sonu hayr olur. İnsan âhîret şerefine nâîl olur, Allah'ın sınırsız lütfuna mazhar olur. İnsan o sâyede huzura kavuşır, Âlemlerin Rabbi de ondan râzı olur.

Hâkķ rızāsı üzre olunca kişi

Hep olur fermân-ı Hâkķ her cünbişi

Devlet anuñ 'izz-i 'uķbāya erer

Luţf-ı bî-pāyān-ı Mevlā'ya erer

(b.2707, 2710, s.253)

Bulur ol hāl-i huzūr-ı vuşlatın

Olur ol makbūl-ı Rabbū'l-âlemin

(b.2711, s.254)

2.19. İnsanlıktan Uzak Olmak

İnsanlıktan uzak olmak demek bir diğerk tãbirle hoşgörüden uzak olmak demektir. Tasavvufî inançta ve İslâm inancında hoşgörünün önemi büyüktür.

Nazmî, insanlıktan uzak olanın sarhoşlar gibi yere bakacaklarını belirtir. İnsanlıktan uzak olan insan, kimsenin yüzüne iyilikle bakmaz, asla âlemin hâlini düşünmez.

Âdemîlikden berî olan ki var

Hep hemîn yire bakar misl-i hūmār

Luţf ile bakmaz yüzine âdemūñ

Hâlini fehm itmez aşlā 'âdemūñ

(b.2427, 2428, s.233)

İnsanlıktan uzak olanın idrak kabiliyeti de yoktur, şüphesiz hayvan gibidir. O tür insanlar şüphesiz en geridedir, eşek misalidir.

Fehmi olmaz bir hayāl vehmi hem
Pes olur hayvān muṭlāk lā-cerem

Ādemīler içre pes olur ne şek
Ādemīlikden beri olan eşek

(b.2429, 2430, s.233)

Nazmî, insanlıktan uzak olanın kötü havada uçan hayr aramayan kuş misali olacaklarını belirtir. Sonuç olarak insanlıktan uzak olanda, iyilik de olmaz.

Bed hevāda uçar olmaz hayr-cūy
Özge kuş olup olur mu^ç nis tūy

Ādemīlik olmayanda mā-ḥaşal
Olmaz iyilik daḥi olur bed-^ç amel

(b.2431, 2432, s.233)

İnsanlıktan uzak olanlar, başkalarını da yaramaz zannederler, aslında Tanrı'ya ve Peygambere yaramayan da onlardır. İnsan o hâlden uzak olmalıdır.

Yaramaz sanar hemīşe ellere
Yaramaz ol Tañrıya Peygambere

Ādem olmak ister iseñ iy püser
Ādemīlik bilmeyenden kı1 ḥazer

(b.2433, 2434, s.233)

İnsanın dâima diğer insanlarla yakınlıkları olmalıdır. Hâsılı kişi, insanın kıymetini bilmelidir ki bilimler hazinesine ulaşabilsin. Bu yüzden kişi dâima insanlara saygı göstermelidir.

Ādemīler birle olsun ülfetūñ
Ādemī olmağa olsun himmetūñ

(b.2435, s.233)

Ādemīnūñ ƣadrini bil hāşılı
K'olasın genc-i ma'ārif vāsılı

Dāyima eyle ri'āyet ādemī
Ādemī ol ādemī ol ādemī

(b.2436, 2437, s.234)

2.20. İsyān

İtaatsizlik, emre karşı gelme, ayaklanma gibi anlamları olan isyan sözcüğü dinî manâda Allah'ın takdir ettiğini beğenmemek, O'na karşı gelmek demektir. İslâmî itikatta inanç, isyan edenin rızkı azaltılır, o kişinin Allah katında değeri düşer, hakirleşir. İsyān kavramı da Pend-nāme'de kendine bir yer edinmiştir.

Nazmî, her belânın başının ah u vah ederek isyan etmek olduğunu, isyan edenin de hep zavallılar olduğunu belirtir.

Her belānuñ başı derd-i āh u vā
Her hevā ehli olup hep bî-neva

(b.939, s.124)

Her kim dâima günah ile isyan ederse o kişi göz göre göre rızkını eksilttirir. Rızkının eksilmesini istemeyen, dünyadan sakınmalı ve isyanı durdurmalıdır.

Ol kim dāyim fişƣ ile ' isyan ider
Rızƣına ol göz göre noƣşan ider

İstemezseñ rızƣından noƣşan eger
Ma' şiyetden dāyima eyle hāzer

İstemeseñ rızƣuña noƣşānı pes
Nefsüñi ' işyāndan imdi yürü kes

(b.2627, 2626, 2628, s.248)

Nazmî, rızka isyan etmenin şüphesiz onun azalmasına yol açacağını, isyan edenin kendine böyle zarar vereceğini belirtir. İnsan bu yüzden isyandan sakınmalıdır.

Rızka ‘ısyān lā-cerem noķşān virür
Ehl-i ‘ısyān kendü anına girür

Rızka ün noķşan virür ‘ısyāñ hemīn
Ey püser ‘ısyāndan imdi key şaın

(b.2629, 2630, s.248)

2.21. Güler Yüzlü Olmak

Güler yüzlü olmak müslümanın başlıca özelliklerinden biridir. Kişi herkese karşı güler yüzle, tebessümle, şefkatle muamele etmeli, onların gönlünü almalıdır. Hatta İslâm Peygamberi Hz.Muhammed, sadaka verebilecek bir malı olmayanın mümin bir kardeşine şefkatle tebessüm etmesinin bile bir sadaka olacağını belirtir. İslâm Peygamberi tarafından da yüceltilen, şefkatli ve güler yüzlü olmak, Pend-nâme’de sadece iki beyitte zikredilmektedir.

Nazmî, insanda olan iyi huy ile onun en büyük göstergesi şefkatli olmaktır.

Oldur ādemde eyüsi asletüñ
Hem nişānı ayet ile şefatüñ

(b.1753, s.184)

Nazmî, insanın halka karşı her zaman güler yüzlü olmasını ister.

Saña kim uymaya alk uy alka sen
Bir müdara eyle ber-vech-i asen

(b.1947, s.198)

2.22. İsrâf

Malı veya parayı lüzumsuz yere harcamak manâsına gelen israf kavramı, İslâmiyette de kötü görülmüş, insanların kesinlikle israfa girmemeleri gerektiği belirtilmiştir. Kur’an-ı Kerim’de israf konusuna değinilmiştir: “Ey Âdem oğulları, her mescide gittiğinizde süsünüzü tutun (güzel elbiseler giyinin), yiyeceğinizi, içeceklerinizi, ancak israf etmeyin, çünkü Allah, israf edenleri sevmez.”*

* (A’raf Suresi, 31. ayet), Elmalılı Hamdi Yazır, (1996) Kur’an-ı Kerim ve Yüce Meali, Huzur Yay., s.153

Nazmî, insanın harcamasının ölçüsünü kaçırmaması gerektiğini aksi taktirde, bu insanda mecazî derin bir yara açılacağını belirtir.

Ḥarcını endāzeden itme birūn

Tā ki ḥāşıl olmaya rîş-i derūn

(b.2671, s.251)

Kişi harcamasında israf edince sonra pişman olur. O pişmanlık kalbe yara verir, sıkıntı veren bu iş, hiçbir şeye yaramaz.

İdicek isrāf ḥaracında kişi

Tā ki ḥāşıl olmaya rîş-i derūn

Ḥāşıl eyler ol nedāmet ḳalbe rîş

Pes neye yarar elem virür bir iş

(b.2672, 2673, s.251)

Tüm bu nedenlerden dolayı insan harcamasında israf üzere olmamalıdır.

İtme vār isrāf üzre ḥarcuñı

İtme yoḳ dürc içre olan dercüñi

(b.2675, s.251)

2.23. Cimrilik

Hasislik, varyemezlik, pintilik, elindeki mal ve parayı harcamamak ve türlü sıkıntılara katlanarak daha çok biriktirmeye çalışmak manâlarına gelen cimrilik, İslâmiyette de kötü bir huy olarak bilinir, insanların kesinlikle cimrilikten sakınmaları önerilir. İslâmın kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim'in pek çok âyetinde cimrilikten bahsedilmiştir: "Allah'ın bol nimetinden kendilerine verdiği şeye cimrilik edenler sakın onu kendilerine hayırlı sanmasınlar. Hayır, o, onlar için bir şerdir. Kıyâmet gününde o kışkandıkları mal, boyunlarına tomruk edilecek. Kaldı ki, göklerin ve yerin mirası hep Allah'ındır ve bütün yaptıklarınızdan haberdârdır."*

* (Al-i İmran Suresi, 180. âyet), a.g.e., s.72

Başka bir âyette; “Her kim cimrilik eder, kendisini müstağni sayar.”*
Buyrulur.

Kur’an-ı Kerim’de bu derece önem verilen cimrilik kavramına Pend-nâme’de de geniş yer ayrılmıştır.

Nazmî, cimrilik ederek mal biriktirenlerin o malın hayrını görmeyeceklerini Kur’an’daki Âl-i İmran suresiyle paralel olarak belirtir.

Oñamaz aşl ile imtilā Һarīs

Dāyimā maҺrūm olur zirā Һarīs

(b.930, s.123)

Cimri insan, zengin olmakla saadete ermiş bir insan olmaz, zirâ o soysuz kişi Allah’ın himmetine lâıyk değildir.

Nā-kes olmaz devlete ermekle kes

Himmete layık mıdur bī-aşl pes

(b.954, s.125)

İnsanı kötü hâle düşüren şeylerden biri de cimriliktir, Yüce Allah cimriyi cennete koymaz.

Buğldur anuñ biri hem iy ҺalİL

Pes bağili cennete Һoymaz CelİL

(b.1130, s.138)

Cimrilik ahmaklıktan, hatta haddini aşarak gaflete düşmekten gelir.

Buğl gāyetde Һamāğdan gelür

Daği ifrāt ile gafletden gelür

(b.1131, s.138)

Her kim malında cimrilik ederse bilmelidir ki malını bu dünyada bırakıp, gider, o mallar onunla mezarına gidemez.

---

* (Leyl suresi, 8. ayet), a.g.e, s.595

Pes kişi kim mālını imsak ider
Bilesine s̄ine varmaz or gider

(b.1132, s.138)

İnsan cimri olmaktan sakınmalıdır ki cehennem ateşi onu yakmasın.

ıl bal olmadan imdi key h̄azer
Tā seni yandırmaya nār-ı sear

(b.1395, s.157)

Cimri olan, misafirden ve ona bir iki dirhem harcamaktan aar, misafiri kabul etmeyip ondan ve rahmet kapısından aar.

Nā-kes olan şaş mihmāndan aar
Aşlı bu bir iki dirhemden aar

Redd idüp mihmānı mihmāndan aan
Lāyı-ı ramet aan olur aan

(b.2161, 2162, s.213)

İnsan, bu nedenlerden dolayı bir cimriye gidip misafir olmamalıdır. Kişi ne olursa olsun cimrinin ekmeğini yememeli, a da olsa cimrinin evine varmamalı, zirā cimrinin ekmeğinin zehirden bir farkı yoktur.

Sen de varup olma mihmān-ı baıl
Gözle her mihmānını hemün H̄alil

Yime hergiz sen sen ol nān-ı baıl
Zehrdür ma nāda pes h̄ān-ı baıl

Varma hergiz bir baılün şanına
El uzatma ac olursan nānına

(b.2163, 2164, 2165, s.214)

İnsan, malını elinde tutup cimrilik yapmamalı, cömertlikle sevap işlemeye alışmalıdır.

Şaklama var māliki olma bahīl
Ol seḥī qaşd-ı sevāb it iy püser

(b.2294, s.223)

İnsan zenginlikte de cimri olmamalı, zirâ zenginin pek çok derdi olur.

Mü'min olan istemez Haqqdan ğınā
Mü'mine olur ğınā renc ü anā

(b.2397, s.231)

Nazmî, cimrinin işinin aldatmak olduğunu, zirâ cimrinin yerinin cehennem, onun orada yardımcısının da şeytan olacağını belirtir.

Hem bahīle pīşe kim telbīs olur
Añā düzehde enīs İblīs olur

Nār-ı düzehden seḥī olur berī
Nār-ı düzهدür bahilüñ hep yeri

(b.2422, 2421, s.233)

Cehennem, kibir ve cimrilik ehlinin dâima kalacağı yerdir. Kim Hak yol üzere olmak isterse, cimrilikten ve kibirlilikten uzak olmalıdır.

Ol cehennem kim añā dirler saçar
Kibr ü baḥl ehline olıser maçar

Ola ol kim ādemī bir yol eri
Ola ol baḥl ü tekebbürden berī

(b.2424, 2425, s.233)

Cimri olan sonuçta cehenneme girecek, sonuç olarak yıkılmış ve düşkün olacaktır.

Giriserdür düzehe ammā bahīl
Olıserdür ' aqıbet ḥ'ār u zelīl

(b.2789, s.259)

Nazmî, cimrinin ebediyyen cennet yüzü görmemesi, hem de cennet kokusuna erememesi için dua eder.

Görmeye mümsik ebed rûy-ı behişt
Ermeye hem mümsike bûy-ı behişt
(b.2423, s.233)

İnsan olanda cimrilik olmaz, cimrilik yapanda da mertlik olmaz, saadetten uzak olurlar.

Âdem olmak yok durur hergiz baḥîl
Var mürüvvet umma andan iy ḥalil
(b.2426, s.233)

Dür olur ḡayet mürüvvetden baḥîl
Behre-mend olmaz sa'âdetden baḥîl
(b.2859, s.264)

Kişi cimrilik yapıp cimrilik yoluna düşmemelidir.

Ḥissete yüz tutup ehl-i buḥl var
Düşme göz göre ṭarîk-i buḥle var
(b.2678, s.251)

Hâsılı, her cimrinin huyu rızık için hırsla kavga ve mücadele etmektir.

Rızkı üzre her baḥîle mâ-ḥaşal
Ḥûyı olur ḥırş ile hep cenk ü cedel
(b.2790, s.259)

2.24. Cömertlik

Eli açıklık, ikram ve kerem sahibi olmak manalarına gelen cömertlik hem Kur'anda hem de tasavvufda yüceltilmiş; cimrilik eleştirilirken, cömertlik de aksine yüceltilmiş, lâkin cömertlikde de israfa kaçınılmaması konusunda insanlar uyarılmıştır:Kur'an'da, "Hem elini bağlayıp, boynuna asma. Hem de onu büsbütün saçma ki pişman olur, açıkta kalırsın."* buyrulmuştur.

* (İsra Suresi, 29. ayette), a.g.e., s.284

Nazmî de Pend-nâmesinde cömertlik kavramına pek çok yerde değinmiştir.

Nazmî'ye göre hürmet, cömertlikle olur, cömertlikten insanlar dirlik bulur.

Daği hem hürmet seğā ile olur

Pes seğādan kişiler dirlik bulur

(b.1388, s.157)

Cömert ehli olan dâima şeref ve hürmet içinde olur.

Çanğı kimse kim ola ehl-i seğā

‘İzz ile hürmetde olur dāyimā

(b.1389, s.157)

Cömertlik ve eli açıklık ehli olan herkes, tâlihle varlık sahibi olur. Her kim cömertliği âdet edinirse o kişiye şerefle hürmet gösterilir.

Her olan ehl-i seğā vü ehl-i cūd

Olur iğbāl ile bir şağib-vücūd

Olsa her kimüñ seğādan ādeti

‘İzz ile vardğda ider hurmeti

(b.1390, 1391, s.157)

Bir kişide kim ola cūd u kerem

Olur ol hāğ içinde dayim muğterem

(b.1393, s.157)

İnsan, itibarlı olmak isterse, Allah'tan hayrı isteyip, cömertlikten ve eli açıklıktan vazgeçmemelidir.

Sen daği geçme seğādan imdi var

Ger olursañ çadrden ümmid-vār

Çayrın isterseñ eğer Mā‘buddan

Geçme ‘âlemde seğā vü cūddan

(b.1392, 1393, s.157)

Nazmî, cehennem ateşinden sakınılmak için cimrilikten sakınıp cömert olmak gerektiğini belirtir.

ıl bal olmadan imdi key h zer

T  seni yandırmaya n r-ı sear

(b.1394, s.157)

Gerçek  v nme, fakir halka ekmek saanındır, zir  cömertliği onunla  şik r olur. İnsan bu Şekilde fakirleri doyurmalıdır ki cennette ona yer verilsin.

Far odr a‘ yöne k’ide bezl-i n n

T  se sı ola anula ‘ıy n

(b.1712, s.181)

Dai hem ‘ ryan olana ver lib s

Olasın t  lutf ile memd h n s

(b.2174, s.214)

Hatta insan, kıyafeti olmayana kıyafet vermelidir ki Allah’ın l tfuyla memnun bir insan olsun. ıplak olana kıyafet verene Allah da rahmetten haber verir.

Dai hem ‘ ryan olana ver lib s

Olasın t  lutf ile memd h n s

(b.2174, s.214)

C me vire ol ki bir ‘ ry na t 

N me vire aa rametden Huda

(b.2176, s.215)

Bir zengin eğer sevap işlemek isterse, d ima yoksulları giydirmelidir. O zengin ki yardıma muhtaları ve aları gözler, o s yede ona bir ta verilir.

Bir günü kim eyleye aŐd-ı Őev b

Geyd r r yosullar d yim Őiy b

Ol ki gözler lufla muht c ac

Virilür ib lden başına ta

(b.2177, 2178, s.215)

Güleç yüzlü, hoş sözlü olanlar da âlemde cömertlikle ün ve nam salarlar.

Hande-rūy ol daḥi ḥoş-gūy iy aḥi

Tā ki nāmuñ ola ʿ âlemde seḥi

(b.1737, s.183)

Nazmî bu dünyada sağlam bir iş yapmak isteyenini niçin saçıp, dağıtmadığını sorar.

Ola dünyādan muḳarrer fi'l tā

Kişi niçün olmaya bezl üzre yā

(b.2159, s.213)

Cömertlik ehlinin nimeti safâ ile doludur, zirâ cömertlikle safâ artar. İnsan bu yüzden cömert olmalı, pinti olmamalıdır.

Pür şafādur niʿ met-i ehl-i seḥā

Gösterür zirâ sehāyile şafā

Mā-ḥasal sen de saḥî ol iy aḥî

Olma pinti sen daḥi ol bir aḥi

(b.2170, 2171, s.214)

Cömert olanın yüzünde safâ nuru görünür, o sâyede cennetde Hz.Muhammed'e yakın olur.

Görünür rûy-ı seḥî nûr-ı şafā

K'olur uçmaḳda ḳarîni Muştafā

(b.2418, s.232)

İnsan, eğer saadet ve muhabbet kendisine dost olsun isterse insanlara ihsanlarını fazlasıyla göstermelidir.

İster iseñ devlet ü maḥabbet ola yār

Eyle vra iḥsān ziyād vü āşikar

(b.2179, s.215)

İnsan her fakire yardım etmelidir ki Allah'ın ihsanına lââyık olabilsin.

Her faķire eyle ihsān sen de tā

Olasın ihsānına Haķķuñ sezā

(b.2180, s.215)

Nazmî, insanın malı elinde tutup cimri olmamasını, cömertlikle sevap işlemesi gerektiğini belirtir.

Şaķlama var mālîki olma bāhîl

Ol sehî ķaşd-ı sevāb it iy püser

(b.2294, s.223)

İnsanda erlik mertlikten, mertlik de cömertlikten gelir.

Kişide erlik şecā' atden ķopar

Ol dilāverlik sehavetden ķopar

(b.2413, s.232)

Can ve baş terkini cömertler eder, şüphesiz mala kıyan cana da kıyar. Nazmî Pend-nāme'nin bu beyitinde tasavvuf ehlinin bir niteliğine telmihte bulunmaktadır. Tasavvufî anlayışa göre tasavvuf yoluna girmiş olan kişi, dünya malından yüz çevirir, cömertlik eder, hatta bu yolda canlarından dahi vazgeçerler. İşte gerçek cömertler de böyledir. Cömertlik yolunda herşeylerini fedâ edebilirler.

Baş u cān terkin sehā ehli ider

Lā-cerem mālā kıyan cāna kıyar

(b.2414, s.232)

İnsan cimriliği bırakıp dâima cömert olmalıdır. Çünkü cömert, dâima yaptığı cömertlik sâyesinde âhiret azabından kurtulur. Zirâ cömertlikle tevâzudan haberdâr olanın gönlü, parlak dolunay gibi olur.

Ol seha üzre dem-ā-dem ol sehî

Baħli ķo olma baħil imdi dahi

Her şehî olup adın dāyim şehā
Bulur elbet anca şiddetden rehā

Ol şehā birle tevāzu^c dan habîr
Ḳalbün andan ola ta bedr-i münir

(b.2415, 2416, 2417, s.232)

Tanrı, cennet köşesini, şüphesiz cömertlerin yeri olsun diye yaratmıştır.

Ḥaḳḳ der-i cennetde yazmış bî-gümān
Kim şehinüñ oluser cāyı cinān

(b.2419, s.232)

İnsan cömert olmaya çalışmalıdır, aksi taktirde cehennem yoluna girer.
Cehennem ateşinden cömert uzak olur, cehennem ateşi cimrinin yeridir.

Var şehî olmağa kaçd it iy aḥî
Gir mesîr-i düzeḥe çünkim şehî

Nār-ı düzehden sehî olur berî
Nār-ı düzeḥdür baḥilüñ hep yeri

(b.2420, 2421 s.232)

Nazmî, insanın Allah yolunda cömertlikle eli açık olmasını ve haya duygusunu da kesinlikle bırakmamasını önermektedir.

Eyle Ḥaḳḳ yolına cūd ile şehā
Eyleme ol yolda bir terk-i ḥayā

(b.2598, s.246)

İnsan, mal ve mülke sâhip olup hoş bir bolluğa kavuşunca, mal biriktirme üzere olmamalı, cömertlikle hoş bir hâlde olmalıdır.

Hem elüñ kim ire bir hoş vüs^c ate
Ol mālüñ mālîk olup kudrete

Olma imsāk üzre var ol hâlde
Ol seḥâyile laṭîf ‘ahvâlde

(b.2676, 2677, s.251)

Nimete şükretmek ancak cömertlik ile olur, onun zıttı ise nankörlüktür.

Şükr-i ni‘ met cüd ile iḥsân durur
‘Aḫsi anuñ ni‘ mete küfrân durur

(b.2680, s.251)

Nazmî, insanlık edip cömert olacak kişinin iyi bir nam salacağını belirtir.

Kıl seḥâ merdümlük eyle dâyimâ
Olasın meşhûr bir iyilikle tâ

(b.2756, s.257)

2.25. Hayır ve Hayırlı İş

Meşru iş; nurlu, sevaplı amel, Allah’ın hoş gördüğü davranış manâlarına gelen hayr, hayırlı iş kavramına Pend-nâme’de genişçe bir yer ayrılmıştır.

İnsan, her hatırladığını hayırla anmalı, her söyleyip, yaptığı Hakk söz olmalıdır ki insan dâima hayırla yad edilsin. Asıl saadet, kendisine hayırla dua edilenindir.

Hayırla yâd eyle her yâd itdügiñ
Ḥaḫḫ söz olsun her diyüp itdügiñ

Hem seni daḫı hemişe yâd iden
Ḥayır la yâd idiser bil anı sen

Devlet anuñ anı anlar kim aña
Ḥayr ile ol dem du‘ â diye aña

(b.358, 359, 360, s.81)

İnsanın dâima her işi hayır olmalıdır ki Allah da her zaman ona dost olsun.

Ol ki hayr ola hemîşe kâr aña
Lutf-ı Bârî yâr olur her bâr aña

(b.420, s.86)

Nazmî, hangi işte hayr ve sevap varsa insanın o işi yapması gerektiğini belirtir.

Çankı işde vār ise hayr ü şevāb
Anı kıll vallāhü ‘âlem bi‘ş şavāb

(b.978, s.126)

İnsan, dâima hayr ile iş ile var olmalı, bir an bile kötü bir işle olmamalı, zaten saadet niyeti hayr olanındır, zirâ onun âkıbeti de hayr olur.

Dâyim olan ola hayr a‘ māl ile
Olmaya bir anda bed âmāl ile

Devlet anuñ hayra olup niyyeti
‘Âkıbet hayr ile ola ğayeti

(b.1241, 1242, s.146)

Hayra yol bulmak isteyen basiret gözünü açık tutmalı ve hayrı gözlemelidir. Zirâ basiret ehli olan baştan sona hayrı gözetler.

Gözün aç dâyim basiret üzre ol
Hayr gözle bul o yüzden hayr yol

Her basiret ehlinin pes dâyimā
Hayr gözler gözleri önden sona

(b.1334, 1335, s.153)

Kişiyeye gerekli olan hayrdır, hayırlı işi gözlemek ise insana kârdır.

‘Âkıbet hayrı gerekdür kişiyeye
Kâr o hâli gözlemekdür kişiyeye

(b.1368, s.155)

İnsan âkıbetinin iyi olmasını dilerse dâima hayırlı işi düşünür.

Ger dilerseñ ‘âkıbet bir ‘âfiyet

Dâyimâ fikr eyle hayr-ı ‘âkıbet

(b.1370, s.155)

İnsan ne yaparsa bunun karşılığını görür. Hayr işleyen hayr, şer işleyen şer görür.

Her ki bir hayr ide hayrın göriser

Şer iderse göriserdür biline şer

(b.1403, s.158)

Nazmî, Allah’a yol bulmak için daima esirgmeden Allah yolunda hayr edilmesi gerektiğini belirtir.

Bezî ile Hakk yolına hayr itse ol

Anuñ ile bulasın tâ Hakk’a yol

(b.2296, s.223)

İnsan kötülüğe neden olacak bir şeyi murat edinmemelidir.

Sen sen ol hergiz murâd idinme

Şoñı şâyed ola bir şerre meder

(b.2348, s.227)

2.26.Kötü ve Uygunsuz İşler

Kötü uygunsuz iş, Allah’ın râzı olmadığı, diğer insanların hoş görmediği işler. Kur’an’da kötülük yapanların, kötü işlerle uğraşanların öyle ya da böyle yaptıklarının karşılığını görecekları belirtilir. Toplumsal kurallarda da kötü işe, bu işi yapanlara olumsuz gözle bakılır.

Nazmî de eserinde bu mefhum üzerinde de durmuştur.

O, kötü, uygunsuz işten uzak duranın her yerde rağbet edilen kişi olacağını belirtir. Bu yüzden insan kötü bir iş yapmamalı, kötü şeyler yapanlarla da dost olmamalıdır.

Ola ol kim nā-sezā işde berī
Var durur her yerde raġbetle yeri

İşleme bir nā-sezā iş zinhār
Nā-sezāgeşlerle hem-rāz olma var

Nā-sezālar eyleme hem-rāzı key
Çadrün lāyıqlar idin demsāzı key

(b.946, 947, 948, s.124)

Hüma kuşu nasıl leşe meyletmezse akıllı insan da kötü işe meyletmez.

Ākil olan eylemez bed-kāra meyl
Nitekim itmez Hümā murdāra meyl

(b.960, s.125)

İnsan, iyilik isterse kötü işe meyletmemeli, gayret edip kötü iş yapanlardan olmamalıdır. Zirâ kötü iş yapanlar arsız olur, her arsız da şüphesiz kötü iş yapar.

İyilik isterseñ sakın bed-kārdan
Sa' y kıl olmayasın eşrārdan

Mā-ḥaşal bed-kār olan bī-ār olur
İmdi her bī' -ār olan bed-kār olur

(b.965, 966, s.125)

İnsan kötü işten sakındığı gibi, boş işten de sakınmalıdır. İnsan sağ olduğu sürece Allah yolunun tâlibi olmalı, dâima boş işten uzak durmalıdır.

Ādemi maġbūn ider bī-hude kār
Ġāfil olma ol belādan zinhar

(b.1369, s.155)

Tālib-i Ḥaqq ol hemīn oldukca saġ
Kār-ı bātıldan hemīşe ol ıraġ

(b.2755, s.257)

Kimin yaptığı iş kötü olursa o kişinin sonu da hüsrân olur.

Bir kişinüñ kim ola a‘ mâli bed

Olısardur şoñı husrân-ı ebed

(b.2031, s.204)

İnsan kötü bir iş gördüğünde yüzünü çevirip kendine hâkim olmalıdır.

Fi‘ l-i bed görddükçe döndür yüzüñi

Kim virür ol dîne elbette zarar

(b.2734, s.225)

Edebin imandan olduğunu belirten Nazmî, edep dışı işler yapana da şaşılacağını belirtir.

Çünkü îmândan durur bî-şekk edeb

Pes edebden hâric iş itmek ‘aceb

(b.2650, s.249)

2.27. Hasetlik ve Kıskançlık

Başkasının iyi hâllerini ve zenginliğini istemeyerek o hâllerin kendisine verilmesi gerektiğini düşünmek, istemek, çekememezlik, kıskanmak manâlarına gelen hased mefhumuna Kur’an’da da değinilmiştir. Kur’an’ı Kerim’de meâlen: “Deki “ Sığınırım o sabahın Rabbine, yarattığı şeylerin şerrinden, karanlığı çöküp bastırduğunda bir gecenin şerrinden ve hased edildiğinde hasedcilerin gösterdiği hasedden”*

Kur’an’da da değinilen haset kavramına Pend-nâme’de de genişçe yer ayrılmıştır.

Nazmî, iman ehillerinin yani inananların evvelâ gönüllerini hasetten temizlediklerini, bu sâyede de gönüllerindeki her sıkıntının giderildiğini belirtir.

Evvelâ gönlin hasedden pâk ider

Her keder pes dilden anuñla gider

(b.403, s.84)

* (Felâk Suresi 1-5. ayetler) a. g. e., s.604

Gönül hasetten temizlenmediği müddetçe haset eden adam olmaz. Nazmî bu beyitte Arapça bir atasözünden yararlanmışır.

Pāk olmaya ḥadden tā ki dil
“El-hasūdū lā-yesūd” ol ḥālī bil

(b.408, s.85)

Zirâ her kimin gönlünde haset varsa; o kişi bu durumdan ebediyyen kurtulamaz.

Her kimiñ kim ola gönlünde ḥased
Olamaz bed fi‘ilden ḥālī ebed

(b.409, s.85)

Nefsini terbiye temek isteyen evvelâ etrafı kiskanmayı bırakmalı, Allah’tan başkasını anmamalı, O’ndan başka dost aramamalıdır.

Reşk kıılma bilişüñe yāduñā
Anma Ḥaḳ’dan ğayrın olma yādına

(b.687, s.105)

İnsanı kötü hâle düşüren şeylerden biri de işte bu haset ile kindir, kimse o kötü hâle düşmemelidir.

Biri ol dördüñ ḥaseddür kīn ile
Olmayasın kimse o bed āyīn ile

(b.1118, s.137)

Haset insan için kötü bir huydur, haset eden ebediyye rahata eremez. Hasetten kimse asla herhangi bir fayda görmez, çünkü haset eden adam olmaz.

Ḥuy-ı beddür kişiye ğāyet ḥased
Kim ḥased birle kişi añmaz ebed

Eylemez hergiz hasedden kimse sūd
Çün muḳarrer “el hasūdu lā-yesūd”

(b.1119, 1120, s.137)

Hasetten keder, gam ortaya çıkar, huzuru isteyen hasedi yok etmelidir.

Pes hasedden hāsıl olur çok fütür

İde zāil-i hased hergiz huzūr

(b.1121, s.137)

Pes haşed ehli olan kes dem-be-dem

Hep elem çekmekden olur lā-cerem

(b.1876, s.193)

Gamlı olmak istemeyen insan, gönlünden hasedi temizlemelidir.

Olmayayım derseñ eğer endūh-gīn

Var hased birle gönülde tutma kīn

(b.1638, s.175)

Halkın malını kıskanmak, insan için kötü bir huydur. Zirâ haset, gönülde sıkıntıdır, haset edenin sözü yok yere insana sıkıntı verir.

Biri halkuñ māline iden hased

Kim olur ol herkese bir huy-ı bed

Rencdür dilde hased şöyle ki var

Yoğ yire virür dem-ā-dem açdı tarār

(b.1874, 1875, s.193)

Haset edenlerin kimseye hayrı dokunmaz, ebediyyen de dine zarar vermeyi elden bırakmaz.

Hayr şanmaz kimseye ehl-i haşed

Kaşd-ı şerri kıomaz elden hiç ebed

(b.1877, s.193)

Haset edenler kimseye hayrı yapmaya çalışmaz.

Eylemez ehl-i haşed hiç imdi pes

Kimseye bir hayr kaşdına heves

(b.1878, s.193)

Nazmî, haset edenlerin ebediyyen rahat yüzü görmeyeceklerini belirtir. Zirâ haset eden, hiçkimseye yardım etmeye kalkışmaz.

Mâ-ḥaşal ol kim ola ehl-i ḥaşed
Görmez ol rāḥat yüzün hergiz ebed

Umma irgüre seni bir rāhata
Ḥāsīd itmez ḫaşd o nev' e himmete

(b.1879, 1880, s.193)

Haset eden insandan, iyilik yapması beklenemez.

Biri ol kim ādem olmaz şöyle kes
Bir kerem ümmīdin andan imdi kes

(b.1881, s.193)

Haset edenin ağzında rahat da olmaz, onun ağzı ayıplarla doludur. Haset kişide rahata yer bırakmaz, haset edenin hâli hasetle kötü olur.

Rāḥat olmaz bir ḥasūd şomda
Kim ḥased memlūdur ol mezmūmda

Rāḥate pes yir ḫomaz hergiz ḥased
Olur anuñla ḥasūd ki ḫāli bed

(b.2854, 2855, s.264)

2.28. Gaflet

Dikkatsizlik, vurdumduymazlık, en mühim vazifeleri, Tanrı'ya itaat gibi işleri bilmeyip, başka kıymetsiz şeylerle uğraşmak manâlarına gelen gaflet kavramına Nazmî de Pend-nâme'de yer vermiştir.

İnsan gece gündüz gaflet uykusundan gözünü açmalı, kendine gelip, kendini uyarmalıdır.

Ḥāb-ı gaflet niçe leyl ü nehār
Kendüñe gel aç gözün cānuñ uyar

(b.382, s.83)

Kişi, Allah'ın nimetlerinden gâfil olmamalı, o hâl ile nice günahlara girmemelidir.

Olma gâfil-i hikmet Hâk'dan ki tâ
Kılmayasın niçe hâl ile hâta

(b.804, s.114)

Gaflet tehlikeli bir yoldur, insan her an gaflete düşmekten sakınmalıdır. Zirâ o hâle düşenin hâli mahvolmaktır.

Her hâtarlu yolda sen ço gafleti
Key hâzer kıl gaflete düşme katı

(b.824, s.115)

Düşmesün bir gaflete imdi ki âh
Hâlimiz ol gâflet itmedür tebâh

(b.1311, s.151)

Dünyada ömründe tat, lezzet olsun isteyen, dâima Allah'ın hışm ve kahrından korkmalıdır, gâfil olan bunu yapamaz. Gâfil olan yok yere baş verir, bu toplum içinde bir atasözü olmuştur. Bu yüzden insan gâfil olmamalıdır.

Lezzet-i 'ömr ister iseñ dehrde
Dâyimâ ol havf-ı hışm u kahrda

Bir meşeldür söylenür bu Türkide
Gâfil olan baş alur terk ide

Gâfil olan kes virür yok yire baş
Bir meşeldür bu daği gâfil mebâş

(b.1944, 1945, 1946, s.198)

Her tehlikeden kaçınmak isteyen, gafletten uzak durmalıdır.

Gâfil olma imdi iy yâr-ı 'azîz
Her hâtarıdan kıl hâzer eyle girîz

(b.2033, s.204)

Akıllı olan gâfil olmaz, her işin sonunda bir eksiklik olup olmadığını gözler. Filhakika gaflet üzere olanın her işi tehlikeye düşmek olur. Zirâ âdeti gaflet olan kişi âlemin hiçbir hâlini bilmez.

‘ Ākil olan gāfil olamaz mā-ḥaşal
Her işüñ gözler şoñunda bir ḥalel

Ġaflet üzre olıcak dāyim kişi
Varṭaya düşmek olur dāyim işi

Ola ‘ âdet tā ki ğaflet ādeme
Vākıf olamaz hiç ḥāl-i ‘ âleme

(b.2042, 2043, 2044, s.205)

Gaflet bir insanı sararsa, o insan asla âlemi anlamaz, bilmez. Gaflet içinde olan insan aniden ölür, gider.

Ala ğaflet şöyle kim bir ādemi
Añlamaz ol ādem aṣlā ‘ âlemi

Ol ki ğaflet birle yürür her zamān
Oñmaduk ölür gider varur hemān

(b.2045, 2046, s.205)

İnsan gaflete düşmemelidir ki, kendisine bir eksiklik gelmesin.

Kişiye ğaflet gerekmez mā-ḥaşal
Görmeye bir nev‘ le tā kim ḥalel

(b.2611, s.246)

Nazmî, insanın gaflete düşmeyip Allah’dan sakınması, bu sâyede kötü hâle yakın olmaması konusunda insanları uyarır. İnsan bu yüzden Allah’ı bırakıp, başka yola gitmemeli, faydasız şeylere meyletmemelidir.

Gāfil olma kendü Rabbüñden şākın
Gaflet ile olma bed hāle qarīn

Hak̄k'ı koyup gitme rāh-ı bātına
Düşme düşvar işe kār-ı 'ātıla

(b.2919, 2920, s.269)

2.29. Yalan

Var olan bir şeyi olduğu gibi değil de kendi menfaatine göre saptırarak söylemek manâsına gelen yalan (kizb), İslâm dininde de küfrün esası görülmüş, Kur'an-ı Kerim'de kimi ayetlerde yerilmiştir. "... ve yalan sözden kaçınm"; "Ey iman edenler niçin yapamayacağınız şeyi söylersiniz" "Yapmayacağınız şeyi söylemeniz de Allah katında büyük bir suçtur."* İslâm Peygamberi de pek çok konuşmasında yalanı eleştirmiş, gerçek müminin yalandan uzak durması gerektiğini belirtmiştir.

Hem Kur'an, hem de Hz. Muhammed tarafından zemm edilen, hoş görülme-yen yalan, Pend-nāme'de de kendine yer bulmuştur.

Nazmî, gerçek müslümanın gıybet etmeyeceğini ve yalan söylemeyeceğini belirtir. Zirâ yalan ve gıybette bulunmak akılsızlıktır, yalan söyleyip, gıybet edeceği yerde insanın sessiz kalması daha evlâdır.

Ol ki ola gerçek Müslümān bî-gümān
Kizb kılmaz ğıybete açmaz dehān

Kizb ü ğıybet pes olur bî-huşluk
Kizb ü ğıybetde gerek hāmüşluk

(b.390, 391, s.83)

İnsan imânına zarar vermesin diye gönlünü yalan ve gıybetten temizlemelidir. Zirâ yalan ve gıybetten gönül temizlenmedikçe insan tehlikelerden kurtuluş bulamaz.

* (Hacc suresi 30. Ayet-Saff Suresi 2.-3. Ayetler), a.g.e., s.550

Kizb ü ğıybetden dilin hem pāk ider
İrmeye ĩmānına tā kim zarar

(b.404, s.84)

Kizb ü ğıybetden ki dil pāk olmaya
Bulamaz bir varıadan ašlā rehā

(b.410, s.85)

Yalan ve ğıybette her kim dilini tutmazsa o kişi göz göre göre imānına zarar verir. Kim her zaman yalan söylese Şüphesiz o insan, dinine zarar verir.

Kizb ve ğıybetde o kim tutmaz zebān
Göz göre ĩmānına eyler ziyān

(b.411, s.85)

Çankı kes kim söyleye her-dem yalān
Dīnine virür ħalel ol bī-ġümān

(b.2783, s.259)

Dāima doğruluk ve ihlās üzere olan insan yalan söylemez, asla riyāda bulunmaz.

Şıdk u ihlāş üzere olan dā' imā
Kizb kılmaz eylemez herġiz riyā

(b.416, s.85)

İnsan kötü sözden sakınmalıdır. İnsan için gerekli olan yalan söz değil, gerçek sözdür.

Bed-sühāndan kişi Őakınmak gerek
Pes sühān-ı bāııl gerekmez Ħaqq gerek

(b.1856, s.191)

Yalancıdan asla vefā gelmez, yalancıda her çeşit kötü iş olur.

Biri hem kezzāb kim söyler dürüğ
Anda hiç olmaz vefādan bir fūrüğ

Gelmez aşıla bir vefā kezzābdan
Olur anda fi' l-i bed her bābdan

(b.1893, 1894, s.194)

Yalancılık, Allah'a karşı yapılan tam bir ayıptır, kişi kâmil insan olmalıdır ki iyi bir nam salsın.

Hakka kezzāblıkdur ' ayb-ı tām
Fi' l-i rind ol ki virür ger nām

(b.1895, s.194)

Yalancı insan dünya tâlibi olur, o da yalan dünya gibi vefâsız olur.

Hem olur kezzāb dünyā t̄alibi
Bî-vefâ olur yalān dünyā gibi

(b.1896, s.194)

İnsan, yalancıdan vefâ ummamalı, ondan mertlik bekleyerek bir şey istememelidir.

Umma var kezzābdan imdi vefâ
Bir mürüvvet eyleme andan recā

(b.1897, s.194)

Nazmî, yalan sözün rızkı arttırmayacağını, yalancının sözünde nur olmayacağını belirtir. Zirâ yalan, rızkı azaltır, bu yüzden insan asla bir nefes bile yalan söylememelidir.

Rızkı ekser daḥi güftār dūrūg
Kāzibūñ olmaz sözinde pes fūrūg

Rızkı ekser ekser imdi kizb pes
Söyleme hergiz yalan sözi bir nefes

(b.2631, 2632, s.248)

Yalancının eksikliği tez belli olur, filhakika her yalanın sonu kolayca belli olur, görülür.

Tîz olur yalancınun naşşı hemîn

Her yalanun ucı pes olur yaqîn

(b.2784, s.259)

Yalancının sözünde vefâ olmayacağı gibi, onun gönlünde de sefâ yani gönül şenliği, rahatlığı olmaz. Bundan başka yalancı olan kişi, hayr işe meyletmez.

Kâzib-i bed-bâhtda olmaz vefâ

Yok durur zirâ ki qalbinde safa

Yok durur behre sefâdan kâzibe

Olmaz anda hayr işe bir cazibe

(b.2856, 2857, s.264)

2.30. Kendi Ayıbını Görmek

Başkalarının ayıplarını görüp, bunları ortaya dökmek huyu, İslâmî inançta bir hayli eleştirilmiş, bu işe girişenler hoş görülmemiştir. Hz.Muhammed, bir müslümanın başka bir Müslüman kardeşinin ayıplarını örtmesinin en temel görevi olduğunu belirtir. Büyük İslâm mütefekkirleri de bu konu üzerinde önemle durmuşlar, insanın başkalarının ayıplarını araştırarak yerde, kendi ayıplarını görmesi ve bunları düzeltmesi gerektiği yönünde fikir beyanında bulunmuşlardır. Bu yüzden insanoğlu başkalarının hatalarını ortaya çıkarmak yerine, evvelâ kendi ayıplarını düzeltmeye çalışmalıdır.

Nazmî de Pend-nâme’de yer yer bu hususa değinmiş, ayıp örtmenin önemini vurgulamış ve gerçek müslümanın sadece kendi ayıbını göreceğini, başka birisinin ayıbını gördüğünde de hemen onu örteceğini, bu sâyede ruhunu rahatlatacağını belirtmiştir.

Ol ki ancaq kendünün ‘ aybın görür

Rûha râhat birle kuvvet irgürür

İde ol kim kendü ‘ aybına nazār
Her kimiñ ‘ aybını görse setr ider

(b.392, 393, s.83)

Mert ve ârif kişi kimsenin ayıbını, hatasını gözlemez, ansızın birisinin ayıbını görse bile ona bakmaz.

Merd ü ‘ ârif kimse ‘ ayb gözlemez
Nāgehān görürse dağı yüzlemez

(b.394, s.84)

İnsan elden geldiğince devamlı başkalarının ayıplarını örtmek için gayret sarfetmelidir.

Lik̄in elden geldiğince ber-devām
Setr ü ikdām eylemekdür ve’s-selām

(b.1402, s.158)

Ta‘ n birle itmeye bir serzeniş
İde bir hoş ‘ ârifāne depreniş

(b.1906, s.195)

Birisinin hatasını, kusurunu ansızın gören kişi, onu hemen örtmeli, o insana ve onun nâmusuna zarar vermesin, bir rezillik çıkmasın diye kimseye açmamalıdır.

Evvel ol kim bir kiřinüñ nāgehān
‘ Aybını gördükde setr ide hemān

İrgürüp bir ‘ âcize nev‘ a zarar
‘ Irzını yıkdurmadan ide hāzer

(b.1900, 1902, s.194)

Mā-ḥaşal hātırı perişān itmeye
Ṭa‘ n ile āzürde-i cān itmeye

(b.1907, s.195)

Gözünü açıp hâlini ve kendini gören insan çok büyük bir saadet içindedir.

Zî-sa' âdet aña ki açup gözünü
Göre hâlin tâ yine hem özünü

(b.1439, s.160)

Başkasının ayıbını gören insan onu ortaya dökmek yerine o kişiye güzelce nasihat vermeli, hatta Allah'tan da kendisine insaf vermesi için dua etmelidir.

Aña idüp düstâne pend-ger
Diye yâ Rabb bize de insâf ver

(b.1903, s.195)

2.31. Câhillik

Tecrübesiz, bilgisiz, Allah'ı unutmuş olmak, O'nu lâıykıyla bilememek anlamlarına gelen cehâlet ya da câhillik mefhumuna, Kur'an'ın pek çok âyetinde eleştirilerek değinilmiş, câhillik ve cehâlet kötü huylar olarak belirtilmiş, gerçek inananların bunlardan uzak durmaları öğütlenmiştir.

Pend-nâme'de Nazmî, câhillik mefhumuna ayrıntılarıyla girmemiş, sadece dört beyitte bu kavramı zikretmiştir.

Nazmî, insanın ebediyyen câhilin ahlâkını tutmaması, hatta ondan uzak durması gerektiğini belirtir.

Țutma nādānuñ ebed bed sîretin
Ger elüñden gelse ur yüz sîretin

(b.2187, s.215)

İnsanda ne denli hünerler olsa da yine de câhil halktan uzak durmalıdır.

Şaña virdise hüner ne deñlü dest
Țut kamu nā-dāndan özge yine pest

(b.1710, s.181)

Nazmî, Kur'an'dan ayrılan insanın câhilliğe düşeceği ve çok sıkıntı çekeceğini belirtir. Her kim cehâlet yoluna düşerse onunla Hak yoldan saparak kötülük içine düşer.

Taşra qorsañ ger şeriatden kâdem
Cehle düşersin çekersin çok elem

DüŖe herkes kim cehâlet yolına
DüŖer andan ol çalâlet yolına

(b.2753, 2754, s.257)

2.32. Akıllı Olmak

Olgun akıllı olmak, bir diğer tabirle insan-ı kâmil olmak, güzel huy, ahlâk ve fazilet sahibi olmak manâlarına gelen insan-ı kâmil seyrü sülûkda müridin ulaşması gereken amaçlarından biridir. İnsan-ı kâmil olan kiŖi, yaratılan her Ŗeye yaratandan ötürü hoşgörüyle bakar. Evrende her Ŗeyin bir sebep üzere yaratıldığını, hiçbirŖeyin sebepsiz olamayacağını bilir, kendi nefsinin hor görür, nefesine uymaz. Akıllı olan kiŖi Allah'ın bütün emir ve yasaklarına da sorgulamaksızın uyar. Nazmî de, eserinde akıllı olmak, akıllılık gibi kavramlara da yer vermiştir.

Nazmî, aklın insana göz nuru olduğunu, akli olana her Ŗeyin açık olacağını belirtir.

Fi'l-ḥaḳiqa 'akldur nūr-ı başar
'Aklı olan pes olur RūŖen nazār

(b.1095, s.135)

Câhilller Allah'ı bilmediler, zirâ her Ŗey akıl ile oluşmuş, ortaya çıkmıştır.

Bilmediler Ḥaḳḳ'ı illa 'akl ile
Her cihet hem oldu peydâ 'akl ile

(b.1096, s.135)

Bütün işler akılla yapılır, akılsız olanlar her işinde kusur işlerler.

'Aḳl iledur lâ-cerem cümle umūr
Kim ider bi-'aḳl umūrında ḳuşur

(b.1097, s.135)

Dinin sağlamlığı, âlemin dirlik ve düzeni akılla sağlanır.

'Aḳl iledür hem daḫi bünyâd-ı dîn
'Âlemüñ nazm u nizâmı hem hemîn

(b.1098, s.135)

Akıllı insanın her yaptığı iş ona yardım eder, câhilin yaptığı her iş de hakikatsiz olur.

Tutduğı kâr el virir her 'âḳilüñ
Bâtıl olur her ḥuşuşı câhilüñ

(b.1099, s.135)

Nazmî, insanın bütün hayvanlardan üstünlüğünün de akılla olduğunu belirtir.

Cümle hayavānda dahi rüchāmı hem
 ‘Aql iledür ādemīnūñ lā-cerem
 (b.1100, s.135)

Akıllı olan insan, iyilik de kötülük de yapsa bunu aslında kendine yaptığını bilir.

Her ne kim bir kişiye ide nîk ü bed
 Kendüyedür biline iy ehl-i hıred
 (b.1404, s.158)

Akıllı olan insanlar, kötü şeylerden hep uzak olurlar, gâfil olanlar ise onlardan uyanık olmazlar.

‘Aqıl olan saqınur esrārdan
 Ğāfil āgāh olmaz ol esrārdan
 (b.1943, s.198)

Akıllı olan gâfil olmaz, her işin sonunda bir eksiklik olup olmadığını gözler. Zirâ kişi dâima gaflet üzere olursa, her işi tehlikeye düşmek olur.

‘Āqıl olan gâfil olamaz mā-ħaşal
 Her işüñ gözler şoñunda bir ħalel
 Ğaflet üzre olıcak dāyim kişi
 Vartaya düşmek olur dāyim işi
 (b.2042, 2043, s.205)

2.33. Adaletli Olmak

Hakkâniyet, doğruluk, cevr ve zulm etmeden akla uygun davranmak, herkese hakkını vermek ve lâyıık olduğu gibi davranmak manâlarına gelen adaletli olmak deyimine Pend-nāme’de de yer verilmiştir.

Her kim adaletli olursa, o hakka yani doğruya riayet eden ehl-i hak olur.

Evvelâ oldur kim ola dād-ger
 Olur ehl-i Ĥaqq ĥaqqā dād-ger
 (b.1085, s.134)

Zirâ adaletli olan gerçek müslümandır, kimseye açık bir zulm yapmaz.

Dād-ger olan müselmāndur saħiħ
 Kimseye itmez o bir zulm ü şariħ
 (b.1086, s.134)

Adaletli olan kimsenin dünyevî her hâli Allah üzeredir, âhiretle ilgili her hâli de Allah ile bulur.

Dünyevî her kı̄ali Haqq üzre olur
Uğrevî her hâli anuñla bulur
(b.1087, s.134)

Nazmî, adaletli olan insanların dinlerinin olgunlukla güçlü olduğunu, onların her hâlinin ahiretle ilgili olduğunu belirtir.

Olur İslâmı kemâliyle kı̄avî
Olur anuñ her huşûşu uğrevî
(b.1088, s.134)

Kendini doğrulukla Allah'ın emrine teslim eden, şüphesiz o doğrulukla âdil olur.

İde ol kim emr-i Haqq'a inkiyâd
Olur anda lâ-cerem 'adliyle dâd
(b.1089, s.134)

Şâyet bir kişi adaletli olmaz, zulm ve korku ile insanlara muamele ederse, şüphesiz onunla dinine zarar gelir, zirâ o yolda çok tehlike vardır. Böyle insanın sonu zarar olur, kıyâmet gününde de bunun cezasını çeker.

Olmayınca bir kişi pes dâd-ger
Zulm ü hayfa göz kı̄arardur el kı̄ırâr

Anuñ ile dînine irer kı̄arar
Çok durur gâyetde ol yolda kı̄aıtar

Hâsir olur âhîri ol vây aña
Pes cezâsın görüser rûz-ı cezâ
(b.1090, 1091, 1092, s.135)

2.34. Sabır ve Sabır Göstermek

Kelime anlamı, acıya ve belâya katlanmak, bir musibet veya belâya uğrayanın telâş ve feryad etmeyip, sonunu bekleyip tahammül ile katlanması olan sabır kavramına gerek Kur'an-ı Kerim'de pek çok âyetde, gerekse Peygamber hadislerinde pek çok kez değinişmiştir. Özellikle Kur'an'ın pek çok âyetinde sabredenlere büyük

mükâfatlar verileceği, onların gerçek müminler oldukları belirtilmiştir. Kur'an'da bu derece önem verilen sabr kavramına Nazmî de eserinde genişçe yer ayırmıştır.

İnsan her belâya karşı sabredici, Allah'ın her nimetine karşı da şükredici olmalıdır.

Her belâya iy püser var şâbir ol
Nimet-i Hakk'a dem-â-dem şâkir ol
(b.640, s.102)

Şâbir olmak ister iseñ iy püser
Şâkir ol cümle belâya ser-be-ser
(b.2712, s.254)

Nazmî, insanın Allah'tan gelen her sıkıntıya tahammül etmesi, nefsinin inleyip ağlamasına bakmaması gerektiğini belirtir.

Kıl tahammül derde Hakk'uñ bārına
Düşme nefsüñ zâr olup azārına
(b.799, s.113)

İnsan dert ve sıkıntıdan bıkkın olmamalı, onlara sabretmeli, çünkü insan bu dünyaya Allah'a kulluk etmek için gelmiştir.

Çün emānet bağrını kılduñ kabül
Olma imdi der çekmekden melül
(b.802, s.114)

Her şeye sabreleyen insan, melek gibi olur. Kendisinde sabır olan insana melek demek, güzel ve yerinde bir tâbir olur.

Her neye olursa hem şabr eylemek
Adam olmağdur hemîn mişl-i melek
(b.1102, s.135)

İmdi bir adamda kim şabr ola
Hüb u lâyığdur melek demek aña
(b.1103, s.136)

Sabır ile insanın canının rahatlık bulacağını belirten Nazmî, fikrine dayanak olması için bir de atasözünden yararlanır: Sabırla koruk helva olur.

Şabr ile âdem şāfā-yı cān bulur

Şabr ile zīrā koruḡ ḡavlā olur

(b.1104, s.136)

Sabr ile çok belâ def edilir, zirâ her kimde bu sabır huyu varsa bu onun için büyük bir saadettir.

Olunur şabr ile çok def^c -i belâ

Key sa^c âdet ol kim anda şabr ola

(b.1105, s.136)

Sabırlı olan insan, aynı zamanda nefesine de hâkim olur, nefisini zabt etmek için bir çare bulur.

Sabir olan kadir olur ne nefesine

Zabṡ için bir çāre bulur nefesine

(b.1106, s.136)

Allah'ın bir isminin de Sâbir olduğunu belirten Nazmî, o sıfatın da sabırlı olan insanda gözükeceğini belirtir.

Hem daḡi ḡaḡḡuñ bir ismidür Şabūr

Ol şıfat şabire pes bulur zḡhūr

(b.1107, s.136)

Sabr eden kullara Âlemlerin Rabbi de bir saadet bahşeder.

Bir sa^c âdet hem o kim olur hemîn

Şabr iden ḡullarla Rabbü'l-^c âlemiñ

(b.1108, s.136)

Sabır, ilim, gönül yumuşaklığının hepsi gönülde bulunur, bunlar sayesinde bu durumdan başka hâller hâsıl olur.

Şabr u ‘ilm u hilm bâğ-ı dil durur
Andan özge hâller hâşıl durur

(b.1708, s.180)

Âlemde sabırlıların hâlleri başkadır. Onlara belâ ağır bir yük olarak gelmez.
Zirâ sabır ehli belâdan asla gamlanmaz, onda ebediyyen bir zorlanma hâli olmaz.

Özgedür ‘âlemde hâl-i şâbirân
K’anlara gelmez belâ bār-ı girân

Gam yimez hergiz belâdan ehl-i şabr
Olmaz anlarda ebed bir hâl-i cebr

(b.2686, 2687, s.252)

Sabr ehli, her ne olursa hep Allah’tan bilir, her ne hâle düşse Allah’a şükreder.

Her ne olursa olar Hakk’dan bilür
Her ne hâle düşse şükr-i Hakk kıılır

(b.2688, s.252)

Sabr ehline keder bir belâ vermez, zirâ onların dilinden Ya Sabır niyazı da gitmez.

Ehl-i şabra bir belâ virmez fütür
K’anlaruñ gitmez dilinden yâ-şabür

(b.2689, s.252)

Sabırlı kullarını Allah da sever, çünkü onlar Allah’a hakkıyla şükreder. İnsan da bu sabırlı kullardan olmak isterse eğer, dâima sabırlıların yolunu gözlemeli, onlar gibi her sıkıntıya sabretmelidir.

İmdi şâbir kullarını Hakk sever
Hakk’a anlar şükri hakkıyla ider

Dāyimā gözle tarīk-i şābirān
Şabr it anlar gibi her cevre hemān

(b.2690, 2692, s.252)

İnsan eğer belâ çekmekten kaçarsa, sabırlıların yolundan başka yola meyletmemelidir.

Ger belā çekmekden eylersen firār
Şabra şābirlerden özge imdi var

(b.2693, s.252)

İnsan her belâdan yüzünü ekşitirse o nedenle özünü tatsız eyler. Zirâ her belânın çaresi ona sabretmektir.

Turş idersün her belâdan yüzüni
Tatsız eylersün o yüzden özüni

(b.2694, s.252)

Her belānuñ çāresi çekmek durur
Her belāya çāre şabr itmek durur

(b.2695, s.253)

İnsanın sabra takati kalmayınca her hâli Ya Sabır olmalıdır. Kişinin sabırdan şikâyeti olmamalıdır. Zirâ sabırdan şikâyet etmek demek Allah'tan şikâyet etmek demektir.

Şabra tākat kılmayınca bir kişi
Şabr hâlin söylemek olur işi

Şabr hâlin ol ki halka söyleye
Şabrdan olur şikâyet olmaya

Şabrdan imdi şikâyet bî-gümān
Haqq Te'ālâ'dan şikâyetdür hemān

(b.2696, 2697, 2698, s.253)

Sabırlı kullarını Allah da sever, çünkü onlar başlarına her ne belâ gelse sabrederler.

Şabr iden kulların imdi Hakk sever

Ne belâ gelse pes anlar şabr ider

(b.2699, s.253)

Sabır öyle bir sabır olmalıdır ki içinde şikâyet olmamalıdır. Zirâ, şikâyetle birlikte olursa sabır hebâ olur.

Şabr odur ki andan şikayet olmaya

Pes şikâyet birle şabr olur hebâ

Şabr odur kim bî-şikâyet ola ol

Yol degüldür bir şikâyet anda yol

(b.2700, 2701, s.253)

Her kim belâya şükretmez ise o kimse, Allah dostları yanında sabırlı değildir. Allah dostlarıyla yakınlık kurup belâlara sabır gösteren gerçek fakr ehlinde olur.

Hem belâya her o kim şâkir degül

Ehl-i Hakk yanında ol şâbir degül

İns idüp dervişlikle fahr iden

Olur el-hak gerçek ehl-i fakrdan

(b.2702, 2703, s.253)

Fakr hâliyle ahvaline şükreden bir belâdan dolayı gönlüne bir sıkıntı getirmez. O hâl ile her belâya sabır eder, o yüzden dertsiz, tasasız olur. İşte o zaman o kişi, şeksiz şüphesiz sabırlı denmeye lâyık olur.

Olur ol hâliyle şâkir hâline

Bir belâdan gam götürmez bâline

Her belâya şabr ider ol hâl ile

Olur ol yüzden firâğ-ı bâl ile

Lâyık ol vaktin añā şābir dimek
Şābir olduğuna olmaz rayb ü şekk

(b.2704, 2705, 2706, s.253)

İnsan işlerinde sabır gösterirse, o an şüphesiz sabırlıların nasihatına uymuş olur.

Kılmaz iseñ şabr umūrında hilāf
Şābir-i pendinsin o dem bī-ihtilāf

(b.2713, s.254)

Belāya sabreden kimse, her sefādan uzak durur. İnsan da bu yüzden belāya sabredip, sefādan uzak durmalıdır ki gerçek sabırlılardan olsun.

Şabr iden kimse belāya iy püser
Bil muqarrer her şafādan el çeker

Kıl belāya şabr gözetme şafā
Şābirinden olursun sen daği tā

(b.2715, 2716, s.254)

2.35. Allah'tan Korkmak

Allah'tan korkmak inananlar için çok önemlidir. Çünkü Allah'ın varlığına inanan insan, bir gün mutlaka yaptıklarının karşılığını göreceğini bilir, ona göre davranır, kimseyi incitmemeye, gönlünü kırmamaya, hakkını yememeye özen gösterir. Kur'an-ı Kerim'de de kimi âyetlerde gerçek inananların Allah'tan lâyıkiyle korkanlar olduğu belirtir. Nazmî de Pend-nāme'de bu mefhuma önem vermiş, pek çok beyitte Allah'tan korkmanın önemine işaret etmiştir.

Nazmî, kurtuluşa yakın olmak isteyenlerin Allah'tan lâyıkiyle korkmaları gerektiğini belirtir.

Biri havf-ı zü'l-celāl-i lā-yezāl
Vay añā kim anda olmaya o hāl

(b.981, s.127)

Kimde Allah korkusu olmazsa, onda din ve iman kaygısı da olmaz. Din ve iman eksiği olan da, Allah'ın rahmetini bulmaz.

Kimde kim olmaya bir Hakk korkusu
Anda olmaz dīn ü īmān kaygusu

Din ü iman eksiği olmaz anuñ
Cānı pes Hakk rahmetin bulmaz anuñ

(b.982, 983, s.127)

Allah'tan korkusu olmayan şeytanla dost olur, imanı da ona yoldaş olmaz. Son nefesinde, ruhu bedeninden ayrılırken de imanı ondan ayrı olur.

Yol bulur yoldaşlığa şeytan aña
Yoldaş olmaz ' aq̄ibet īmān aña

Şon nefesde olıcak cāndan cüdā
Olıser derde ki īmāndan cüdā

(b.984, 985, s.127)

Akıllı olan kimse, şüphesiz Allah korkusundan habersiz olmaz.

İmdi pes Hakk korkusundan lā-cerem
Ġāfil olmāz ' āq̄il olan dem-be-dem

(b.986, s.127)

Kim Allah'tan korkarsa, hāli dāima ah u vahdan uzak olur. Sonsuz kudret sahibi Allah'ın korkusu müminin kalbinde mutlaka olmalıdır.

Kim ki q̄orqar z̄ü' l-celāl'i Allah'dan
Olmaz ol hāli dem-ā-dem āhdan

Havf-ı Hakk z̄ü' l-celāl-i bī-zevāl
Kalb-i mü' minde gerekdür lā-yezāl

(b.987, 988, s.127)

Nazmî, insanlara Allah korkusuyla dâima ağlamaları, hatta gözyaşlarını dindirmemelerini öğütler.

Ağla havf-ı Hakk ile yaşın yaşın
Gözügün dindirme demlerle yaşın

(b.1021, s.130)

Allah korkusu, dâima Allah'ı anmakla olur, halk o sâyede doğru yola kavuşur.

Havf-ı Hakk pes yâd-ı Hakk ile olur
Halk anuñla toğru yola toğrulur

(b.1022, s.130)

Kimin Allah'tan korkusu olursa, o kimsenin Allah'tan başka korkusu olmaz. İnsan, bu yüzden Allah'tan korkmalı, zirâ düşmandan insanı Allah'tan başka kimse güvenlikte kılamaz.

Ola pes her kimin kim Hakk korđusu
Olmaz anün añdan özge kayğusu

İmdi sen Hakk korđusıñ kıl her zamân
Kim virir Hakk saña düşmenden emân

(b.1582, 1583, s.171)

Kimde Allah korkusu olmazsa vay onun hâline! Filhakika, Allah'tan korkmayan kişinin işi, dâima suç ve günah işlemektir. Bu yüzden, dâima Allah'tan korkmalıyız, O'nun emrettiği yoldan gitmeliyiz.

Olmaya bir kimsede kim havf-ı Hakk
Vay aña olmışdur aña olucak

Tañrıdan havf itmemek nedür kişi
Dâyimâ cürm ü günâh olmağ işi

Hağ'dan imdi dāyimā ħavf idelüm
Hağ buyurduğı tarīka gidelüm

(b.1584, 1585, 1586, s.171)

Nazmî, insanın her an Allah korkusuyla olması ve O'nun rahmetinden ümitvar olması gerektiğini belirtir.

Ĥavf-ı Bārī birle ol her bār var
Rağmetinden yine ol ümmîd-var

(b.1701, s.127)

Ol ki dāyim ħavf-ı Hağğ ola işi
Ĥavf ider andan daği pes her kişi

(b.1855, s.191)

İnsan, bu dünya ömründe tat olsun isterse, dâima Allah'ın hışm ve kahrından korkmalıdır. Bu insanlar arasında söylenen bir darb-ı mesel olmuştur, gâfil olan bunu terk eder.

Lezzet-i 'ömr ister iseñ dehrde
Dāyimā ol ħavf-ı ħışm u ħahrda

Bir meşeldür söylenür bu Türkide
Ġafil olan boş olur terk ide

(b.1944, 1945, s.198)

Her kimin Allah'tan korkusu olmazsa, onun kaygısı sadece dünya olur. Mümin olanda Allah korkusu olur, gönlünde Allah korkusu olmayan mümin olamaz.

Olmaya Hakkından anuñ kim ħorğusu
Şuğl-ı dünyā olur ancak ħaygusu

Mü'min olanda olur pes ħavf-ı Hağ
Mü'min olmaz ħavf-ı Hağğ olmayıcağ

(b.2081, 2082, s.208)

Gerçek saadet Allah korkusu olanındır, zirâ onlar Allah korkusundan hiç uzak olmazlar.

Devlet anuñ havf- ı Hakk üzere ola
Havf-ı Hakk'dan hiç hâlî olmaya

(b.2083, s.208)

Her kimde Allah korkusu olmazsa onun âdeti, dâima gönül kırmak olur. Bunların yanı sıra Allah korkusu olmayanlar şefkatsiz ve acımasız olurlar.

Kimde kim olmaya Hakkıñ hîşti
Hep gönüller yıkmag olur 'âdeti

Ol ki bî-şefkat olup bî-rahm ola
Anda pes a' yân olurlar evvelâ

(b.2084, 2085, s.208)

İçinde Allah korkusu olmayan, kimseye acıyıp, şefkat göstermez; kimse için şefaet etmez. Böyle insanlar ansızın bir günah işleyebilirler, bu yüzden bu hâlden hemen tövbe, istiğfar etmelidirler.

Kimseye bir rahm ü şefkat eylemez
Kimse hakkında şefâ'at eylemez

İdersin nâgah tâ kim bir günâh
Tevbe kıl fi'l-hâl o dem ol 'özü-h'âh

(b.2086, 2087, s.208)

Her kimde Allah korkusu olmazsa, Allah da ona her şeyden korku ve kaygı vererek korkak eyler. Zirâ Allah korkusu olmayanda dâima bir gevşeklik bulunur.

Olmaya her kimde kim havf-ı Hudâ
Olur ol havf-ı Hudâ'dan pes cüdâ

Anı Hakk eyler be-gâyet ters-nâk
Her neden olursa eyler bîm ü bāk

Vāy aña kim hāvf-ı Hāğdan ola dūr

Anda olur dāyimā bī-ad fütūr

(b.2369, 2370, 2371, s.229)

İnsan dâima Allah'ı düşünmeli, ondan korkmalı, bunu bir huy hâline getirmelidir. Zirâ kimde Allah korkusu olmazsa o kimse asılsız, yani bâtlı olur.

Hem hemîşe Hāğğ endîşe kııl

Kendine ol kâr-ı hıyır-ı pîşe kııl

Kimde kim olmaya Hāğğ endîşesi

Bâtlı olmak olur anuñ pîşesi

(b.2591, 2592, s.245)

2.36. İyilik Etmek

İyilik yapmak bir müslüman için en temel görevlerden biridir. Hatta gerçek müslüman, elinden geldiğince kötülüğe engel olup, iyiliği emretmelidir. (emr bi-l-marūf ve nehy an-il-münker) Kur'an'da da müslümanlar bu konuda uyarılır, kötülükten alıkoymaları, iyiliği emretmeleri istenir.

Nazmî de Pend-nâme'sinde bu konuya ayrıntılı bir şekilde değinmiştir.

Nazmî, iyiliğe gücü yetmeyenlerin hiç değilse kötülüğe de heves etmemeleri gerektiğini belirtiyor.

İyilige qādir degilseñ imdi pes

Eyleme yamanlığa bāri heves

(b.361, s.81)

Kim Allah'tan bağışlanmak dilerse, dâima hoş, iyi işler işlemelidir.

İster ise kim ki Mevlādan 'atā

Eylesüñ bir hoş qanā' at dāyimā

(b.937, s.123)

İnsan, her türlü tehlikeden ve korkudan iyilik sayesinde emin olabilir, kişi bu yüzden dâima iyiliğe sarılan olmalıdır.

Daği hem iyilikdedür emn ü emān
Mücib-i emn imdi iyilikdür hemān

Emn-i hâli çünkü lâzım iyilige
İmdi ol dāyim mülâzım iyilige

(b.1382, 1385, s.156)

Dâima âdeti iyilik olan insanın, sonu da iyi olur.

Ol ki dāyim iyilik ola ‘âdeti
İyilikle olıserdür gāyeti

(b.1383, s.156)

Her zaman hayırla yad edilmek isteyen, şüphesiz o hâli iyilikle bulur.

İster iseñ eymen olmak her zamān
Olur ol hâl iyilikle bî-gümān

(b.1384, s.156)

Nazmî, başkalarının iyiliğini gözleyenlerin de iyilikle yuvalarını kuracaklarını belirtir.

Cān göziyle gözler eller iyiligi
Kura elden iy yuvadan iyiligi

(b.1386, s.157)

Kişi dâima iyilik yapmaya çalışmalı, yaramaz işlerden sakınmalıdır.

İyiliğe kâsd eyle dāyim iy püser
Yaramazlıktan hemîşe kıl hâzer

(b.1627, s.175)

İnsan, eğer halk tarafından iyilikle anılmak istiyorsa, halka dâima iyilik yapmalıdır. Zirâ gerçek saadet iyilikler yapanındır.

Ger dilerseñ söyleye el iyiligün
Görsün el dāyim muḥaṣṣal iyiligün
(b.1630, s.175)

Devlet anuñ añla bir nīk-nām
Ḥayr ile yād ide eller ve's-selām
(b.2326, s.226)

İnsan, yaptığı iyiliğin karşılığını o kişiden beklememelidir.

İyliği ola kişiye bī-ğarāz
İylik idüp ummaya soñra 'ıvāz
(b.1754, s.184)

Bir fakire söylenen iyi, hoş bir söz, şüphesiz ona güzel ipek elbise giydirmekten daha evlâdır.

Bir faķire bir eyü söz bī-gümān
Luṭf ile ḥil'āt giyürmek hemān
(b.1755, s.184)

Nazmî, insanın dâima iyilik yapması gerektiğini, insanın iyiliğini görmeyen kişinin onun düşmanı olacağını belirtir. Zirâ düşman da insanın iyiliğini istemez.

İyiliğin görmeği olur düşmenüñ
İyiliğün ister mi pes düşmen senüñ
(b.1798, s.187)

Kimde sâlih bir amel, yani iyilik olursa, Allah da o kişiyi hoş tutar. İnsan o sâyede rahmete lâyük olur, ebedi saadete erer.

Bir kişide kim ola şâlih 'âmel
Hoş tutar anı ebed Rabb-i ezel
(b.2025, s.203)

Lâyık olur ol cihetle rāḥmete
Lā-büd irer cāvidānī devlete
(b.2026, s.204)

Her kim birisine bir iyilik yaparsa, o kişi her iki dünya sıkıntısından da uzak olur. İnsan yapılan iyilikle Tanrı'dan kurtuluş umar.

Ola pes her kime kim kār-ı salāḥ
Miḥnet-i dāreynden bulur felāḥ

Şol şalāḥıyla felāḥı Rabbenā
Ḥāzretüñden umaruz öñden şona

(b.2027, 2028, s. 204)

Her kimin arzusu kötü olursa, o insan sonunda da ayrı bir zarar bulur. O insanın ruhu bedeninden ayrıldığı zamanki hâli görülmelidir. Zirâ kimin yaptığı işler kötü olursa sonu da ebediyyen hüsrân olur.

Vay añā kim ola anda bed emel
Bulusardur ‘āqıbet özge ḥalel

Cānı cisminden revān olduğı ān
Göre ḥāli nolduğın anı hemān

Bir kişinüñ kim ola a‘ māli bed
Olısardur şoñı ḥusrān-ı ebed

(b.2029, 2030, 2031, s.204)

İnsan saadet ve muhabbetin kendisine dost olmasını isterse herkese iyilik yapmalıdır. Zirâ iyilik hoş bir huydur, ona herkesten iyilik gelir.

İster iseñ devlet ü maḥabbet ola yār
Eyle var iḥsān ziyād vü āşikār

Ol ki iḥsān ola bir hoş ḥūy añā
Gösterür her yüzden eylik rūy añā

(b.2179, 2181, s.215)

Hayırla iyilik edenler, sonunda hayırlı bir âkıbetle mükâfatını bulurlar. Bu yüzden kişi dâima iyilik yapmaya çalışmalı, her işinde hayra meyletmeli, iyi ile kötü arasındaki farkı bilmelidir.

Ḥayr ile iḥsân idenler ‘âkıbet
Bulusar ecrini ḥayr-ı ‘âkıbet

Ḥayra ḳaşd itmek gerek dāyim kişi
Ḥayra yüz tuta hemîn tâ her işi

Ḥayra ḳaşd it şerre meyl ite ebed
Bil nedür aşlile fark it nîk ü bed

(b.2182, 2183, 2184, s.215)

İyilikle kötülük arasındaki farkı bilmeyen câhil olur, câhil olan da mutlaka hayvan gibi olur.

Nîk ü bed fark itmeyen nâ-dân durur
İmdi nâ-dân muṭlaḳâ ḥayvân durur

(b.2185, s.215)

İnsan sürekli iyilik yapmalı, ancak yaptığı bu iyiliği de kendinden bilmemeli; onu Tanrı’dan bilmeli, kendindeki benliği ortadan kaldırmalıdır.

İdesin bir ḥayrı sen tâ imdi var
Bilme anı kendüzüñden zinhâr

Her ne ḥâl olursa Ḥaḳdan bil ḳamu
Ḳoma kendünde vücūd iy nîk ḥū

(b.2188, 2189, s.215)

İnsan dâima iyilik üzere olmalıdır ki onunla Allah’a ulaşmaya yol bulsun, zirâ insanın kurtuluşuna sebep, iyiliktir.

Dāyimā kâr-ı şalâḥ üstine ol
Bulasın tâ anuñ ile Ḥaḳḳa ol

Ol şalāhāa dāyimā eyle tamām
Tā felāha bā' iş ola ve's-selām

(b.2262, 2263, s.221)

İnsan her yerde sevap yolunu gözlemeli, mümkün olduğunca sevap işlemeye çalışmalı, gücü yettiği kadar bir fakire yardımcı olmalıdır. Bu sâyede Allah da iyilik yapan insana yardımcı olur.

Her maḥalde gözleyüp rah-ı sevāb
Mümkün olduğınca kıl kaçd-ı şevāb

(b.2337, s.226)

Dāyimā miskīnlere olup zāhīr
Pāy-māl olanlara ol dest-gīr

Hem senüñ dahi o yüzden imdi tā
Dāyim el-ān yāricun Allāh ola

(b.2373, 2374 s.229)

Bir kişinin yaptığı iyilik kesinlikle orda kalmaz, bu yüzden insan dostuna iyilik yapmayı bırakmamalıdır.

Bir kişiye kalmaz illā iyiligi
Sen de elden koma cānā iyiligi

(b.2375, s.229)

İnsanın yaptığı iyilikler, yine ona fayda olarak döner, akıllı olan o hâli bilir.

Şol ilikli virdigün kalur sañā
‘ Ākıl oldur dāyim ol hāli ana

(b.2385, s.230)

İnsan dâima iyilik yapmaya çalışmalı, iyilerden olmalıdır. Zirâ ömrünün uzun olmasını isteyenler dâima iyilik yapmalıdır.

Dāyimā el-ḥāşıl iyilerle koşul
Sen daḥi iyilik gözet iyilerden ol

(b.2555, s.242)

Ger dilerseñ kim ola ‘ömrüñ mezîd
İylik eyle olma iylikden ba‘îd

(b.2623, s.247)

Nazmî, insana dâima iyilik yapmasını önerir, bu sâyede de insanın iyilik göreceğini belirtir.

Mâ-ḥaşal unutma her dem iyliği
Sen de her dem göresin hem iyliği

(b. 2801, s.260)

İnsana iyilik yapmak isteyen asla yaramaz işlerle uğraşmamalı; kişi, yaramaz insanlardan sakınmalı, iyilere uymalı ki iyilerden olabilsin.

Âdemi eyû olmak dilerseñ eyilere
Uyma hergîz yaramazlık illere

İylere uy k’olasın sen daḥi ey
Yaramazlardan ḥazer kııl imdi hey

(b.2809, 2810, s.260)

Sonuç olarak insan dâima iyilik yapmaya çalışmalı, dâima iyilere merhamet etmelidir.

Ḥâl-i inâmi hem dâyim gözet
Dâyimâ inâma eyle merhâmet

(b.2830, s.262)

2.37. Kin Tutmak

Gizli düşmanlık, garaz, buğz, adâvet gibi anlamlara gelen kin sözcüğü, öç almayı amaç edinmek olarak da açıklanabilir. Kur’an’da da yer yer geçen kin kavramına Nazmî de Pend-nâme’de yer vermiştir.

Nazmî, insanı kim incitip, özür dilerse ona kin tutmamalarını belirtir.

Kim ki incitse seni dönüp eğer
‘Özr iderse güzer tutma keder

(b.356, s.81)

İnsan, incindiğinde eğer kin tutmazsa o sâyede Allah’a yakınlık bulur.

Ol ki incindüğine tutmaya kîn
Mağfiret bulur bilâ-şekk bi’l-yaķîn

(b.357, s.81)

İnsan, kalbini kin ve hileden temizlemeli, sadakatli olmalıdır.

Ġıll ü ğışdan albüñi vār eyle pāk
Pāk-bāz ol nesneden hiç itme bāk

(b.1138, s.138)

Dāyimā ıl ğıll ü ğışdan albi pāk
Kîne tutma sinede kıl anda bāk

(b.1739, s.183)

Kişi kin ve hileden geçmeli, bu huyları bırakıp toprak gibi alçak gönüllü olmalı, hatta ölmeden evvel ölmelidir. Nazmî, Pegamberin “Ölmeden evvel ölünüz” hadisine telmihte bulunmuştur. Buradaki ölmek; gerçek manâda bedenlen olmayıp, nefsin istediklerini yapmadan, dünyaya meyletmemek, tamamen âhirete yönelmek anlamlarındadır.

Ġıll ü ğışdan geç hemîn pāk ola gör

‘Āķıbet hāk olmadın hāk ola gör

(b.1139, s.138)

2.38. Gönül İncitmek, Gönül Almak

Gönül incitmek, bir diğerk tâbirle kalp kırmak; hem İslâmî inançta, hem de tasavvufî ahlâkta hoş görülmeyen bir huy olarak görülmüştür. Hatta kimi durumlarda kalp kırmak o derece kötülenmiştir ki kalp kıran insanın dahi ibâdetlerinin kabul edilmeyeceği yönünde görüşler bildirilmiştir. Nazmî de Pend-nâmesinde bu görüşe bir hayli yer vermiş, gerçek inananların gönül incitici olamayacağını belirtmiştir.

O, insan olanın gönül incitmeyeceğini ve gönül incitene dost olmayacağını belirtir.

Ādem oldur mer-āzār olmaya

Merdim-āzāra daḡı yār olmaya

(b.349, s.80)

Gönül inciteni Allah da sevmez, dinine can u gönülden bağlı olan insanda bu huy olmaz.

Merdim-āzār olanı sevmez Ĥudā

Olmaz ol ḡūy anda kim dīndār ola

(b.350, s.80)

Her gönül kıran aslında kendi kendisine zarar verir. Bu yüzden insan gönül incitmeyi âdet hâline getirmemeli, zirâ böyle insanlardan âlemlerin Rabbi olan Allah dahi Şikayetçi olur.

Her dil-āzār olanuñ encām-kār

Kārı zārı olıserdür kendü zār

‘Ādet idinme dil-āzār olmağı

Senden aña Ḥaqq daḡı bīzār olmağı

(b.351, 352, s.80)

İnsan hatır, gönül incitmemelidir ki kendi de daha sonra incinmesin.

Ḥātır incitme göñül yıqma daḡı

Sen daḡı öyle olursun iy aḡı

(b.353, s.81)

Gerçek mümin, gönül kırmayan, Allah yolundan çıkmayıdır.

Mü‘ min oldur kimse göñlün yıqmaya

Mü‘ min olan Ḥaqq yolundan çıqmaya

(b.354, s.81)

Kaba kuvvetle bir kalbi inciten, ona zarar veren aslında bu işle kendine zarar verir, fakat bunun farkında değildir.

Tiğ zulmiyle iden bir kalbi riş
Kendinedür bilmez ol gâfil ol iş

(b.355, s.81)

Nazmî, insanlara kendini incitenleri unutmalarını, kin tutmamalarını önerir. Zirâ kin tutmayanlar, Allah'a yakınlık bulanlardır.

Kim ki incitse seni dönüp eğer
‘Özr iderse güzer tutma keder

Ol ki incindigine tutmaya kin
Mağfiret bulur bilâ-şekk bil-yağın

(b.356, 357, s.81)

Gönül almanın önemine vurgu yapan Nazmî, insanın süslenmeyi bırakıp, gönül almaya çalışmasını önerir.

Başıña destarla ço zîneti
Dil ala almağa eyle himmeti

(b.835, s.116)

Nazmî, büyüklerin gönül almanın büyük hac olduğunu belirten fikrine yer verir.

Dil ola almağı iy cân-ı peder
Hacc-ı ekberdür dimişler atalar

(b.836, s.116)

İnsan kimi incittiyse, hemen özürünü ondan dilemeli, onun gönlünü almalıdır.

Her kimi incitdün ise iy püser
Dile özrin ide tā andan güzer

(b.935, s.123)

İnsan, başkasının kalbine hiçbir keder vermemeli, kötü yaşayış içinde olmamalıdır.

Virme her albe keder anı gider
Olma gel bed zindegānī iy püser

(b.1752, s.184)

İnsan, kendine ait işleri yapmalı, kimseye sıkıntı yüklememeli, zâlimlerin yoluna girmemelidir.

Kendüye ‘âid oyup bir hizmete
oymaya bir kimseyi bir zamete

Cevr yükin kimseye yükletmeye
Ravz-ı zâlimler yolına gitmeye

(b.1909, 1910, s.195)

İnsan kimseyi ebediyyen incitmemeli, bu sâyede kimseden incinmemelidir.

Kimseyi incitmeyüp hergiz ebed
Mā-aşal incinmeye andan aad

(b.1911, s.195)

Nazmî, insanın kimseyi kırmaması, herkese şefkatle yaşaması hâlinde cennetler içinde kendine yer verileceğini belirtir. Zirâ insan, her gamlı kalbi mutlu etmelidir ki cennetin kapısını açılmış olarak bulabilsin.

Şefat ü rahm eyle alka dāyimā
Bula tā cānuñ cinān içinde cā

Her dil-i gamgini dāyim eyle şād
Bulasın tā kim der-i ‘Adnı güşād

(b.2947, 2949, s.271)

2.39. Yolunu Şaşırmak

Yolunu şaşırmak mecâzî manâda kullanılmış olup, anlamı Hak yoldan ayrılmak demektir. Bu kavrama kısmen de olsa Nazmî Pend-nâmesinde yer vermiştir.

Allah yolunda yolunu şaşıranlar dâima kötü ahlarla yürür. Zirâ Allah yolunu bırakıp başka yola sapan, şaşırmışlıkta kalır.

Hağ yolında eyleyen gümrâhlık
Dâyima eyler yürür bed-ḥâhlik

Ḥâşılı gümrâhlıkdur her kim ol
Ḳoya Hağ yolun tuta bir gayri yol

(b.810, 811, s.114)

Netice olarak, yolunu şaşıranlar, Allah' ulaşmaya vâsıl olamazlar.

Ol ki hep gümrâhlıkdur ḥâşılı
Olamaz rāh-ı Hüdâ'nuñ vâşılı

(b.812, s.114)

2.40. Dünyaya Meyletmek

Dünyaya meyletmek, âhireti bırakıp tamamen bu dünya ile meşgûl olmak, bu dünya için çalışmak manâlarına gelir. Tasavvufî anlayışta amaç, insanın mâsivâyı bırakıp, âhirete yönelmesidir.

Nazmî, dünyaya meyletmek, bunun sakıncaları, zararları üzerinde ayrıntılı bir şekilde durmuştur.

Nazmî'ye göre saadet asla dünyaya meyletmeyen dervîşin olur.

Devlet anuñ ola dervîş aḥî
Meyl-i dünyâ itme hergiz daḥı

(b.340, s.80)

Nefsine uyanlar dünya ile dost olarak bu dünyadan giderler, âhirette de ateşten kaçamaz.

Ol ki dünyâdan halâletle gider
İdemez ʿukbâda âteşden güzër

(b.676, s.104)

Akıllı olan dünyaya meyletmez, zerre miktar bu dünyaya şefkat göstermez, dünyadan nefret eder, dünyayı sevenlerle dostluk kurmaz.

Hem daği dünyāya rağbet eylemez
Zerrece mihr eyleyüp bir şey dimez

Bî-vefā dünyâdan olur nefreti
Ehl-i dünya ile olmaz ülfeti

(b.518, 519, s.93)

Gerçek saadet, dünyaya gönül vermeyen ve durmadan âhiretini düşünenindir.

Devlet anun virmeye dünyāya dil
Âhret fikrinde ola muttaşıl

(b.728, s.108)

Devre gönül verip dünyaya düşkün olan âhiretten ne umabilir ki? Zirâ o tür insanlar hep dünya ile meşgûl olurlar, bu nedenle dostu da nefis şeytanı olur. Nefis şeytanı da sonunda onu yoldan çıkarır, onu helâk eder.

Dehre dil virüp iden dehri taleb
Behre ummağ milk-i ʿuqbâdan aceb

Ol ki hep dünyāsına meşgûl olur
Azdırır yārānı nefis-i gûl olur

Azdırup yoldan çıkarır âkıbet
İrgürür anı helâki ol cihet

(b.741, 742, 743, s.109)

Her kim hırsla bu dünyaya meylederse Yüce Allah da ondan şikayetçi olur.

Hırsla her kimki dünyā dār olur
Bî-gümān andan Hūdā bî-zār olur

(b.783, s.112)

Hırs ile her kim ki dünyā dār olur
Bî-gümān andan Hūdā bî-zār olur

(b.1014, s.129)

Hayat yolu insan için pek çok sıkıntılarla doludur. Zirâ bu dünya, alçak leşlerle dolu, bu dünyaya meyledenler de bu dünya ardınca inleyen, güçsüz ve zayıf insanlardır.

Tuttuğun yük cîfe-i dünyâyı dūn
Sen anuñ ardınca uş zār u zebūn

(b.823, s.115)

Bu yüzden insan alçak, süslü dünyaya meyletmeyi bırakmalı ki bu dünyanın külfetinden kurtulsun, kadın gibi süslenmekten de vazgeçmeli, mert olmalıdır.

Zinet-i dünyā-yı dūna meyli қо
Merd olup idinme zen-veş zīni қо

(b.838, s.116)

Ṭālib-i dünyā olan halk-ı cihān
İdemez terk-i tekellūf bî-gümān

(b.844, s.117)

Dünya baştan başa belâlarla doludur, bu yüzden insan dünyaya gönül vermemelidir.

Daḫi itme meyl-i dünya iy püser
Pür belādur imdi dünyā ser-be-ser

(b.906, s.121)

Her kim bu dünyaya meyletmeyi bırakırsa, onun dinî yapısı kuvvetli olur. Böyle insana Tanrı da rahmet eder, ölünce iman ona yoldaş olur, kişi şeytandan da imanını korur, bu sâyede cehennemden de kurtulur.

Eyleye bir kimse kim dünyâyı terk
Olur anuñ dininüñ bünyâdı berk

Rahmet eyler Hâzret-i Rahmân aña
Öliceğ yoldâş olur imân aña

Hıfz ider şeytândan imânını
Kurtarur anuñla oddan cânını

(b.919, 920, 921, s.122)

Yine her kim bu alçak dünyanın tâlibi olursa, dünyanın sıkıntısı onu güçsüz kılar, pek çok sıkıntı çeker, dahası Allah'ın rahmeti eksik olur.

Ola ol kim t̄alib-i dünlib-i dünyâ-yı dün
Eyler anuñ derdi anı key zebun

Eksik olmaz hâdden artıq zaħmeti
Eksigi olmaz olur Hâğ rahmeti

(b.922, 923, s.122)

Dünya işleri insanı çok sıkıntılı eder, bütün âlemi başına sıkıntı eder. Dünya her an insanı hevâya düşürür, başına binbir türlü belâ getirir. Zirâ bu dünya ile yakınlık kuran asla âhiretteki hâlini hatırlamaz.

Şuğl-i dünyâ pür ğam eyler âdemi
Tenk ider başına başdan ʿ âlemi

Göñlini her dem hevâya düşürür
Başına envâʿ ğavgâ üşürür

Ülfet ide ol ki bu dünyā ile
Añmaz aşlā hālını ‘uqba ile

(b.924, 925, 926, s.123)

Dünyaya tâlip olanlar Allah için iş yapmazlar.

Tâlib-i dünyā olanlar mâ-haşal
Hağ bu itmez Hağğ’a yarar bir ‘amel

(b.940, s.124)

Bir kişi vahdete yani Allah ile bir olmaya tâlip olursa, o insan ebediyyen kesrete yani dünyaya meyletmez.

Tâlib ola bir kişi kim vahdete
Râğıb olmaz ol ebed bir kesrete

(b.1051, s.132)

İnsan dünya işlerinden derhâl vazgeçmelidir, zirâ dünya işleri şüphesiz nefsin azgınlığına neden olur. Kişi dünya işlerinden uzak olunca, nefsin isteğine de meyledip âvare olmaz.

Koyalım eşğāl-i dünyâyı hemân
Kim hevāya bā‘ iş oldur bî-gümân

Olıcak eşğāl-i dünyādan berî
Her hevāya yelmez âdem serserî

(b.1469, 1470, s.163)

Kimde dünya meşgûliyeti olursa onlarla başa çıkamaz, çok çeşitli yollara girer.

Kimde kim eşğāl-i dünyā ola çok
Başa çıkmaz ol yeler ol yola çok

(b.1471, s.163)

Bu devr (yani dünya), kimseye vefâ göstermez, onun işi vefâsızlıktır, her an insana durmadan çeşitli eziyetler eder.

Kimseye itmez vefâ bu rûzigâr
Zûrigâr olmağdur hep aña kâr

Turmadın itmekdedür hergâh devr
Döne döne âdeme envâ^c -ı devr

(b.1952, 1954 s.198)

Dünyanın işi keder ve gamdır, elbette her kişiye üzüntü çektirir. Bu yüzden insan sevinçle bu dünya için çalışıp, gururlanmamalıdır.

Mûcib-i endûh u gamdur kâr-ı dehr
Her kişiye çekdirür elbette qahr

Eyleyüp devlete bir kesb-i sürür
Şakuña kılmayasın nâgeh gurür

(b.1955, 1956, s.198)

Nazmî, bu dünyayı süslü kadına benzetir. Aslında yaşlı çirkin bir kadın olan bu dünya, insanı kucaklar; sayısız hile ile işve gösterir. Eğer bu çirkin kadın, insanın gâfil olduğunu anlarsa, ansızın insanı helâk eder. İşte bu nedenlerden dünyaya meyl kötü âdettir, nice erleri yok etmiştir.

Bu cihâni zen kıyâs it hûb-rüy
Kim virür kendüye zînet be-her şüy

Şuyın ca^c l ile yler der-kenâr
Gösterür mekr ile şive bî-şümâr

Şuyın çün huftu bula nâgehân
Bî-gümân anı helâk eyler hemân

Kaḥbe ‘ avretdür ki yüz yumaz ere
Pes erine ḳasd ider olmaz yire

(b.2035, 2036, 2037, 2038, s.204)

Hilekâr ve her zaman işi insanı aldatmak olan bu dünya, nice sıkıntılarla insana eziyet ve sıkıntılar çektirir. İnsan bu yüzden gaflete düşmemeli, böyle hilebâz dünyanın hilelerinden sakınmalıdır.

İmdi bir mekkâre zendür bu cihân
İşi âdem aldamaḳdur her zamân

(b.2039, s.204)

Dehr bir pür-ḳahr bir pür-cevr devr
Âdemi eyler helâk ol kahr u cevır

İtme ḡaflet iy ‘ azîz-i nâm-ver
Böyle bir mekkâreden eyle ḥazer

(b.2040, 2041, s.205)

Nazmî her kim bu kocakarı misâli dünyaya gönül verirse ona yiğit denemeyeceğini belirtir.

Pire-zen dünyâya ol kim dil vire
Er dimez ‘ aşıklar ol yüzden ere

(b.2047, s.205)

İnsan dünyalığını tamamen yok bilmeli, Allah’tan başka her şeyi def etmelidir.

Dârlıḡuñ var imdi yok bil cümleten
Mâsivâyı ber-ḥıref ḳıl cümleten

(b.2190, s.216)

Nazmî, insana, dünyaya ait işlere meyletmeyi bırakmasını, âhirete yönelik işlere ise sımsıkı tutunmasını önerir.

ıl umūr-ı dūnyevī meylini terk
Tut uū-s-ı urevi semtini berk

(b.2388, s.230)

Nazmī, dūnya ile ilgili “Dūnyada rahat yoktur” hadis-i kudsisini ifade ederek, insanların bunu akıllarından ıkarmamaları gerektiğini, zirā bu cihanın rahatlık yeri değil, her zaman sıkıntı ve gamla dolu olduğunu belirtir.

Emri lā-tefrah mine’d-dūnyā ki var
āıruñdan gitmesūn ol zīnhār

Hey degūldür cāy-ı ādī bu cihān
ua vū gam birle pūrdür her zamān

(b.2577, 2578, s.244)

Dūnya saadetiyle mutlu olanlar, Allah dostlarını sevmez, bu sōzden ūstadlar ders ıkarırlar.

Sevmez ol devletle adān ası a
Ol sūandan derdi ūstādān seba

(b.2579, s.244)

İnsanın gōnlünde dāima sıkıntı ve gam olsun ki ālemin hālini anlayabilsin. İnsan, dāima kaygı ve gam ekmeli, dūnyayı ama edinmemelidir. Zirā kaygı ve gamın faydası ālemin sefāsı fikrini dūdūrmemesidir.

Her zebānda dūūn endūh u ama
Tā vuūfuñ ola hāl-i ‘āleme

ekmek ile dāyim endūh u amı
‘Aynuña almayasın tā ‘ālemi

Dāyim oldur nef’i endūh u amuñ
Fikrin itdürmez afāsın ‘ālemūñ

(b.2580, 2581, 2582, s.244)

Dünya sefâsına düşen o şen hâliyle âhireti unuttur, âhîret saadetinden el çeker, kendini o saadetten mahrum eder.

‘ Âlemüñ zîrâ şafâsına düşen
Unıdır ‘ uqbâyı hây andan o şen

Devlet-i ‘ uqbâdan elbet el çeker
Kendin ol devletden ol maħrûm ider

(b.2583, 2584, s.244)

Zirâ âhîret zevki varken döneκ dünyanın zevkinin lafı bile edilmez. Çünkü ebedî safa ve şeref şüphesiz dünyayı terk ile olur.

Var iken zevk-i hıluv v u uhrevî
N’ola hazz-ı bî-şebât-ı dünyevî

‘ İzz-i ‘ uqbâ ol şafâ-yı cavidân
Terk-i dünyâ ile olur bî-gümân

(b.2585, 2586, s.245)

Allah’ın ihsanını ummak dururken, dünyadan ferah bulmak fikri hatadır. Zirâ insan ferahlık isterse, Allah’tan istemelidir, çünkü dünyadaki ferahlık gam ve sıkıntılarla doludur.

Fazl-ı Hâkdan fırsat ümmîdi revâ
Lîk dünyâdan ferah fikri haṭâ

Hâkdan iste ister iseñ ger ferah
Yoḫsa dünyâdan ferah olur terah

(b.2587, 2588, s.245)

Kölelerin sürekli derdi nasıl gam ve sıkıntı ise, dünyanın sâdik dostu da sıkıntıdır.

Hüzn ü ğamdur imdi küt-ı bende-ġān
Gussadur yār-ı feraḡ cüyende-ġān

(b.2589, s.245)

Nazmî, rızkının eksilmesini istemeyen insanın, dünyadan dâima sakınması gerektiğini belirtir.

İstemezseñ rızkuñdan noḡşan eger
Ma‘ şiyetden dāyima eyle ḡazer

(b.2626, s.248)

İnsan, herşeyden evvel dünya mülkünü terketmeli, âhiret semtine sımsıkı yapışmalıdır. Çünkü her insan sonunda bu dünyadan gidecek, ömür sona erecektir.

Mā-ḡāşal ḡıl evvelā dünyāyı terk
Āhiret semtini ṡut bil-cümle berk

Çün bu dünyādan gidersin ‘ āḡıbet
Dāyim el-ān eyle fikr-i āhiret

İriserdür çünkü ‘ ömrüñ āḡire
Pes heves ḡılma libās-ı ḡāḡire

(b.2725, 2726, 2727, s.255)

İnsan ne olursa olsun asla bu dünyaya meyletmemeli, âkıbetini düşünmelidir.

Evvelā dünyāya herġiz etme meyl
Āḡirin fikr it idinme aḡı neyl

(b.2728, s.255)

Akıllı olan dünya işine düşmez, süsüne kapılıp, aldanmaz, zirâ bu dünyanın ebediyen insana verebileceği yararlı bir dersi yoktur, bu dünyanın durumu kötüdür.

‘ Ākil isen düşme dünyā işine
Zinhār aldanma anuñ ‘ ıyşına

Yok şebākı bu cihānuñ çün ebed
Pes degül midür cihān aḥvāli bed

(b.2921, 2922, s.269)

Nazmî, cihanın ağlama yeri olduğunu, burada gülenin de faydasız olacağını, bu cihanın hilesine aldananın da durumunun kötü hâl alacağını belirtir.

Ḥaqq bu cāy-i giryedür imdi cihān
Bunda biḥude olur ḥandān olan

Āline ol kim ciḥānuñ āline
Ḥāli düşvār olıser vāy ḥāline

(b.2923, 2924, s.269)

İnsan, dilini tutmalı, ibret gözünü açmalı ondan sonra cihan işlerinden geriye ne kaldığına bakmalıdır. Zirâ her ne olursa olsun, insanın dünya işlerinin sonunda ulaşacağı, dert ve sıkıntı olur.

Yüri aç ibret gözin vār tüt dilüñ
Görendür kār-ı ciḥāndan ḥāşılıñ

Ādemüñ kār-ı ciḥāndan ḥāşılı
Olmağ olur der ü mihnet vāşılı

(b.2925, 2926, s.269)

2.41. Zayıfa Merhamet Etmek

İnsanlara merhamet etmek, her insanın en başta gelen huylarından biri olmalıdır. Merhamet etme mefhumuna Hz.Muhammed tarafından da önem verilmiş, merhamet etmeyene merhamet edilmeyeceği belirtilmiştir. Nazmî de Pend-nāme'de iki beyitte bu kavrama yer vermiştir.

Nazmî, insanın dâima her zayıfa merhamet göstermesi, sevap işleyerek hayır işler işlemesi gerektiğini, zirâ bunun evliya ahlâkı olduğunu belirtir.

Her zāife merḥamet kıl baḥşiş it
Kıl şevaba kaşd dāyim ḥayr iş it

Her zaîfe merhamet birle nazâr
Evliyānuñ siretidür iy püser

(b.2845, 2846, s.263)

2.42. Saygı ve Saygı Göstermek

Birisine saygı göstermek, önem vermek manâlarına gelen hürmet etmek deyimi de Pend-nāme’de kendine yer bulmuştur.

Nazmî, insanın hürmetle ayrı bir hâl alacağını, zirâ hürmetin âlemin de nizamını sağlayacağını belirtmiştir.

Ĥürmet itmekdür biri hem ādeme
Hem odur bâiş-i nizām ‘âleme

İmdi ādem ĥürmete ħalmış durur
Ĥürmet ile özge ĥâl olmuş durur

(b.1109, 1110, s.136)

İnsanın halka hürmeti olmazsa, halkın da insana hürmeti olmaz. Zirâ her kim halka karşı hürmetsiz olursa, şüphesiz kendine de hürmetsiz olur.

Olmaya anuñ ki ĥalka ĥürmeti
Ĥalkun olmaz aña meyl ü ragbeti

Ĥalka kim olmaya ĥürmet kendüne
Lā-cerem ĥürmetsiz olur kendüne

(b.1111, 1112, s.136)

Herkes kendisine hürmet edilmesini bekler. Bu yüzden insanın hürmeti bilmesi gereklidir. Zirâ her kim kendine hürmet isterse, başkalarına da hürmet göstermek durumundadır.

Gözler elbet imdi herkes ĥürmetin
Ādemüñ bilmek gerek pes ĥürmetin

Hürmet istersen eğer kim sen daği
Koma imdi hürmeti elden daği

(b.1113, 1114, s.136)

İnsanın insanlığı hürmetledür, bunun yanısıra kalbin şenliği de hürmetledir.

Ādemüñ ādemliği hürmetledür
Ḳalbüñ hurremligi hürmetledür

(b.1115, s.136)

Nazmî, insanlara hürmetin yanısıra özellikle ululara da hürmet edilmesi gerektiğini, bu sâyede Cenab-ı Hakk'ın insanı yücelteceğini belirtir.

‘İzzet it ger pîre yigitlikte var
Tā azîz ide seni de Girdigâr

(b.2842, s.263)

Her din ulusuna hürmet göstermek, mert için her zaman lâzım ve gereklidir. Zirâ mert insanın, dâima uluların dualarını alması gereklidir.

Eylemek her pîre ‘izzet bir cüvân
Lâzım u elzemdür elbet her zamân

Pîrlerden pes yigitler dâyimâ
Ḳayrla almaḳ gerekdür bir duâ

(b.2843, 2844, s.263)

2.43. Hasta Ziyareti

Hastalık fâni olan kısa ömrün, belirli zamanlarında Allah'ın yaratılmışlara verdiği ruhî ya da vücudî rahatsızlık durumudur. Hastalık nasıl Tanrı'nın takdiri ise, şifa da aynıdır. Hasta olan insan, yaradanına daha bir başka yakarır, dua eder. Hastalık hususunda İslâm'da ilk göze çarpan Hz.Eyyüb'ün hastalığıdır. O, çok ağır hastalıklar geçirmiş, hatta vücudu çürümeye yüz tutmuş ama yine de Tanrı'ya isyan etmemiş, ona dua etmeyi bırakmamış, daha sonra da şifaya kavuşmuştur. Hasta ziyaretine de İslâmiyette de büyük önem verilmiş, İslâm Peygamberi Hz.Muhammed

bu hususta pek çok nasihatlar vermiş, özellikle hasta ziyaretini müslümanlara emretmiştir. “Düşman eline düşmüş Müslüman esiri, zorda kalmış kurtarınız, aç doyurunuz, hastayı ziyaret ediniz. (1300.hadis)”*

Hasta ziyareti hususuna Nazmî de Pend-nâme’de yer ayırmıştır.

Nazmî, hastayı dâima ziyaret etmenin Peygamber sünneti olduğunu belirtir.

Pürşîş-i bimâre dâyim iy püser
Var kim oldur sünnet-i Hâyrü’l-beşer

(b.2823, s.262)

Hasta hâlini sormada sevap çoktur, müminlere özellikle sevap kazandıran iş budur.

Haste hâlini sormakda çokdur sevâb
Olur ol mü’minlere kâr-ı şavâb

(b.2824, s.262)

Sağlığı, sıhhati yerinde olan, hastanın durumunu görmeli, onun ne hâlde olduğunu bilmelidir.

Haste hâlin göre var neler ola
Şihhat ile ‘âfiyetde dâyimâ

(b.2826, s.262)

Nazmî, hastayı ziyaret edenlerin ömürlerinin uzun olması için Allah’a dua eder.

Her kime ol kim ‘ıyâde eyleye
Haqq anuñ ‘ömrün ziyâde eyleye

(b.2825, s.262)

2.44. Farzı Edâ Etmek

Farz sözcüğünün kelime manâsı, Allah’ın emrettiği şeylerdir. Bir şeyi vaktinde yapma durumuna ise edâ etmek denir. Farzı edâ etmek her müslümanın en başta gelen görevidir. Her müslüman evvelâ kendine farz kılınan şeyleri vaktinde yapmalı, daha sonra diğer işlerini yapmalıdır. Farzı edâ etmek mefhumuna az da olsa Pend-nâme’de yer verilmiştir.

* Sahih-i Buhârî (2004) , Mütercim:Abdullah Feyzi Kocaer, Yeni Şafak Yay., Cilt 1, Ank. , s.440

Nazmî farzı edâ etmeyen kimsenin müslümanlıktan uzak olacağını belirtir. Zirâ Allah'ın farz kıldığını terk edene kimse müslüman demez.

İtmeye ol kimse kim farzı edâ
Pes müselmanluğdan olur ol cüda

Ol ki Hakk farz itdüğün terk eyleye
Aña farzâ kim müselandur diye

(b.2815, 2816, s.261)

2.45. Yetime Merhamet Etmek

Yetime merhamet etmek hususu İslâmiyette bir hayli öneme hâiz bir husustur. Zirâ, Hz.Muhammed de hem yetim, hem de öksüzdür. Hz.Muhammed gerek günlük yaşayışında, gerekse davranışlarında her zaman yetimleri korumuş, gözetmiş, ümmetine de bu yolda nasihatler etmiştir: “Ben, yetimin işlerini üstlenen kişi ile cennette söyleşirim. (1877.Hadis)”* Nazmî de yetime merhamet hususuna Pend-nâme'sinde yer vermiştir.

Nazmî, insanların dâima yetimlere merhamet etmesini, bu sâyede de Allah'ın kendilerine merhamet edeceğini belirtir.

Her yetime merhamet kııl dâyimâ
Eyleye tâ kim saña rahmet Hudâ

(b.2831, s.262)

Ansızın bir yetimin ağlaması hâlinde yer ve göğün sahibi Allah harekete geçer.

Nâgehân kim ola giryân bir yetim
Cünbiş eyler ol zamân 'arş-ı 'azîm

(b.2832, s.262)

---

* a.g.e., s.687

Her kim bir yetimi ağlatırsa yedi cehennemin bekçisi Mâlik de onu ağlatır. Nazmî, burada ismini zikrettiği Mâlik adlı melek, İslâmî inanca göre cehennemin kapısında bekleyen meleğin adıdır. Cennette bekleyen meleğin adı ise Rıdvandır.

Bir yetîmi her o kim giryân ider
Mâlik anı tamuda büryân ider

(b.2833, s.262)

Her kim yetimin malını yerse, âhiret gününde yaptığığın karşılığını görür. Zirâ, Allah da Kur'an'da buyurmuştur ki “Yetimin malına yaklaşmayın...”^{*} Nazmî, burada fikrine sağlamlaştırmak için Kur'an'ın 17.suresi olan İsrâ suresi, 34. âyetini iktibas etmiştir.

Yiye ol kim bir yetimûñ mâlini
Göre yevm-i âhîretde hâlini

İmdi buyurmuş durur Rabb-i Kerîm
Anı kim lâ taqrebû mâle'l yetîm

(b.2834, 2835, s.262)

Bir yetimi güldüren insan, cennetin kapılarını da açık bulur. Zirâ kim bir yetimi hoş tutarsa Allah da o yetime cenneti yurt edindirir.

Güldüren kes bir yetîm-i hasteyi
Bula açık cennet-i der-besteyi

Ol kişi kim bir yetîmi hoş tuta
Cenneti me' va ide Mevlâ aña

(b.2836, 2837, s.263)

2.46. Arkadaşlık-İyi (Sâdık) Dost-Kötü Dost

Sevilen, hoşlanılan kimseyle kurulan muhabbet mânâsına gelen arkadaşlık, insanın kurtuluşunda yahut helâkında büyük rol oynar. Dostluk; canlı şeylerle kurulabileceği gibi, cansız şeylerle de kurulabilir. Dünya ile, mal ile, para ile kurulan

^{*} (İsrâ Suresi, 34. âyette), Elmalılı Hamdi Yazır (1996), Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali, Huzur Yay., s.284

dostluk gibi... Kur'an'ın pek çok yerinde de dostluk mefhumuna yer verilmiş, Hz.Muhammed de konuya önem vermiş, bir hadisinde: “Sâlih bir kimseyle oturmak ile kötü bir kimseyle oturmak; misk taşıyan ile körük üfleyene benzer. Misk taşıyan ya sana miskten bir parça verir ya da sen ondan bir parça satın alırsın. Körük üfleyen ise bu üfürme ile ya senin elbiseni yakar ya da ondan pis kokular duyarsın.(1923.Hadis)”* buyurmuştur.

Nazmî de Pend-nâmesinde dostluk hususundan ziyâde iyi (sâdık) dost, kötü dost mefhumlarına yer vermiştir. Biz de Pend-nâme’de geçen iyi (sâdık) dost ve kötü dost mefhumunu inceleyeceğiz.

Nazmî, insanın kendisine hevâ ehillerini dost edinmemesini, bu sâyede de kararsız olmamalarını önerir.

Olmasun hem-demlerüñ ehl-i hevâ
Bî-ķarâr olmayasın her demde tâ

(b.482, s.90)

Kötü insanların dini olmaz, onların başka hâlleri başka âlemleri olur. Âkıllı olanlar, onlardan dâima uzak olurlar.

Olmaz ol bed keslerüñ hem hem-dîni
Olur özge ģâli özge ‘âlemi

(b.514, s.92)

Yaramazlardan olur dâyim cüdâ
Eyler yele eyler ülfet dâyimâ

(b.515, s.93)

Nazmî, bir işi kötü bir insana güvenmenin câhil işi olacağını belirtir.

Bir işi bir nâ-seāya bir ķişı
İ‘timad itmek durur nādān işi

(b.950, s.124)

---

* Sahîh-i Buhārî (2004), Mütercim:Abdullah Feyzi Kocaer, Yeni Şafak Yay., Cilt 2, Ank., s.699.

İnsan, hiçbir zaman kötü huylularla dost olmamalı, bu durumdan uyanık olmalıdır. Aksi takdirde hâli kötü olur.

Olma bed-hūlarla hem-dem hīç ebed

Ġāfil olma hālūñ olursun bed

(b.1141, s.138)

Kötü huylular insanın düşmanıdır, onlardan kimseye dost olmaz, bu yüzden insanların onlardan sakınmaları gereklidir.

Düşmenüñdür anlar anı bil yaq̄in

Dost olmaz kimseye düşmen şak̄in

(b.1142, s.138)

İnsanın en samimi dostları, ahbabları olmalıdır; insan, düşmanlarına göz açıp bakmamalıdır.

Hem-demüñ aḥbābūñ olsun iy püser

Bak̄ma a' dāya göz açıp bir naz̄ar

(b.1143, s.138)

İnsan dâima edepli olmalı, ulularla dost olup, sohbet etmeli, câhillerle dostluktan sakınmalıdır. Zirâ câhillerle dost olan yılan gibi olur.

Hālūñ olsun dāyim el-ān hem edeb

Ḳıl meşāyih̄ şoh̄betini hāl̄in taleb

Olma nā-dānlarla hem-dem zinhār

Kim olar olur hem̄in mānend-i mār

(b.1703, 1704, s.124)

Câhilin kahrı çoktur, o kahrının da cana dokunan zehri vardır. Bu nedenlerden dolayı insan bilginlerle dost olmalı, hatta onlarla içli dışlı olmalıdır.

Mā-ḥaşal nā-dānuñ anca ḳahrı var

Ḳahrınuñ çok cāna geḳer zehri var

Dāyimā dānālar ile hem dem ol
Anlaruñla bir haremde maḥrem ol

(b.1705, 1707, s.180)

Nazmî, halkın kınamasından, ayıplamasından uzak olmak isteyenlere dâima temiz insanlarla dost olmalarını önerir. Zamanını hoş ve iyi bir şekilde geçirmek isteyenler, her yerde insanın iyisini gözlemelidir.

Ger melâmetden dilerseñ bir emān
Ol hemîşe hem nişin-i zirkān

İmdi bir hoş geçmek için her demüñ
Gözle her yerde eyüsin âdemüñ

(b.1763, 1764, s.184)

Kişi her zaman iyilerle dost olmalı, yaramaz insanlardan uzak durmalıdır.

Mā-ḥaşal pend işidürseñ iy püser
Kıl yaramaz olan âdemden ḥazer

(b.1765, s.184)

Her zamanda ol iyüler birle yār
Yaramazlarla ḫoşalama zinhār

Var iyüler birle yār ol mā-ḥaşal
Yaramazlar birle hemîn olma gel

(b.2806, 2807, s.261)

İnsan dostlarıyla dâima tek yürek olmalı, dostlar ne derse ona rızâ göstermelidir. O hâl insanı düzeltir, o sâyede insan her muradına kavuşur.

Düstlarla dāyim el-ān yek-dil ol
Düstlar her ne ki derse ḫāyil ol

Oñarur ol ḫāl ve'l-ḫāşıl seni
Her murāda eyler ol vāşıl seni

(b.1964, 1965, s.199)

İnsana sıkıntılı günlerinde kim dost olursa, mutlu günde de insan o dostuna itibar etmelidir. O kötü gün dostuna, kişi lütuflarda bulunmalı, iyilikler yapmalı, ondan yönünü ayırmamalıdır.

Rūz-i ğamde ola kim saña yār
Rūz-i şādīde aña kı̄l i' tibār

Gözle anı iki gözle baq aña
Nāzır ol bir luṭf ile andan yañā

(b.1967, 1968, s.199)

Mutlu gününde insana dost olanlar, sıkıntılı günlerde de insana teselli verici dost olurlar.

Rūz-i şādīde olanlar saña yār
Rūz-ı ğamda hem olurlar gam-kūsār

(b.1978, s.200)

İnsan, mutlu günlerindeki zamanları, o zamanda sürülen âlemleri unutmamalı, dostu da sıkıntıya düştüğünde onu hatırlamalı, unutmamalıdır.

Rūz-ı şādīsinde olan demleri
Ol zamānda sürülen ' âlemleri

Ol daḥi rūz-i ğama düşerse ger
Sen de yād eyle unutma iy püser

(b.1972, 1973, s.200)

Nazmî, insana, adalete uyan, hakikati sevenlerden ve dert ortağı olan dostlardan olmasını önerir.

Mā-ḥaşal gözle ḥuḳuḳ-ı sâbıḳa
Gam-kūsār ol ol muhibb-i şādıḳa

(b.1974, s.200)

Sâdık dost kolay kolay ele geçmez, bir zaman gelir ki insan kendine sâdık bir dost bulamaz.

Yâr-ı şâdık değme kez girmez ele

Arayup bulmayasın bir dem gele

(b.1975, s.200)

İnsan eğer Tanrı'nın hoşuna gidecek bir yol tutmak isterse dostluk hakkını gözetmelidir.

Düstluk haqqını var öñin gözet

Ger dilerseñ Haqqa yarar bir cihet

(b.1976, s.200)

Bir devlet insana sıkıntılar verdiğinde kişi o an kesinlikle dosttan ayrılmamalıdır.

Vire bir devlet saña ger zü'l-minen

Zinhâr ol dem kesilme düstdan

(b.1977, s.200)

İnsan kendisi için saadet isteyen, gamda ve sıkıntılı zamanda kendisine yoldaş olan dostunu asla hatırandan çıkarmamalı, kendisine hayrı dokunmayan kişiyi de hatırlamamalıdır. Zirâ büyüklerce söylenmiştir bu söz: “Bir tanıdık bin yabancından iyidir” Nazmî beyitte darb-ı meselden yararlanarak fikrini kuvvetlendirmiştir.

Düstlardan saña devlet-ı hâh olan

Ğamda vü şâdide hep hem-râh olan

Düstün hergiz giderme yâddan

Añıma yâdı hayr gelmez yâddan

Bir meşeldür söylenür bu dâyimâ

Yeg durur biñ yâddan bir âşinâ

(b.1979, 1980, 1981, s.200)

İnsan, dostunun gıybetini kesinlikle etmemelidir, zirâ insanın dostu dâima onun yanındadır.

Senden ayrılmaz hemîşe hem-nişîn
Dâyim el-ân hem-demüñdür hem hemîn

Hem –nişîne imdi pes rağbet gerek
Vechi midür anı gıybet eylemek

(b.2361, 2362, s.228)

İnsan ebediyyen bozguncularla dost olmamalı, Allah'ı inkâr eden imansızların yerine hiç uğramamalı, dâima sâlih insanları dost edinmeli ve yaramazları gördüğünde de onlardan nefret etmelidir.

Hem-demi olma ebed müfsidlerüñ
Yöresine uğrama mülhidlerüñ

Hem-dem idin dâyimâ şâlihleri
Gördüğünde nefret it t̄alihleri

(b.2553, 2554, s.242)

İnsan dâima iyi insanlarla dost olmalı ve dâima iyilik yapmaya çalışmalıdır.

Dâyimâ el-hâşıl iylerle қоşul
Sen daği iylik gözet iylerden ol

(b.2555, s.242)

İnsan, dâima sâlihlerin dostu olmalı, aldırışsız ve hilebâz ile birlikte olmamalıdır. Zirâ, sâlih ile dost olan iyi olur, yaramaza uyansa yaramaz olur. Hatta, her kim sâlih birisiyle dost olursa o sâyede Allah'ın mekânına yakın olurlar.

Hem-nişîn-i şâlihân ool iy püser
Rind ü қallâş olan ile қоşma ser

Sâlih olur şâlih ile yâr olan
T̄alih olur t̄alihe daği uyan

Her kim ol sâlihle hem-dem olur
Hak̄k̄ harîm-i hâşına mahrem olur

(b.2745, 2746, 2747, s.256)

Zulm ehline insan asla yakın olmamalı, gidip zulm ehliyle dost olmamalıdır. Zâlim olan kişiden insan her an kaçmalı, onu gördüğünde çabucak yanından geçmelidir.

Ehl-i zulme olma hergîz hem qarîn
Olma zulm ehliyle varup hem-nişîn

Zâlim olan kimseden hergâh kaç
Gördüğünde yöresinden tiz geç

(b.2748, 2749, s.256)

Kişi zulm ehlinin şehrine uğramamalıdır ki onun kahrının ateşiyle yanmasın. Filhakika, zâlimle sohbet ateş gibidir, o halka da zarar verir.

Bil ki varma ehl-i zulmüñ şehrine
Yanmayasın tâ ki nâr-ı kahrına

Sohbet-i zâlim misâl-i nârdur
Kim o serkeşlikle halka zârdur

(b.2750, 2751, s.256)

Nazmî, kötü dosta sahip olanların zararda olduklarını belirtir, bu yüzden insan ebediyyen kötülerle dost olmamalıdır.

Yâr-i bed olur ziyânkâr iy püser
Olma bedlerle ebed yâr iy püser

(b.2802, s.260)

Kötü dost, kötülüğü tahrik eder; kötü olan dost, ebediyyen iyiliksever olmaz. Lâkin o tür insan kötü bir hâli halka açar, o tür insanlarla sırdaş olunmamalıdır. O tür kimseden hayr gelmez, insan o tür kişilerin şerlerinden sakınmalıdır.

Ser-a-ser olur muḥarrrik yār-i bed
Ḥayr-ḥāh olmaz bed olan yār ebed

Ol ki bir bed ḥālūñ ide ḥalka fāş
Olma ol nevc' i kes ile rāz-dāş

Ḥayr gelmez ol maḳūle kimseden
Ger şaḳın şerrinden anuñ imdi sen

(b.2803, 2804, 2805,s.260)

İnsanlara iyilik yapmak isteyen asla yaramaz yerlere uğramamalı, yaramazlara uymamalı, iyilere uymalı, yaramazlardan sakınmalıdır ki o da iyilerden olsun.

Ādemi eyū olmaḳ dilerseñ eyilere
Uyma hergiz yaramazluḳ illere

İylere uy k'olasın sen daḫi ey
Yaramazlardan ḥazer kııl imdi hey

(b.2808, 2809, s.261)

Nazmî kimlerle insanın dostluk kurmaları, kimlerle kurmamaları yönündeki önerilerini devam ettirmektedir. O, şarap içenlerle kesinlikle dostluk kurulmamasını önerir, zirâ şarap içmek kötü bir huydur.

Bāde-ḥūrlar birle yār olma şaḳın
Ḥārlıkdur bāde-ḥārlıḳ pes hemīn

(b.2810, s.261)

Şarap içenlerde ebediyyen ağırbaşlılık olmaz, onlar o hâleriyle alçak olurlar. O tür insanlarda ebediyyen ar da, namus da olmaz, onlarda kötü hâl çoktur.

Bāde-ḥūrlarda ebed olmaz vaḳār
Bāde-ḥūrlar olur ol ḥāliyle ḥāār

‘ Irz olmaz bāde-ḥūrlarda ebed
Çokdur anlarda o yüzden ḥāl-i bed

(b.2811, 2812, s.261)

Zengin olduğu hâlde, infak etmeyip onları dağıtmayanlarla da, insan dostluk kurmamalı, onlardan uzak durmalıdır. Çünkü o tür insan da faydasız, çalı çırpı gibi olur.

Virmeye bir şahs-ı mün‘ im kim
Dür ol andan sende oldukça

Lā-cerem bī-nef‘ olur ol nev‘ -i kes
Kıl taşavvur anı misl-i ḥār ü ḥās

(b.2813, 2814, s.261)

Faydasız insandan kişi sakınmalıdır, zirâ onları Allah da sevmez. Faydasız insanlar, Allah’ın düşmanıdır; onların hâlleri de çok bozuktur.

Şūd-ḥ̣or olandan eyle key ḥazer
K’anları sevmez Ḥudā-yı Dād-ger

Haşmıdur pes şūd-ḥ̣or anuñ İlāh
Anlaruñ ḥāli tebāh-ender-tebāh

(b.2818, 2819, s.261)

Nazmî, fâiz ehli olan kişiye de merhaba dememeleri konusunda insanları uyarır. İnsan, tefecilerle dost olmamalıdır, çünkü onlara yakın olmak İslâma uzak olmak demektir. Zirâ tefeciler cehennem ehli olacaklardır.

Hem ola bir kimse ehl-i ribā
Eyleme anlara hergiz merḥabā

Zinhār olma ribā-hor ile yār
Ki olıserdür her ribā-ḥor ehl-i nār

(b.2820, 2821, s.261)

Mā-ḥaşal olma ribā-ḥora ḳarīn
Dūrdur İslām'dan ol bil yakīn

(b. 2822 s.262)

Nazmî sır saklamayan, sırrını açan birisiyle de dost olmamaları yönünde insanları uyarır. Kişi böyle insandan uzak durmalıdır ki onun şerri ile harap olmasın. Aksi takdirde bir zaman gelir kişi yoldaşının belâsı yüzünden sıkıntıya düşer, zarar görür.

Ol ki esrāruñ ide fāş iy püser
Olma hiç anuñla yoldaş iy püser

Öyle kim yoldaşdan ḥavf eyle kim
Olmayasın şerri birle münhedim

Vaḳt olur yoldaş belâsıyla kişi
Bir elem görür temām olur işi

(b. 2838, 2839, 2840, s.263)

2.47. Kötü Huylu Olmak

Toplum ve inançlar açısından hoş görülmeven davranış alışkanlıklar, kötü huylar olarak adlandırılır. Kötü huylu olan insanları, toplum sevmediği gibi, Allah da sevmez. Nazmî de Pend-nâmesinde kötü huylu olmak mefhumuna da değinmiştir.

Nazmî, hangi insanda kötü bir huy olursa ölünceye kadar o kötü huyun o insandan gitmeyeceğini belirtir.

Ḳanḳı kesde kim ola bir ḥuy-ı bed
Tā ölünce gitmez ol andan ebed

(b. 1432, s.160)

Nazmî, ataların kötü huyla ilgili görüşlerine yer verir. Atalar da, insanda kötü bir huy olursa o derde devânın ölüm olduğunu belirtmişlerdir.

Ḥūy-ı bed bir kesde kim bir derd ola
Mergdür dimişler ol derde devā

(b. 1433, s.160)

Her kim kötü huylu bir insana yakın olursa, onulmaz bir derde düşmüştür.
Zirâ kim bir kötü huylu ile dost olursa ondan kaygı ile elem öğrenir.

Kişi bir bed-ḥū kese olmakḥarīn
Bir onulmaz derde düşmekdür hemīn

Hem-dem ola ol kim bir bed-ḥūy ile
Bir elem taḥsīl ider ḥayḡu ile

(b. 1434, 1435, s.160)

Kötü huylu olanın hâli de kötü olur, onun tevbesi ebediyyen sağlam yâni mükemmel olmaz.

Ola ki bed-ḥū ola olur ḥâli bed
Muḥkem olmaz tevbesi anuñ ebed

(b. 2858, s.264)

2.48. Üstün İnsan (Ârif-Kâmil İnsan)

Üstün insan, tasavufî tâbirle insan-ı kâmil terkinin kelime anlamı olgun ve yetkin kişidir. Tasavvufî manâsı ise “Allah’ın yeryüzündeki halifesi olması itibariyle onun bütün isim ve sıfatlarına mazhar olan ve beş hazreti, yani varlığın esas mertebelerini tümüyle kendisinde toplayan insan”dır. (ULUDAĞ, 2002:186). Seyr u sülûkte ilerleyen kişi bütün mertebeleri aşıttan sonra fenafillaha erer, insan-ı kâmil olur.

Nazmî de Pend-nâme’de bu mefhuma değinmiştir.

Nazmî’ye göre kâmil akıllı olanlar, yaramazlardan dâima ayrı olurlar, kadınlarla sohbetten sakınır, o saadet ile ayrıcalık bulurlar.

Yaramazlardan olur dâyim cüdâ
Eyler yele eyler ülfet dâyimâ

Şoĥbet-i zenden hem eyler iĥtirāz
Ol sa' ādet birle bulur imtiyaz

(b. 515, 516, s.93)

Kâmil akıllılar, kadının sohbetine ilgi ve yakınlık göstermez, bunun boş bir lakırdı olduğunu bilir, onlarla sohbeti sevmez.

Sohbetine meyl ü ĥurbî her zenûñ
Sevmez ötü ucı bilür herzenûñ

(b. 517, s.93)

Nazmî, kâmil akıllıların dünyaya raĥbet etmeyeceğini, dünya nimetlerine zerre miktarı şefkat göstermeyeceklerini belirtir. Zirâ o tür insanlar, dünyadan nefret ederler, dünyayı sevenlerle dostluk kurmaz.

Hem daĥi dünyāya raĥbet eylemez
Zerrece mihr eyleyüp bir şey dimez

Bî-vefā dünyādan olur nefreti
Ehl-i dünya ile olmaz ülfeti

(b. 518, 519, s.93)

Kâmil akıllılar, dâima nasihat ve öğüt dinleyip, bunları tutar, bu saadetle nasipli olurlar.

Diñleyüp tutar hemîşe nuş u pend
Bir sa' ādet birle olur behremend

(b. 520, s.93)

Ârif insan câhil sohbetine rastlarsa, orada sessiz olur, onların sözlerini hiç dinlemez.

Ol ki nā-dān şoĥbetine tüş olā
' Ārif oldur andan kim ĥāmūş ola

(b. 1791, s.186)

Biridür ‘ârifligüñ ol yer temâm
Dinmeyesin sen ne söylerse ‘avâm

(b. 1792, s.187)

Nazmî, ârif olan insanın kalbinde sevgi ve vefâ olacağını, kalbinin dâima sevinç içinde bulunacağını belirtir. Zirâ ârifin kalbinde Allah’tan başkasına yer yoktur.

Ûalb-i ‘ârifde olur mihr ü vefâ
Ûalb-i ‘ârif dâyim olur pür-şafa

Pes dilinde anuñ iy ferhunde-rây
Şöyle bir olmaz Hudâ’dan ğayra cay

(b. 1999, 2001, s.202)

Dünya, ârif olan insan için herhangi bir tehlike arz etmez, ârif olan kendisini düşünmez, dünyadan kâr ya da zarar beklemez.

Dehr olmaz ‘ârifde cây-i hâtar
‘Ârif itmez bilge kendüye nazar

‘Ârif evvel kendüde görmez vücüd
Pes ziyân gözler mi dünyâdan yâ sūd

(b. 2002, 2003, s.202)

Ârif olanın hâli bambaşkadır, onun kalbi Allah’tan ayrı olmaz. Ârifin Allah ile kavuşması da çok farklıdır, o hâli ârifler anlar, bilirler.

Özgedür haqqıyla hâli ‘arifün
Haqdan olmaz kalbi hâli ‘ârifüñ

Özgedür haqqıyla hâli vâşılın
Yine ‘ârif bilür ol hâli hemîn

(b. 2004, 2005, s.202)

Ârifin ulaşacağı, kavuşacağı Allaktır, onun dünya ile işi yoktur. Allah'tan uzak ârif olmaz, alçak olanın da âhiretle işi olmaz. Ârif Allah'tan başka herşeyden alâkasını kesmiştir, hatta kendi varlığından bile vazgeçmiştir.

Vāşıl-ı Hâkdur hemîn ‘ârif ki var
Yok durur ‘ârifde dünyâ birle kâr

Ârif olmaz şöyle kim Hâkdan ırağ
Eyler ol denî vü ‘uqbâdan firâğ

Hâkdan özge cümleden fâriğ durur
Varlığından cümleten fâriğ durur

(b. 2006, 2010, 2011,s.202)

Ârife edilen yardım, Cenâb-ı Hakk'ın ihsanıdır, zirâ ârif olan kendi benliğinden uzak ve serbest olur. Ârif olan mutlaka kendini yok bilir, kendini yokluğa verir.

Himmet-i ‘ârif ilqâ-yı Hâk durur
Kendüzinden fâriğ ü mutlak durur

Yoğ bilür kendüyi ‘ârif mutlakâ
Kendüye şol kadar virür fenâ

(b. 2012, 2013, s.203)

Ârif olan kişinin dilinden “Ya Allah” zikri gitmez, dünya için bir söz ve harekette bulunmaz, dünyanın geçici bir gölge gibi olduğunu bilir. O sebepten dünyayı yok bilir.

‘Ârifüñ gitmez dilinden ya Vedūd
Eylemez dünyâ için güft ü şünud

Zıll-i zâil gibidür dünya bilür
Anı ol ma‘ nâdan nâ-peydâ bilür

(b. 2014, 2015, s.203)

Ârif olan insan, yüzünü görmese bile câhilin huyunu tutmaz, yaptıklarını yapmaz.

‘Ârif iseñ tütma nādān huyunu
Belki be-vech ile görme rüyünü
(b. 2186, s.215)

2.49. Kötü-Uygunsuz İnsan

Kötü yahut başka bir tabirle uygunsuz insan mefhumu da Pend-nāme’de kendine yer bulmuştur.

Nazmî, uygunsuz birisine saadetin lâyük görülmeyeceğini, zirâ uygunsuz birine değer vermenin göz göre göre vah, eyvah demek olacağını belirtir.

Nā-sezāya devlete görmez sezā
Kimin kim fi’l-cümle bir idrāk ola

Nā-sezāya qadr virmek Haqq-ı a‘līm
Eylemekdür göz göre hayf-ı aẓīm
(b. 955, 956, s.215)

Bir işi uygunsuz, kötü birisine güvenmek câhil işidir.

Bir işi bir nā-sezāya bir kişi
İ‘timad itmek durur nādān işi
(b. 950, s.124)

Kötü insanın dostu da kötü iş yapmaya meyillidir. Şüphesiz onun sonu da hayr olmaz.

Meylidür bed-kāra anuñ hem-berī
Lā-cerem hayr olmaz anuñ āhiri
(b. 959, s.125)

Dünyaya düşmek herkesin işidir, lâkin türlü türlü kötü iş de o kötü insanların işidir.

Cîfeye düşmek ki herkes işidür
Kâr-ı bed ol nev' a nâkes işidür

(b. 961, s.125)

Dâima âdeti kötü işler yapmak olanın sonu da hayr olmaz, o yaptığı işlerin sonları da şerre çıkar.

Ol ki bed-kâr ola dâimamam âdeti
Hayr görmez şerre irer gayeti

(b. 962, s.125)

Kötü huylu olan insanın işi de kötüdür, onların meyli de kötülük edenleredir.

Meyli bed-huy olanuñ bed-kâredür
Öyle şahsûñ nisbeti eşrâradür

(b. 963, s.125)

2.50. Sır Saklamak

Sır saklama hususu toplum içerisinde insanlar arasında en çok tatsızlıklara neden olan husustur. Hatta bu hususta atasözleri bile söylenmiştir. “Söyleme sırrını dostuna, o da söyler dostuna” şeklinde. Bu hususta İslâmi inançta da bir menkıbe anlatılır: Rivayete göre Hz.Muhammed, Hz.Ali'ye bir sır vermiş ve onu kimseye söylememesini tenbihlemiştir. O sır Hz. Ali'nin içini yaktıkça yakmış, onu sıkıştırdıkça sıkıştırmış, en sonunda dayanamayan Hz.Ali sırrını bir su kuyusuna söylemiştir. Daha sonra o kuyudan neyler (yani kamışlar) yetişmiş, işte ney denilen müzik aletinin sesinin de o sır olduğunu inanılagelmiştir. (PALA, 2000: 315) Bizi burada esas olarak ilgilendiren menkıbenin gerçekliğinden ziyâde sır saklamanın zorluğudur. Nazmî de sır saklama mefhumuna Pend-nâme'de yer vermiştir.

Nazmî, insanın herkese sırrını açmaması gerektiğini aksi takdirde hâlinin kötü olacağını belirtir.

İtme ifşâ herkese sırruñ ebed
Olmaya anuñla haluñ ta ki bed

(b. 949, s.124)

Nazmî, insanın herkese sırrını açmaması gerektiğini, zirâ sır saklayanın az bulunacağını belirtir.

Değme şahsa eyleme bir keşf-i rāz

Kim olur bir rāz şaklar kimse az

(b.1935, s.197)

Sırrını veren insana da dost olmak uygun değildir. O çeşit boş insanlarla kişi dost olmamalıdır.

Rāzuñı fāş eylese her kırankı kes

Aña yoldaş olmağı sen dağı kes

Olma hem-dem ol maķūle bātıla

Uyma nā-ma' kŭl bir ' ağıla

(b. 1936, 1937, s.197)

Kişi dostlarına da hiç sırlarını vermemeli, hatta kendinden bile sakınmalıdır.

Verme hem hem-demlerüñe hiç rāz

Belki kendüñden dağı kıl iħtirāz

(b. 2225, s.218)

Sonuç olarak insan, sırlarla dost olmamalıdır, aksi takdirde göz göre göre kendini ateşe atar.

' Āķil olan saķınur eşrārdan

Ġāfil āgāh olmaz ol esrārdan

(b. 1942, s.197)

2.51.Āķıbetini Düşünmek

İnsan ne yaparsa yapsın mutlaka yaptığı işin sonucunu düşünmek zorundadır. Aksi takdirde sonu hep hüsrân olur. Bu hususa dinî bakımdan da bakılacak olursa, semavî dinlere ve diğer dinlere göre kişi, bu dünyada yaptığı her hareketten sorumludur ve öldükten sonra da yaptığı bu hareketlerin karşılığını da görecektir. Bu

durumda insan öbür dünyadaki durumunun ne olacağını düşünerek hareket etmeli, ona göre davranmalıdır. İşte bu hususa Nazmî de Pend-nâmesinde dikkati çekmiştir.

Nazmî, âkıbetini düşünmeyen insanın âfiyet bulamayacağını, selâmete eremeyeceğini belirtir.

Pes o kim kılmaya fikr-i ‘âkıbet
Olmaz iflâh imdi bulmaz ‘âfiyet
(b. 332, s.79)

Akıllı olan âkıbetini düşünür, her işinde Rabbini zikreder.

‘Âkil oldur ‘âkıbet fikr eyleye
Her işinde Rabb’ini zıkr eyleye
(b. 333, s.79)

Âkıbetini düşünen bu dünyayı ve parayı düşünmez.

‘Âkıbet fikrinde olan lâ-cerem
Hergiz itmez fikr-i dünyâ rû dirhem
(b. 727, s.108)

Nazmî, insanın yaptığı bu işlerden dolayı âhirette suâl olunacağını, ona göre mükâfatının Allah tarafından verileceğini belirtir.

Ol ki dâyim ide fikr-i âhîret
İdiser Hâk aña ecrin ‘âkıbet
(b. 733, s.109)

Hayr ü şerden her iden bir macerâ
Hep cezâsın göriser rûz-ı cezâ
(b. 734 s.110)

Âkıbeti konusunda endişe etmeyen, Hak ile bâtılın da farkına varamaz. Bu yüzden insan dâima âkıbetinden endişelenmelidir.

Olmayan endîşe üzre hâşılı
Eylemez bir fark Hâkdan bâtıllı

Eyle endîşe hemîşe hâlûni
 Hâlûne uydur dem-â-dem kâlûni

(b. 2593, 2594, s.245)

Kişi, âkıbetini düşünmekten uzak olmamalıdır. Zirâ akıllı olan o huyundan vazgeçmez.

Ġafil olma dâyimâ endîşeden
 Ğâkil oldur geçmeye ol pîşeden

(b. 2595, s.245)

2.52. Sâdelik (Gösteriştten Uzak Yaşamak)

Sâdelik yani gösteriştten uzak yaşamak; hem İslâmiyette, hem de tasavvufî inançta bir hayli öneme hâiz bir hususdur. Zirâ Hz.Muhammed de hayatının her döneminde gösteriştten uzak olmuş, bir lokma, bir hırka mantığıyla kul peygamber olarak hayatını idâme ettirmiştir. Sadece Hz. Muhammed değil, Dört Halife, ve dinin diğer ileri gelenleri de bu mantıkla hayatlarını sürdürmüşlerdir. Tasavvufî anlayışta da durum farklı değildir. Onlar da bir hırka, bir lokma mantığını gütmüşler, niceleri taht u saltanattan vazgeçerek, gösteriştten, âlâyışten uzak durmuşlardır.

İşte bu derecede öneme hâiz olan bu mefhuma Nazmî de Pend-nâme’de yer vermiştir.

Nazmî, gösteriştten uzak olmanın insan için gerekli ve önemli bir iş olduğunu belirtir. Zirâ her kim gösteriştten uzak olursa her yerde en çok rağbet edilen kişi olur.

Eylemek terk-i tekellüf daği hem
 Bir gereklü nesne bir kâr-ı ehem

Her kim olursa tekellüfden berî
 Var durur her yerde rağbetle yeri

(b. 861, 862, s.118)

Nazmî’ye göre gösteriştten uzak olmayan, gösteriş yüzünden değersiz olur.

ılmaya kimdür tekellüfden güzer
Ola bir tekellüfden s kıt meğer

(b. 863, s.118)

İnsan, başını değerli Şeylerle ve sarıklarla süslemeyi bırakıp, gönül almaya bakmalıdır.

Başına dest rla o z neti
Dil ala almağa eyle himmeti

(b. 825, s.115)

2.53. Öfkesini H kim Olabilmek

Genellikle herhangi bir durumdan dolayı, sinirlenmek, kızmak anlamına gelen öfke kavramı, hem İsl m'ın kitabı Kur'an-ı Kerim'de, hem de Hz.Muhammed'in yaŐayıŐlarında sıkça değinilmiş ve eleştirilmiş bir kavramdır. Zir  Kur'an'da "O takva sahipleri, bollukta ve darlıkta nafaka verenler, kızdıklarında öfkelerini yutanlar ve insanların kusurlarını baęıŐlayanlardır. Allah, iyilik edenleri sever."* buyurulmuŐtur. Hz.Muhammed de öfke hususunda "Gerçek kuvvetli, rakiplerini yere seren değildir. Gerçek kuvvetli, öfke sırasında kendine h kim olandır. (2038.Hadis)" buyurmuş, kendisinden tavsiye isteyen birisine de iki kere " fkelenme (2039. Hadis)**" Şeklinde cevap vermiştir. Nazm  de Pend-n me'de bu bahse uzunca bir Şekilde yer vermiştir.

Nazm , öfkesini yenenin her bel dan kurtulacağını belirtir. Zir  öfkesini yenemeyen kişinin her işi oğu kez hata yapmak olur.

Def' ide hımmını her kim her zaman
urtulur ol her bel dan bi-g m n

Hışmını def' itmeye  n bir kişi
Nice kez anca a  olur işi

(b. 335, 336, s.79)

* ( l-i İmran Suresi 134.  yet), Elmalılı Hamdi Yazır (1996), Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali,Huzur Yay., s.66

** Sahih-i Buh ri(2004), Mütercim:Abdullah Feyzi Kocaer, Yeni Şafak Yay., Cilt 2, Ank., s.731.

Öfkesini yenenler için Allah da Kur'an'da "Allah iyilik yapanları sever" buyurmuştur. Nazmî burada yukarıda belirttiğimiz Kur'an-ı Kerim'in Âl-i İmran Suresi 134. âyetine telmihte bulunmuştur.

Kāzimü'l-ğayz için Hakk-ı Mübîn
Didi vallāhü "yuhibbü'l muhsinîn"
(b. 337, s.79)

Nazmî, öfkesini yenen insanların ara sıra unutarak işlediği günahların affedileceğini belirtir.

Kāzim-i ğayz olan olur lā-cerem
Cürm-i nāsî cümle 'afî dem-be-dem
(b. 338, s.79)

Öfkesine hâkim olabilmek, inanan için ayrı bir sevaptır; zirâ her müslümana sevap yolu ordan geçer.

Kāzim-i ğayz olmadur özge şevāb
Her müselmāna odur rāh-ı savāb
(b. 339, s.80)

Öfkesine hâkim olamamak şüphesiz kötü bir huydur. Nefsine uyararak öfkesini yok etmeyen, ömrünün sonunda mihnet ve sıkıntılar görür.

Ĥışmını men' itmemekdür biri hem
Ol daĥi key ĥūy-ı beddür lā-cerem

Nefse uyup ĥışmını men' itmeyen
Şoñ deminde görür ālām u mihen
(b. 1126, 1127, s.137)

Öfkesini yenemeyen bu öfke yüzünden Allah'ın gazabına uğrar, zarar görür.

Ĥışm-ı zātında kişinün mā-ĥaşal
Ĥışmıdur Ĥaĥ'dan görür anca ĥalel
(b.1128, s.137)

Öfke, insanı onca derde uğratar, insanın başına âlemi dâr eder.

Uğradur hış anca derde adamı

Dâr ider başına dâr ‘âlemi

(b.1129, s.137)

Ansızın bir zamanda hiddetlenme hâli sıkıntıya neden olur.

Deyre nâgeh bir tağayyüz hâlûne

Ola ol bâ‘ iş-i melâl bâlûne

(b.2739, s.256)

Bir insanda dâima öfke olursa sonu dâima pişmanlık olur, öfkesini durdurmayan insan sürekli pişmanlıklar içinde olur. Hâsıl-ı kelâm, öfkesini yok etmemenin sonucu hep pişmanlıktır.

Hışmını men‘ itmez kes iy püser

Soñına dâyim peşimānlık çeker

Hışmını men‘ itmemekle hâşılı

Key peşimānlık olur hep hâşılı

(b.1219, 1220, s.144)

Nazmî, sinirlendikçe öfkesini yutmayanın Allah’ın kelâmını tutmayanlardan olacağını belirtmektedir. Zirâ Kur’an’da Âl-i İmran Suresi 134. ayetinde öfkesini yutmak tâbiri geçmektedir. Bu emri hatırlayan öfkesini yenmiş olur, bu emri hatırlamayansa mahvolmuş demektir.

Hiddete geldikçe hışmın yutmayan

Hakk kelâmın tutmayandur tutmayan

Kâzimin el-ğayzı kim andı Lillâh

Anı her kim añmadı oldı tebâh

(b.1221, 1222, s.144)

Öfkesini yenemeyen sonra pişman olur, sözü çoğu zaman “Vah ben ne yapayım?” olur.

Tutmayan hışmını soñra yer nedem

Zıkri olu niçe demler vah nidem

(b.1223, s.144)

Öfkesine hâkim olmak, hükümdarın adaletidir, bu büyük lütuflara sebep olur. O sâyede hükümdar, büyük ihsanlara nâil olur, tehlikeden canını kurtarır.

Hışm yutmaq ‘āddür şultānlara

Bā‘ iş olmakdur ulu ihsānlara

Olur anuñla ulu ihsānları

Kim haşardan kırtarırlar cānları

(b.1756, 1757, s.184)

Öfkesine hâkim olmak, onu yenmek başlangıçta acı da olsa, sonra tadı şekerden tatlıdır. Onun sonu rahmete sebep olur, ruh rahmet ile rahata erer.

Hışm yutmağñ k’olur telh evveli

Ṭatlı olur soñı şekkerden velī

Āhiri pes bā‘ iş olur rahmete

Rūh-ı rahmet birle irer rāhate

(b.1758, 1759, s.144)

2.54. Allah’ın ve Peygamberin Emirlerine Uymak

Allah’ın ve Hz.Peygamberin emrine uymak inanan her insanın görevidir. Nazmî de bu hususa değinmiş, Pend-nāme’de yer ayırmıştır.

Nazmî, Allah’ın emri ve Resulün sözüyle davranışta bulunanların büyük bir saadet içinde olduklarını belirtir.

Zī-sa‘ ādet aña ki ide mā-ḥaşal

Emr-i Ḥaḫḫ kavlı-i Resul ile ‘amel

(b.365, s.81)

Her kim Allah' a tâlib olursa O'nun emrinden dışarı çıkmaz. Allah'a ulaşmak isteyen, O'nun rızasını kazanmak isteyen O'nun her emrini can gözüyle gözler.

Ṭālib-i ḥaḳ ol kim iy aḥī
Emr-i Ḥaḳḳ'dan taşra iş itmez daḥı

Ḥaḳḳa ṭālib emr-i Ḥaḳḳ'a yüz tutar
Cān gözüyle gözler emrin iy püser

(b.367, 368, s.82)

İnsan, Allah'ın her emrini tutmalı, buyruğunu hiç saymamazlık etmemelidir.

Anı kim buyurdı Ḥaḳḳ kelāmı her sözün
‘Aḳluñı devşür aña devşür özüñ

(b.371, s.82)

Nazmî, sürekli uyku ve yemek yiyerek insanın vaktini boşa geçirmemesini, Allah'ın emirlerine dâima boyun eğmesi gerektiğini belirtir. Zirâ kişi bu sâyede Allah'ın yardımıyla amacına ulaşır, âlemde parklaklık bulur.

Bāṭıl olma ḥ'āb u ḥurde ḥor-misal
Eyle dāyim emr-i Ḥaḳḳa imtişāl

Nāḥil ola luṭf ile tā Ḥaḳḳ saña
Kim gele anuñ ile revnaḳ saña

(b.2606, 2607, s.246)

2.55. Yemek Yeme Alışkanlığı

Pend-nāme'de geçen ilginç mefhumlardan biri de tok karnına yemek yemektir. Nazmî, tok karnına yemek yemenin insan için zararlarına ilişkin fikirlerini beyân eder.

Nazmî, insanın tok karnına yemek yemekten sakınması gerektiğini, zirâ tok karnına yemek yemenin insana zararları olacağını belirtir.

Ṭoḳ ḳarınla ḳıl ḥazer yime yimeḳ
Ṭoḳla zirâ kim zarar eyler yimeḳ

(b.2848, s.263)

Tok karnına yemek yemek kalbi öldürür, insan o hâlden tam perhiz etmelidir.

Mürde eyler albi pes oqla ta' m

Eyle andan m-aal perhiz-i tm

(b.2849, s.263)

Tok karnına yemek yemek insanın hastalığına ilk sebeptir. O i, insan için kötü bir itir. Tok karnına yemek yemekten dolayı kiiye dolgunluk gelir, insanı belaya dkn eder.

oqla yimek tom-ı bmar durur

demn ol zge bed-kr durur

oqla yimekten gelr pes imtila

demi eyler belaya mbtel

(b.2850, 2851, s.264)

Tok karnına yemek yeme alışkanlığının insan için kötlğnden bahseden Nazm, yemek yeme alışkanlığı üzerinde de durur. Ona göre her yemek itahla yenmelidir, insan için gerekli olan da budur. Bu syede kii, bedenini korumu olur, bu hlden gfil olmamak gereklidir.

tih ile gerekdr her yimek

Kiiye lzmdur an gzlemek

Lzm iken kiiye hfz- beden

Gfil olmak kiiye andan pes neden

(b.2852, 2853, s.264)

2.56. Hayat Yolu - Hak Yol

Doğru yol, hakikatli yol manalarına gelen hak yol kavram, mr Allah'ın emrettiği ileri ileyerek geirmek anlamındadır. Nazm de Pend-nme'de hak yol kavramna ve bu yolda ekilen sıkıntılara değinmitir.

Nazmî, insanın bu hak yolda nice ağır sıkıntılar yaşayacağını, zirâ bu yolda yol kesen haydutların çok olduğunu belirtir.

Menzilüñ key devr ü bāruñ hem gīrān

Key şaķın rehzenler onda bī-kerān

(b.817, s.115)

Nazmî'ye göre, insan gideceği yolun nasıl bir yol olduğunu bilmeli, o yolun endişesini görmeli ve bunu düşünmelidir. İnsanın izlediği yol Allah'ın önerdiği hak yol olmalıdır, kişi diğer tehlikelerden kaçmalıdır.

Gidecek yoluñ ne yoldur anı bil

Ol yoluñ kaydını gör fikrini kııl

Yoluñı hāy öñeri gör gözüñ aç

Her hāţardan mā-ħaşal ol yolda kaç

(b.819, 820, s.115)

Nazmî, insanın gideceği yolun sonuçta âhirete çıkacağını bilir ve ona göre davranırsa o yoldaki hataları hesaba alınmayacağını belirtir. Zirâ bu yol zordur, kişi sıkıntılarla ilerlemelidir. Aksi takdirde her işi zor olur.

Gidecek yoluñ reh-i ' uķbā olur

Her hāţar ol yolda lā-yuħşā durur

Şa' bdur rāhun sebk kııl bārıñı

Yoħsa key düşvār idersin kārıñı

(b.821, 822, s.115)

Her kim hak yola girerse o yoldan hidâyet bularak doğrulur. Filhakika hak yolda ilerleyenlere Allah dostları yoldaş olur.

Biri gitmek dāyimā toğru yola

Tā hidâyet toğrula andan aña

Bir kişi kim tuta dāyim toğru yola
Gerçek erler birle yoldaş olur ol

(b.997, 998, s.128)

Hak yolda olanlar gerçek erenlerden olur, kurtuluş yolu ile doğrulur. Bu hak yoldan ebediyyen kişi çıkmazsa diğer insanlardan üstün olur.

Giderüñ gerçek erenlerden olur
Ol daği rāh-ı hidāye toğrulur

Toğru yoldan lā-cerem çıkmaz ebed
Kimden kim vardur kemāl ile

(b.999, 1000, s.128)

Hak yola bir adım girebilen, şüpheşiz o yolu bırakamaz. Hak yoldan çıkmayanın önünü de nefş ve şeytan kesemez.

Toğru yola gire bilen bir kādeme
Gider elden komaz anı lā-cerem

Ol ki dāyim toğru yoldan çıkmaya
Nefs ü şeytān olamaz rehzen añā

(b.1001, 1002, s.128)

Nazmî, Hak yolun Allah yoluna götüreceğ rehberler yolu (Kur'an-ı Kerim ve Hz.Muhammed) olduğunu belirtir.

Ola gör var rehber-i rāh-ı Hüdā
Toğru yol oldur yüri toğrul añā

(b.1004, s.128)

Nazmî, insanın hak yola girebilmesi için zühd okuyla şeytanı vurabilmesi gerektiğini belirtir.

Oğıla hem ol oğla şeytānı daği
Gidesin tā toğru yolda ey aği

(b.1064, s.133)

Akıllı olan insan, Allah yoluna yarar işlere meyyleder.

‘Āqil isen daḥi ger iy refik
Yüri var tut Ḥaḳḳ’a yarar bir ṭarīk

(b.1066, s.133)

İnsan, hak yola girerek o yolda devam etmelidir. Zirâ insana bunun dışında hiçbir şeyin gereği yoktur.

Kişi ṭoḡrulmāk gerek ṭoḡru yola
Kişiye andan gereklü hem n’ola

(b.1067, s.133)

Allah yolundan yani hak yoldan çıkmayan insana hiçbir zarar gelmez.

Ḥaḳḳ yolundan çıkma hergiz ma-ḥaşal
Gelmeye hergiz saña ta bir ḥalel

(b.1079, s.134)

Nazmî, insanın ok gibi dosdoḡru olması ve Hak yoldan yürümesi gerektiğini belirtir.

Olma geç yā kişi iy Hak ṭālibi
Ḥaḳ yoluna yüri ṭoḡrul oḳ gibi

(b.1324, s.152)

Nazmî, eşkiya olan kişinin hak yoldan uzak olacağını, zirâ yanlış yolda olanların doğrulamayacağını belirtir. Bu yüzden insan dâima sevap yolunu gözlemeli, onunla sevap işlemeye çalışmalıdır.

Eşkiyā rāh-ı Ḥudādan dūr olur
Ṭoḡru gitmez eğri yola ṭoḡrulur

Gözleyüp biz dāyimā rāh-ı şavāb
Anuñ ile idelüm ḳaşd-ı şevāb

(b.1587, 1588, s.172)

İnsan asla bâtil yola girmemeli, boş ve âcizliğe rızâ göstermemelidir.

Dağı hergiz gitme rāh-ı bātıla
Bir rızā gösterme resh-i ‘ātıla

(b.2221, s.218)

Allah yolunda giden kişi, himmet atını da sürerek gider, yani Allah’ın himmetini her zaman kendinde bulur. Allah yoluna varını vermeyense amacına ulaşmak için bir kuvvet bulamaz.

Rāh-ı Hāğda ister ol oynaya cān
Sürer esb-i himmeti aña revān

Hāğğ yolına virmeyen varını pes
Bulamaz maksudına bir dest-res

(b.2411, 2412, s.232)

Hak yolda ilerlemeyen dāima āhiret azabında kalır. Zirā kişi göz göre göre bātıl yola girerse Allah yolunda kör olur.

Țutmaya her kim şıraȚ-ı müstaķim
Țalur ol ‘uķbā azābında muķim

(b.2758, s.257)

Göz göre ol ki eğri yola Țoğrulur
Rāh-ı Hāğğ da imdi nā-bīnā olur

(b.2933, s.270)

2.57. İlim - İlim Ehli

İlim kişinin kendisini geliştirmesi için en önemli āmillerden birisidir. Fakat insan ne kadar ilim tahsil etmiş olsa da ben ālimim dememeli, kendini ilim ehli saymamalı, kendini büyük görmemelidir. Ünlü mutasavvıflardan Yunus Emre de ilmin kişinin kendini bilmek demek olduğunu dile getirir.

“İlm okumak bilmektir hem kendüyü bilmektir

Çünkü kendün bilmezsen bir hayvandan betersin” (KÖPRÜLÜ, 2003: 297)

Nazmî de, ilim ve tahsilin kişi için iyi olacağını bu yüzden kişinin canıgönülden riyâzet yapması gerektiğini belirtir.

Kesb ü taḥsîle şalâh iy yâr-ı cân

Cân ile sun' ı riyâzêtdür hemân

(b.747, s.110)

Nazmî, sabır, ilim ve gönül yumuşaklığının gönülde bir arada yer aldığını, bunlardan başka başka hâllerin hâsıl olduğunu belirtir.

Şabr u ' ilm u ḥilm bâğ-ı dil durur

Andan özge ḥâller ḥâsıl durur

(b.1708, s.181)

Nazmî, kişi ne denli ilim öğrenirse öğrensin kendisini eksik görmelidir. Zirâ, toplum arasında saygın olan kendini eksik sayandır.

Her ne deñlü olsa pür-' ilm ü hüner

Kendüyi kem-ter tutandur mu' teber

(b.1711, s.181)

İnsan, âlimlerin ve akıllıların kıymetini bilmeli, olgunlukla onlara hürmet göstermelidir.

Bil ḥıred-mendân ' âlim kıymetin

Ḳıl kemâl ile olaruñ ḥürmeṭin

(b.1725, s.182)

Kişi, ilim ve haramdan kaçınmaktan ders almalıdır ki halka uzaklık, Allah'a yakınlık bulabilsin.

Ala gör ' ilm ü verâ' dan var sebaḳ

Bulasın tâ bu' d-ı ḥalk ḳurb-ı Ḥaḳ

(b.2055, s.206)

Nazmî, haramlardan sakınarak ilim öğrenenlere Allah'ın cennetinin hâsıl olacağını belirtir.

Çün vera‘ birle ola ‘ilm-i ‘amel
 Hişt-i Haqq hâsıl olur ol maḥal

(b.2080, s.208)

Nazmî, eşkıyanın özelliği olarak ilim ehline kaçmasını gösterir. Zirâ eşkıyanın câhilliğe meyli vardır, ilme ve ilim ehline hürmet etmez, her fırsatta onlara dil uzatır, devamlı küfür eder, küfre girer.

Bir ‘alamet daḥi anda iy ‘azîz
 Ol ki eyler ‘ilm ehline giriz

Pes şakinün dâldür bu cehline
 Hürmet itmez ‘ilme vü ‘ilm ehline

Dil uzadur ehl-i ‘ilme vakt olur
 Ezber oḡur küfri küfer toḡrılır

(b.2281, 2282, 2283, s.222)

Nazmî, bu tür kişilerin ilim ehline hürmet etmeyeceklerini, bu yüzden de kendi canlarına lânet ettiklerini belirtir.

Hürmet itmez ol ki ehl-i ‘ilme pes
 La‘net oḡur kendü cânına o kes

(b.2284, s.222)

İlim ehline sevmeyip, ona karşı âgâh olmamak şüphesiz ilmi inkâr etmektir. Zirâ ilim ehline sevmeyen kâfir olur, onunla başka bir hüsrana uğrar.

Ehl-i ‘ilmi sevmeyen bî-intibâh
 ‘ilme münkir olmadur bî-iştibâh

Ehl-i ilmi sevmeyen kâfir durur
 Özge hüsrân ile key ḥâsir durur

(b.2285, 2286, s.223)

Dinin kaynağı ilim ehleridir, ayrıca ilim ehleri Peygamberlerin de vârisleridir.

Mezra^ç -ı dīnūñ ol erdür hârisi

Hem ol erdür enbiyānuñ vârişi

(b.2287, s.223)

İnsan ilim ehline dâima hürmet etmeli, eşkıyanın işine de asla rıza göstermemelidir. İlim ehlini insan hafife almalıdır ki cehennem ateşinde yanmasın.

Eşkîyâ fi^ç line gösterme rızâ

Ehl-i ilme hürmet eyle dâyimâ

Eyleme taḥfîf-i erbâb-ı ^ç ulûm

Yaqmaya tâ kim seni nâr-ı semûm

(b.2290, 2291, s.223)

2.58. Takva

Kelime anlamı korkma, endişelenme, kaygılanma, dikkatli davranmak, sakınmak olan takva kavramının bir ıstılah olarak açıklaması ise “Allah’a boyun eğerek, O’nun azabından sakınmak, cezayı gerektiren davranışlardan nefsi uzaklaştırmak suretiyle korunmak”tır (ULUDAĞ, 2002:337). Gerek Kur’an-ı Kerim’de, gerekse Hz.Muhammed’in hadislerinde geçen takva kavramı, Pend-nâme’de de kendine yer bulmuştur.

Nazmî, insana takvadan daha güzel bir şey olamayacağını, fakat bunu da her insanın kolay kolay anlayamayacağını belirtir.

Cisme takvâ gibi olmaz bir libâs

Añlamaz ammâ nedür ol hâli nâs

(b.841, s.116)

Nazmî, İslâm ehli olana dâima takva (yani günahlardan sakınarak Allah’tan korkmak) gerektiğini belirtir. Zirâ her kim her işini takva ile yaparsa şüphesiz o Allah ile olur.

Lāzım olan ehl-i İslāma tamām
Dāyimā taqvāya kılmakdur kıyām

Eyleye her kim ‘amel taqvāyile
Dāyim olur lā-cerem Mevlāyile

(b.2070, 2071, s.207)

Allah’tan ve günahlardan sakınarak âlemden vazgeçen, Allah’a yüz tutar
Allah ile bir olur, dünya ahvâline düşmez.

Hâl-i takva birle ‘âlemden geçer
Yüz tutar Mevlāya elden el geçer

Her düşer takvāya düşer vahdete
Düşüp ol ki hâle düşmez kesrete

(b.2072, 2073, s.207)

Allah’a yakınlığa sebep takvadır, bu yüzden insan canıgönülden takvayı
istemelidir.

Ḳurb-ı Hakk bulmağa taqvādur sebep
Pes aña cāndan gerek imdi taleb

(b.2074, s.207)

İnsan, takvanın ne olduğunu bilmesi ve onunla âmel etmesi gereklidir ki
dinine bir zarar gelmesin.

Bil nedür taqvā kılmak anuñla ‘amel
Ermeye tā dīnūñe nav‘ā hâlel

(b.2075, s.207)

Zirâ takva, yemesi, içmesi, kıyafeti, tamamiyle kişinin asla haram olmaması,
şehveti terketmesi demektir.

Ekl ü şürbiyle libāsı bi’t-tamām
Olmamakdur kişinin hergiz haram

Terk-i şehvat eylemekdür daği hem
Her müselmāna odur pes hem ehem

(b.2076, 2077, s.207)

Nazmî, kişiye lazım olan herşeyin cümlesinin helâl olması durumunda bile bunların takva ehillerinin yanında haram sayılacağını belirtir.

Kişinüñ her lâzım k'ola füzün
Şol kadar kim ola bir hadden birün

Cümlesi olursa da anuñ helâl
Cümle taqvā ehli yanında vebāl

(b.2078, 2079, s.207)

3. BÖLÜM

PEND-NÂME'DE TERİMLER, KABÜLLER VE TESPİTLER

3.1. Fakirlik

Fakirlik, bir diğer deyişle fakr sözcüğünün kelime manâsı yoksulluk olup, tasavvufî manâsı “Sâlikin kendisini dâima Allah’a muhtaç bilmesi, Allah’ın hiçbir şeye ihtiyacı olmadığını bilmesi” demektir. (ULUDAĞ, 2002:131). Kur’an-ı Kerim’de fakr ehilleri ve fakirlik pek çok âyette övülmüş, Hz.Muhammed de hayatı boyunca fakirlik içerisinde yaşamış, bu hususta “Cennete baktım ve cennetliklerin en çoğunun fakirler olduğunu gördüm...(1371.hadis)”* buyurmuştur.

İslâmın peygamberince de bu derecede övülmüş fakirlik kavramına, Pend-nâme’de yer verilmiştir.

Nazmî, insanın fakirliğinden şikayet etmemesi, dâima Allah’a şükrünü de bırakmaması gerektiğini belirtir.

Ḥalka faḫruñdan şikâyet itme var
Ḥaḫḫ’a şükr it geçme andan zinhâr

(b.752, s.110)

Fakirlik derdinden dâima şikâyetçi olan, fakirlik hâlinden habersizdir. İnsan bu yüzden fakirliği için boş yere ağlamamalı, fakirliği hoş görmeli, onu gâfillik saymamalıdır.

Dâyim ol izhâr-ı derd-i faḫr iden
Bî-ḥaberdür imdi ḥâl-i faḫrdan

Faḫruñ için yok yere var ağlama
Faḫrı hoş gör faḫrı gâfil çağlama

(b.753, 754, s.110)

* Sahîh-i Buhârî(2004), Mütercim:Abdullah Feyzi Kocaer, Yeni Şafak Yay., Cilt 2, Ank., s.469

Nazmî, zenginliğin yararının sadece bu dünya için olduğunu, fakirliğinse yararının hep âhiret için olduğunu belirtir.

Her ğinānuñ nef' i hep dünyāyadur
Lîk faḳruñ nef' i hep uḳbāyadur

Çün ğināda dünyevîdür fāyide
Faḳrda hep uḳrevîdür fāyide

(b.755, 756, s.110)

İnsan dünyada fakirlikten kaçmamalı, din yolunda fakirlikten sakınmalıdır.

Fakr-ı dünyādan firār itme iñen
Dîn yolunda faḳrdan havf eyle sen

(b.758, s.110)

Nazmî, insanın fakirliği hor görmemesi gerektiğini, zirâ kâinatın övücü Hz.Muhammed'in de fakirliğiyle övündüğünü belirtir. Nazmî burada bir hadise telmihte bulunmaktadır. Sahih olup olmadığı tam olarak bilinmeyen hadis "Fakirlik benim övücümdür." hadisidir.

H̱or görme faḳrı ḥoş gör her zamān
Faḳrda faḳr itdi çün faḳr-ı cihān

(b.759, s.110)

Faḳrda faḳr itdi Faḳrū'l-Mürselîn
Pes o ḥālile olur hem mü'minîn

(b.2400, s.231)

Fakirlik derdi, mert olanı hiç güçsüz kılmaz, aksine nefsin isteğinin terkedilmesiyle kişiye rahatlık verir. Zirâ nefsin isteğinin terkedilmesi de fakra sebeptir, bu yüzden kişi fakrı elden bırakmamalıdır.

Faḳr derdi kim ider merdi zebūn
İtdirir terk-i hevā virir sūḳūn

(b.760, s.110)

Faqr olur çün bā'îş-i terk-i heves
Faqrı elden qomağ olmaz imdi pes

(b.761, s.111)

Dünyayı terk etmek fakirlikle olur, Allah'a yakınlık da fakirlikle olur.

Terk-i dünyā faqr birle olunur
Qurb-ı Haqq hem faqr birle bulunur

(b.762, s.111)

Hz.Muhammed, Allah'a yakınlığı, dünyayı terk edip fakirliği kabulle bulmuştur. Nazmî burada yine bir olaya telmihte bulunmuştur. İslâmiyetteki inanca göre, Hz.Muhammed'e vahiy meleği Cebrail gelmiş, Allah'ın ona kul peygamberlik ya da sultan peygamberlik arasında tercih hakkı verdiğini belirtmiştir. Hz.Muhammed de kul peygamberliği tercih etmiş, ömrünü de fakirlik sıkıntısı içerisinde geçirmiştir.

Qurb-ı Haqq faqr ile olmağın Resûl
Terk idüp dünyâyı faqr itdi qabûl

(b.763, s.111)

Akıllı olan ömrünü fakirlikle kutlu eyler, halka düşkünlükle fakir oldum demez. Fakirlikte düşkünlüğe sebep nefstir, zirâ nefis fakirlikten şikâyet ettirir. Bu yüzden nefsin isteğini terk etmek lâzımdır.

'Âkıl olan fakrı içün' ömrü 'azîz
Halka 'acz ile fâkir oldum dimez

Faqrdan 'acze hevâdur her sebeb
İmdi var terk-i hevâya kııl taleb

(b.764, 765, s.111)

Fakirlik Allah'tan insana bir hidâyettir, her nefsin isteği ise insana kötülük yapmaktır.

Faqr-ı Haq'dan bir hidâyetdür saña
Her hevâ ol ki delâletdür saña

(b.766, s.111)

İnsan fakirlik üzere olmalıdır, çünkü şerefli insanları süsleyen fakirliktir.

Meskenet üzre ol iy hayrū'l-halef

K'ol durur ārāyış-i ehl-i şeref

(b.1743, s.183)

Gerçek mümin olan zenginliği istemez, zirâ zenginlik sıkıntı ve zahmet verir.
Mümin olanın şifası, rahatlığı da fakirliktir.

Mü'min olan istemez Hakkdan ğinā

Mü'mine olur ğinā renc ü anā

Fağrdur zīrā şifāsı mü'minūñ

Dāyim andandur şafāsı mü'minūñ

(b.2398, 2399, s.231)

Fakirliğin başka hâli vardır, bu yüzden fakirlikten herkes anlamaz. Fakirlik hâlinden her fakir nasib alamaz, düşkün ve zelil olur.

Fağruñ özge hâli vardur imdi pes

Fağrdan herkes degüldür muğtebes

Fağr hâlinden muhaşşal her fağır

Alamaz behre olur h'or u hağır

(b.2898, 2899, s.267)

Fakir ehli her zaman yamalı elbise giyeceğinden halk onu yoksul zanneder.
Onlar yamalı elbiseleriyle yoksul olur, o yüzden halk ile kaynaşp, karışmaz.

Gerçi fağr ehli giyer her gāh delğ

Bī-nevā şanur o yüzden anı hağ

Bī-nevā o şıfatda olur delğ ile

İhtilāt itmez o yüzden hağ ile

(b.2900, 2901, s.267)

Gerçek fakr ehli, kendini zengin tutar, kimseyi de incitmez. Halktan asla bir şey istemez, onlarda bolluk ile tokgözlülük vardır. Fakr ehli açlıktan ölse bile kimseye arzuyla başını eğmez.

Kendüyi ammā ki ol mün' im tutar
Kimseyi itmez daħi ħaṭṭā ki cer

Nene itmez ħalkdan aṣlā recā
Vardur istignā ile aña ğınā

Gürisine olsa ölse daħi ger
Kimseye eğmez tevaḳḳu birle ser

(b.2902, 2903, 2904, s.267)

Gerçek fakr ehilleri, tevekkülden ebediyyen çıkmaz, onlardan kimseye nefret ve kıskançlık gelmez. Dâima Allah'a tevekkül eder, onun için kimseden bir şey istemez.

Çıkmaz ol Ĥaḳḳ'a tevekkül dāyimā
Kimseden anuñ çün itmez bir recā

Eyler ol Ĥaḳḳ'a tevekkül dāyimā
Kimseden anuñ çün itmez bir recā

(b.2905, 2906, s.268)

Fakr ehilleri hiçbir yerde makam sevdasına düşmez, düşmanıya dahi dostluk eder.

İdemez bir yerde bir postluḳ
Düşmeniyle daħi eyler düstluḳ

(b.2907, s.268)

Fakr ehilleri zayıf ve hasta olurlar, ama ibâdet vaktinde güzelce kuvvetlerini toplarlar. Onların elleri boş ama kalpleri dolu olur, görünüşte yoktur, ama içte can vardır.

Gerçi olur lâğar u zâr u zaîf
Vaqt-i tâ' aţ tâkat üzredür latif

Gerçi kim desti tehîdür kalbi pür
Zâhiri yok bâtını var cân durur

(b.2908, 2909, s.268)

Fakr ehlinin varlığı yoklukladır, zirâ onlar zayıftırlardır.

Varlığı yokluğadur anuñ hemîn
Hem nañif olmağladur ol hemîn

(b.2910, s.268)

İnsan derviş ve fakirlerin duasını almalı, onların sevgilisi olmalıdır.

İmdi dervîş ü faķir olanlaruñ
Al du' âsın ol muñibbi anlaruñ

(b.2914, s.268)

Gerçek fakr ve derviş ehilleri riyâdan habersiz olurlar.

Ola gerçek ol ki dervîş ü fakr
Ol riyâdan mâ-ğaşal olmaz ħabîr

(b.2918, s.269)

3.2. Âhîret Ehli, Ehl-i Vefâ

Pend-nâme'de sık sık yer alan mefhumlardan biri de âhîret ehli veya ehl-i vefâ kavramıdır.

Nazmî'ye göre vefâ ehli olan ebedî saadete erer. Bu yüzden insan dâima âhîreti düşünmelidir ki sonunda mükâfatı Allah tarafından verilsin.

Buliser āhîr velî ehl-i fenâ
 ‘İzz-i bâkî devlet-i dâr-ı beķâ

Ol ki dāyîm ide fikr-i āhîret
 İdiser Hâķ añâ ecrin ‘ākıbet

(b.732, 733, s.108)

Âhîret ehli olan saadetten en büyük hisseyi alır. Bu yüzden insan âhîret ehli olmalı, halktan hiçbir şey istememelidir.

Bir sa‘ âdet behresinden ber-kemâl
 Behremend olur behre hâl ehl-i hâl

Ehl-i hâl ol merd-i Hâķ ol iy aķı
 Halkdan nesne recâ itme daķı

(b.775, 777 s.112)

Âhîret ehli olan insan, Allah’a ibâdeti ihmal eylemez, hâlinin sonunu düşünür. Bu yüzden insan hâl ehli yani âhîret ehli olmalı, sözünü hep o hâline uydurmalıdır. İnsan dâima Allah’tan âhîret ehli olmayı istemelidir ki Allah’ın lütfu kendisine yakın olsun.

Eylemez iħmâl ile Hâķ tâ‘ atin
 Fikr ide her kim ki hâl-i ğāyetin

(b.809, s.114)

Ehl-i hâl ol mâ-ħaşal bil hâliñi
 Haliñe uydur dem-â-dem ħaliñi

(b.826, s.115)

Anı iste Hazret-i Hâķ’dan hemîñ
 Kim ide dāyîm saña lutfın ħarîñ

(b.827, s.115)

Nazmî, insanın hâl ehli olması gerektiğini belirtir. Zirâ böyle insanların her işleri Allah içindir.

Ehl-i hâl olmak gerekdür bir kişi
Kim ola hep Hakk'a yarar her işi

(b.941, s.124)

Gam, sıkıntı ve hüzn ehl-i hâl için dâima başka başka hâller gösterir.

Mâ-ğaşal dâyim ğam u hüzn ü melâl
Ehl-i hâle gösterür bir özge hâl

(b.2590, s.245)

Ehl-i hâl olanlar, bir kişiye bile cefâ etmezler.

İtme andan soñra bir şahsa cefâ
Ol durur pes kâr-ı erbâb-ı vefâ

(b.1915, s.195)

3.3. Fâsıklığın (Günahkârlığın) Alâmetleri

Kelime manâsı günahkâr olan fâsık kelimesinin manâsı, hak yolundan ayrı olan, Allah'ın emirlerine karşı olan kişi demektir. Nazmî de Pend-nâme'de fâsıklığın alâmetleri ile ilgili bir bölüme yer vermiştir.

Nazmî, fâsığın üç huyu olduğunu ve onun huyunun uyuzdan beter olduğunu belirtir. Bu üç huyu gören, onların keyfiyetten olduğunu bilir.

Var durur bir fâsıkun üç haşleti
Fâsıkuñ beddür uyuzdan 'âdeti

Fâsıkuñ her gören ol üç haşletin
Fâsıkun andan bilür keyfiyettin

(b.2234, 2235, s.219)

Kimse fâsığı hürmet ve itibar lâyığı olarak görmez.

Pes o bed keyfiyyet ile fâsıķı
Kimse görmez kâdr ü hürmet lâyıķı

(b.2236, s.219)

Nazmî, fâsıklığın üç nişanından biri olarak Allah'ın emrine boyun eğmemelerini gösterir.

Evvelâ olur tamâm ehl-i fesâd
Emr-i Hakkâ etmez asla inkıyâd
(b.2237, s.219)

Fâsıklığın ikinci nişanı kötülüğe hevestir. Deve nasıl her yere haber götürürse, fâsık da durmadan nefsinin kötülüğe meylettirir.

Peyk olur şütür işinüñ her yerde hem
Şerre yelmekdür hevâsı dem-be-dem
(b.2238, s.219)

Fâsık olan hayra heves edip yapmaya çalışmaz, aslında fâsık olanlar da hayra yönlendirilse hâli hayr olur.

Hayra hergiz eylemez kâsd u heves
Hayra olur hayra sevğ olunsa pes
(b.2239, s.219)

Fâsık olan dâima kötülüğe hevesli olur, onun söylediği Allah'a yarar bir sözü olmaz.

Dâyimâ oldur fesâduñ mâyili
Hakkâ yarar sözüñ olmaz kâyili
(b.2240, s.219)

Nazmî, fâsık olan insanın hak sözü kabul ettiğini, fakat söylemediğini belirtir. Burada kastedilen manâ şudur: Fâsık olan insan Allah'ın emrettiği şeyler olan farzları kabul eder. Yani bunların var olduğuna ve Allah'ın emri olduğunu inanır. Lâkin, bunları uygulama hususunda gevşek davranır. Nazmî, Allah böyle insanlara güzel nasihatlar veren ahbablar versin diye de dua eder.

Ķâbil olup kâyil olmaz kâk söze
Pend eden aĶbâbı göster fer göze
(b.2241, s.219)

Nerede bir fesatlık varsa, o huy ile fâsık olan yanıp, tutuşur. Zirâ fâsık olan, bir fesat, kötü iş için dokuz dolanır, uğraşır, çaba sarfeder. En sonunda da o işi yapar; yaptıktan sonra da kendince utanmış olur.

Ƙande kim varise bir ehl-i fesād
Anuñ ile eyler ekşer istikād

Bir fesād iş üzre Ƙolanur ƘoƘuz
Olur andan yaña uƘanmoş Ƙoñuz

(b.2242, 2243, s.219)

Fâsıklığın üçüncü nişanı da dâima insan incitmektir. Fâsık o kötü huyundan vazgeçmez, insan incitmeyi önemli bir iş olarak görür.

FâsıƘuñ budur daħi bir Ƙasleti
Âdem incitmek olur hep ‘ âdeti

Kesmez ol bed Ƙaşletin kıƘ‘â o hem
İdinür âzârı bir kâr-ı ehem

(b.2244, 2245, s.219)

Fâsığın bütün endişesi gönül incitmek üzerinedir.

Olur âzâr-ı dil anuñ pîşesi
Aña göredür Ƙamu endîşesi

(b.2247, s.219)

Fâsık olan kötülükten keyif bulur, karşısına kim gelse ona kabalığa başlar.

Varur ol Ƙubş ile bir keyfiyete
Şöyle kim varduƘça başlar ğilzete

(b.2249, s.220)

Fâsık olan insan kendini zabdetmeye kâdir olamaz, kendi özünü bilmez ve kendinden ayrı düşer; aklını aldırır, o yüzden de kederlenir.

Kādir olmaz zābt aṣlā kendüzin
Yavı kıılır kendüzin bilmez öze

Aldurur ‘aqlını kendüden gider
Bulur ol keyfiyyetle pes keder

(b.2250, 2251, s.220)

Fâsık olanda bir keder hâsıl olur, ebediyyen kalbinde bir huzur kalmaz.

Bir keder hâşıl olur fi’l-hâl aña
Kim ebed ıalbinde ıalmaz bir şafâ

(b.2252, s.220)

Fâsıgın huylarından bir başkası da doğru yolu gözlememesidir. O tür insanlar kendini doğru yoldan uzak ederler, bu sâyede kalbi de doğruluktan uzak olur.

Fâsıkuñ bir haşleti hem dağı ol
Kim yerile gözlemez bir toğru yol

Tođru yoldan kendin elbet dūr eder
Tođrulukdan ıalbinde mehcūr eder

(b.2253, 2254, s.220)

Fâsık olan hakk yolu bırakır, doğru yoldan çıkar, başka hakikatsiz bir yola düşer.

Kor tarıķ-i Haķķ haķ yoldan çıkar
Özge bir bātıl yola düşer gider

(b.2255, s.220)

Fâsık olana halk içinde hürmet gösterilmez, hafifliği de buna engel olur. Zirâ fâsık olan ağır olmayıp hafifliğe düşer, hafiflik de sıkıntıya neden olur. Hafifliği her yerde ona sıkıntı verir, o yüzden de başkalarına rezil kepâze olur.

Fâsıkuñ halk içre olmaz hürmeti
Māni olur hürmete pes hıffeti

Ağır olmaz düşer özge hiffete
Hıffet ile bâ' iş olur sıklete

Pes virür hıffetle sıkletin her yere
Maşhara olur o yüzden ellere

(b.2256, 2257, 2258, s.220)

Fâsık olan kadehe de hürmet gösterir, onu elinden düşürmez, halbuki onunla değerini düşürür, fakat bunun farkında değildir. Fâsığın bu hâline bakıp, insan dâima onun günahından sakınmalıdır.

Sağrı el üzere hürmetle tutar
Bilmez anı kendü hürmetinden düşer

Fâsıkuñ bu hâline idüp nazar
Ol hemişe fişkından dūr iy püser

(b.2259, 2260, s.221)

İnsan Allah'a yakın olmak isterse, evvelâ fâsıklardan uzak olmalıdır.

Olmağ isterseñ eğer Haqq'a yakīn
Var ırāh ol şimdi fâsıkuñ hemīn

(b.2261, s.221)

3.4. Münâfılığın Alâmetleri

İki yüzlü, araya nifak sokan manâlarına gelen münâfık kavramı için de Pend-nâme'de bir bahis açılmış, Nazmî nifâk ehlinin alâmetlerini vermiştir.

Nazmî, insanın asla nifak ehliyle dost olmamasını, çünkü nifak ehliyle hiç anlaşma olmayacağını belirtir.

Olma hergiz hem-dem-i ehl-i nifâk
Kim nifâk ehlinden hiç olmaz vifâk

(b.2456, s.235)

İnsan, nifak ehlinde uzak olmalıdır. Çünkü münâfıktan insana çok sıkıntı gelir, zirâ onlar cehennemliklerdir.

Var münâfıkdan ırağ ol iy aḥî
Kim münâfık olusardur dūzeḥî

Var münâfıkdan ırağ ol iy aḥî
Kim münâfık olusardur dūzeḥî

(b.2457, 2458, s.235)

Nazmî, insanın dâima münâfıktan uzak durması gerektiğini belirtir. Bu sâyede insana onun zararı dokunmaz.

Dâyim ol imdi münâfıkdan berî
Tâ saña ıokunmaya ŧūr u ŧeri

(b.2459, s.235)

Eyle ğayetde münâfıkdan ḥazer
Ermeye andan saña tâ bir ḥaḩar

(b.2486, s.237)

Nazmî bunlardan başka münâfıkda ğayet açık olan üç çirkin alâmet olduğunu belirtir. Bu çirkin alâmetler Allah'ın rahmetine yer bırakmaz.

Var durur imdi münâfıkda ŧarîḩ
Üç ‘ alâmet her biri ğayet ḩabîḩ

Bir münâfıkda pes ol üç fi’l-i bed
Raḩmet-i ḩaḩḩa komaz bir yer ebed

(b.2460, 2461, s.235)

Bu üç kötü alâmetten biri insanın sözüne itiraz eder, her sözü yalanla doludur. Zirâ sözüne de asla sâdık kalmaz, yüzünde de nurdan eser yoktur.

Biri bu kim va‘ deye eyler ḩilâf
Her dem olur her sözi kızbiyle lâf

Va' desine eylemez hergiz vefâ
Yok durur yüzünde pes nūr-ı şafâ

(b.2463, 2464, s.236)

Münâfık olan sözünde durmayıp yalan söyler, kötülükler eder. Bu yüzden ondan sakınmalıdır, hayr beklememelidir. Zirâ bu bir atasözü gibidir, münâfık olan imanını ortaya koyarak yalanını tasdiklemeye çalışır. Yani yalanını kendince kanıtlamak için imanından bile vazgeçer.

Va' desine turmayup kizb eyleyen
Şerr ider andan şaşın hayr umma sen

Dâyim eller söyler olmuş durur meşel
Anı kim ikrâr-ı imân mâ-şaşal

(b.2465, 2466, s.236)

Münafıkta ikiyüzlülük küfür ile birlikte olur, o durumuyla da imandan uzak olur, rezil olur.

Mâ-şaşal imdi münâfıkda nifâk
Küfr ile pek ne durur bi'l-ittifâk

Bil yakîn imdi minâfık ol pelîd
Olur ol mâliyle imândan ba'îd

(b.2468, 2467, s.236)

Nazmî, münâfık olan insanın bir yere vardığında bir mümine yardımı dokunmayacağını belirtir. Bir yerde müminleri toplanmış görürse, gidip onlara yardım etmez. Zira münâfık olan, her yerde müminden kaçır, küfr üzere girip dinden çıkar.

Biri bu kim bile varup bir yere
Bir i'ânet eylemez mü' minlere

Bir maħalde görse cem‘ -i mü‘min̄in
Varup olmaz anlara hergiz mu‘in̄

Mā-ħaşal her yerde mü‘minden kaçır
Varur ol küfr üzre pes d̄inden çıkar

(b.2469, 2470, 2471, s.236)

Münâfık, elbette mümini sevmez, mümine iyilik etmez. Zirâ müminleri sevmeyen insan mutlaka kâfirdir.

Sevmez elbette münâfık mü‘mini
Mü‘minüñ olmaz deminde muħsini

Sevmese mü‘minleri her ħanķı kes
Muħlaķa kâfir degül midür o pes

(b.2472, 2473, s.236)

Nazmî, münâfık insanı nacir yani ağaç diplerinde biten ayrık otuna benzetir. Münâfıklar tıpkı ayrık otları gibi dine zarar verirler. Yaptıkları kötü işlerle de kâfir gibidirler.

Pes eşiddidir münâfık nâcirüñ
Mişlidür bed fi‘l ile ol kâfirüñ

(b.2474, s.236)

Münâfık olanın bir diğır huyu da emanete hıyanet etmektir. Filhakika onun âdeti dâima hıyanettir, onun terbiyesizliğı odur.

Biri bu derse emânet bir kişi
Aña elbette hıyânetdür işi

(b.2475, s.236)

Dâyima olur hıyânet ‘ âdeti
Anuñ oldur hem daği bir şirreti

(b.2476, s.237)

Münâfık asla hâinlikten uzak olmaz, ihânetten geri kalmaz. Ondaki bir emânet, güvenlikte olmaz; hemen hâinlik eder. Bu şekilde işi dâima hâinlik olan insan dünya mülkünde mutlu, mesud olamaz.

Olmaz ol hergiz hıyânetden beri
Kalmaz olur ol hıyânetden yeri

Bir emânet üzre olmaz ol emîn
Bir hıyânet eyler elbette hemîn

Aña kim dâyim hıyânet kâr ola
Şanma kim ol dâra ber-hürdâr ola

(b.2477, 2478, 2479, s.237)

Nazmî, insanlara münâfıktan uzak durmaları, onun katlinin hükmünü de bir an önce vermelerini istemektedir.

Var münâfıktan sakın perhîz kıl
Katline iğdar-ı tîğ-ı tîz kıl

(b.2481, s.237)

Her kim bir münâfık ile dost olursa, yeri onunla birlikte cehennem kuyusu olur. İnsan bu yüzden münâfiğa güvenmemeli, onun şerrinden sakınmalıdır.

Bir münâfık ile o kim hem-râh olur
Yiri anuñ anuñla çâh olur

(b.2482, s.237)

İnsan, münâfiğın sözüyle âmel etmemeli, zirâ münâfık doğru sözlü olmaz, sözüne sâdık olmaz.

Eyleme kavlı-i münâfıkla ‘amel
Sâdıku’l-kavl olmaz ol bil mâ-ğaşal

Çün münâfık şâdık olmaz sözine
Göze gösterme görünme gözüne

(b.2484, 2485, s.237)

Münâfiklar Allah Rasulüne de sınırsız kıskançlıklarda bulunmuşlardır.

Ḥaḳḳ Resûlüne daḥi bi-ḥadd ü ḥad

Eylemişlerdür münâfiklar ḥased

(b.2487, s.237)

Nazmî, münâfikların Kur'an-ı Kerim'in pek çok âyetinde Allah tarafından kötüleyerek anıldığını belirtir. Bu yüzden insan, münâfik topluluğuna düşmanlık etmeli, hatta gayret edip onların maksatlarını engellemelidirler.

Hem münâfik fırkasın Qur'an'da Ḥaḳ

Zemm ile añmış durur her añda Ḥaḳ

(b.2488, s.237)

İmdi ol yüzden münâfik cem'ine

Ḳıl 'adâvet belki cehd it ḳam'ına

(b.2490, s.238)

Nazmî, Allah'ın kullarını dâima münâfik ehlinin şerrinden saklaması için dua ederek bu bölümü bitirir.

Ḳulların şerr-i münâfiḳdan Ḥudâ

Saḳlaya idüp 'inâyet dâyima

Kullaruñ şerr-i münâfiḳdan hemîn

Sen emîn it yâ İlâhe'l-'Âlemîn

(b.2491, 2492, s.238)

3.5. Cimriliğin Alâmetleri

Pend-nâme'nin pek çok yerinde cimrilik hususuna değinen Nazmî, cimriliğin alâmetlerine yer verdiği ayrı bir bahis de açar.

Nazmî, cimride üç alâmet görüldüğünü, bunlarla cimri insanların kirli olduklarını belirtir.

Üç 'alamet birle zâhirdür baḥîl

Anun ile ḡayr-ı fâhirdür baḥîl

(b.2300, s.224)

Üç palāmet kim var anda anı sen
Diyeyin bir vir saña bir dinle sen

(b.2303, s.224)

Cimrilik ile alçaklık birlikte çirkin huylar olurlar. Cimrinin iç hâlini kendisi gösterir.

Baḥl ile olur ḥabāsetde tamām
Turduḡlayın şöyle maḥz-ı ḥabş-i tām

Zāhir-i ḥāliyle ve'l-hāşıl baḥīl
Kendin izḥār eyler anı iy ḥalīl

(b.2301, 2302, s.224)

Cimri olan kişi, ne zaman bir dilenci görse dâima ondan korkar., onu görünce telaşlanır.

Bir ʿalāmet anda oldur evvelā
Kanda sāyil görse ḳorḳar dāyimā

Dāyimā sāyilden ol tersān olur
Sāyili gördükçe tersāsān olur

(b.2304, 2305, s.224)

Cimri, dilenciden öyle çok korkar ki onu görür görmez yüzünü çevirir, kaçacak yer arar; boynu bükük kimseyi görmez.

Şol ḳadar tersān olur sāyilden ol
Görse gözler bir ḳaçacaḳ özge yol

Yüz çevirür gördüğünce sāyili
Gözüne göstermez aşlā ḳāyīli

(b.2306, 2307, s.224)

Hâsılı, cimri olan dileciyi sevmez, dilenciye baksa kişiliğine zarar geleceğini düşünür.

Sāyili ġāyetde sevmez mā-ḥaṣal
Sāyili baḡsa bulur ṭab'ı ḥalel

(b.2308, s.224)

Cimrinin bir diğ̃er huyu çoğ̃u zaman aç olmasıdır, kuru ekmek yer, ekseriyetle aşāğ̃ı mizaçlı olur.

Bir daḡ̃ı bu kim olur çoğ̃ demde aç
Ḳurı nān yer ekşer ḡar mizāc

(b.2309, s.224)

Cimri insan, asla güzel bir yemek yemez, onun âdeti dâima kuru ekmek yemektir. Zirâ cimri, güzel yemek için paraya kıymaz, yemekte de her zaman cimrilik eder.

Yemez aṣlā bir nefāyisden yimek
'Ādeti olur kurı etmek yimek

Aḡçaya kıymaz nefāyis yimege
Ḥisset eyler her zamānda yimege

(b.2310, 2311, s.224)

Cimri insan gideri, yani harcamayı sevmez, dâima gayretle biriktirir, hâsılı harcamada tam cimrilik eder. Malını saklayıp biriktirir, bin bir güçlük ve belâ ile harcama yapar.

Ḥarcı sevmez ḡaṣılı iḡdām eder
Ḥaṣılı ḡarcına baḡl-i tām eder

Saḡlayup mālın eder dürc içre derc
Biñ belā ile eder iḡrāc-ı ḡarc

Mālını kim her baḡil imsāk ider
Fi'l-ḡaḡiḡa kendüyi nā-pāk ider

(b.2312, 2313, 2320, s.225)

Cimriyi, tanıdıklarından biri görürse merhaba deyip hemen oradan uzaklaşır.
Hiçkimse onun sofrasından ziyâfet görmez, kimseye malından fayda olmaz.

Biri bu kim görse ħîşt u âşinâ
Tez güzer eyler düyüp merĥabâ

Sufresinden kimse görmez mâ'ide
Kimseye mālından olmaz fâ'ide

(b.2316, 2319, s.225)

Cimri insan, yapılması gereken bir ziyaretten de korkar.

Ĥavf eder bi'l-cümle bir teklîfden
Mâ-ĥaşal bie lâzım-ı teşrîfden

(b.2317, s.225)

Cimri olan insan, zamanını hile ile geçirir, rüzgâr gibi ebediyyen bir yerde durmaz.

Pes kıılır bir naķş ile def -i güzâr
Bâd-veş kıılmaz ebed bir dem qarâr

(b.2319, s.225)

Zengin olup da malını infak etmeyen (yani dini emirleri doğrultusunda dağıtmayan) insanlar, çalı çırpı misâli faydasız olurlar. Böyle insanlardan uzak durmak gereklidir.

Virmeye bir şaĥs-ı mün' im kim
Dūr ol andan sende oldukça

Lâ-cerem bî-nef' olur ol nev' -i kes
Ėıl taşavvur anı mişl-i ĥâr ü ĥâs

(b.2813, 2814, s.261)

3.6. Uyku-Uyumak

Dış uyaranlara karşı bilincin, bütünüyle veya bir bölümünün yittiği, tepki gücünün zayıfladığı ve her türlü etkinliğin büyük ölçüde azaldığı dinlenme (Türkçe Sözlük: C.2, 1998: 2293) durumu olarak tanımlanan uyku mefhumuna da Nazmî, Pend-nâme’de yer vermiştir.

Nazmî, sabahın evvelinde uyumaktan insanın sakınması gerektiğini, zirâ seher uykusunun kalbin uykusu olduğunu belirtir.

Evvel-i rûz eyleme ḥ̣āb ey püser
Nevm-i ḳ̣albîdür şaķın ḥ̣āb-ı seher
(b.2602, s.246)

Nazmî sabahın sonunda da insanın uyumaması gerektiğini, çünkü geceden önceki uykunun haram olduğunu belirtir.

Āhır-ı ruz eyleme yine menām
Şebden evvel çün menam olur ḥ̣arām
(b.2603, s.246)

Nazmî, gündüz uykusunun da gerçek müminler için sevap getirmeyeceğini belirtir.

Hikmet eyleyene degüldür pes şavāb
Ḥ̣ū idünüp eylemek gündüzde ḥ̣āb
(b.2604,, s.246)

Her kederi değersiz çocuğa benzeten Nazmî, insanın gafletle uyuyarak zamanını değersiz eylememesi gerektiğini belirtir.

İy püser her bār tıfl-ı ḥ̣urde-vār
Gaflet idüp olma ḥ̣āb u ḥ̣urde-vār
(b.2605, s.246)

İnsan, uyku ve yiyecek gibi hor, hakikatsiz ve fâni olmamalı, dâima Allah’ın emirlerine uymalı, bu sâyede Allah’ın yardımıyla amacına ulaşmalı, onunla parlaklık bulmalıdır.

Bāṭıl olma ḥ̣āb u ḥurde ḥor-misal
Eyle dāyim emr-i Ḥaḫḫa imtiṣāl

Nāḥil ola luṭf ile tā Ḥaḫḫ saña
Kim gele anuñ ile revnaḫ saña

(b.2606, 2607, s.261)

Nazmî'ye göre çok uyku, şüphesiz insana yoksulluk getirir. Bu yüzden insan çok uykudan sakınmalıdır ki yoksullukla kaygıya düşmesin.

Hem getirür faḫr u fāḫa bī-gümān
Çok çok uyḫu ṣaḫın andan her zamān

Virme kendüñ imdi çok çok uyḫuya
Faḫrla tā düşmeyesin ḫayḫuya

(b.2633, 2634, s.248)

Gece çıplak olarak uyumak da rızkın eksilmesine ve sıkıntıya nedendir. Bu yüzden insan geceleri çıplak olarak uyumamalıdır ki hâli yoksullukla harab olmasın.

Gice ʿuryān olup itme hem menām
Rızḫa noḫsān virür ol daḫi temām

Bü'l-ʿuryān faḫra bā' işdür daḫi
Gam getirür pīrlikle iy aḫī

(b.2635, 2637, s.248)

İnsan bu nedenlerden dolayı kendisine zarar gelmemesi için çıplak olarak uyumaktan sakınmalıdır.

İmdi ʿuryān bol ḫılmaḫıl ḫazer
İrmeye tā kim saña andan ḫarar

(b.2638, s.248)

3.7. Akrabayı Ziyaret Etmek

Türk toplumunun en belirgin özelliklerinden biri de akrabalar arasındaki kuvvetli bağıdır. Bu âdet, Türklerin tarih sahnesine çıktığı ilk zamanda başlamış, İslâmiyetin etkisiyle daha da kuvvetlenmiştir. Çünkü Kur'an-ı Kerim'in pek çok âyetinde akrabaya yardım edilmesi gerektiği bildirilir. Zirâ İslâm Peygamberi Hz.Muhammed pek çok hadisinde akraba ziyaretine, bir diğer tabirle sılayırahim hususuna değinmiştir. Bunlar arasında en çok dikkati çeken hadis: “Kim kendisine rızkının genişlemesini ve ömrünün uzatılmasını isterse akrabasıyla ilişkisini sürdürsün. (991.Hadis)”*hadisidir. Gerek Kur'an-ı Kerim'de, gerekse Hz.Muhammed'in hadislerinde önem verilen akraba ziyareti için Nazmî, Pend-nâme'de bir bahis açmıştır.

Nazmî, insanın sınırsız sevaba kavuşması için dâima akrabaya ziyârete gitmesi gerektiğini belirtir.

Akrabaya var şıla it her zamân
Bulasın tâ kim şevâb-ı bî-giran

(b.2865, s.265)

Akrabayı ziyâret etmek insana vaciptir, kişi bu sâyede amacına ulaşır. İnsan akrabayla görüştüğü an bütün muratlarına kavuşur.

Kişiye vâcib durur rahme şıla
Çün murâd anuñla irer hâşıla

Akraba görüşdüğü dem hâşılı
Her biri olur murâdı vâşılı

(b.2866, 2867, s.265)

Nazmî, akraba ziyâretinin insanın ömrünün uzunluğuna sebep olacağını belirtir.

Eylemek rahm-i şıla pes iy cüvân
İzdiyâd-i 'ömr virür bî-gümân

*Sahîh-i Buhârî(2004), Mütercim:Abdullah Feyzi Kocaer, Yeni Şafak Yay., Cilt 1 Ank., s.333

Ey cüvân imdi ana kıl i' tîkâd
Müddet-i ' ömr olur anuñla ziyâd

(b.2869, 2870, s.265)

Akrabayı ziyâret etmemek kötü bir ihmâl, ağlanacak bir harekettir. Bunun yanısıra akrabayı ziyaret etmemek ömrün eksilmesine nedendir.

Ûat' -ı raḥm imdi ' abes ihmâldür
Naks-ı ' ömre bâ' iş olur ḥâldür

Ûat' -ı raḥm itmek olur fi' l-i girye
' Ömre noḡşândur daḡi lâ-raybe fîh

(b.2871, 2872, s.265)

Akrabayı ziyâret etmeyi kesen mahşer gününde o kötü işinden dolayı akrabaya koşar. Bu yüzden akraba kötü dahi olsa ona ziyâreti kesmemek, kesmekten daha iyidir.

Aḡrabadan ḡat' iden kimse şıla
Ûoşar maḡşerde bed iş ḡâşıla

Aḡraba olursa daḡi imdi bed
Ûat' -ı raḥm olur bed andan key eşed

(b.2873, 2875, s.265)

Hâsılı, akrabayla ilişkinin kesilmesi sonuçta kişiye bir zarar, eksiklik getirir. Kötü iş yapmak istemeyen kişi, akrabayı ziyaret etmeyi bırakmamalıdır.

Aḡrabasından kesilmek mâ-ḡaşal
Kişiyeye aḡir getürür bir ḡalal

Geçersen bed ' amelden iy püser
Ûat-ı raḥm itmekten eyle key ḡazer

(b.2876, 2878 s.266)

Sonuçta akrabayı ziyâret etmemek ayıp bir davranıştır ve bu davranışın sonu şüphesiz, şeksiz hayr olmaz.

Ḳat‘ -ı raḥm olur daḥi gāyetde ‘ ayb

Soñı ḥayr olmaz anuñ bi-şekḳ ü reyb

(b.2889, s.266)

3.8. Misafire Hürmet Etmek

Misafire hürmet göstermek, Türk halkının en önemli örf ve an’anelerinden biridir. Hatta sırf bu misafire hürmet kavramıyla ilgili “diş kirası” adında bir kavram ortaya çıkmıştır. Eskiden evlerine misafir gelen insanlar, misafirlerine yemek ikramlarını yaptıktan sonra ceplerine de bir miktar para koyarlarmış. Bu hareketten maksat, yemeği yiyen misafirin dişleri bu yemekten dolayı aşınmış, bu para da o aşınmanın karşılığı olarak verilirmiş. (PALA, 2000: 109)

Türk örf ve an’anelerinde bu derece öneme hâiz olan misafire hürmet kavramı için Pend-nâme’de de bir bahis açılmıştır.

Nazmî, insanın misafirini dâima hoş tutması, ona güler yüzle muamele etmesi gerektiğini belirtir. Zirâ misafirini hoş tutanı, Allah da hoş tutar, rahmet kapısını ona açar.

Dāyimā mihmānı ḥoş tūt iy aḥî

Tā ki ḥoş tūta seni Raḥmān daḥi

Bir kişi mihmānını kim ḥoş tūta

Raḥmeti ḳapusın açar Ḥaḳḳ aña

Her ki mihmāna güler yüzle baḳa

Aña raḥmet ide ol yüzden Ḥudā

(b.2138, 2139, 2140, s.212)

Allah’a yakın olmak isteyen insanlar, dâima misafire hürmet etmelidir. Misafire hürmet eden, ona hoş bir saygı da gösterir, bu sâyede Allah’ a da yakın olur.

İzzet-i mihmāna dāyim ol yakīn
Kim seni Mevlāya eyler ol yakīn

Ol ki bir hoş izzet-i mihman ider
Kendüyi şāyeste-i Raḥmān ider

(b.2141, 2142, s.212)

Her kim misafirden rahatsız olursa, Allah da , O'nun Resülü de ondan incinir.

Ol kişi kim ola mihmāndan melül
İncinür andan Ḥudā hem Resül

(b.2143, s.212)

Misafir kâfir dahi olsa, insan onu hoş tutmaya çalışmalıdır. Nazmî, misafire hürmet hususunda; dil, din, mezhep, ırk ayrımı yapmaksızın herkese iyi davranılması gerektiğini belirtmiş, Türklerdeki misafirperverliği göstermiştir.

Kâfir ise daḥi mihmān iy azîz
Anı hoş tuṭ eyleme andan giriz

(b.2144, s.212)

İnsan, incinse de misafirden kaçmamalı, o durumdan sakınmalıdır; zirâ misafirden kaçmak bir hatadır.

Kaçma incinmekle mihmāndan şaḳın
Ol ḥaṭādur kıl ḥazer andan sakın

(b.2145, s.212)

Kerem sahibi olan insan, misafirini dâima hoş tutar, dedikoducu olan ise misafirden kaçır.

Hoş tutar mihmānını olan kerīm
Lîk mihmāndan kaçır olan la'īm

(b.2146, s.212)

İnsana gelen misafir, Allah'ın bir ihsânıdır. Bu yüzden insan, kendine ne zaman bir konuk gelse, ona hürmet göstermeli, soğuk olmamalıdır.

Ola bir kimse sana kim mihmân
Bir 'atâ bil anı sen Hâk'dan heman
(b.2147, s.212)

Her çoçan çonsa evüñe bir çonuç
Aña kıl 'arz-ı safâ olma çonuç
(b.2148, s.213)

Misafir gelen bir eve, Allah bakmış olur. Bu yüzden insan misafirine karşı güler yüz göstermeli, ona soğuk bir yüzle muamele etmemelidir.

Bir çonuç bir yiri idinse çonuç
Bir naçar kılmış olur ol yire Hâk

Alıcaç bir çonuğı çonuçluğa
Şevk göster çutma yüz çonukluğa
(b.2149, 2150, s.213)

Misafirine hoş ikramlarda bulunan insan, o misafirperverliğiyle iyi bir nâm salar. Filhakika Tanrı misafirini hoş tutanı, Tanrı da hoş tutar.

Ol ki mihmânına hoş ikram ider
Kendin ol luftıyla niğü-nâm ider

Ol ki Tañrı çonuğın bir hoş tuta
Anı böyle Rabb-i Kâdir hoş çuta
(b.2151, 2152, s.213)

Misafir her zaman Tanrı misafiridir. İnsan, misafiri nurlandırılmış bilmelidir.

Tañrınıñdur hem çonuç bil mâ-çaşal
Yine Tañrı çonuğıdur cümle el

Bil münevver iy birāder anı sen
 Halk Tañrı konuğıdur cümleten

(b.2153, 2154, s.213)

Nazmî dünyanın da insanlar için bir konuk evi olduğunu belirtir. Bu konuk evi köhne bir konaktır, onda manevî hiçbir zevk yoktur.

İmdi ma' nāya nazār itseñ hemān
 Halk konuğ-ber-konuğ dār-ı cihān

(b.2155, s.213)

Bir rıbāt-ı köhnedür dünya evi
 Fi'l-ḥaḳīḳa zevk yoğdur ma' nevi

(b.2157, s.213)

Bu fāni konakta misafır olan, zamanı gelince bu misafırhāneden gider.

Bunda mihmān olmuğdur uş nice gün
 ' Āḳıbet gitseñ gerekdür yine

(b.2158, s.213)

Nazmî, misafire hürmetle ilgili kavramları anlatmaya devam ederken ilginç bir benzetme yaparak, ruhun da bu bedende bir misafır olduğunu belirtir.

Hem-çünān tende konuğdur yine cān
 Bir emānetkārdur pes ins ü cān

(b.2156, s.213)

İnsan, kendisine bir misafır geleceğinde kesinlikle ondan saklanmamalıdır. Zirâ misafirden saklanmak, onu ağırlamak için para harcamaktan kaçınmak eksik insanın işidir.

Sana mihman gelse pinhān olma pes
 Şaḥş-ı nā-kes fi' lidür ol anı kes

Nā-kes olan şaḥş mihmāndan kaçār
 Aşlı bu bir iki dirhemden kaçār

(b.2160, 2161, s.213)

Misafiri kabul etmeyip, ondan kaçan rahmet kapısından da kaçmış olur.

Redd idüp mihmānı mihmāndan kaçan

Lāyık-ı rahmet kaçan olur kaçan

(b.2162, s.214)

İnsan sâdık bir dost gibi her misafiri gözlemeli, kendisi de gidip bir cimriye misafir olmamalı, cimrinin ekmeğini yememelidir. Çünkü cimrinin ekmeği aslında zehirdir.

Sen de varup olma mihmān-ı baḥl̄l̄

Gözle her mihmānını hemçün Ḥal̄l̄

Yime hergiz sen sen ol nān-ı baḥl̄l̄

Zehrdür ma' nāda pes ḥān-ı baḥl̄l̄

(b.2163, 2164, s.214)

İnsan asla cimrinin evine varmamalı, aç bile olsa cimrinin ekmeğine el uzatmamalıdır.

Varma hergiz bir baḥl̄l̄ün ḥānına

El uzatma ac olursan nānına

(b.2165, s.214)

Nazmî, Kur'an okunmayan yere de insanın gitmemesini, pis insanlara yakın olunmamasını da önermemektedir.

Olma bir oḡunmayan ḥāna yaḡl̄n̄

Düşme ger kes var murdāra yaḡl̄n̄

(b.2166, s.214)

Cömertın ekmeği, insana safā verir. Bu yüzden insan bir cömertın evine misafir olmalıdır. Zirā cömert ehlinin nimeti safā ile doludur.

Virür ana kim şafā nān-ı saḡl̄

Ḥānına var sun saḡl̄n̄ün iy aḡl̄

Pür şafādur ni‘ met-i ehl-i sehā
Gösterür zirā sehāyile şafā

(b.2169, 2170, s.214)

İnsan, evine kim misafir olursa olsun önlerine bir kap yemek koymalıdır. Zirâ insan evinde ne yemek olursa olsun onu misafirin önüne koymalıdır.

Ola mihmānuñ gelüp çün hās u ‘ām
Öñine elbette ilet bir ta‘am

Ne ta‘ām olursa evde mā-hüner
Al ilet mihmān öñine iy püser

(b.2172, 2173, s.214)

İnsan, evine gelen misafiri doyurmalıdır ki cennette de kendisine bir yer verilsin.

Nān yedür her acı toyur dāyimā
Virile tā kim saña cennetde ca

(b.2174, s.214)

Hâsıl-ı kelâm, insan evine gelen bir misafire hürmet etmeli, ona değer verip, onu el üstünde tutmalıdır.

Hāneñe mihmān gelürse hürmet it
Tut ‘azîz anı ağırla ‘izzet it

(b.2295, s.223)

3.9. Hizmet Etmek

Pend-nāme’de ayrı bir başlık altında yer verilen bölümlerden biri de hizmet etmektir.

Nazmî, insanın dâima hizmet etmesi, nefsinin isteğine de bir gem vurması gerektiğini belirtir.

Dāyimā ol iy püser hıdmet-güzîn
Ola tā esb-i murāduñ zir-i zîn

(b.2100, s.209)

Mertlere mertçe hizmet edene, dönele felek de hizmet eder. Yani felek de mertlerin hizmetkârı olur.

Ol k'ide merdâne merdân hıdmetin
Eylere anuñ çarh-ı gerdân hıdmetin
(b.2101, s.209)

Her kim hizmet için ortada olursa, o kişi dünyanın da âfetinden emin olur.

Hıdmetliğıçün bağlaya ol kim miyân
Bulur ol âfât-ı dünyâdan emân
(b.2102, s.209)

Sülûk ehline hizmet eden insan, dünya ve âhîret saadetini bulur. O tür hizmet ehli, mahşer günü cennete yerleştirilerek kendilerine hizmetçiler verilir.

Eyleyen ehl-i sülûkun hidmetin
Bulusar dünyâ vü ' uqbâ devletin

Rûz-i mahşer bî-hesâb ü bî-kitâb
Bulur ol hâdim-i behişt içre me' âb
(b.2103, 2104, s.209)

Hizmet ehline kıyâmet gününde şefaate edecek çok kimse olur.

Olusar huddâm-ı aḥvaline şefî
Bulusar yârın ol er kadar raḳî'
(b.2105, s.209)

Nazmî, hizmetçilerin âsi dahi olsa mis kokulu kölelerden daha iyi olacağını belirtir.

' Āşi olsa dahi huddâm iy aḥî
' Ābid-i mümeskden olur yeg dahi
(b.2106, s.209)

Kendisinden her dâim yardım beklenen Âlemlerin Rabbi olan Allah, hizmet edenlere dâima mükâfat ve karşılıklarını verir. Zirâ hizmet ehillerine Cenâb-ı Hak'dan, cennetler verilir, hatta gâzilerin sevabı dahi verilir.

Viriser huddâma Rabb-i müste'ân
Ecr-i müzd-i şâyimân u kâyimân

Virilür huddâma hem yârdan cinân
Virilür daği sevâb-ı gâziyân

(b.2107, 2108, s.210)

Hizmet için çok küçük bir şey bile yapabilen, mârifet ağacından meyve yemiş gibi olur. Hizmetiyle insan saadete ulaşır, hizmet insanın yücelmesine sebep olur.

Hıdmet için bağlayan bile kemer
Yer dıraht-ı ma'rifetden bir şemer

Hıdmetiyle irer iren devlete
Hıdmet elbet bâ'is olur rif'âte

(b.2109, 2110, s.210)

Nazmî, Hz.Muhammed'in de insanın hizmet için hizmette bulunmasını emrettiğini belirtir.

Hem buyurmuştur nebî bî-reyb ü şek
Hıdmet iden hıdmetde olsa gerek

(b.2111, s.210)

Gerçek saadete erenler hizmet ehilleridir. Bu yüzden insan hizmetkâr olmaya çalışmalı, hizmet etme hususunda gayretli olmalıdır.

Devlete irenler imdi ser-be-ser
Nîme hıdmetle o virür iy püser

Sen de hıdmetkâr olup var hıdmet et
Âdem olmağ kaçdın eyle gayret it

(b.2112, 2115, s.210)

Her kim bir kere hizmet işine meylederse, bundan sonra dâima hizmet ehline bağlı olması gerekir.

Diye pes bir hıdmete ol kim belī
 Hıdmete bağlu gerek dāyim belī
 (b.2114, s.210)

Devlete hizmet etmek, sülūk ehline yakın olmak gibidir, bu da ebedî bir saadete neden olur.

Hıdmet-i devlet qarīn-i sālīkān
 Bir şafāya bā' iş olur cāvidān
 (b.2117, s.210)

Sâlike hizmet etmede manâlar çoktur, o hizmet diğer hizmetlerle kıyaslanamaz. Zirâ o hizmette sen-ben davası güdülmez.

Hıdmeti sālīkde çokdur iktibās
 Anı ğayrı hıdmete kıılma kıyās
 Hāy o 'amī hıdmete benzemez
 Anda kimse kimseye sen ben demez
 (b.2122, 2124, s.211)

Sâlike hizmette dünya kaygısı olmaz, sadece âhiret sıkıntısı vardır.

Olmaz ol hıdmetde dünya ğuşşası
 Olur ancak hāl-i 'uqbā ğuşşası
 (b.2126, s.211)

Dünya ehlinin hizmetini yapmak baştan başa dünyanın sıkıntısını başına sarmak demektir. Dünya ehline hizmetin sonu, sadece dünyada şerefe ulaşmaktır. İnsan o geçici saadete ulaşmaya çalışmamalıdır. Çünkü ona heves etmenin bir manâsı yoktur.

Başdan etmek ehl-i dünyā hıdmetin
 Başa almağdur cihānuñ miñnetin
 Ehl-i dünyā hıdmetinüñ hāşılı
 Olmadur bir 'izz ü dünyā vāşılı
 İRme o bir devlet-i fāniye pes
 Aña manī'a yoğ yiredür hep heves
 (b.2127, 2128, 2129, s.211)

Sülūk ehline hizmet etmek, insana âhirette şeref ve şan verir. Şüphesiz ki ebedî, gerçek saadet âhiret saadetidir.

Hıdmet-i ehli sülük ol ki var
Olusardur ʿizz ü ʿuqbāya medār

Devlet-i ʿuqbādur devlet hemān
Kʼolusardur bī-gümān ol cāvidān

(b.2130, 2131, s.211)

3.10. Eşkīyanın Alâmetleri

Pend-nāmeʼde eşkıyanın alâmetlerini anlatmak için de bir bahis açılmıştır. Nazmî, kişiliğinde eşkıyalık bulunan insanın halkın en ahmağı olduğunu belirtir. Ona göre eşkıyada üç alâmet bulunur.

Çankı kes kim ola zātında şaķī
Ol durur halkuñ be-gāyet aħmāķı

ʿĀlâmet var sakīde iy püser
Diyeyin üçün daħi birer birer

(b.2265, 2264, s.221)

Eşkīya olan kişi, ahmaklıktan Allahʼı düşünemez, o hâl ile Allahʼtan korkmaz.

İdemez aħmaklıktan Hāķķı fehm
Eylemez Hāķdan pes ol hālile vehm

(b.2266, s.221)

Eşkīyanın üç huyundan bir diğeri de ahmaklıkla haram yemektir. Eşkīya haramı yer, Allahʼa ulaşmak için de yol bulmaya çalışmaz.

Pes şaķinüñ biri üç hūyından ol
Yer harāmı yermez añmaz Hāķķa yol

(b.2267, s.221)

Eşkīya, haram olandan hiç sakınmaz, sonunda da bu yüzden azab görür.

Her harām olandan itmez ictināb
Añmaz anuñçün olur āħir ʿazāb

(b.2268, s.221)

Eşkīya haydut gibi, harâmi gibi haram yer, onun için çabalar, ondan sakınmaz. Zirâ haramın tâlibi de çok olur.

Yer haramı dāyimā reh-zen gibi
Her Һarāmuñ olur elbet Һālibi

Her Һarāmı yer Һarāmī gibi yer
Her Һarāma sa‘y ider kılmaz Һazer
(b.2269, 2270, s.221)

Eşkiya, çoğu zaman harama helâl der, onunla da kâfir olur. Küfürden perhiz eylemez, o hâl ile İslâm’dan uzak olur.

Der Һarāma belki ekşer dem helâl
Anuñ ile kâfir olur zi-Һalâl

Eylemez perhiz küfr-i tāmndan
Dür olur ol hâlile İslāmndan
(b.2271, 2272, s.222)

Eşkiyadaki bir diğer alâmet de şüphesiz dâima pis olmasıdır.

Bir ‘alamet dağı oldur anda hem
Bi-Һahâretdür hemişe lâ-cerem
(b.2273, s.222)

Eşkiyâ olan, dâima temizlikten uzak olur, her yeri pislik, kirlilik içinde olur. Bu yüzden de saadetten dâima ayrı olur.

Dāyimā olur Һahâretden beri
Olur elbette mülevveş her yeri

Bî-Һahâret olmağıla dāyimā
Dāyimā olur sa‘âdetden cüdâ
(b.2274, 2276, s.222)

Eşkiya olan asla namaz ve abdesti sevmez, yüzünü de Allah’a döndürüp dua etmez.

Sevmez aslâ ābdest ile namāz
Eylemez Һağğa yüz urup niyāz
(b.2275, s.222)

Nazmî, eşkiyanın hâlinin bambaşka olduğunu belirtir. Allah’ın o hâlden saklaması için dua eder. Hâsılı, eşkiya olan kişi İslâm ile perlaklık da bulamaz.

Özgedür Hakk şaklasun hâl-i şakî
Olmaz İslâm ile aşlâ revnaķı
(b.2277, s.222)

Eşkiya, İslâm ile hoş bir şeref bulamaz, ömrünü yok yere azgınlıkla israf eder.

Bulamaz İslâm ile bir hoş şeref
‘Ömrini eyler dâlâletde telef
(b.2278, s.222)

Pis olan eşkiyanın bir diğerk hâli de saadetsiz olmasıdır.

Hâli oldur bî-tahâret olanuñ
Biri oldur bî-sa‘ âdet olanuñ
(b.2279, s.222)

İnsan da kendine dikkat etmeli, asla kirli, pis olmamalı, keder yolundan uzak durmalıdır.

Bî-taharet olma hergiz iy püser
Kıl ‘adâb-ı kâhrdan havf u hâzer
(b.2280, s.222)

Eşküyada görülen bir diğerk nitelik, ilim ehlerinden kaçmasıdır. Zirâ eşkiyanın câhilliğeye meyli vardır, ilim ve ilim ehline hürmet etmez.

Bir ‘alamet daħi anda iy ‘azîz
Ol ki eyler ‘ilm ehlerinden giriz

Pes şakinün dâldür bu cehline
Hürmet itmez ‘ilme vü ‘ilm ehline
(b.2281, 2282, s.222)

Eşkiya, her fırsatta ilim ehline dil uzatır, onlara devamlı küfür eder, küfre girer. İlim ehline hürmet etmeyen eşkiya aslında kendi canına lânet okur.

Dil uzadur ehl-i ‘ilme vakt olur
Ezber oğur küfri küfer toğrılır

Hürmet itmez ol ki ehl-i ‘ilme pes
La‘net oğur kendü cânına o kes
(b.2283, 2284, s.222)

İlim ehlini sevmeyip âgâh olmamak, şüphesiz ilmi inkâr etmektir. Zirâ ilim ehlini sevmeyen kâfir olur, başka bir hüsrânla zarara uğrar.

Ehl-i İlmi sevmeyen bî-intibâh
 İlme münkir olmadur bî-iştibâh

Ehl-i ilmi sevmeyen kâfir durur
 Özge hüsran ile key hâsir durur

(b.2285, 2286, s.223)

Saadetli olmak isteyen eşkıyadan ve eşkıyalıktan uzak olmalıdır. Lâkin, Allah'a yakın olmak isteyen eşkıyaya yakın olmamalıdır.

Ger sa'adet isterseñ iy püser
 Dâyimâ eyle şekâvetden hâzer

(b.2297, s.223)

Ey püser olmağ dilerseñ key sa'id
 Ol şakiden dañi fi'linden ba'id

Olmağ isterseñ eger Hakka yakîn
 Etkiyâyâ sen sen ol olma karîn

(b.2288, 2289, s.223)

İnsan eşkıya işine rıza göstermemeli, dâima ilim ehline hürmet etmelidir. Bunun yanı sıra ilim erbabını basite almamalıdır ki cehennem ateşi yakmasın.

Eşkıyâ fi'line gösterme rızâ
 Ehl-i ilme hürmet eyle dâyimâ

Eyleme tañfîf-i erbâb-ı ulûm
 Yağmaya tâ kim seni nâr-ı semûm

(b.2290, 2291, s.223)

İnsan gayret edip, eşkıya, haydut olmaktan sakınmalı, İslâm ile temiz ve pâk olmalıdır.

Sa'y kıl olmayasın tâ kim şakî
 Olasın İslâm ile pâk ü naķî

(b.2298, s.223)

3.11. Hâcet Dilemek

Pend-nâme’de bahsi açılan konulardan biri de hâcet dilemenin beyanı hakkındadır. Nazmî, bu bölümde insanın isteğini dile getirirken dikkat etmesi gereken hususlardan bahsetmiştir.

Nazmî, insan dileğini söylemek istediğinde bunu hiçbir insandan istememesi gerektiğini belirtir.

‘Arz-ı hâcet eyler olsañ iy püser
Degme kesden eyleme eyle hâzer
(b.2327, s.226)

İnsan, mutlaka bir insandan bir şey istemek zorunda kalırsa, kötü suretli olandan istememeli, ondan sakınmalıdır. Zirâ, insanın dışı içi gibidir, dış insanın nice kabalığını gösterir. Kötü kalpli olan birisinde o sebepten dolayı iyi huy olmaz. Nazmî, burada kıyafet ilminin kıstaslarını gözönünde bulundurmuştur. Bildiğimiz gibi kıyafetnâmelerde insanın dış görünüşü ve fiziki özelliklerine bakılarak o insan hakkında değerlendirmelerde bulunulur. Kıyafetnâme alanında Türk Edebiyatında yazılmış en ünlü eser Erzurumlu İbrahim Hakkı Efendi’nin Kıyafetnâmesidir.

Eyleme bed şekl olandan bir niyâz
Eyle bed şeklinden anuñ ihtirâz

Şüreti mişli olur pes sîreti
Hem dañi gâyetde nice gîlzeti

Ola ol kim mâ-ğaşal bir zîşt-rüy
Olmaz ol vech ile anda nîk-ğüy
(b.2328, 2329, 2330, s.226)

İnsan isteğini şirin sözlü, güzel huyları olan bir kimseye belirtmelidir. Yüzüne göre görünüşü olan o güzel insandan hâcet ehilleri anlar, faydalanır.

Bir müşekkil kimseye kııl ‘arz-ı hâl
Kim ola şîrîn-mağâl u hoş-ğışâl

Vechine göre simâsı pes
Olur andan ehl-i hâcet muğtebes
(b.2331, 2332, s.226)

Güzel yüzlü olanlar genellikle herkesin iyiliğini isteyen, kıymet bilen insanlar olurlar. Bu yüzden ondan insanlara iyilikler gelir.

Ol kişi kim ola bir hoş hūb rūy
Olur ekşer hayr-h̄'ah kadr-cuy

Var durur anda bir iylik imdi var
İyliğinden anuñ ol ümmid-vār

(b.2333, 2334, s.226)

Nazmî, mümin birisinin bir kardeşinden bir şey istediğinde o kardeşinin gücü yeterse o mümine yardım edip, onun sıkıntısını gidermesi, onu gamdan kurtararak onu rahat ettirmesi gerektiğini belirtir. Zirâ insan her yerde sevap yolunu gözleyip, sevap işlemeye çalışmalıdır.

Yine hem bir mü'minüñ senden daħi
Ola tā kim bir niyāzı iy aħi

Kādiriseñ eyle anı ber-murād
Şād olup göñliñi ğamdan kıl güşād

Her maħalde gözleyüp rah-ı sevab
Mümkün olduğınca kıl k̄aşd-ı şevāb

(b.2335, 2336, 2337, s.226)

Mümin kardeşini yardım edip, onun sıkıntısını giderene de Allah yardım eder.

Tā senüñ daħi İläh-ı Müste'ān
Her murāduñ ħāşıl ide her zamān

(b.2338, s.226)

İnsan aç ve muhtaç dahi olsa, elinden geldiğince kimseye ihtiyacını açmamalı, Allah dururken onun kuluna dileğini arz etmemeli, baştaki yüce Tanrı dururken yaratılmışlardan bir şey istememelidir.

Degme şahsa kılma 'arz-ı ihtiyāc
Olur iseñ daħi ger muhtāc ü ac

Dāyimā şeyhden taleb kıl ħācetüñ
Olmasun der-bana hergiz minnetüñ

Baş t̄ururken gözleme gel ayağı
K̄oyup a' lāyı gözetme alçağı

(b.2339, 2340, 2341, s.227)

Hulâsa, insan yapılan iyiliğe teşekkür etmeli, alçak karakterli, düşkün insanlardan yardım ummamalıdır.

Eyle bir şānı bilenden minneti
Umma bir şahş-ı denīden himmeti
(b.2342, s.227)

3.12. Şeytan-Mecazî Olarak Şeytanın Huyları

Bütün semavî dinlerde şeytanla ilgili inanç, şeytanın insanın en büyük düşmanlarından biri olduğu, amacının da insanı günahlara sürükleyip, Allah'a isyan ettirerek, onları cehenneme götürmek olduğu yönündedir. Kur'an-ı Kerim'de de pek çok âyette şeytan'ın aldaticılığı, insanlara yaptığı ve yapacağı kötülükler zikredilmiş, İslâm Peygamberi Hz.Muhammed de pek çok hadisinde şeytanın aldatmalarına karşın müminlerin dikkatli olmalarını öğütlemiştir. Nazmî de Pend-nāme'de şeytanın özelliklerine değinmiş, şeytanın (mecazî) huyları üzerine bir de bahis açmıştır.

Nazmî, insanın en büyük düşmanlarından birinin şeytan olduğunu, onun amacının insanı cehenneme götürmek olduğunu, bu yüzden de insanın şeytandan uzak durması gerektiğini belirtir.

Key şaķın şeytāndur özge düşmenüñ
Yirüñi od itmek ister ol senüñ

Anı ister imdi şeytān iy oğul
Ura boynunā senüñ oddan oğul
(b.735, 736, s.110)

Nazmî, şeytanın insanın içinde olduğunu, şeytana cāhil olanın uyacağını belirtmiştir.

Evvelā kendin göre şeytān durur
Pes aña taķlīd iden nādān durur
(b.851, s.117)

İlk insan Hz.Âdem yaratıldıktan sonra, şeytan kibirlenmiş ve kendisinin ondan üstün olduğunu söylerek Hz.Âdem'e secde etmemiştir. Bu yüzden de lânetlenmiştir.

Didi şeytān kim ben ādemden yegem
Ol sebebden oldı mel' ün lā-cerem
(b.852, s.117)

İnsan nefis ve şeytanın şerrinden uzak olmalıdır.

Nefs ü şeytân şerrine bulma qarın
 Hayrını vir yâ İlâhel-‘ âlemin
 (b.1408, s.158)

Hayırlı olan insan dâima şeytanî işlerden uzak durur. Çünkü şeytan, dâima insana kötülükle, zarar ve eksiklikler verir.

Ol ki Raḥmeniyedür dâyim ider
 Fi‘ l-i şeytâniyyeden elbette ḥazer
 Dâyimâ insâna şeytân şerr ile
 Hep ḥalel virmekde olur zarr ile
 (b.2439, 2440, s.234)

Şeytan insana zarar verip, onu inleterek âlemi başına dâr etmek ister.
 Zarr ile kim ide muḫtar âdemi
 Başına teng itmek ister ‘ âlemi
 (b.2441, s.234)

Nazmî, şeytanın dört kötü huyu olduğunu, onlarla insanlara zarar vereceğini, bu dört kötü huyu bilen insanın hayırlı olacağını belirtir.

Çâr ḥaşlet fi‘ l-i şeytânî durur
 Bilür anı ol ki Raḥmânî durur
 (b.2438, s.234)
 İmdi pes ol çâr ḥaşlet birle ol
 Bulur insânuñ bir âzârına yol
 (b.2443, s.234)

Nazmî şeytanın huylarından birinci olarak insanda birden meydana gelen aksırmayı gösterir.

‘ Aṫsedür anuñ birisi evvelâ
 K’olmaya bir birden ol artıḫ ola
 ‘ Atse k’ola birden artıḫ her zamân
 Fi‘ l-i şeytânî durur ol bi-gümân
 (b.2444, 2445, s.234)

Nazmî, şeytanın bir diğerkötü huyu olarak burun kanamasını gösterir. Burun kanaması da şüphesiz şeytan işidir, insan ondan sıkıntı çeker.

Ḥün-binîdür o dördüñ biri hem
 Fi‘ l-i şeytândur o daḫi lâ-cerem

Aña daği pes olur şeytân sebeb
Kim çeke andan tamâm insân ta‘ ab
(b.2446, 2447, s.234)

Şeytanın bir huyunun bağırmaq olduğunu belirten Nazmî, o durumun da şerrinden Allah’a sığınır.

Hem kükremekdür daği anuñ biri
Ol daği eyler mükedder hâtırı
(b.2448, s.234)

Fi‘l-i şeytândur o daği bî-hilâf
Eyleye şerrinden anuñ Hâkq mu‘ âf
(b.2448, 2449, s.235)

Nazmî, şeytanın kötü huylarından biri olarak da yaramaz gönüllü olmayı zikreder. Bunun da şeytan huyu olduğunu ve insanı inciteceğini belirtir.

Hem o dördüñ biridür nâgâh key
K’ola daği virür ta‘ ab insana key

Ol daği hem haslet-i şeytân durur
Bâ‘ is-i âzürden-i insan durur
(b.2450, 2451, s.235)

Şeytanın bu dört kötü huyunu sayan Nazmî, insana düşenin dâima şeytanın şerrinden sakınmak olduğunu belirtir. Zirâ şeytan, insanın en büyük düşmanıdır.

Eylemişdür imdi şeytân-ı la‘ in
Cümleten insâna hem divân-mübîn

Pes gerekdür imdi insâna tamâm
Dâyimâ şerrinden anuñ hâvf-ı tam

İmdi şeytânıñ ‘ adūsıdur beşer
Şerr-i şeytândan şaşın pes iy püser
(b.2452, 2453, 2454, s.235)

İnsan, dâima şeytanın şerrinden sakınmalı, onun şerrinin def’i için de Allah’ a sürekli dua etmelidir.

Dâyim it şerrinden anuñ ihtirâz
Şerri def için Hudâ’ya kıl niyâz
(b.2455, s.235)

İnsan şeytana uymamalıdır ki ondan dinine bir zarar gelmesin. Zirâ şeytanın yoluna insan girmediği sürece, ondan sıkıntı ve pişmanlık duymaz.

Ey püser şeytāna uyma mā-ḥaşal
Gelmiye tā diniñe andan ḥalāl

Rāh-ı şeytāna ebed başma ḳÂdem
Gelmiye tā soñra ḥusr ile nedem

(b.2760, 2761, s.257)

Nazmî, son olarak şeytanın şerrinden koruması için herkese yardımcı olan Allah'a dua eder.

Hazret-i Rabb-i Mu'în olup mu'în
Şerr-i şeytāndan emîn ide hemîn

(b.2442, s.234)

3.13. Düşkün İnsan-Düşkünlüğün Alâmetleri

Nazmî düşkünlüğün nişanının dört olduğunu belirtir.

Dörd olupdur çün nişān-ı müdbiri
Uş beyān olsun anuñ her biri

(b.1146, s.139)

Evvelâ, düşkün olan insanlar, ahmaklara uyarlar, hâlden anlayanlarla dost olmazlar. Dâima ahmaklarla görüşür, onlarla dost olur, onlara saygı gösterir.

Dāyim eblehlerle eyler meşveret
Varır eblehlerle olur mekremet

Müdbir eblehlerle olur hem-nişîn
Hem-demi eblehler olur hem hemîn

(b.1148, 1149, s.139)

Her kim ahmaklarla dost olursa, o da ahmaklar gibi olur.

Ola ol kim hem-nişîn-i eblehān
Olur ol aḥmaḳ-riş-i aḥmaḳān

(b.1150, s.139)

Düşkün olan insan, ahmağı müdebbir (işleri ayarlatan) edinir, onun tâlihsizliğinden haberi de olmaz.

İdinir müdbir müdebbir eblehi
Olmaz anuñ nekbetinden āgehi

(b.1151, s.139)

Düşkün olan akıllı olmayıp, akıl ehline de heves etmez. Zirâ sürekli ahmaklarla görüşenin akılı olmaz. Akıllı olan, akılsız ve câhillere hiç uymaz.

Müdbir olan ʿāqil olmayan durur
Ehl-i ʿaqla māyil olmayan durur

ʿAklı var mıdır anuñ kim ola hem
Meşveret itdügi ebleh dem-be-dem

ʿĀqil olan hiç uyar mı evvelā
Aña kim bi-ʿaql bir nā-dān ola

(b.1152,1153, 1154, s.139)

Her kim ahmaklarla görüşmeye giderse, lânetlenmiş şeytan da onun yolunu şaşırtır.

Meşveret için o kim ebleh kıılır
Anı şeytān-ı lāʿin güm-reh kıılır

(b.1155, s.139)

Nazmî, düşkünlüğün diğer göstergesi olarak câhile altın ve gümüş vererek ona değer vermeyi gösterir. Lâkin, câhile altın ve gümüş veren Allah'ın sevdiği yola da varamaz. Câhil kişi, avuç dolusu altın ve gümüşü yok yere israf edip, telef eder.

Müdbirüñ hem bir nişānı iy püser
Bükivirür câhile sîm ile zer

(b.1156, s.139)

Câhile ol ki ide sîm ü zer ʿatā
Ola mı ol vāra makbul-i Ĥudā

Çün zer ile sîm câhile ola kef
Yoq yire isrāf idüp eyler telef

(b.1157, 1158, s.140)

Düşkün olan insan, ehil insanlarla dost olmaz, câhil ehli ile yakınlık kurup, onunla dost olur, onun kötülüğünden beri gelmez. Düşkünün câhillere olan hevesi, onun kâmil insanlardan yana gitmesine de engel olur.

Hem-dem olmaz müdbir olan ehl ile
Hem-dem olur ünsi ehl-i câhil ile

Meyli olmağ müdbirüñ cahillere
Bāzı olmağdan durur kāmillere

Müdbir olan kim sever cāhilleri
Olmaz ol imdi dālaletden berī

(b.1159, 1160, 1161, s.140)

Ehil, âlim insanı koyup, cāhile düşkün olmak, onun isteğiyle cāhilliğe düşmektir.

Ehli koyup meyl kılmak cāhile
Cehle düşmekdür hevā-yı cāhile

(b.1162, s.140)

Cāhil halkın hâli düşkün olmaktır, zaten cāhilliğin gereği de budur.

Müdbir olmakdur hemîn hâl-i ' avām
Muḳtezā-yı cehldür pes ol temām

(b.1163, s.140)

Düşkünlüğün bir diğ̈er göstergesi de, düşkünün hiç nasihat dinlememesidir.

Müdbire oldur daḥi hem bir nīṣān
Kim işitmez hīç pend-i dūstān

(b.1164, s.140)

Düşkün olan insan, dostların nasihatını ebediyyen kabul etmez; mağrur ve kendini beğenmiş olur. Bunların yanı sıra düşkün insan, lüzumsuz konuşan ve hareket eden insan olur.

Dostlar pendiñ ebed kılmaz kabūl
Müdbir olan kes olur pes bü'l-fuzūl

Ġuş urup hīç itmedüĝi ĝūş-ı pend
Bu durur kim müdbir olur ḥod-pesend

(b.1165, 1166, s.140)

Nazmî, düşkün olan insanın şüphesiz devamlı nefsinin isteğine uyacağını belirtir. Bu konuda da düşkünün nasihat dinlememesi onun şanının göstergesidir.

Müdbir olan anı ister lā-cerem
Kim hevāsınca olalar dem-be-dem

Müdbire pes imdi pend işitmek
Bu ki şānıdur eyü iş itmek

(b.1167, 1168, s.140)

İnsan nasihate kulak vermeyip, nasihat dinlemezse hâli nasıl olur, bunu düşünmelidir.

Ol ki pende gūş urup kılmaya gūş
Göre hālın nolısar eñ soñra uş
(b.1169, s.140)

Nazmî, düşkünün bir diğerk hâli olarak ebediyyen dünyadan ibret almamasını gösterir. Hulâsa, düşkünün dünyadan ibret almaması, şüphesiz dinsiz, inkarcı birinin yaptığını taklit etmek gibidir.

Müdbirin oldur dāhi bir sîreti
Kim ebed dünyādan almaz ı̇ ibreti
(b.1170, s.140)

ı̇ İbret olmamak cihāndan müdbire
Lā-cerem taqlīd olur bir münkire
(b.1172, s.141)

Düşkün olan insan ibret almaktan uzak olur, Allah'ı ve Peygamberi bilmez.

Olsa müdbir hāli ibretten berī
N'ola bilmez Tañrıyı Peygamberi
(b.1173, s.141)

Düşkünün belirgin dört göstergesini sayan Nazmî, düşkünlük üzerine fikirlerini beyana devam eder. Sonunun hayr olmasını isteyen insan, evvelâ düşkünün adını anmamalıdır. Hâlden anlayan, yolunu şaşırılmış düşkünden tiksindir.

Ger dilerseñ kim ola hayr āhirüñ
Evvelā hiç adın añma müdbirüñ

Her kimin kim hâlden añası var
Müdbiri güm-rāhdan ikrāhı var
(b.1174, 1175, s.141)

Düşkün insan, düşkünlüğüyle başkalarının da kötülüğünü isteyen insandır, zirâ o tür insanlar akıllıların yanında yolunu şaşırılmışlardır.

Müdbir ol hāliyle kim bed-hı̇āhdur
ı̇ Ākilüñ yanında pes güm-rāhdur
(b.1176, s.141)

İnsan, her hâl ü kârda düşküne dost olmamalıdır ki onlardan olmasın.

Müdbire gel hem-dem olma iy ahi
Tā olardan olmayasın sen dahi
(b.1177, s.141)

Nazmî, düşkünlüğün dört nişanını saydıktan sonra, insanı düşkünlüğe uğratan hususları da sayar. İnsanı düşkünlüğe uğratan hususların birincisi düşman çokluğudur, düşmanın yokluğu ise saadettir.

Birisi iy düst düşmen çokluğu
Key sa' âdetdendür anun yoqluğu
(b.1444, s.161)

Bir kişinin düşmanı çok olunca onun her taraftan yolunu kesen de çoktur. Filhakika, sayısız düşmandan insana pek çok sıkıntı gelir.

Çoğ olunca bir kişinüñ düşmeni
Her cihetden çokluğ olur rehzeni

Kişide her demde virür rüzigār
Düşmen-i bisyārdan gam bî-şümār
(b.1445, 1446, s.161)

Düşmanı çok olan çaresiz olur, bu dünya da başına dār olur. İnsan bu sıkıntıları düşünüp düşmanın çok olmasından sakınmalıdır.

Düşmen-i bisyār olan nā-çār olur
Başına bu dār-ı dünyā dār olur

İmdi var iy düst fikr idüp haţar
Eyle düşmen çokluğundan çok hāzer
(b.1447, 1448 s.161)

Nazmî, insanı inciten ikinci husus olarak dine uygun yaşamamayı zikreder ve din ehlini o hâlden koruması için de Allah'a dua eder.

Geldik ikincisi dīn-i bî-şümār
Şaklaya dīn ehlin añdan Girdīgār
(b.1450, s.161)

Nazmî'ye göre, kişi dine garkolmasına (yani mümin olmasına) rağmen, akşamları günah ve kusur işleyen miskin hâli iyi olmaz. Her zaman sıkıntıdan, gamdan onu bağı kan olur, nerede olursa olsun sıkıntılı olur.

Vay o miskine kim ola ğarq-ı dīn
Hem huşūşa kim ola şāmında şīn

Ġamdan olur her dem anuñ bağı kan
Ķande olşa pür-melāl olur hemen
(b.1451, 1452, s.161)

Nazmî, dine uygun yaşamama mefhumuyla ilgili düşüncelerini beyan ederken bir de borç edinme hususuna değinir ve insanın kesinlikle borç edinmemesini önerir.

Şaķın idinme birāder imdi borç
Ay güne almaz dimişler imdi borç
(b.1455, s.162)

İnsanı inciten, dūřkūnlūęe uęratan üçüncü hususu çok günah işlemek olarak belirten Nazmî, çok günahın insanın hâlini mahvedeceęini belirtir.

Hem üçünci āh kim beĥid günāh
Oldur iden ādemūñ halin tebāh
(b.1456, s.162)

Çok günah insanı her zaman küfre iter, çok sıkıntıya neden olur. Bu yüzden her büyük günahdan sakınmak gereklidir, zirā büyük günahlara meyleden küfre varır.

Küfre kabāyirden çok günāh āh ādemi
Ādemūñ añdan gerek her dem ğamı

Her kebāyirden gerekdür ictināb
Küfre varır aña iden irtikāb
(b.1457, 1458, s.162)

Çok günah işleyip küfre düşenler için cehennemde azap vardır. O tür insanlar, ateşle çeşit çeşit azab görür.

Anuñ için var cehennemde ‘ azāb
Oliser nār ile envā^c -i ‘ ıķāb
(b.1459, s.162)

İnsan, bu yüzden işlediği her günahı hatırlayıp can u gönülden dâima tövbe etmeli, pişmanlıkla tövbe duasını okumalıdır.

Kiřinūñ řol eyledüęi her günāh
Ĥātırına gelse itse her gün āh

Añı añup idelüm imdi ĥazer
İdelüm dāyim günāha tevbeler

Tevbeler idüp nedāmetle dāyim
Diyelüm estaĝfirullāh el-‘ azim
(b.1460, 1461, 1462, s.162)

Nazmî insanı düşkünlüğe uğratan dördüncü hususun çok eşlilik, kalabalık aile olduğunu belirtir.

Daği dördüncüsidür çokluk ʿıyāl
Virür ol hāl ādeme taʿ ciz-i bāl
(b.1463, s.162)

Fakir bir insanın eşi ve bakmakla yükümlü olduğu insan çok olursa şüphesiz bütün varlığı tükenir.

Bir fâkirüñ kim ʿıyali ola çok
Varlığın yokluk bi'l-cümle yok
(b.1464, s.162)

Zirâ çok eş ve kalabalık aile, çok meşgûliyetle sebep olur, kişi ondan sayısız sıkıntı çeker. Bu yüzden insanın çok eşe heves etmemesi gerektiğini belirten Nazmî, çok eşliliğe karşı olduğunu belirtir. Filhakika Nazmî, kadınların nasibsiz olduklarını ve selâmet ehlini de dağıtıp, yok ettiğini belirtir.

Çok ʿıyāl olur çok eşgâle sebep
Pes kişi andan çeker bi-hād taʿ ab

Çok ʿıyâle itmesün kimse heves
Guşsa vü ğam artırur ol imdi pes
(b.1465,1466, s.162)

Hem ʿıyal ola huşūşa nā-halağ
Bir selamet hālın eyler ber-ṭaraf
(b.1467, s.163)

Nazmî, insanı düşkünlüğe uğratan dört hususu saydıktan sonra düşkün, alçak insanlarla ilgili fikirlerini beyâna devam eder.

Nazmî; insanın, alçakların yardımını istememesi gerektiğini, zirâ alçak düşkün insanın, insaniyetlikten uzak olduğunu belirtir.

Süflenüñ luṭfını kıılma recā
Kim olur süfle mürüvvetden cüdā
(b.1882, s.193)

İnsanın, düşkün birisine bir ricada bulunması insanın gamlanması için bir nedendir. Zirâ düşkünün, alçağın ilgisinden yardım umulmaz, o tür insanların iyiler gibi yararları olmaz.

Süfleye bir hâcet için ibtizâl
Pür-melâl olmağa bâ' is bir amâl
(b.1883, s.193)

Bir hays-ı dündan umma luğf pes
Kim haysuñ nef' i olmaz misl-i has
(b.2167, s.214)

Nazmî, devlet hizmetine, düşkün bir insanın gelmesi hâlinde her işinin şerre niyetlenmek olacağını belirtir.

İde ' âlî-mansıba bir süfle-ger
Kaşd-ı hayr itmez olur hep kaşd-ı şer
(b.1884, s.193)

Alçak, düşkün insan ebediyyen yüksek şan ve şeref sahibi olamaz, zirâ alçak olandan her türlü kötü iş beklenir.

Süfleden olmaz ' uluvv-i şân ebed
Süfleden elbet gelürher fi' l-i bed
Fi' l-i beddür muqtezâsı süflenüñ
Anuñ iledür kazası süflenüñ
(b.1885, 1886, s.193)

Alçak, düşkün insandaki kötü huy, her işte kötü bir yol tutmasıdır. Hulâsa, düşkün insanda herhangi bir üstünlük göstergesi olmaz, zaten o tür insanın çok malı da yoktur.

Biri oldur k'ola anda hüy-ı bed
Tutar ol her kârda bir süy-ı bed
Olmaz anda bir nişân-ı mehteri
Olmaz anuñ bir mâl-i bihteri
(b.1888, 1890, s.194)

Alçak olan kişiden, bir büyüklük yapması beklenmez, zirâ o kötü işleri terketmez, kimseye hayr iş etmez.

Gelmez andan bir ululuğ eylemek
Kimseye bir hayr-culuğ eylemek

Umma andan bir ululuğ hâlini
Eylemez terk ol bed-ef' âlini
(b.1891, 1892, s.194)

Nazmî, alçak, düşkün karakterli insandan uzak durulması gerektiğini, zirâ o tür insanların Cenab-ı Hakk'a düşman olduğunu belirtir.

Dür ol andan kim oola ol şūd-h̄ār
Kim odur haqqā ' adū-yı Girdigār
(b.1933, s.197)

Sonuç olarak, alçak, düşkün birisinden asla mertlik ve cömertlik beklenmez.,

Mā-ḥaşal umma mürüvvet süfleden
Gelmez ašlā bir fütüvvet süfleden
(b.1887, s.193)

3.14. İnsan Modeli (Olumlu-Olumsuz)

Nazmî Pend-nāme'de olumlu ve olumsuz nitelikler olmak üzere iki insan modeli ortaya koymuştur. Biz de Pen-nāme'deki sıraya bağlı olarak önce insanda bulunması gereken olumlu nitelikler, ardından da olumsuz nitelikler üzerinde duracağız.

Nazmî, evvelâ ilmin akılla olgunlaşacağını belirtir. Zirâ ilme olgunluk veren akıldır, fakat bunu maymun iştahlı olan bilemez.

' İlm başdan ' aql ile bulur kemāl
Şübhe mi var ' aqla muhtasardur o ḥāl
(b.1276, s.148)

' Akıldır viren kemāl-i ' ilme pes
Bilmez anı ola kim bü'l-heves
(b.1277, s.149)

Nazmî, ilimle iş yapanın asla akılsız olmayacağını, akılsızın da ilmi anlamayacağını belirtir.

' İlm bî-' aql olmaz ašlā kāriger
' İlmini bî-' aql añlamaz ḳalur gider
(b.1278, s.149)

İlmi bir kuşa, akılı da onun kanatlarına teşbih eden Nazmî, ilmi engellemenin akılsızlık olduğunu belirtir.

Murğdur ' ilm ü ḥıreddür aña bāl
Bî-ḥıred pes ' ilm o men' ine vebāl
(b.1279, s.149)

Her kim ilim ile iş yapmazsa, daha sonra ilim onun hasmı olur.

Ol ki ‘ilmi ü ħireddür aña bāl
‘Āqıbet olur ħarīm ol ‘ilm aña

(b.1280, s.149)

İlim öğrenirken aklını kullanmayan, bir süre sonra şüphesiz aklın da yolundan çıkar. Zirâ ilim ile iş yapanlar şüphesiz ki evliyâ sınıfındandır.

Olmayan ‘ilm ile āmil dāndürür
Ol țarık-i ‘ağldan bīrun durur

‘İlm birle āmil olanlar hemān
Evliyā’ullāhdandır bī-gümān

(b.1281, 1282, s.149)

İlim ehli insanlar en şerefli insanlardır. Şurası da muhakkak ki ilmin parlaklığı, yumuşak huyluluğun olgunluğuyla kendini göstermektedir. Yumuşak huyluluğun kaynağı ilimdir, ilim ehli olan büyük bir saadet içindedir.

Eşref-i nās imdi ehl-i ilmdür
Revnāq-ı ‘ilmüñ kemāl-i ħilmdür

Zī-sa‘ ādet aña ki ola ehl-i ‘ilm
Hem ħuşūşā ola bir ħoş kân-ı ħilm

(b.1283, 1284, s.149)

İnsanın dirliği düzenliği, âlemin tertibi, düzenliği ilim ile olur. Zirâ, nefsi de câhillikten ilim kurtarır, Allah katında ilim ehilleri has kul olurlar.

‘İlm iledür ħoş-nizāmı ādemüñ
‘İlm iledür intizāmı ‘âlemüñ

Cehlden hem nefsi ‘ilm eyler ħalāş
Ĥağ ħatında olur ehl-i ‘ilm ħās

(b.1285, 1286, s.149)

Nazmî, olumlu insan modelini verirken, ikinci özellik olarak da niyeti verir.

Bir daħi bu her  amelde evvel 
D yim  l zım durur niyyet ola

(b.1287, s.149)

Her işte öncelikle niyet gereklidir, o niyet üzere gönülde de bir temizlik olmalıdır. Zir  insan, saf ve temizlik inancı üzere olmalıdır, bu s yede amacına ulaşır.

Her  amelde evvela niyyet gerek
Niyyet üzre dilde bir Őafvet gerek

 tiŐ t olmak gerekdür p k   Ő f
MaŐsad anuŐla virür el b -Őil f

(b.1288, 1289, s.149)

Akıllı olan insan her işinde dikkatsiz olmamalı, d ima işe baŐlamadan önce niyet etmelidir. L kin her iş niyet ile tamam olur, niyetsiz olan iş eksik olur.

  Akil oldur imdi g fil olmaya
Her  amelde niyyet ide d yim 

(b.1290, s.149)

Niyyet ile olur imdi pes  amel
Bulur ol niyyetsiz olunca ھاlet

(b.1291, s.150)

Daima niyeti hayr olanın sonu da hayr olur. Bu yüzden mümine d ima gerekli olan her işten evvel, niyet etmektir.

Őayr ola anuŐ ki d yim niyyeti
   Őıbet ھاyr olıserdür g yeti

M  mine l zımdur imdi d yim 
Her  amelde niyyet ide evvel 

(b.1292, 1293, s.150)

Nazmî için olumlu insan modelinin üçüncü özelliği, perhiz etmektir, din perhizle sağlam olur. Ayrıca, perhiz etmek dinin gereğidir, din perhiz ile birlikte olur.

Bir daği perhîzedür emr-i dîn
Dîn o hâl ile olur lâ-büd metîn

Pes olur perhîz dinüñ lâzımı
Dîn olur perhiz birle ola mı

(b.1294, 1295, s.150)

Din perhizle olgunlaşır, din ehli de işlerini o hâl ile yapar. Dinin yerleşmesi de, dinin dayanıklılığı da perhiz ile olur.

Dîn hemîn perhîzle kâmil olur
Ehl-i dîn ol hâl ile ‘âmil olur

Pes ider perhîzle ârâm-ı dîn
Anuñ ile bulur istiḥkâm-ı dîn

(b.1296, 1297, s.150)

Her kim dinin emrinin tamamını gözetlemek isterse, dâima perhiz üzere olmalıdır. Lâkin, dinine sadık olan kimseler hep perhiz ile faydalı insanlar olurlar.

Gözleye her kim ki dîn emrin temâm
Olur ol perhîz üzre ber-devâm

Şâdıḡ olan kimseler dîninde pes
Hep olur perhîz birle muḡtebes

(b.1298, 1299, s.150)

Din yolunda perhizkâr olanlar, apaçık saadet ehli olurlar.

Ola dîn üzre o kim perhîz-kâr
Olur ol ehl-i sa‘âdet âşikâr

(b.1301, s.150)

Nazmî, olumlu insan modelinin dördüncü özelliği olarak şükretmeyi gösterir. Nimet şükür, ile devamlılık bulur; nimet, şükür ile artar. Nimetin olgunluğu şükür ile olur, şükür ile nimet azalmaz.

Daği ni‘ met şükr ile bulur beķā
Ni‘ meti şükr ile arturur Hūdā

Şükr iledür pes kemāli ni‘ metüñ
Şükr ile olmaz zevālī ni‘ metüñ

(b.1302, 1303, s.150)

Nimete çok şükür etmeyince kesinlikle nimet azalır. Nimetin kıymetini bilip, şükrünü lâıykıyla etmeyen sonuçta nimetin azaldığını görür. Bu yüzden sabah akşam Allah’a dua ederek, nimete tam şükretmek gereklidir.

Ni‘ mete şükr itmeyince ber-kemāl
Ni‘ mete irer muķarrer bir zevāl

(b.1304, s.150)

Ni‘ metüñ kadrin bilip şükr itmeyen
Ni‘ metün görür zevāliyle meħin

Eyleyüp Hāķķ’a niyāzı şubħ u şām
Ni‘ mete dāyim gerekdür şükr ü tām

(b.1305, 1306, s.151)

Zirâ bu kadar nimeti Allah kullarına ihsan etmiş, bunlara lâıykıyla şükretmemek hata olur.

Ol ķadar ni‘ met ki Hāķ kılmış ‘atā
İtmemek şükrin değil mi key ģatā

(b.1307, s.151)

Her şeyin başında insan için sağlık gibi bir nimet olamaz, sağlıktan başka ruha rahat veren bir şeyi bulmak zordur. İnsanın üzerinde sağlığın dışında onun gibi daha nice hadsiz hesapsız nimetler vardır. Ona göre bu nimetlerin şükrünü insan tam yapmalı, gafleti bırakmalıdır.

Evvelâ şıhhat gibi ni' met mi var
Andan özge rûha bir râhat mı var

Aña beñzer daħi niçe ni' metün
Haddi yoķ ne vecħi var pes ğafletün

Aña göre imdi şükr-i ni' meti
İdelim dāyim kıoyalım ğafleti

(b.1308, 1309, 1310, s.151)

Nazmî, olumlu bir insan modeli çizirken bu dört kıstası ortaya koyduktan sonra, olumsuz insanda görülen dört temel huyu sayar.

Olumsuz insan modelinin ilk hususu, insanın kibirli olmasıdır. Zirâ kim kibirli olursa diken gibi olur, o hâliyle yalnız olup, çaresiz kalır.

Ķanķı kes kim sâil olup ħ'âr olur
Lâ-cerem tenhâ kıalup nâ-çâr olur

(b.1412, s.158)

Kıymetsizlik kibirlinin hâlidir, kibirli olan yalnızlıkla iner. Bu yüzden hür ve temiz inanca sahip olanlar asla bu inanca yaklaşmazlar.

Hâlîdür pes sâ' ilün bir h'orluķ
Kârîdür tenhâlîĝa zârlıķ

İtmez ol ħâlî ebed 'ârî olan
'İrzından illâ ki bir 'ârî olan

(b.1413, 1414, s.158)

Nazmî, olumsuz insan modelinin ikinci özelliğinin utanmazlık olduğunu, insanda mutlaka utanma duygusunun olması gerektiğini belirtir.

Ādem oldur ki ola 'âr ü ĝayreti
Göz göre olmaya varup nikbeti

(b.1415, s.159)

Utanma duygusundan uzak olan kötü bir hâlde olur; namusu, temizliği kötülükle, fenâlıkla mahvolur. Fakat kendisinde mahcubiyet olan insan temizliği elden bırakmaz, o tür insanlar büyük bir saadet içindedir.

‘Ārdan ‘ārī olan bed-hāl olur
İrzı dāyim hūbs ile pā-māl olur

Zī-sa‘ ādet bir kişide ki ola ‘ār
İtmeye noḡsan ‘ırz-ı ihtiyār

(b.1416, 1417, s.159)

Olumsuz insan modelinin üçüncü özelliği âkıbetini düşünmemektir. Zirâ her kim âkıbetini düşünmese neticede hâli pişmanlık olur.

Añmasa soñun bir işiñ bir kişisi
‘Ākıbet olur peşimanlık işi

(b.1418, s.159)

Kim yapacağı işin sonunu düşünmeden korkusuzca yaparsa, elbette sonunda onun sıkıntısını çeker, pişmanlığa düşer.

İtmeye her işüñ ol kim ḡorḡusın
‘Ākıbet elbet çeker bir ḡaygusın

Gözlemez bir işde ol kim ‘ākıbet
Görür ol añdan nedāmet ‘ākıbet

(b.1419, 1420, s.159)

Akıllı olan akıbeti için endişe eder, lâkin sonunu düşünmeyen insan, hâlini kötü eyler. Sonunu düşünmemek kötü bir iştir, insan onunla ebediyyen kötü hâl içinde olur.

‘Āḡil olan ‘ākıbet-endiḡ olur
‘Ākıbet fikretmeyen bed-kīḡ olur

‘Ākıbet fikr itmekdür kār-i bed
Olur anuñla kişi bed-hāl ebed

(b.1421, 1423, s.159)

Saadet, âkıbetini düşünenin ve durmadan Mevlâ'yı zikredenindir.

Devlet anuñ 'âkıbet fikr eyleye
Dem-be-dem Mevlâ'sını zıkr eyleye

(b.1424, s.159)

Nazmî, olumsuz insan modelinin dördüncü özelliği olarak sultana itaatsizliği, bir diğer tâbirle ulû'l-emre itaatsizliği gösterir. Her kim sultan ile kavga ederse, onun hâli yıkılmış olur. Zirâ insanın sultanla çekişmesi aslan ile pençeleşmesi gibidir.

Eyleye sultân ile her kim setîz
Göriserdür bir ħarâb-ı hâl tîz

Bir setîz itmek kişi sultân ile
Pençeleşmek gibidür aslân ile

(b.1425, 1426, s.159)

Her kim sultana inad ederse, Allah'ın emrine boyun eğmemiş gibi olur. Filhakika, ulû'l-emre itaat etmemek şüphesiz Allah'ın emrine itaat etmemek gibidir.

Eylemek bir kimse sultâna 'inâd
Emr-i Ĥaqq'a etmemekdür inkiyâd

Pes ulûl-emr'e itâ' at bî-gümân
Emr-i Mevlâ'ya ta' atdür hemân

(b.1427, 1428, s.160)

Akıllı olan sultana karşı gelmez, gâfil olmayıp bu huyundan vazgeçer. Zirâ sultana itaatsizlikle kötü iş yapandan, dostları da kaçır, ondan uzaklaşır.

'Âkıllı olan eylemez sultâna lec
Ola illâ gâfil olup tab'ı geç

Ola ki bed ħūy ola nâ-sâz-i kâr
Düstlar lâ-büd ider añdan firâr

(b.1430, 1431, s.160)

3.15. Ulu ve İtibarlı Olmanın Şartları

Pend-nāme yer alan bahislerden biri de ulu ve itibarlı olma ve bunun şartlarıdır. Nazmî, ulu ve itibarlı olmanın dört şarta dayalı olduğunu belirtir.

Dört nesne var büzürg ü mu‘ teber
Görünür anlarda nazarda ħod eğer

(b.1179, s.141)

Nazmî, ulu ve itibarlı olmanın olmanın birinci şartı olarak düşmandan sakınmak, düşmana karşı hazırlıklı olmak olarak gösterir. Zirâ düşmana karşı her zaman hazırlıklı olmak, düşmana karşı dizginleri elden bırakmamak gereklidir.

Hasma lâzımdur tedârik her zamân
İtmek olmaz ħaşma irĥâ-yı ‘ inân

(b.1181, s.141)

İnsan düşmandan sakınmalı, düşmana karşı gaflete düşmemeli, Allah’ın da yardımıyla düşmanın şerrinden korunmalıdır.

Eylemez iy dost düşmenden ħazer
Görmez andan ‘avn-i Ħaĥĥ ile ħațar

Düşmeni sen imdi gâfil çağlama
Daĥi şerrinden anuñ var aĥlama

(b.1182, 1183, s.141)

Her kim düşmanını küçük görürse, bir zaman sonra bir sıkıntıya düşer. Bu yüzden insan düşmanını kendinden üstün görmeli, böylece ona karşı üstün olup saadete ermelidir.

Düşmeni iy yâr o kim göre ĥakîr
Vaĥt olur bir derdine olur esîr

Sen yeĥîn gör kendüzînden düşmenüñ
Ger gelürsen sen yeĥîn devlet senüñ

(b.1184, 1185, s.142)

İnsan, düşmanını yolu üzerinde bir diken bilmeli, ama onu asla hor görmemelidir.

Añı sen iy yār bil yoluñda hār
Mā-ḥasal görme ‘adūyı imdi ḥor

(b.1186, s.142)

Nazmî, ulu ve itibarlı olmanın ikinci şartının cehennemden sakınmak olduğunu belirtir.

Hem daḥi ol dördüñ ikincisi nār
Ḳulların saḳlaya andañ Girdigār

(b.1187, s.142)

Cehennem ateşi, küçücük bir alevken daha sonra dağlar kadar cihânı bile yakacak düzeye erişir.

Bir şerārken ki ola efrūhte
Eyler ātīde cihāmı sūhte

Bir şerār-ı aḥḳār iken nāgehān
Yücelüp tağlar gibi olur hemān

(b.1188, 1189, s.142)

Cehennem ateşi gözlere küçücük görünürken aniden büyür ve ejderhaya dönüşür. O ateş suyla söner, lâkin yakıtı içine atıldıkça alevi artar.

Şey-î cüz’î görünürken gözlere
Büyüyüp anīden döner ejdere

Andañ āteş söyünür dökülse ab
Līk yeñilmez bulınca ittihāb

(b.1191, 1192, s.142)

Ululuk ve itibarlı olmanın üçüncü kıstası hastalıktan sakınmaktır. Hastalıktan sakınmak ruha bambaşka bir gıdadır.

Hem üçüncüsü o dördüñ şayruluk
Ruḥa raḥat virir andan ayruluk

(b.1193, s.142)

Nazmî, hastalığın öncelikle nedeninin büyü olduğunu belirtir.

Sayrılığın olur andan evveli

Ahîri efzûn olur 'illiyet velî

(b.1194, s.142)

İnsan küçük bir rahatsızlığa yakalansa, o daha sonra onun hâlini çok kötüye çıkarır. Eğer hastalığa ilk baştan ilaç verilmezse, bu sağlık bozukluğuyla kişinin başına bir belâ gelir. Bu yüzden insan küçük bir sıkıntıyı tamamen halletmeli, aksi takdirde o dert büyük bir sorun olur.

Düşse cüz'i derde dir dil bir kişi

Olıcağ küllî temâm olur işi

Derde başdan kim olunmaya 'ilâc

Başta olur bir belâ sū'i mizâc

Eyle cüz'i derde küllî bed-devâ

Soñra olur bir büyük kayd ol saña

(b.1195, 1196, 1197, s.142)

İnsan hastalık sıkıntısını kesinlikle küçük görmemelidir ki sonradan hâli tamamen kötü olmasın.

Görme cüz'i imdi küllî derdi gel

Soñra küllî olmasın eñ ma-ħaşal

(b.1198, s.143)

Sonuç olarak insan hastalıktan sakınmalı, onu sıkıntıya düşürecek yeme içmeden bile kaçınmalıdır.

Eyle bir ekl-i muhâlifden hâzer

Virmeye tâ kim mizâca bir zarar

(b.1199, s.143)

Nazmî, ulu ve itibarlı olmanın son şartı olarak da ilme kıymet vermeyi gösterir.

Dāhi dördüncüsü ol dördüñ ki var
 ‘İlmdür bil ‘ izz-i kevneyne medar

(b.1200, s.143)

İnsan, kimde ilim varsa onu hor görmemelidir ki kendi ilmi de artsın.

‘İlm eğer kim andañ ola görme h̄ār
 ‘İzzetī ‘ilmüñ pes olur bī-şümār

(b.1201, s.143)

İlmi az olan insan ilme değer vererek çok okursa ilmi artar, çoğalır.

‘İlm eğer az olur ise ne kadar
 Kıadr virsen okusañ çoğa gider

(b.1202, s.143)

Nazmî, ilmin başlangıçta az olacağını, fakat niyazda buldukça git gide zamanla artacağını belirtir. Zirâ ilme rağbet eden âlim olur, ilme rağbet etmeyense câhil olur. Bu yüzden Nazmî, insanlara ilme yönelmelerini ve bol bol okuyarak ilimlerini arttırmalarını önermektedir.

‘İlmüñ olur evveli elbette az
 Çoğalır gittükce itdükce niyāz

‘Âlim olur ‘ ilme rağbet eyleyen
 Câhil olur ‘ ilme rağbet itmeyen

(b.1203, 1204, s.143)

Âlim olanın âlemi bileceğini belirten Nazmî ilim olmazsa insanın hiçbir şey olamayacağını belirtir. Filhakika, âlemin hâlini bilen âlimler, Allah’a yakın olurlar.

‘Âlim olanlar bilür ‘ âlem nedür
 ‘İlmi olmayınca pes âdem nedür

‘Âlim olanlar kimse h̄âl-i ‘ âleme
 ‘Âlim olandur yine Hâkka heme

(b.1205, 1206, s.143)

Nazmî son olarak, halka parlaklık ve güzelliğin ilim ile geleceğini, çünkü Allah'ın da ilimle bilindiğini belirtir.

‘İlm iledür halka revnağ ‘ilm ile

‘İlm ile bilindi çün Hakk ‘ilm ile

(b.1207, s.143)

3.16. Fânilik-Fâni Olan Dört Şey

Nazmî, fânilik mefhumuna Pend-nâme'nin muhtelif yerlerinde değinmiş, ayrıca fâni olan dört şey hususunda da bir bahis açmıştır.

Nazmî, insanın bugünü yaşarken yarını anmaması gerektiğini, zirâ bu fâni olan âlemde yarına kimin sağ çıkacağına bilinmeyeceğini belirtir. Burada Nazmî'nin hayatın günü gününe yaşanması istediği görülmektedir.

Yarını aña bugünden iy ahi

Kim virir bugün viren yarin dahi

(b.767, s.111)

İnsanın sınırsız malı da olsa, bu fâni olan mallar bir âfetle her an yok olabilir, zirâ zamane zenginleri de vakti gelince ölmüşlerdir, bu yüzden insan fâni olan şeylerle dostluk kurmamalıdır.

Var oluña mal-i bi-hadd girdi tut

Soñra elden gitdi âfet irdi tut

Mürdelerdür ‘agniyâ-yı ruzigâr

Mürdelerle üsn kılma imdi var

(b.1013, 1015, s.129)

İnsanın sahip olduğu bu mal ve mülk, fâni dünyanın malıdır, o maldan hesap gününde insana hiçbir şey düşmez.

Máluñ olur âher âhir mâline

Máluñ ol pes ne düşer âmâline

(b.1133, s.138)

Nazmî, insanın asla dünya zenginliğine ve ömrüne güvenmemesi gerektiğini, çünkü o zenginliğin, ömrün de bâki değil fâni olduğunu belirtir. Filhakika, ömür devamlılığı olmayan bir gölge gibidir, sona erişi çok hızlıdır.

Devlete hergiz dayanma zinhâr
Devlet-i dünyâ degül çün pâyidâr

Zıll-ı zâyildür mişâl-i devletüñ
Şür'at üzredür zevâli devletüñ

(b.1948, 1949, s.198)

Ömrün fâni olduğunu bilerek, sonunun kötü olabileceğini düşünen asla fâni olana meyletmez.

Devlete hergiz dayanmaz ma-ħaşal
Fikr iden anuñ soñ ucında đalal

(b.1950, s.198)

Gerçek makam, gerçek saadet, ebedî saadet olan âhiret saadetidir.

Devlet-i 'ukbâ durur devlet hemân
Kim o devlet olıserdür cāvidān

(b.1951, s.198)

Nazmî, bu fâni âlemin gerçekte bir uyku gibi, hatta uykuda görülen bir düş gibi geçici olduğunu belirtir.

Bile neye beñzer ħaķiķātde cihān
Ĥ'āba beñzer iy birāder bī-gümān

Düşde kim bir nesne göre ādemi
Bir ħaķiķat üzre şanur ol demi

(b.2016, 2017, s.203)

İnsan uykudan uyanınca nasıl rüyadakilerin yok olduğunu görüyorsa, ölünce de bu dünyanın fâni olduğunu ve her şeyin yok olduğunu görecektir.

Yine bî-dâr olduğı dem h̄ābdan
Nesne h̄aşı1 yok görür ol bābdan

(b.2018, s.203)

İşte insan da fāni olan bu âlemi vakti gelince koyup, gider. Zirâ kişinin sonu ölüm olunca, âlem ona bir düş gibi gelir.

Aña beñzer pes hemān kim ādemî
Olur āhir 1or gider bu ‘ âlemi

Kişinüñ ölüm olunca āhiri
Düş gibidür aña ‘ âlem āhiri

(b.2019, 2020, s.203)

Fāni olan bu âlemde, insan sahip olduğı her şeyi bırakır, gider. Bunların hiçbirini mezarına götüremez.

Bu cihānda bir kişinüñ h̄iç çiz
Böylesine sine gitmez iy ‘ aziz

Her nesi vār ise bunda 1or gider
Eyler ol hāl ile ‘ âlemden güzër

(b.2021, 2022, s.203)

Bu cihān kimse için pāyidar değildir, bu yüzden insan bu dünyayı yok bilmelidir.

Bu cihān kim var degüldür pāyidār
Yok yirine 1ut sen anı imdi var

(b.2034, s.204)

Nazmî, dünyada Allah’tan başka hiçbirşeyin devamlılığı olmadığını belirtir. Bu yüzden insanın fāni olan şeylere meyletmeleri gerektiğı, aksine bâki olana meyletmeleri gerektiğini belirtir.

Māsivāyı cümle yoḡ bil muṭlaḡa
Yoḡ durur bir nesnede zirâ bekā

Pes nedür fāniye yayuḡ yine meyl
Var yürü Bākīye ḡıl cān ile meyl

(b.2191, 2193, s.216)

Bâki olan dururken fāniye meyletmek akılsızların işidir.

Meyl-i fānī var iken Bākī ki var
Bī-ḡıredlükdür ḡo anı imdi var

(b.2194, s.216)

İnsan, fāni olana bakmamalı, dâima bâki olana yönünü çevirmeli, dâima fikri ve zikri Allah olmalıdır.

Baḡma fāniye ebed bākīye baḡ
Fikr ü zikrün dāyim olsun ya' ni Hak

(b.2195, s.216)

İnsan ömrü fānidir, ölüm her an başına gelebilir, bu yüzden düşmanının öldüğüne asla sevinmemelidir.

Düşmenüñ öldüğüne hiç olma ŷen
Sen de ḡalmazsın bilürsin anı sen

(b.2344, s.227)

Bu cihan kimse için bâki deḡildir, aksine fānidir, zirâ buraya her gelen, vakti gelince buradan gider. İnsan bu durumu dâima düşünmeli, kötü düşünceden uzak olmalıdır.

Kimseye bākī deḡül fānī cihān
Her gelen bunda gider yine hemān

İmdi sen de anı fikr it dāyimā
Fikr-i fāsidden hemīŷe ol cüdā

(b.2345, 2346, s.227)

İnsan öyle ya da böyle bu dünyadan göçecektir, o göçünce de burada ne malı ne de mülkü kalır.

Sen gidersin bunda kalur mülk ü māl

Hîç añar mısın ne ħal ola o ħāl

(b.2379, s.229)

Mal ile mülkün de hiç devamlılığı yoktur, hiçbiri kalmaz.

Pes yirile mülk ü mālın hîç eħad

Bile sinesine iletmez ebed

(b.2380, s.229)

Nazmî, insanın bu dünyadan sonra sonunun, dokuz arşın bez ve iki arşın çukur olduğunu belirtir. Neticede insan her şeyi burada bırakıp, bu dünyaya geldiği gibi çıplak bir hâlde dünyadan gider.

Hāşılun dünyādan añā şonra hemīn

Ṭoħuz arşun bez iki arşun zemīn

Hep kalanın bunda ħorsun āħiri

Sen varur ‘üryān gidersin āħiri

(b.2381, 2382, s.230)

Nazmî, bu dünyanın köprü misâli insanların gelip geçtikleri fâni bir yer olduğunu belirtir. İnsan bunu bilerek, sakınmalıdır. Zirâ her kim bu köprü üzerine ev yaparsa, onun akli yoktur. Bu dünya üzerine yapılmış mülkler şüphesiz köprü üzerine yapılmış evler gibidir.

Pül mişālidür bu dünyā iy püser

Bil o ħālī yüri anan ħıl güzer

İde her kim köpri üstine binā

‘Aħlı yoħ dīvānedür ol vāy añā

(b.2393, 2394, s.230)

Pes bu dünyāda binālar bī-gümān
Köpri üzre yapu gibidür hemān

(b.2395, s.231)

Bu fāni dünyā da bir misafirhānedir, burada yapılar yapan divānedir. Zirā neticede insan bu dünyadan göçecektir, bu yüzden dâima âhireti düşünmelidir.

Dār-ı dünyā bir misāfir-hānedür
Bunda yapular yapan divānedür

(b.2396, s.231)

Çün bu dünyādan gidersin ‘āķıbet
Dāyim el-ān eyle fikr-i āhired

İriserdür çünki ‘ömrüñ āhire
Pes heves kıılma libās-ı kāhire

(b.2726, 2726, s.255)

Nazmî, Pend-nāme'nin muhtelif yerlerinde fānilik mefhumuna değindikten sonra, devamlılığı olmayan dört şey başlığı altında bir bahis açar. Burada da bâki olmayan dört temel husustan bahseder.

Var durur dörd nesne iy Ferruķ-liķā
Ki olmaz ol dördüñ birinde beķā

(b.1243, s.146)

Devamlılığı olmayan şeylerin başında sultanın zulmü gelir. Sultan idaresi altındaki insanlara eziyet ederse, o kötü hâlle zulmün şahı olur, fakat hiç kimse zulm ile abād olmaz.

Biri anuñ cevri-i sultandır ki var
Aña yokdur bir beķā tutmaz karar

Zulm-i şāh ile olur aķvāli bed
Zulm ile turmaz pes imdi milk ebed

(b.1244, 1246, s.146)

Bir padişah, eğer tebâsına zulm ederse, halk hemen ayaklanır, hatta düşmanlar bile baş kaldırmaya başlar. Neticede her şey yıkılır, yerle bir olur, devletin de devamlılığı olmaz.

Zülmü kim el üzere bir pâdişâh
El-hemî̄n ayaklanur olur tebâh

Başlar a' dâ daği baş kaldırmağa
Başdan imdi başlar eller urmağa

Yıkılır el gün o yüzden ser-be-ser
Milkinge daği beğâ olmayıser

(b.1247, 1248, 1249, s.146)

Nazmî, sultanın bu zulmünün Allah tarafından yok edileceğini, bu yüzden sultanın cevrinin devamlılığı olmadığını belirtir.

Cevr-i sulţânı o hâl ile Hudâ
Tiz götürür olmaz ol cevre beğâ

(b.1250, 147)

Nazmî'ye göre, devamlılığı olmayan şeylerin ikincisi dostların azarlamalarıdır. Şüphesiz onun da bir devamlılığı yoktur.

Hem biri daği ' itâb-ı dütsân
Yoğdur anuñ da beğâsı bî-gümân

Bî-beğâdur düstlardan pes ' itâb
Şol mişâl-i hağ ki ola bir rüy-ı âb

(b.1251, 1252, s.147)

İnsan, dostların azarlamasını, uyarısını nasihat bilmeli, onlara gönül bağlamamazlık etmemelidir.

Düstlardan bir ʿ itabı pend bil
Olma andan mā-ḥaşal āzerde-dil

(b.1253, s.147)

Dost, dostun sıkıntısını çekmeli, insan dostunun sıkıntısından, cevrenden kaygılanmamalıdır.

Yār yārūñ cevriñi çekmek gerek
Yār cevrenden gerekmez ğam yemek

(b.1254, s.147)

İnsan, dostunun kendisine gösterdiği davranışlardan dolayı ona, içten, tabii davranmalıdır.

Bî-tekellüf olmağındur yāre yār
Bażı aḥvāl eyledüĝi āşikār

(b.1255, s.147)

Hiçbir dost, dostunun kötülüğünü istemez, dâima iyiliğini ister. Bu yüzden insan dostunun azarlamasını dikkate almamalıdır, çünkü onun bir devamlılığı yoktur, geçer gider.

Yār yārūñ istemez bir kemligin
Dāyimā ister hemîn ādemligin

İmdi aḥbābuñ ʿ itābında dāḥi
Bir beḳā yoḳdur geçer tiz iy ahî

(b.1256, 1257, s.147)

Devamlılığı olmayan şeylerin üçüncüsü olarak Nazmî, kadın sevgisini gösterir. Şüphesiz ki kadın sevgisinin de devamlılığı yoktur.

Biridür anuñ daḥi mihr-i zenān
Olmaz anuñ bir beḳāsı bî-gümān

(b.1258, s.147)

Kadın ne denli güler yüzlü olursa olsun, isteği yerine gelmezse yakışksız şeyler söyler. Kadın dâima sözünün dinlenmesini, sözüne göre iş yapılmasını ister.

Zen ne denli mihrībān olsa saña

Didügi olmasa söyler nā-sezā

Dāyim ister sözünü işidesin

Sözüne göre hem̄in iş idesin

Ne dilerse dileğince olasın

Her dedügi nesneye toğrulasın

(b.1259, 1260, 1261, s.147)

Her kim, bir kadının sözünü tutmazsa, o kadın hemen o insandan yüz çevirir.

Ṭutmayasın şöyle kim bir sözünü

Döndürür göz göre senden yüzünü

(b.1262, s.147)

Kadından asla bir vefā gelmez, şefkâtinde de, güleryüzünde de devamlılık yoktur.

Çünkü gelmez oñdan aşlā bir vefā

Yoğ durur mihrinde anuñ pes beğā

(b.1263, s.147)

Nazmî, devamlılığı olmayan şeylerin dördüncüsünün, ne idüğü belirsiz insanlarla sohbet etmek olduğunu belirtir. Bu tür sohbetlerde şüphesiz insan için şiddetli bir azab vardır.

Şoğbet-i nā-cinsdür dördüncü hem

Bir azab olur el̄im ol lā-cerem

(b.1264, s.147)

Ne idüğü belirsiz insanlarla sohbet etmek, insanı akıllı kılmaz, gerçek insan olan ne idüğü belirsiz insanlarla yakınlık kurmaz.

Ādemi uş idemez nā-cins ile
İdemez nā-cins hem üns ins ile

(b.1265, s.148)

İnsan ne idüğü belirsiz insanlarla sohbet edip, onlarla oturursa zamanı dert ve gam ile geçer. Zirâ ne idüğü belirsiz insanlarla dost olmak, insan için çözülmaz bir belâdır.

Otura nā-cins ile çün ādemî
Derd ü gam birle geçer hattâ demi

Ādeme müşkil belâdur hem hemîn
K'ola bir nā-cins birle hem-nişîn

(b.1267, 1268, s.148)

Nazmî, ne idüğü belirsiz insanlarla sohbet etmenin insan ruhuna da elem vereceğini, hatta kalbe de gam ve keder getireceğini belirtir. Bu yüzden insan, karşısına ne idüğü belirsiz insanlar gelirse derhâl oradan uzaklaşmalıdır.

Sohbet-i nā-cinsdür rûha elem
Daği kalbe ba' iş-i endûh u gam

Çün gele karşıña nā-cins iy püser
Eyle ol dem bād-veş andan güzêr

(b.1269, 1270, s.148)

3.17. Akıllılığın ve Akılsızlığın Belirtileri

Pend-nāme'de bahsi açılan bir diğêr iki husus; akıllılığın dört nişanı ve akılsızlığın iki nişanıdır. Biz de bu iki bahsi pend-nāme'deki sırasına göre ele alacağız.

Nazmî akıllı olan insanın dört şeyden uzak duracağını belirtir. Zirâ her kim o dört şeyden uzak olursa hep huzur içinde olur, sıkıntı görmez.

‘Ākîl oldur dūr ola dörd nesneden
Diyeyin bir bir saña anı neden

Olsa ol dörd nesneden bir kimse dūr
Hep huzūr üzre olup görmez fütūr

(b.943, 944, s.124)

Akıllılığın nişanlarından ilki uygunsuz işten uzak durmaktır. Zirâ her kim uygunsuz işten uzak durursa her yerde rağbet edilen olur.

Ola ol kim nā-sezā işde berī
Var durur her yerde rağbetle yeri

(b.946, s.124)

İnsan, uygunsuz iş işlememeli, uygunsuz iş yapanlarla da beraber olup, arkadaşlık kurmamalı; kıymetini bilenlerle dostluk kurmalıdır.

İşleme bir nā-sezā iş zinhār
Nā-sezāgeşlerle hem-rāz olma var

Nā-sezālar eyleme hem-rāzı key
Çadrün lāyıklar idin demsāzı key

(b.947, 948, s.124)

Bir işi uygunsuz bir insana güvenmek cāhil işidir.

Her kime olursa itmek i' timad
İ' timad itmek durur nādān işi

(b.950, s.124)

Nasıl hümâ kuşu leşe bakmazsa, ona meyletmezse akıllı olan da kötü işe meyl etmez.

Ākil olan eylemez bed-kāra meyl
Nitekim itmez Hümā murdāra meyl

(b.960, , s.125)

İyilik isteyen insan kötü işten sakınmalı, gayret edip kötülerden olmamalıdır. Zirâ kötü iş yapan arsız olur, arsız olan da kötü iş yapar.

İyilik isterseñ sakın bed-kārdan
Sa' y kııl olmayasın eşrārdan

Mā-ḥaşal bed-kār olan bi-ār olur
İmdi her bî^c-ār olan bed-kār olur

(b.963, 964, s.125)

Sonuç olarak, kötü iş yapan arsız olur, her arsız olan da kötü iş yapar.

Mā-ḥaşal bed-kār olan bi-ār olur
İmdi her bî^c-ār olan bed-kār olur

(b.965, s.125)

Akıllılığın nişanlarından ikincisi de sırrını açmamaktır. İnsan herkese hâlini açmamalıdır ki sonuçta hâli kötü olmasın.

İtme ifşâ herkese sırruñ ebed
Olmaya anuñla halüñ ta ki bed

(b.949, s.124)

Akıllılığın nişanlarından üçüncüsü, kötü ahlâklı kimseden uzak durmaktır. Akıllı olanlar, kötü ahlâklılara saadeti lâıyk görmezler.

Nā-sezāya ḳadr virmek Ḥaḳḳ-ı a^c līm
Eylemekdür göz göre ḥayf-ı aẓīm

(b.955, s.125)

Kötü ahlâklı, uygunsuz birine değer vermek, göz göre göre vah, eyvah demektir.

Nā-sezāya ḳadr virmek Ḥaḳḳ-ı a^c līm
Eylemekdür göz göre ḥayf-ı aẓīm

(b.956, s.125)

Akıllı olan, uygunsuz birine değer vermez, temiz soydan vazgeçmez. Zirâ akıllı olan insan, asla uygunsuz kişiye unvan verip de ona iyilik eylemez.

Ola ol kim behresi ider añdan
Geçmez asla imdi aṣl-ı pākdan

Nā-sezāya hergiz iḥsān eylemez
Nā-sezāyı ehl-i unvan eylemez

(b.957, 958, s.125)

Uygunsuz insanın dostu da, kötü iş işlemeye meyillidir. Şüphesiz onun sonu da hayr olmaz.

Meylidür bed-kāra anuñ hem-berī
Lā-cerem ḥayr olmaz anuñ āhiri

(b.959, s.125)

Nazmî, akıllılığın nişanlarından dördüncüsünün hafiflik üzere olmaktan (hafif meşrep üzere olmaktan) uzak durmak olduğunu belirtir. Zirâ hafiflik üzere olmak, merdi hürmetsiz kılar.

Bir ḥıffet üzre olmakdur dāḥi
Merdi bî-ḥurmet kıılır ol iy aḥī

(b.966, s.126)

Her kim hafiflik üzere olmayı huy edinirse o bir hata içindedir. Zirâ, hafiflik eden insanın şâni olmaz, işini de kolayca yapamaz.

Hıffet üzre olmağı idine ḥūy
Bil nedür anuñ ḥatāsı imdi duy

Şâni olmaz ḥıffet iden kişinüñ
Bir kolayın bulamaz bir işinüñ

(b.967, 968, s.126)

Her kim hafifliği âdet edinirse, o kişinin asla haşmeti yani büyüklüğü olmaz.

İdine her kim ki ‘âdet ḥıffeti
Olmaz aṣlā bir cihetle ḥaşmeti

(b.970, s.126)

Akıllılığın dört nişanını bu şekilde zikreden Nazmî, akılsızlığın da iki nişanı olduğunu belirtir.

İki haslet vardur eblehde nişân

İkisinde ideyin bir bir beyân

(b.1714, s.181)

Nazmî, akılsızlığın birinci nişanının çocuklarla sohbet etmek olduğunu belirtir. Filhakika çocuklarla sohbet eden nefesine uyar, onun dilediğini ister.

Şoḥbet-i şıbyāna meyl itmek biri

Nefse uyar añı ister ḥāṭırı

(b.1715, s.181)

Çocuğa uyan çocukluğu bırakmaz, akılsızlığın bir diğer cāhilliđi de odur.

Oğlana uyar komaz oğlanlığı

Eblehũñ oldur öbür nā-danlığı

(b.1716, s.181)

Nazmî, akılsızlığın ikinci nişanının da kadın arzu etmek olduğunu belirtir. Kadın arzu eden, kendine tuzak hazırlamış olur.

Anuñ ikincisi terđib-i zen

Kendüye ol fiille düzer düzen

(b.1717, s.181)

Akıllı olan bir insan kadına bir buğday dahi vermezken, akılsız sevgi ile kadına değer verir.

Almaz iken bir er zeni bir erzene

Hubs ile rağbet virür ebleh zene

(b.1718, s.181)

3.18. Ahmaklığın (Aptallığın) Belirtileri

Nazmî, aptallığın dört nişanı olduğunu belirtir.

Vardur eblehlikde imd dörd nişân

İdeyim añı saña bir bir beyân

(b.869, s.118)

Nazmî, aptallığın birinci nişanı olarak başkasının kusurunu, ayıbını araştırmayı gösterir. Zirâ, ahmak olan kendi ayıbına bakmaz, asla ayıbım var deyip, bunu hatırlamaz.

Biri anuñ ‘ayb-ı bîn olmağ durur
Her kişinüñ ‘aybını bulmağ durur

Ebleh olan kendü ‘aybın gözlemez
Hergiz añmaz hiç ‘aybım var dimez

(b.870, 871, s.119)

Ahmak olan, dâima başkalarının nice ayıplarını gözleyip, bulur, kendi ayıplarını görmez. Hâsılı faydalı bir iş yapmaz.

Nâzır olur gayrlar ‘aybına lîk
Eyler ol bed fi‘li itmez kâr-ı nîk

Ellerüñ gözler niçe ‘aybın bulur
Kendüniñ aybından nâ-binâ olur

(b.872, 873, s.119)

Ahmak olan, başkalarının ayıbını çok inceler, fakat kendi ayıbını da itiraf etmez, görmemezlikten gelir.

Ellerüñ ‘aybında olur müşikâf
Kendüniñ ‘aybına itmez i‘tirâf

Ellerüñ yüzler göze göz ‘aybını
Lik görmezden gelür öz ‘aybını

Çor özün herkese olur ‘ayb-bîn
Kendüyi gördüğün anmaz gayb-bîn

(b.874, 875, 877, s.119)

Ahmak insan, başkalarının ayıplarını bularak onları güçsüz kılar, dedikodularla onları incitir.

Elleri ‘āciz qor ol bed-ḥāl ile

İncidir biḥūde ḵīl u ḵal ile

(b.876, s.119)

Nazmî, ahmaklığın nişanlarından ikincisi olarak kötü (şerr) iş yapmayı gösterir. Ahmak olanlar, şerr işler yapar, hayırlı işlerle uğraşmaz.

Biri şer iş ile birle hayr ummamakdur

Baḵmayup ḥayr işe göz yummamakdur

(b.878, s.119)

Kötü işler yapan şüphesiz akılsızdır. Zirâ kötü işleri akıllılar ebediyyen yapmazlar. Yine de insan yanılıp da kötü bir iş yaptığında hemen ardından iyi bir iş yapmalıdır.

‘Āḵlı olmayandır iden ol işi

Eylemez anı bed ‘āḵil kişi

Mā-ḥaşal bir kes idüp bir bed-‘amel

Eylemek sonuḵda bir iylik emel

(b.880, 881, s.119)

Pend-nāme’nin bu iki beyitinde Nazmî, cinsellik mefhumu üzerinde durmuştur. Hacı Bektaş-ı Veli’nin de söylediği gibi, kâmil insan, eline, beline ve de diline hâkim olmalıdır. Eline hâkim olmalı, yani harama el uzatmamalı, diline hâkim olmalı, yani haram konuşup, gıybet ve yalanlar söylememeli, beline hâkim olmalı, yani haram olan cinsi münasebetten kaçınmalıdır. Nazmî, ahmak olanın beline hâkim olamayacağını, birisinden kendine benzer bir nesil çıkartacağını belirtir.

Aña benzer ol ki bir nā-kes beliñe

Vara bir yere yaramaz ṭoḥm eke

(b.882, s.119)

Soñra döne yine ol merd-i ħas̄is
 Bir ebū ħāşıl uma andan nefis
 (b.883, s.119)

İnsan ahmağın bu yaptıklarını ve hâlini görmelidir. Zirâ bunları, akıllı olan insan hiç yapmaz.

İmdi gör eblehlük ħâlini var
 Hiç ider mi anı olan ‘ağlı yār
 (b.884, s.120)

Nazmî, ahmaklığın nişanlarından üçüncüsü olarak kötü huyluluğu zikreder. Filhakika, her kötü iş o kötü huyluluktan gelir.

Biridür anuñ daħi bed-ħūyluğ
 Andan olur cümle şirret cūyluğ
 (b.885, s.120)

Kötü huylu olan ahmağın dini, o yüzden parlaklık bulamaz, güzelleşemez.

Ol ki bed-ħūy olsa dur key şağī
 Dininüñ anunla olmaz revnāķı
 (b.886, s.120)

Kötü huy, içinde bütün kötülükleri barındırır. Bu yüzden insan ebediyyen kötü huy üzere olmamalıdır.

Bir şeķāvetdür ne şüphe ħuy-ı bed
 Şağş-ı bu ħūy ile қоşılma ebed
 (b.887, s.120)

Nazmî, kötü huyun canın belâsı olduğunu, kötü huylu kişiye insan denemeyeceğini belirtir.

Huy-ı bed tende belā-yı cān durur
 Şağş-ı bed-ħūya deme insān durur
 (b.888, s.120)

Kötü huylu olan, başkalarını rahatsız edip, onları incitir, kendinden nefret ettirip, şikâyetçi kılar. O hâl ile bu dünyadan göçenin vay hâline!

Hulķı bed-kes ħalkı āzār ider
 Kendüden nefret virüp bī-zār

Vay ana kim elleri bî-zâr ede
Vara dünyadan o hâl ile gide

(b.889, 890, s.120)

Kötü huylu olan, Allah'ın rahmetine de lâıyık olamaz. Allah'ın huzuruna da varacak yüz bulamaz. O hâliyle Allah'tan af umar, kendisi için rahatlıklar bekler.

Ola mı lâıyık Hudâ'dan rahmete
Ne yüz ile varır ūlâ hazrete

Yâ nice umar Hudâ'dan mağfiret
‘Ākıbet yâ nice gözler ‘āfiyet

(b.891, 892, s.120)

Her kimin kötü huyla kötü işler yapmak âdeti olursa, o kişi sonunda iyilik bulmaz, sonu da hayr olmaz.

Ola bed ef’âl anuñ kim ‘âdeti
Bulmaz iyilik hayr olmaz gâyeti

(b.893, s.120)

Nazmî, ahmaklığın dördüncü nişanının, cimrilik olduğunu belirtir. Zirâ cimri, âhirette büyük kayıplara uğrar.

Biri anun buhldür kim ol cihet
Āhiret husrânun eyler ‘ākıbet

(b.894, s.120)

Bu yüzden insan, cimrilikten sakınmalı, cimri olmaktan uzak olmalıdır.

Buklden var iy refîk eyle güzer
Kıl bahıl olmağdan el kıssa hazer

(b.895, s.120)

Nazmî, cimriliğin ahmakların hâli olduğunu, fakat ahmakların o hâlden habersiz olduklarını belirtir.

Hâlîdür eblehlerüñ çün buhl pes
İmdi eblehler olur hâdden ahes

(b.896, s.120)

Nazmî'ye göre cimrilik şâhının yolu, muhakkak ki cehenneme düşecek, o cimri olan câhil dâima orada kalacaktır. Zirâ cimri kimse cennete varamaz. O, bir leşe (yani dünya leşine) düşmüş, alçalmıştır.

Buḥl-i şāḥ-ı vādī dūzaḥ durur
Her bāḥīl olan sek maşlaḥ durur

Cennete varmaḥ mı var merd-i baḥīl
Bestedür bir cīfeye düşmüş zelīl
(b.897, 898, s.120)

Hâsıl-ı kelâm, cimri ebediyyen rahata kavuşamaz, asla cennete giremez.

Tâ ebed bir rāḥāta irmez baḥīl
Ya' ni hergiz cennete girmez baḥīl
(b.899, s.120)

Ahmaklığın dört nişanını bu şekilde belirten Nazmî, insanlara ahmaklardan uzak durarak onlarla dost olmamayı, zirâ akılsız olanın şüphesiz ahmak olacağını, o ahmaktan da bir iyilik gelmeyeceğini belirtir.

Hem dem olma imdi hiç eblehlere
Yâr ola gör ḥâlden āgâhlara

Dāyim eblehlerden eyle var firār
Olmayasın tā ki anlardan şimār

Ebleh olan olur aḥmaḥ lā-cerem
Gelmez aḥmaḥdan pes imdi bir kerem
(b.900, 901, 902, s.121)

Nazmî pend-nāme'de ahmaklığın dört nişanını bir başlık altında verdikten sonra, ahmaklığın alâmetleri başlığı altında üç hususu zikreder.

Aḥmaḥ olan kesde vardur üç nişān
İdeyin üçer daḥi bir bir beyān
(b.2202, s.206)

Öncelikle ahmak olan, hatırlama yani zikr hususunda gâfil olur, Allah'ı hatırlamaz, onu zikretmez. Bu yüzden onda temiz bir îtikat yoktur. Zirâ inancı temiz olan, her nefeste Allah'ı hatırlar.

Yād hakkında ğāfil olur evvelā
İmdi fikr it aḥmak ne şaḥş ola

Mā-ḥaşal ḳolmaya ol kim Ḥaḳḳ yād
Olmamaḳdur anda bir pāk i' tikād

İ' tiḳadı pāk olan kes imdi pes
Ḥaḳḳ yād etmekde olur her nefes

(b.2203, 2204, 2205, s.217)

Nazmî, ahmak olandaki ikinci kötü alâmetin gevezelik etmek olduğunu belirtir.

Ahmak her anını gevezelik ederek geçirir.

Bir daḥi bu kim olur bisyār kūy
Aḥmaḳa ol daḥi bir bed özge ḥūy

Her dem eyler şöyle iksār kelām
Kim şudā' a ba' iş olur ol tamām

(b.2208, 2209, s.217)

Ahmak olan, her zaman sözde gevezelik eder, bununla dinleyeni de şikâyetçi eder.

Sözde her dem şöyle kim iksār eder
Diñleyen âdemleri bi-zār eder

(b.2210, s.217)

Nazmî, ahmağın üçüncü alâmetinin de çok mal biriktirmek olduğunu belirtir.

Ahmak olan, çok mal biriktirerek kendince zevk içinde yaşar.

Mükşir olmaḳ aḥmaḳuñ kim hālidür
Zevḳden ol hāl ile ol ḥālidür

(b.2211, s.217)

Bu şekilde ahmakla ilgili üç hususu sayan Nazmî, ahmaklıkla ilgili fikirlerini beyân etmeye devam eder.

Ahmak olanın her hâli cāhilliktir, bu cāhillik de onun için başka bir hayvanlıktır.

Ahmaḳuñ her işi nā-dānluḳ durur
Muṭlaḳā bir özge ḥayvānluk durur

(b.2212, s.217)

Ahmak olan Allah'a ibâdetten de uzak olur, o hâl ile kendine yatacak yer de bulamaz. Zirâ her kim Allah'a ibâdet etmezse, bâtil olup Allah yoluna girmez, kendi hâlini de kötü eyler.

Pes olur Hâkka 'ibâdetden berî
Kendüye añmaz yatacağ bir yer

Hâkka ol kes kim 'ibâdet itmeye
Bâtil olup Hâkğ yolına gitmeye

(b.2214, 2215, s.217)

Vây aña kim tã' ate ihmâl ede
Anuñile kendüyi bed hâl ede

(b. 2217, s.218)

İnsan, ahmakların bu hâllerini görüp onlar gibi olmaktan sakınmalı, Allah'ı anmak dururken kötü işlerle gaflete düşmemelidir. Lâkin, her kim Allah'ı anmakta gaflete düşerse ahmak gibi câhil ve bâtil olur.

Olma imdi sen dahi ahmağ mişâl
Yâd-ı Hâğ'dan ğaflet ile bed-fe'âl

Yâd-ı Hâğ'dan her kim ol ğâfil durur
Mişl-i ahmağ câhil ü bâtil durur

(b.2218, 2219, s.218)

Bütün kötü işler ahmaklıktan, hayr olan işi ihmâl etmek de gafletten kaynaklanır.

Cümle kâr-ı bed hamâkatdan kıpar
Hâyır işe ihmâl ğafletten kıpar

(b.2229, s.218)

Her kim âlemi doğru bilmek isterse, ahmak olmaktan ve ahmaklarla dostluk kurmaktan sakınmalıdır.

Bir oñat bilmek dilerseñ 'âlemi
Ahmağ olma ahmağũ hem hem-demi

(b.2230, s.218)

İnsan, ahmağı adam yerine koymamalıdır. Zirâ ahmak olandan insanlık beklenmez.

Ahmağı âdem yerine kıoma hem
Ahmağ insan olmaz imdi lâ-cerem

(b.2231, s.219)

Nazmî, ahmaklıkla ilgili fikirlerini, insana ahmakların yaptıklarının zıttını yapmalarını öğütleyerek bitirir.

Her ne iş işlerse ahmak iy püser
Sen hilâfet işle anuñ ser-be-ser
(b.2232, s.219)

3.19. Sakınılması Gereken Hususlar

Nazmî, insanın sakınması gereken dört şey olduğunu belirtir. Bu dört şeyden her biri insan için günahdır, insan dâima bu günahlardan sakınmalıdır.

Var durur dörd nesne her biri haṭā
Ey püser añdan hazer kı̄l dāyimā
(b.1474, s.163)

İnsanın sakınması gereken dört şeyden birincisi kadınlardan vefâ ummaktır. Zirâ o durumun sonu yoktur.

Evvelā zenden vefâ ummak biri
Hiçe çıkar bil sen anuñ āḫiri
(b.1476, s.163)

Kadın, süslerle dolu dünyanın tâlibi olur, zirâ, dünya gibi kadın da vefâsız olur.
Zen olur zînetle dünyâ ṭâlibi
Bî-vefâlıkda olur dünyâ gibi
(b.1477, s.163)

Atalar, kadınlar için “nasihat dinlemez” demişlerdir. Fakat vefâlı ve dindar kadının vefâsı da şükür ki vardır.

Pend eyitmez kim dimişler sâbıka
Şükr vefādār dindār u zen-i vefâ
(b.1478, s.163)

Nazmî, kadınlardan vefâ umulmaması gerektiğini, çünkü onların akıl bakımından noksan olduklarını belirtir. Bu yüzden kadından sakınmak gerekir, Allah onun şerrinden tüm insanları saklasın diye de dua eder.

Nāḫışāt-ı ‘aḫldandur çünkü zen
Umma zenden bir vefâ hiç imdi sen

Zenden imdi key gerekdür iḫtirāz
Saklaya şerrinden anuñ bî-niyāz
(b.1479, 1480, s.164)

Nazmî'ye göre, her şey bir yana, kadınların dilleri ve derin düşünemeyen gönülleri bile şüphesiz insanın günaha girmesinde etkendir.

Sāde diller daḥi yine hem-çünān
Bā' isidür bir ḥaṭanuñ bī-gümān
(b.1481, s.164)

İnsanın sakınması gerekli dört şeyden ikincisi saf gönüllü yani hâlden habersiz olmaktır. Lâkin, her kim saf gönüllü yani derin düşünemeyen olursa, hâlden de habersiz olur. İnsan hâlden habersiz olursa sürekli hata yapar, günah işler.

Ola bir kes iy püser kim sâde dil
Bī-ḥāberdür ḥâlden sen anı bil

Olmaya pes ḥâlden ol kim ḥabir
Biñ ḥaṭā yüzün tutar iki de bir
(b.1481, 1482, 1483, s.164)

Her kim, saf gönüllü derin düşünemeyen insandan sakınmazsa, elbette ki ondan zarar görür. Zirâ derin düşünemeyen, dinden de uzak olur, her işi durmadan yanlışlıklar yapmak olur.

Sāde dilden itmeyen kimse ḥazer
Görür elbet bir naẓar birle zarār

Ḥāliyü'd-dīn olur elbet sâde dil
Pes olur her işi yañlış muttasıl
(b.1484, 1485, s.164)

İnsanın sakınması gerekli dört şeyden üçüncüsü, ahmaklara güvenmek, onlarla arkadaşlık etmektir.

Bir ḥaṭa eblehden emīn olmadur
Eblehe dāyim muḫārin olmadır
(b.1487, s.164)

Nazmî, ahmaklara güvenmenin bir hata olduğunu belirtir.

Emin olmak hem bir eblehden kişi
Bir ḥaṭādur ebter eyler her işi
(b.1488, s.164)

Akıllı olan insan, ahmakları dost edinmez, çünkü ahmakların basiret gözleri asla açık değildir.

‘ Ākil olan yār idinmez eblehi
Eblehūñ pes hergiz olmaz āgehi
(b.1489, s.164)

Derin düşünemeyen insanın hâlden habersiz olduğunu belirten Nazmî, akli olan insanın ona hiç uymayacağını belirtir.

Ol ki pes bir hâlden āgāh degil
‘ Aqıl uyar mı aña ebleh degil
(b.1490, s.164)

Nazmî, insanın sakınması gereken dördüncü şeyin çocuklarla sohbet etmek olduğunu belirtir. Çocuklarla sohbet de bir hatadır, gerçekten o durum insana güç bir belâ getirir.

Şohbet-i sıbtān durur hem bir h̄aṭa
Cümleden müşkildür el-h̄aḫ ol belā
(b.1492, s.164)

Nazmî, çocukta akıl olmadığını, onda kötü huylar olduğunu belirtir.

Yok durur şıbyānda pes ‘ akl iy ahī
Var durur şıbyānda bed-hulk daḫi
(b.1493, s.165)

Her kimin dostu bir çocuk olursa, o çocuk, kötü huyla kişinin gittiği yolu bozar, insanı azdırır. Her kim günah ile tehlikeden çekinirse, çocuklarla sohbet etmekten sakınır. Zirâ çocuklarla sohbet, insanı kurtarmaz, o durumun sonu pişmanlık olur.

Her kimin kim hem-demi ola şabi
Azdırır bedhūluk ile mezhebi

Gözleye her kim h̄aṭā ile h̄aṭar
Sohbet-i şıbyāndan eyler ol h̄azer

Şohbet-i şıbyān ügermez ādemi
Çoḫ nedāmet olur anuñ soñ demī
(b.1494, 1495, 1496, s.165)

Akıllı olan insan dâima çocuklarla sohbetten sakınır. İyilik üzere olmaya gayret eder, o yolla güzel bir kurtuluş bulur.

‘ Ākil olan kimse imdi dāyimā
Şaḫınır añdan k’ola anda h̄aṭā

Aña sa‘y eyler k’ola andan şalāh
Bula tā o hāl ile bir hoş felāh
(b.1497, 1498, s.165)

Nazmî, dünyada düşkünlüğe uğramamak için iki insandan sakınılması gerektiğini belirtir.

İki kesden kıl hazer iy hūşyar
Olmayalar nikbete tā kim medār
(b.1748, s.183)

Bu iki kişiden biri, kavgacı düşmandır. İnsan o tür karakterde insandan sakınmalıdır.

Biri düşmenden k’ola ğayetde setīz
Kıl girīz añdan hemīşe iy ‘azīz
(b.1749, s.183)

İnsanı düşkünlüğe uğratan ikinci kişi de ruha azab veren câhil sohbetidir.

Biri nā-dān soĥbetinden ol daĥi
Kıl girīz añdan hemīşe iy ‘azīz
(b.1750, s.183)

Hâsılı, insan bu dünyada düşkünlüğe uğramamak için düşman katından uzak durmalı, câhili dost edinmemeli, onu yanından uzaklaştırmalıdır.

Kendüñi düşmen katından dūr kıl
Yār-ı nā-dāndan daĥi mehcūr kıl
(b.1751, s.184)

3.20. Mutluluğun Şartları

Nazmî, hem bu dünyada, hem de âhirette insana saadet, mutluluk getiren dört şey olduğunu belirtir. İnsanın iki cihanın saadetine ermesi için bu dört şeyi dâima âdet hâline getirmesi gereklidir.

Dört nesne var kim anı ber-devām
‘Ādet idinmek sa‘âdetdür tamam
(b.1500, s.166)

Nazmî, saadet getiren şeylerin birincisinin Allah’ın emri olan farzları yerine getirmek olduğunu belirtir.

Bir farz-ı Haĥ ne ise eylemek
Evvelā her mü’mine oldur gerek
(b.1501, s.184)

Her kim Allah'ın farz olan emrini vaktinde yerine getirmezse müslümanlıktan uzak olur. Bu yüzden insanın aklını başına devşirmesi, gücünü, kuvvetini toplayıp farzları yerine getirmesi gereklidir. Zirâ bu kulluğun gereğidir, insanın bunu kendine şiar edinmesi gereklidir.

Ol ki farz-ı Hakk kılmaya edâ
Pes müsülmanlıktan olur ol cüdâ

Farz-ı Hakk yirine dâyim getir
Başına cem' eyle 'aqluñ top yetür

Ûulluğın var yirine dâyim getir
Añı dâyim kendüñe lâzım getir

(b.1502, 1503, 1504, s.165)

Nazmî, insana saadet getiren şeylerin ikincisinin ana-babanın rızasını kazanmak olduğunu belirtir. Zirâ bu davranış, dinin farzını yerine getirmek gibidir.

Birisidür hem rızâ-i vâlideyn
Kim odur mişl-i edâ-yı farz ü dîn

(b.1505, s.165)

Anne-babanın rızasını gözlemek, ona dikkat etmek her kız ve erkek evlât için gereklidir. Bu yüzden her evlât, anne-babasının rızasını kazanmaya çalışmalı, onun beddualarından sakınmalıdır.

Pes ebû atañ rızasıñ gözlemek
İbn ü binte key gerekdür key gerek

Var rızâ-yı vâlideyni iy püser
Ûoma elden bed-du' âdan kıñ hâzer

(b.1506, 1507, s.165)

Nazmî, anne-babasının rızasını kazanan evlâdın Allah'ın da nice ihsanlarını göreceğini belirtir.

Ata aña alkışın alan oğul
Niçe iylikler görür Hakk'dan oğul

(b.1508, s.166)

İnsanı saadet getiren şeylerin üçüncüsü, şeytan ile cihat etmektir. İnsan canla başla şeytanla mücadele etmelidir.

Hem biri şeytân ile dâyim cihâd
Aña can ile gerekdür ictihâd

(b.1509, s.166)

İnsanın şeytanı def edebilmesi için bir hayli gayret göstermesi gereklidir. Bu yüzden insan sürekli Allah ile olmalı, bir an bile Allah'tan ayrılmamalıdır.

Def^c -i şeytāna gerekdür cehd-i tām
Kişi tā Hakk ile ola ber-devām
(b.1510, s.166)

İnsan şeytanın şerrinden dâima sakınmalıdır. Çünkü şeytanın yeri, tehlike makamıdır.

Dāyimā kıl şerr-,i şeytāndan hāzer
Kim odur hem ādeme cāy-i hātar
(b.1511, s.166)

Hâsılı, bir kişi şeytana uyarsa onun sonu hüsrân olur.

Mā-haşal şeytāna uymak bir kişi
‘Ākibet husrāna varmağdur işi
(b.1512, s.166)

İnsana saadet getiren şeylerin dördüncüsü yardıma muhtaçlara yardım etmektir.

Hem anuñ dördüncisi iy nîk ü nām
Eylemek bir nā-murāda lutf-ı tām
(b.1513, s.166)

Yardıma muhtaca yardım etmek, insanların Allah'a yakınlaşmalarına sebep olur. Zirâ murādına eremeyenleri murādına erdirmek Allah için yapılan bir iştir.

İylik etmek nā-murād olanlara
Hakk'dan olmağdur qarīn insanlara
Nā-murādı ber-murād etmek ki var
Hakk'dan olmağdur qarīn insanlara
(b.1514, 1515, s.166)

Nazmî, yardıma muhtaçlara yardım edene de Allah'ın mükâfatını vermesi için dua eder.

Nā-murāda bir kerem iden kerīm
İde Hakk ecrin ider hayr-ı ‘azīm
(b.1516, s.166)

Nazmî, bu dört şeyin onları dinleyip gözetenlere büyük faydalar sağlayacağını belirtir. Zirâ bu nasihatları dinleyip, tutan kişi sonunda amacına ulaşır.

Bu naşîhatler ki var itdũñ temām
Añları tũtanlar eyler sũd-i tām

Pes naşîhat tũtmadur bir sũd-i maḥẓ
Kim olur ol ‘ākıbet maḥsũd-ı maḥẓ
(b.1517, 1518, s.166)

3.21. Hükümdar Davranışları

Pend-nāme’de yoğun bir şekilde değinilen hususlardan bir diğeri de hükümdarlar ve yöneticiler ile onların özellikleridir.

Nazmî, cihanda padişahın dört huydan dolayı zarar göreceğini belirtir.

Çār ḥaşletden cihānda her zamān
Pādişāhān-ı cihān eyler ziyān
(b.424, s.86)

Nazmî, halkın yüzüne gülerek bakan padişahın göz göre göre kendine hafiflik getireceğini belirtir. O hâl, padişahın mükemmel heybetine zarar verir.

Güle baқа şeh ki ḥalkũñ yüzine
Göz göre hiffet virür kendüzine

Bî-gümān anuñ virür her ān o ḥāl
Heybetine niçe noḥşān ber-kemāl
(b.425, 426, s.86)

Soysuz biriyle sohbet etmek de hükümdarlara bir alçaklık verir. Zirâ soysuz, hükümdarın arkadaşı olursa, onun yüzünden hükümdar da âlemin hâlini bilmez.

Daḥı olmaḥ her denî hem-soḥbeti
Şehlere özge denā‘ etdür ḫatı

Ola şāhuñ her denî kim hemdemi
Dũn her ḫālî bilmez ‘ālemi
(b.427, 428, s.86)

Nazmî, kadınlarla çok başbaşa kalan hükümdarın da haşmetinin eksileceğini söyler. Zirâ kadın, kendini arkadaş edinen her mertin dâima yol kesicisidir.

Zenleriyle ger ola çok ḫalveti
Şehlerũñ naḥş olur andan ḫaşmeti

Dā‘ im olan hem-dem idinmek zeni
Olısar her merdũñ aḫir rehzeni
(b.429, 430, s.86)

Nazmî, eğer hükümdar halkına eziyet ederse, bu durumun âhirette onun için büyük bir sıkıntı olacağını belirtir. Şâyet padişah halka çok zulm ederse, bu zulm altında halk ve ordu ezilir.

Pâdişâh-ı dehre hem zulm ü sitem
Viriser ‘uqbâda çok derd ü elem

İde çok zulm ü sitem çün pâdişâh
Zillete düşer re‘âya vü sipah

(b.431, 432, s.86)

Şâyet hükümdar adalete hevesli olmazsa her zaman zulm ile yıkımlar yapar. Bu yüzden hükümdar adaletli ve cömert olmalıdır ki herkes onun yolunda başını verebilsin.

‘Adle mâyil olmayınca şehriyâr
Zulm ile eller yıkar her rûzgâr

Pes gerek ‘adl ü şehâ bir servere
Kim yolında herkes anuñ servere

(b.433, 436, s.87)

Bir padişah, şâyet askerini hoş tutmazsa savaşta zarar eder. Zirâ sultan askerine karşı cömert olmalıdır ki askeri onun uğruna can, baş alsın, hayatını fedâ edebilsin.

Leşkerin hoş tutmasa bir şeh-süvar
Kâr-ı zârı olduğda olur kârızâr

Tâ ki ihsân ide sultan leşkere
Varı yolında kıra cân ü sere

(b.434, 435, s.87)

Gerçek şah olan öfke ile insanı incitirim diye dâima cihan hükümdarlığından kaçır. Cihan hükümdarı olan şahlar da halka rahmet nazarıyla bakmalıdır ki devlet, düzenlik ve dirlik içinde olsun.

Şeh tutar ferr-i cihândarı tamam
İde germ ile kim âzârı müdâm

Şeh ki halka çeşm-i rahm bağa
Mülki bulur intizâm üzre beğâ

(b.437, 438, s.87)

Bir padişah Tanrı'nın emrine uyarsa memleket dirlik, düzenlilik içinde olur. Padişah, halka adâlet ve doğrulukla hükmederse kıyâmete kadar hayırla anılır. Zirâ hükümdar adâlet üzere olursa halka da onun için dua etmek düşer.

Olıcağ bir padişeh 'adl irtisâm
Memleket bulur nizâm u intizâm

Pâdişeh kim ide halka 'adl ü dâd
Tâ kıyâmet olunur hayr ile yâd

Şâh kim 'adl üzre ola dâyimâ
Lâzım olur halka anuñçün du'â

(b.439, 440, 441, s.87)

İslâma şah olana, mutlaka Allah resulünün yolunu gözetmek düşer. İzzet ve şerefiyle onların seccadesi onlara makam olur. Filhakika, İslâm şahına yol o yoldur, o seccadenin hakkını vermelidir.

Şah-ı İslâm olana lâ-büd gerek
Hağğ Resûli'nin tariğın gözlemek

Çün olubdur 'izz kadr ile temâm
Anlaruñ seccâdesi aña mağâm

Şâh-ı İslâm'a pes oldur imdi yol
Vire ol seccâdenüñ hağğısını ol

(b.442, 443, 444, s.87)

Gerçek hükümdarlar, Allah'ın emri, Peygamberin sözü her ne ise onu temiz bir itikadla yerine getirir. Gerçek hükümdarlar, iki cihan şahı her ne yaptıysa onu kendisine farz-ı ayın (mecburi farz) kabul eder. Zirâ Peygamberi anlayan dostları gerçek saadeti bulmuş; bu sâyede onun halifeleri olmuşlardır.

Her ne ise emr-i Hağğ kavlı-i Nebî
İde icrâ ola âri mezhebî

Her ne kıldıysa o şâh-ı 'âlemeyn
İdine kendüye anı farz-ı 'ayn

(b.445, 446, s.87)

Dağı anlar kim sa'âdet buldılar
Soñına anuñ halîfe oldılar

(b.447, s.88)

Her hükümdar nefsiyle mücadele ederek, Peygamberin ve halifelerin yoluna girmelidir ki bu sâyede ileri derecede takva elde edebilsin.

Cehd ide kim anlaruñ yolın vara
Sāyesinde hoş geçe tā kim vera
(b.448, s.88)

Nazmî, bundan sonraki birkaç bölümde dört halifenin bilinen, meşhur yönlerine telmihte bulunur, hükümdarların da onlar gibi olmasını ister. İlk olarak, her hükümdar, Hz.Ebubekir gibi gūnahtan sakınmalı, doğruluk ve takvada onun gibi olmalıdır.

Evvelā misl-i Ebū Bekrî taķî
Ola şıdkıyla be-ğayet mütteki
(b.449, s.88)

İkinci olarak her hükümdar, Hz.Ömer gibi bütün yeryüzüne adaletini göstermelidir.

Şāniyen hem eyleye ‘adl-i ‘Ömer
Şala ‘āfāka şalābet ser-be-ser
(b.450, s.88)

Üçüncü olarak her hükümdar, Hz.Osman’da bulunan yumuşak huy ve hâyâ ile değerine ve şânına uygun bir hâlde bulunmalıdır.

Sālişen ‘Osmān şıfat hilm ü hayā
‘İzz-i şānına mülayim hāl ola
(b.451, s.88)

Dördüncü olarak her hükümdar, Hz.Ali’nin hareketlerini sevip, benimsemelidir. Ancak, o sâyede kalplerin sevgilisi olur.

Rābi‘an tıttup ‘Alî tavrını hūb
Ola ol vech ile maħbūbü’l-ķulūb
(b.452, s.88)

Nazmî, bu sayılan sıfatların hükümdarda olması hâlinde öncelikle gücün onlarda olacağını belirtir. Ondandır herkes memnun olur, o hükümdar da iki cihan saadetiyle mutlu olur. Ayrıca, o hükümdarın her yerde yardımcısı da Allah olur.

Bu şıfatlar ķankı şehde kim ola
Kim durur güc gören andan evvelā

Andan eller cümleten hoşnūd olur
Devley-i dāreyn ile mes‘ūd olur

Añā her yerde hemīşe hem hemīn
 Hāzret-i Rabbi Mu‘īn olur mu‘īn
 (b.453, 454, 455, s.88)

Hâsılı, hükümdar adaletli olursa onun sarayı insanların sığındığı bir yer olur.

Ola ve'l-ḥāşıl ki ‘adl-i pādişāh
 İdinür dergāhını ‘âlem-penāh
 (b.456, s.88)

Nazmî, hükümdarla ilgili genel özelliklerini bu bahis altında verdikten sonra, Pend-nāme'nin muhtelif yerlerinde hükümdarlar ve yöneticilerle ilgili fikirlerini beyân eder.

Nazmî, devletin başına bir alçak, hükümdar olursa insanların ondan yardım beklememeleri gerektiğini belirtir. Böyle bir hükümdarın kapısına varılmamalı, onun mülküne, devletine önem verilmemelidir.

İre ‘ālī manşiba ger bir denī
 Umma añdan lutf iy göñlü ganī

Varma gel bir nā-kesūñ ḳapusuna
 Kılma ḫapı bī-hūde ḫapusuna
 (b.1745, 1746, s.183)

Nazmî, her hükümdarın sözüne güvenilmemesi gerektiğini, zirâ onların sözlerine güvenmenin bir tehlike olduğunu belirtilir. Hatta bu düşünce uzunca bir zamandan beri halk arasında da bilinir, bu yüzden her hükümdarın sözüne güvenilmemelidir.

İtme ‘aḫdine mülūkuñ i‘ timād
 Anlara evvel ḫaḫādur i‘ tikād

Bir meşeldür buna dirler dāyimā
 Beglere inanma ḫayanma şoya
 (b.1872, 1873, s.192)

3.22. Uzak Durulması Gerekli Hususlar

Nazmî insanın beş şeyden sakınması gerektiğini belirtir. Zirâ bu beş şeyden sakınan saadet ile ayrıcalık bulur. Fakat o beş şey kimin huyu olursa o insanın itibârı düşer, kendini alçaltır.

İden ol beş nesneden bir iḫtirāz
 Bir sa‘ âdet birle bulur imtiyāz

Ola ol beş nesne kimüñ kim hūyı
Dökülür dāyin yire yüzi şuyı
(b.1591, 1592, s.172)

Nazmî, insanın sakınması gereken şeylerin ilkinin yalan söylemek olduğunu belirtir. Yalan söylemek insanı alçaltır.

Evvēlā hep söylemek her dem yalan
Yüz şuyın toprağa dökmekdür revān
(b.1593, s.172)

Her kim yalan söylerse onda iman nurundan ışıltı olmaz. Filhakika iman ehlinden yalan gelmez,şüphesiz ki yalan imana sığmaz.

İde o kim her kelāmında dürūğ
Olmaz aña nūr-ı imāndan fūrūğ

Gelmez imān ehli olandan yalan
Pes yalan imāna sığmaz bi-gümān
(b.1594, 1595, s.172)

Her kim yalan söylemeyi âdet hâline getirirse, o yüzden o insanda asla yüz suyu kalmaz. Yüz suyu yani şâni, şerefi olsun isteyenler bu yüzden yalandan sakınmalıdır.

İdine dāyim yalanı ol ki hūy
Kalmaz aña hiç ol yüzden āb-ı rūy

Yüz şuyıñ ister imdi iy püser
Kıl yalandan dāyim olan key hāzer
(b.1596, 1597, s.172)

Hâsılı, yalancılık insan için ayıp bir hâldir, ömre zarardır; hem de âlemde rezil olmak için bir nedendir. Bu yüzden insan yalancı olmaktan sakınmalıdır.

‘Aybdur yalancılık her ādeme
Hem daḡi rüsvāylikdur ‘āleme

Hem ziyāndur ‘ömre yalan anı bil
Var yalancı olmakdan perhiz kıl
(b.1598, 1599, s.173)

İnsanın sakınması gereken şeylerin ikincisi, din ulularıyla tartışmaktır, insan bu hâlden de sakınmalıdır.

Biri itmekdür ulularla setiz
Dāyimā itmek gerek andan giriz
(b.1600, s.173)

Din ulularıyla da tartışmak insanın şanına zarar verir, insanı alçaltır. Zaten, din ulularıyla tartışmak normal insanlar için boş bir iştir.

Ulular birle setîz iy ehl-i hâl
Yüz şuyın itmekdür imdi pâymal

Ulularla kîçiler şöyle ki var
Bir setîz itmek olur bî-hûde kâr

(b.1601, 1602, s.173)

İnsanların; din ulularına, büyüklerine ellerini göğüslerine getirerek hürmet etmeleri gereklidir. Zirâ küçüklerin büyüklere hürmeti olursa, büyüklerin de küçüklere yardımı olur. Âlem de bu sâyede dirlik ve düzenlik bulur, aksi takdirde dirlik ve düzenlik bozulur.

Kiçiden pes uluya hürmet gerek
El göğüsde eyleyip ʿ izzet gerek

Kîçinüñ ki ola uluya hürmeti
Ulunuñ olur kîçiye himmeti

ʿ Âlem ol hâl bulmuşdur nizâm
Bozulur ol olmayınca intizâm

(b.1603, 1604, 1605, s.173)

Hulâsa, din ulularıyla tartışmak, onlarla inatlaşmak olmaz, çünkü bu işin sonunda bir fesatlık kopar, yaramaz bir hâl ortaya çıkar.

Pes eyü olmaz ulularla ʿ inād
Soñu olur yaramaz kopar fesād

(b.1607, s.173)

Nazmî, insanın sakınması gereken üçüncü şeyin edebsiz olmak olduğunu belirtir. Zirâ, edebsiz olmak da insanı alçaltır, yüz suyunu yere döktürür.

Biridür hem bir kes olmağ bî-edeb
Yüzi şuyın dökse ol olmaz ʿ aceb

Bî-edeb olanda olmaz ʿ āb-ı rüy
ʿ Āb-ı rüyı olur anuñ ʿ āb-ı cüy

ʿ Āb-ı rüyın bî-edeb olan heman
Kānde olursa ider yürür revān

(b.1608, 1609, 1610, s.173)

Edebsiz olan insandan her şey beklenir. Zirâ o tür insan, rüzgâr gibi her istediğini yapmaya çalışır.

Bî-edebden her ne kim dirseñ gelür
 Yel gibi pes her hevāya yeltenür
 (b.1611, s.173)

Edepsizde iman olmadığı âşikârdır, çünkü edep imandan gelir.

Çün edeb îmāndan olduğu şahîh
 Bî-edebde olmamak îmān şarîh
 (b.1612, s.174)

İnsanın sakınması gereken dördüncü şey hafiflik, ağırbaşlı olmamaktır. Bu da insanın kişiliğine zarar verir.

Biri hıffetdür anuñ iy nîk-hūy
 Hıffet olan kesde olmaz ‘āb-ı rūy
 (b.1613, s.174)

Hafif insan sürekli olarak hem incitir, hem de incinir. Filhakika, hafifliğin ötesi alçaklıktır, bu da Allah’ın gazabına neden olur.

Ola bir yerde anuñ kim hıffeti
 Dirler incinmekle götür şıķleti
 Lağve çıkar ötesi pes hıffetüñ
 Haddidür ol hāl Hāķķā haşmetüñ
 (b.1614, 1615, s.174)

Hafif olmak, yani ağırbaşlı olmamak, rızka da eksiklik verir. Hafif olan insan kâmil insan olamaz. İnsan, bu yüzden hafiflikten uzak olmalı, ağırbaşlı olmalıdır.

Yeyniceklik ırza noķsandur temām
 Yeynicek kes ādem olmaz ve’s-selām

Bir ağırca ol var olma yeynicek
 Kişi pes altun gibi ağır gerek
 (b.1616, 1618, s.174)

Hafiflik, kişinin ar ile namusunu götürür, altın olan hâlini bakır eyler, yani kıymetini azaltır.

Yeyniceklik ‘ārla namūsı şıyır
 Altun adın kişinün eyler bakır
 (b.1619, s.174)

İnsanın sakınması gereken beş şeyden sonuncusu hâin olmaktır, hâinin hiçbir yerde yeri yoktur.

Hem hilâf ile hıyânetdür biri
 Hâyinüñ bir yerde olmaz pes yiri
 (b.1620, s.174)

Hâinden ebediyyen, emnlik gelmez, ayrıca hâinlik gibi kötü bir huy da yoktur.

Emn gelmez kalbe hâyinden ebed
 Hem hıyânet gibi olmaz hüy-ı bed
 (b.1621, s.174)

Hâinin evveli de kötü iş yapmaktır, hâinin sonu da kötü, sıkıntı olur. Hâin olanda ebediyyen şeref, şân olmaz, hep kötü işe heves eder.

Evvelî bedkârlıkdur hâyinüñ
 Âhiri bed-dârlıkdur hâyinün

Yüz şuyı olmaz ebed hâyinde pes
 Anuñ için şer işe eyler heves
 (b.1622, 1623, s.174)

Hâin olan insan, ebediyyen düzgünlük üzere olmaz, düzelmez; sonunda da şüphesiz o yolda helâk olur. Hâin, o huyundan kolay kolay da vazgeçmez, o yolda canını verir.

Hâyin oñmaz olmaz añmak üzre hem
 Ğâkıbet ol yolda yiter lâ-cerem

Şanmañuz hâyin o bed hüyün keser
 Viriser âhir hıyânet birle ser
 (b.1624, 1625, s.174)

İnsan dâima her türlü hâinlikten uzak olmalıdır ki kendisine tüm insanlar hayırla dua etsinler.

Her hıyânetden berî ol dâyimâ
 İdeler tâ saña hayr ile du'â
 (b.1629, s.175)

3.23. İtibarı Arttıran Hususlar

Nazmî, beş şeyin insanın şerefini arttırdığını belirtir. Zirâ her kimde bu beş huy olursa, kişinin şeref ve şânı artar.

Arturur beş nesne yüz şuyın temâm
 Diñle bir bir diyeyin iy nik-nâm

Her kimüñ kim ola ol beş haşleti
‘Āb-ı rûyı birle artar ‘izzeti

(b.1633, 1634, s.175)

Nazmî, insanın itibarını artıran şeylerin birincisi olarak zenginlerin cömertlik göstermelerini belirtir.

Biri anuñ kişide olmak seḫā
Olduğı taḫdirce ehl-i gına

(b.1635, s.175)

Cömertlikten insanın şerefi artar, insan o sıfatla Allah’ın lütfuna yakın olur. Cömertlik, her ruha rahatlık verir, insan cennete cömertlik sayesinde girer.

Pes seḫādan yüz şuyı efzūn olur
Ol şıfat Hak lutfuna maḫrūn olur

Hem seḫā her ruḫā bir rāḫat virür
Cennete ādem seḫā ile girür

(b.1636, 1637, s.175)

Cömert, cömertlik ile azîz olur, halka da, Allah’a da kendini cömertlikle sevdirebilir. Yiğitlik de cömertlikle beraberdir, cömert dâima saadetle birlikte yer alır. Zirâ, cömert olan yiğit nitelikli olur, o özelliği de saadetten gelir.

Hem seḫā ile ‘azîz olur seḫî
Ḥaḫḫa kendin sevdürür ḫalka daḫi

(b.1638, s.175)

Hem şecā‘ aḫ hep seḫāvet birledür
Hem seḫî dāyim sa‘ādet birledür

Hem seḫî olan olur ḫaydar-şıfat
Ki sa‘ādetden degil mi ol cihet

(b.1639, 1640, s.176)

İnsan, cömertliği sayesinde Allah’ın aslanı Hz.Ali’ye benzer.

Er seḫā ile durur bî-‘āyb ü şek
Tañrı aslanı ‘Ali’ye beñzemek

(b.1641, s.176)

Cömertlik, Allah’ın en çok sevdiği amellerden biridir. Bu yüzden insan imkanı olduğu müddetçe cömertlik etmelidir.

Ḥaḫḫa yarar bir ‘āmeldür pes seḫā
Niçün itmez ḫādir olan kes seḫā

(b.1643, s.176)

Cömertlikten habersiz olan çok zengin de olsa, hakikatte o gerçek din yoksuludur.

Ola çün hâl-i şehâdan bir ğanî
Hem ma'ni yüzünden gedâdur ol daği

Bir ğanî kim ola iy h̄'âce bağlîl
İmdi bir dîn yoğsuludur ol zelîl

(b.1645, 1646, s.176)

Hâsılı, mertlik cömertlikle olur; her pislik ise câhillikle olur.

Merdlik kim var şehâ ile olur
Her leke bed-nâmı buğl ile bulur

(b.1647, s.176)

Nazmî, itibarı arttıran şeylerin ikincisinin sabır olduğunu zikreder. Lâkin sabır her inatçının yapacağı iş değildir.

Hem ikincisi tahammül ol beşûñ
Ol değildir kârı her serkeşûñ

(b.1648, s.176)

Her şeye sabrederek tahammül göstermek, insanın şerefini arttırır.

Her niye olsa tahammül itmeden
Artar 'ab-ı rûy ber-vech-i hasen

(b.1649, s.176)

Ağırbaşlılığın kaynağı sabırdır. Sabır ağırbaşlılığın ilk hâlidir.

Hep taħammülden gelür bir hoş vağâr
Hem tahammül olur ol hâle medâr

(b.1650, s.176)

İnsan için şan ve şeref de hep sabırla gelir. Filhakika mertlik de sıkıntıya sabır göstermek demektir.

'İzz-i şân bir hoş taħammül birledür
Şanma iy h̄'âce taħammül birledür

Merdlik cevre taħammül itmedür
Merd 'arifler yoluna ğitmedür

(b.1651, 1652, s.176)

İnsan sıkıntıya katlanıp, sabır gösterirse sonuçta kazançlı çıkar ve her muradına eren olur. Lâkin, bir kişi sıkıntıya sabır göstermedikçe uzletle bir köşeyi tutamaz.

Cevre kalmayup ola ol kim hamul
Her muradı ma-hasal bulur husul
(b.1653, s.176)

Tutamaz 'uzletle bir gunc-i humul
Olmayınca bir kişi cevre hamul
(b.1654, s.177)

Cümle din büyükleri de her sıkıntıya sabredip, tahammul göstermişlerdir. Bu yüzden insan da o din büyüklerinin yolundan gitmeli, onları izlemelidir.

İde gelmişlerdür eslaf-ı kibar
Dayimā cevre tahammul bi-şümār

Gözle sende imdi iy hayrū'l hālef
Her cihetde tur ādāb-ı selef
(b.1655, 1656, s.177)

Kim sabır göstermeyi ādet hāline getirir, bunu kendisine bir mizac edinirse, o insan nefsinde de zabt ederek onu yumuşatır.

Ola anuñ kim tahammul 'ādeti
Nerm ider ol zabt ile nefsin katı
(b.1657, s.177)

İtibarı arttıran şeylerin üçüncüsün vefā olduğunu zikreden Nazmî, insanın vefā ile de şan ve şerefini arttıracığını belirtir.

Birisi daħi vefādār olmadur
Anuñ ile 'izzet-i ŝān bulmadır

Olıcağ bir kimsede imdi vefā
Eyler efvn 'āb-ı ruyın dayimā
(b.1658, 1659, s.177)

Bir kimse vefā ehli olursa, her işi Allah'ın yardımıyla kolaylaşır.

Olıcağ ehl-i vefā hem bir kişi
Bir kerim olup kerem olur işi
(b.1660, s.177)

Vefā, ihsan sahibi Allah'tan gelen bir saadettir, kimde vefā olursa o gerçek saadete sahip olmuş demektir. Fakat her kim vefādan uzak olursa, bu hāl o insanın yüreğine bezginlikle sıkıntı verir. Zirā vefāsız olanlar meyvesiz ağaca benzer.

Fazl-ı Hağ'dan bir sa'ādetdür vefā
Kimde kim olursa devletdür vefā

Ƙankı kimse kim vefâdan ola dūr
Her dile virür cefâ birle fütūr

Bî-vefâ olanlar olur bî-gümân
Mîvesi yok bir şecer mişli hemân

(b.1661, 1662, 1663, s.177)

Vefâsız olan erkek, kadın gibidir, hatta faydasız bir dariya benzer.

Bî-vefâsız olan er zen gibidūr
Ĥâşılı bî-nef' -i erzen gibidūr

(b.1664, s.177)

Nazmî, vefâ bahsini anlatırken ilginç ve gayri ahlâki bir benzetme yapar. Ona göre köpek bile vefâ gösterir, lâkin kadın göstermez. Zirâ kadın yapacağı eziyeti, devrin en ünlü haydutu bile yapmaz.

Seg vefâ eyler velî zen eylemez
Zen cefâsın değme rehzen eylemez

(b.1665, s.177)

İnsan dünyaya tâlip olursa, o da dünya gibi vefâsız olur.

Hem o kes kim ola dünyâ tâlibi
Bî-vefâdur bî-vefâ dünya gibi

(b.1666, s.177)

Neticede kim vefâ ehli olursa, şerefiyle rahatı ve huzuru bulur.

Mâ-ħaşal ol kim ola ehl-i vefâ
Yüz şuyı birle bulur şâfî şafâ

(b.1667, s.178)

Nazmî, itibarı arttıran şeylerin dördüncüsü olarak kendi hâlini gözetmek mefhumunu gösterir.

Biridūr hem ol beşûñ ġâyet gerek
Kişi dâyim kendü ģâlin gözlemek

(b.1668, s.178)

Kendi hâlinde olan insan, dünyanın hâline önem vermez, kendi hâlinde olup başka şeylerle uğraşmaz.

Ola bir ģoş kendü ģâlinde o kim
Ĥâl-i dünyâyı idinmez bir mühim

Sâķin olup kendü ģâlin gözleyen
Fariğ olur mâcerâ-yı ġayrdan

(b.1669, 1670, s.178)

Bir kişi kendi hâlinde olursa, kimseler onun durumunu sormaz. Kendi hâlinde olan insan kendi hâline de iltifat etmez, kendini büyük görmez.

Bir kişi kim kendü hâlinde ola
Kimseler dimez aña çün ü çerâ

Nâzır olan kimse kendü hâline
Mültefit olmaz anuñ aḥvâline

(b.1671, 1672, s.178)

Kişi dâima kendi hâlini gözlerse, bu durum onun gerçek saadete ereceğini gösterir. Zirâ kendi hâlini gözleyen başı dinç bir şekilde hâl ehli olur. Bu yüzden insan dâima kendi hâlini gözlemeli, yok yere boş iş işlememelidir.

Kişi dâyim hâline kılamak nazâr
Olduğı zâhir sa' âdetden eser

Kendü hâlin gözleyen ferḥunde-fâl
Fâriḡu'l-bâl olup olur ehl-i hâl

Sen de gözle kendi hâlin imdi var
İtme varup yok yire bî-ḡüde kâr

(b.1673, 1674, 1675, s.178)

İnsan gönlünün dâima rahat ve huzurlu olmasını isterse hâl ehli olmalıdır.

Ger dilerseñ dâyimâ tefriḥ-i bâl
Ehl-i hâl ol ehl-i hâl ol ehl-i hâl

(b.1676, s.178)

Nazmî, insanın itibarını arttıran beşinci şeyin sır saklamak, kimsenin sırrını açık etmemek olduğunu belirtir.

Biridür râzın kişi kılamak nihân
Kişinüñ râzı gerekmez hem 'ıyân

(b.1678, s.178)

Kendini alçaltmak isteyen insan, sırrını saklar, kimseye ifşâ etmez. Zirâ insan, canını sakınır gibi sırrını saklamalıdır.

Mâ-ḡaşal her yüzi şuyın saḡınan
Şaḡlar elbet râzını her kimseden

Kişi râzın key gerekdür şaḡlamak
Mâ-ḡaşal cânını şaḡlar gibi çok

(b.1679, 1680, s.178)

Kim birisinin sırrını öğrenirse, o insandan sakınmak gerekir.

Şol cihetten k'itmek ile keşf-i rāz
Baş gider muhkem gerek pes ihtirāz
(b.1681, s.179)

Başkalarına sırlarını açanlar, göz göre göre baş vermiş sayılırlar. Bu yüzden insan kimseye sırrını açmamalı, fitnelik çirasını yakmamalıdır.

Eyleyenler ellere sırrını fāş
Gāh olur nāgeh virür göz göre baş

Kimsenüñ fāş itme sen de rāzını
Var çıkarma fitnelük āvāzını
(b.1682, 1683, s.179)

İnsan, kimsenin sırrını açık etmemeli, aksi takdirde başkası da onun sırrını verir.

Şaklaya bir yārūñ ol kim sırrını
Hāzret-i Rabb'ūñ görür birrini

Kimsenün fāş itme sırrın kıl hāzer
Kim senüñ de bir sırruñ fāş ider
(b.1684, 1685, s.179)

İnsan, özellikle düşmana sırrını açmamalıdır. Zirâ bu davranış, insanın başını ortaya koyması gibidir.

Düşmene itmek huşūsā keşf-i sır
Ser komağdur ortaya fikr eyle bir
(b.1686, s.179)

3.24. Düşkünlüğe Sebep Olan Hususlar

Nazmî, sekiz şeyin insana düşkünlük verdiğini belirtir. Bu sekiz şeyin her biri Allah için de kötü bir iştir. İnsan bu sekiz hâli devamlı hatırlamalıdır ki hiçbir yerde mahçup olmasın.

Var sekiz nesne ki virür horluk
Her biri haqqā ki bed-kārluk

Bu sekiz hâli hemîşe yād kıl
Olmayasın tā ki bir yirde hacil
(b.1768, 1769, s.185)

İnsana düşkünlük veren şeylerin birincisi, dâvet edilmeyen yere gitmektir. Davet edilmeyen yere giden aşağılanıp maskara olur.

Evvelâ varma oqunmayan yere
 H̄or olup zirâ düşersin meshere
 (b.1770, s.185)

Dâvet edilmeyen yere gidip, misafir olmak insanı düşkün kılar. Zirâ bu davranış kabalığa sebeptir. Lâkin bir insanın bir yerde yaptığı kabalık şüphesiz orada bulunan herkese sıkıntı verir.

Bir oqunmayan mahalle mâ-ḥaşal
 Olma mihmân k'olmadur ol mübtezel

Pes oqınmayan yire varmaḳ ki var
 Dâdı yoḳ bir ḡılzata olur medâr

Bir kişi bir yirde ḡılzat idicek
 Meclise şıḳlet virür bi-rayb ü şek
 (b.1771, 1772, 1773, s.185)

Kimsenin kabalığa tahammüle yoktur, sıkıntıya gelemez.

Vâḳı' â yer yoḳ durur hem ḡılzata
 İdemez kimse taḥammül şıḳ' lete
 (b.1774, s.185)

Hâsılı, insan düşkün olmak istemiyorsa, dâvet edilmeyen yere sinek gibi üşüşmemelidir.

Düşme her bir yire mânend-i mekes
 Düşmeyim dirseñ eger her bir yirde kes
 (b.1775, s.185)

İnsana düşkünlük veren şeylerin ikincisi câhil birisinin insanların başına yönetici, lider olmasıdır.

Biri bir nâ-dân-ı merd-i bi-nevâ
 Ola bir merdüm ayına kedḡüdâ
 (b.1776, s.185)

Câhil birisinin lider olması, insanlar için düşkünlüğe nedendir, ayrı bir câhilliktir, bu hâlin sonu da pişmanlıktır.

Bâ' iş olur ol daḡi ḡār oolmağa
 Andan anca kimse bi-zâr olmağa
 (b.1777, s.185)

Ol dahi bir özge nā-danlık durur
 Hāşılı onuñ perişanlık durur
 (b.1778, s.186)

Câhilliğin hâli çok kötü bir hâldir, zirâ câhil, yaptığı hatasını da bilmez. Bu yüzden câhilden dâima günah gelir, çünkü onun her işi hata ile günah işlemektir.

Katı bed hâli odur nā-dānlığıñ
 Bir haţāsın añlamaz yamanlığıñ

İmdi nā-dāndan gelür ekşer haţā
 İşi nādānuñ olur yekse haţā
 (b.1779, 1780, s.186)

Gerçek insan olmak isteyen câhillikten sakınmalıdır.

Ger dilerseñ âdem olmağ iy püser
 Eyle nā-dānlıqdan imdi key hāzer
 (b.1781, s.186)

Nazmî, insana düşkünlük veren şeylerin üçüncüsünün küstahlık, yani haddini bilmemek olduğunu belirtir. Küstahlık da insana aşağılık duygusu verir.

Birisi küstāhlıkdur iy aḫī
 H̄ārılık virür kişiyeye ol daḫi
 (b.1782, s.186)

Küstah olanlar, kendisinde kıymet yok iken, her gittiği yerde kendisi için en iyisini bekler, kendi yerini bilmeyip halkın başına geçmeye çalışır.

Bir kişi yoğiken kendüde qadr
 Gözleye varduğı yirde vara şadr

Bilmeye her varduğı yirde yirin
 Eyliye ḫalkuñ tasaddur ekserin
 (b.1783, 1784, s.186)

İnsan her yerde haddini bilmezse bu onun için bir düşkünlüktür. Akıllı olanlar düşkünlükten sakınıp, çekinirler.

Bilmeye her yirde ḫaddin düşe kes
 Andan özge ḫ̄ārılık olur mı pes

‘Āqil olan ḫ̄ārılıqdan iy ‘aziz
 İhtirāz idüp tamām eyler giriz
 (b.1785, 1786, s.186)

Kısaca kişinin haddini bilmemesi düşkünlüktür. Bu yüzden insan, haddini bilmelidir.

H̄'arlıkdur kişi ḥaddin bilmemek
Kişi ḥaddin imdi gözetmek gerek
(b.1787, s.186)

İnsanlığı düşkünlüğe uğratan şeylerin dördüncüsü insanın gittiği yerlerde sözünü dinletmemesidir.

Sözüne tutmaya anda kimse gūş
Sen de itme kimse sözün anda gūş
(b.1789, s.186)

İnsanın sözünün dinlenmemesi insan için düşkünlüğe bir nedendir.

Gūş olunmaya çün itdüğüñ kelām
Ol daḥi bir ḥ̄'arlıkdur ve's-selām
(b.1790, s.186)

İnsanı düşkünlüğe uğratan şeylerin beşincisinin, ihtiyacını düşmana bildirmek olduğunu belirten Nazmî, bu durumun da insana düşkünlük vereceğini belirtir.

Biri düşmenden tevākku' iy aḥî
Andan özge ḥ̄'arlık olmaz daḥi
(b.1794, s.187)

Nazmî, ihtiyacını düşmana bildirmenin insan için bir belâ olduğunu belirtir, Allah'ın kullarını o belâdan kurtarmasını diler. İnsan bu yüzden ne olursa olsun, düşmana ihtiyacını bildirmemeli, o düşkünlükten sakınmalıdır.

Arz-ı ḥ̄'acet düşmene olur belā
Kılmasuñ Ḥaḳ ol belāya mübtelā

Kılma hergiz düşmene arz-ı niyaz
Eyle var ol ḥ̄'arlıkdan iḥtirāz
(b.1795, 1796, s.187)

İnsan, isteğini düşmandan istememelidir, zirâ düşman, insanın iyiliğini istemez.

Düşmenüñden isteme bir ḥ̄'acetüñ
İstemez düşmen senüñ ḥod vaḥdetüñ

İyiliğin görmeği olur düşmenüñ
İyiliğüñ ister mi pes düşmen senüñ
(b.1797, 1798, s.187)

Ahmak olan bile düşmanından dostluk beklemez.

Düşmeninden düstluk ummak kişi
İtmez illâ kim ola ahmak kişi
(b.1799, s.187)

Nazmî, insanı düşkünlüğe uğratan şeyin altıncısının soysuzla beraber olmak, ondan yardım ummak olduğunu belirtir. İnsan en kötü anında bile, soysuzun yanına varmamalıdır. Çünkü soysuz, insanın amacına ulaşmasına engel olur.

Biridür hem bir ʔarîk-i ilticâ
Bir fûrû-mâye olan kesden ricâ

Varasın ʔapusına ʔâr ü zelîl
Olmaya bir maʔşada hergîz delîl
(b.1800, 1801, s.187)

İnsan düşkün bir durumda olduğunda, soysuzun ona hiçbir yardımı dokunmaz. Bu yüzden insan, soysuz biriyle, ömrünü nefsinin hevâsına kaptırmamalıdır.

Olmaya bir luʔf u ihsânı ʔarîn
Saña bir ʔâr olduğun ʔâle hemîn

Bir fûru-mâye kes ile zinḥâr
Bir hevâ üzre geçirme rûzigâr
(b.1802, 1803, s.187)

Hâsılı, soysuz insandan insana hiçbir fayda, yardım gelmez.

Kes kerem fikrin ki gelmez lâ-cerem
Bir fûrû-mâye olan kesden kerem
(b.1804, s.187)

İnsanı düşkünlüğe uğratan şeylerin yedincisi kadınlarla sohbet ve eğlence içinde olmaktır, zirâ bu da insan için düşkünlüğe nedendir.

Biridür zen birle bazî eylemek
Ol daḥi bir ʔârlıḥdur itme şek
(b.1805, s.187)

Kadınlarla sohbet, insanı düşkün eyler, o durumun sonu da pişmanlıktır.

ʔâr ider zen birle şoḥbet âdemi
Âdeme virür nedâmet soñ demi
(b.1806, s.188)

Gerçek ahlâk ehilleri, kadınlarla sohbeta meyiletmez. Filhakika, kadında akıl olmaz, eksik olur; akıllı olan kadına uymaz.

İrtikâb itmez o hâle ehl-i ‘ırz
Kâyil olmaz bed-makâle ehl-i ‘ırz

Zende ‘aql olmaz olur zen nâkışa
‘Âhli kâmil olan uymaz nâkışa
(b.1807, 1809 s.188)

Nazmî, insana düşkünlük veren şeylerin sekizincisi ve sonuncusunun çocuklarla sohbet etmek olduğunu belirtir.

Biri şıbyân ile bâzî itmedür
Ol daği râh-ı halâle gitmedür
(b.1810, s.188)

Çocuklarla sohbeta de insan için düşkünlük vardır. Çocuklarla sohbet etmenin sonu pişmanlık olur. Bu yüzden o günahdan dâima sakınılmalı, Allah’a sığınılmalıdır.

H̄arlıkdur şöbet-i şıbyân daği
Var huşûsâ anda key tuğyân daği

‘Âhîri bir özge yamanlık durur
‘Âhîri gayet peşîmanlık durur

Ol kabâhatden idüp key ihtirâz
Ol cihetden Hakk’a kıl dâyim niyâz
(b.1811, 1812, 1813, s.188)

Nazmî, bu tehlikeden de kullarını saklaması için Allah’ a dua eder.

Çurtara ol varıdan tâ Hakk seni
Olmayasın tâbi‘ -i nefsi denî
(b.1814, s.188)

3.25. Kalbe Rahatlık Veren Hususlar

Nazmî, altı şeyin kalbe rahatlık ve hoşluk verdiğini belirtir. İnsan, bunların her birini kulağına küpe edinmeli, her birini yerine getirmelidir.

Vardur altı nesne ki anuñ her biri
Hoş dem eyler kalbi hurrem hâtırı

Gül gibi tut guş anuñ her birine
Gel getür her birinin anuñ yirine
(b.1817, 1818, s.188)

Nazmî, kalbe rahatlık veren şeylerin ilkinin sâdık dost olduğunu belirtir.

Birisi yâr-ı muvâfîk evvela
Hem-demüñ olan dem-â-dem ol ola
(b.1819, s.189)

İnsanın her zaman sâdık bir dostu olmalı, ondan ayrı olmamalıdır, yabancılarla asla sohbeta meyletmemelidir.

Her dem ol hem-dem muvâfîk yâr ile
Ülfet itme şöhet-i ağıyâr ile

Olma hâli ber-muvâfîk yârdan
Bir yolunda toğru şâdık yârdan
(b.1820, 1821, s.189)

Zirâ sâdık bir dost kolay kolay ele geçmez.

Yâr-ı şâdık değme göz girmez ele
Kim senüñle hâl-dâş ola gele
(b.1822, s.189)

İnsan, sâdık dost ile sohbeti, kardeşliği kesinlikle kesmemelidir. Zirâ, insanın sâdık dostu aslında onun kardeşi gibidir.

Bir münâsib yâr ile yoldâşlığı
Kesme kat' â anuñ ol kardaşlığı

Bir kişinüñ bir muvâfîk yoldaşı
Ey oğul ma' nide olur kardaşı
(b.1823, 1824, s.189)

Nazmî, kalbe rahatlık veren şeylerin ikincisinin güzel ve hoş kokulu yemek olduğunu belirtir.

Hem ol altı nesnenüñ şöyle ki var
Biridür nâzik ta'âm-ı hoş güvâr
(b.1825, s.189)

Nefis ve hazmı kolay olan yemek dâima her mizaca aynı faydayı verir. Güzel ve lezzetli yemekleri sevenler ondan haz alırlar.

Hem nefis ü hoş-güvâr ola ta'âm
Her mizâca 'ayn-ı nef' olur müdâm

İştihâda aña vardur iştiyâk
Zevk ider andan temâm ehl-i mezâk
(b.1826, 1827, s.189)

Her nefis yemeği zevkle yemek, her insan için ilk istenilendir.

Her nefāsīden ta'āma iştiha
Gālib olur zevk birle dāyima
(b.1829, s.189)

Kalbi rahatlatan altı şeyden üçüncüsü nâzik bir eştir, zirâ insanın gönlü hep onunla aydınlanır.

Biri bir maḥdūm-ı nâzik mihriban
Rūşen olur ḥātır andan her zamān
(b.1830, s.189)

İnsan, nâzik eşinin şefkatli yüzüne her bakışta gözü aydınlanır, gönlü şevklenir. Kendisine hizmet eden böyle bir eşi olanın zevki artar, şevklenir.

Mihr yüzünden her itdikçe nazār
Rūşen olur göz gönül şevke düşer

Öyle maḥdūm olsa kimüñ hem-demi
Zevki artar şevke düşer hem-demi
(b.1831, 1832, s.189)

İnsan, kendisine nâzik, hoş bir eş edinmeli, ondan yumuşak huylu insan nasıl olur öğrenmelidir.

Sen de bir maḥdūme kıl hem-demliḡi
Andan öğren bir latīf ādemliḡi
(b.1833, s.190)

Nazmî, halk içinde hürmet görmek isteyeninin dâima eşine hizmet etmesi, ona karşı hoşgörölü davranması gerektiğini belirtir. Nazmî, burada aile içi dayanışmanın önemine dikkati çekmektedir.

Eyle bir maḥdūme dāyım ḡidmeti
Bulasın ḡalk içre tā kim ḡürmeti

Sen de varup bir ḡoş ādem olasın
Giderek meşhūr-ı 'ālem olasın
(b.1834, 1835, s.190)

Kalbi rahatlatan şeylerin dördüncüsü, doğru sözlü olmaktır. İnsan doğru sözlü olmayı elden bırakmamalıdır.

Rast-gūluḡdur biri iy yār-i cān
Ḳoma elden anı var sen her zamān
(b.1836, s.190)

İnsan her zaman doğru sözlü olmalıdır. Zirâ insan için doğru sözlü olmaktan daha güzel bir huy yoktur.

Âdem oldur k'ola herdem rāst-gū
 Âdeme daḥi ne var andan nigū
 (b.1837, s.190)

Gerçek erlerin huyu doğru sözlü olmaktır, çünkü mertliğin âdeti budur. Her sözünü doğru söyleyen kişi şüphesiz ki şerefini arttırır.

Toḡru sözdür gerçek erler ḥaṣleti
 Merdlikdür gözlemek ol ' âdeti

Bir kişi her sözü toḡru söylemek
 Kesb-i ' āb-ı rūydur bī-reyb ü şek
 (b.1838, 1839, s.190)

Her günah yalan sözle olur, nâmusun yok oluşu dahi yalanlardır. Bu yüzden insan dâima doğru söylemeyi elden bırakmamalıdır ki iyilikler içinde olabilsin.

Her ḳabaḥāt her yalan söz birledür
 ' Irz yıḳılmaḳ yaman söz birledür

Toḡru sözi koma imdi dāyimā
 Yüz ḫuta tā nice iyilikler saña
 (b.1840, 1841, s.190)

Kalbe rahatlık veren şeylerin beşincisi olgun akıllı, başka bir tâbirle insan-ı kâmil olmaktır.

' Aḳl-ı kāmildür biri anuñ daḥi
 ' Aḳl-ı kâmil idegör pes iy aḫi
 (b.1842, s.190)

Kim olgun akıllı yani insan-ı kâmil olmazsa, o kişi her durumda dâima hatalar eder. İnsan-ı kâmil olan herkes şüphesiz olgun akıllıdır.

Kimde kim bir ' aḳl-ı kâmil olmaya
 Her ḫuşūḫda ider dāyim ḫaḫā

' Aḳl-ı kâmil birledür imdi hemān
 Her olan insān-ı kâmil bī-gümān
 (b.1843, 1844, s.190)

Olgun akıllı olan bir insan, şüphesiz ki dâima sevab üzere olur.

Kāmilü'l-‘ akl olucağ pes bir kişi
Dāyimā olur şavāb üzre işi
(b.1845, s.190)

Yine insan-ı kâmil olanlar, dâima namaz üzerinedirler, namaz sayesinde gamdan ferahlık bulurlar.

Aklı kāmillerdedür kār-ı şalāh
Pes şalāh ile durur ğamdan felāh
(b.1846, s.190)

Kalbe rahatlık veren şeylerin altıncısı yani sonuncusu Allah düşmanıya dostluktan sakınmaktır.

Birisi Hağ düşmeniyle iy püser
Düstluğ itmekden itmekdür hazer
(b.1847, s.191)

Allah düşmanıya dostluk etmemek hususunda, insan dikkatli olmalı, gaflete düşmemelidir.

Key gerekdür gözlemek ol hâli key
Hey gerekmez anda ğaflet imdi hey
(b.1848, s.191)

Allah düşmanı dinin de düşmanıdır, insanı dinden de çıkarır. Allah düşmanıya dost olmak, şüphesiz Allah’a düşman olmak demektir. Kişi bu hâlden sakınmalıdır.

Düşmen-i Hağ kim olur din düşmeni
Key şağın dinden çıkarur hey seni

Düst olmağ düşmen-i Hağ ile hem
Hağğa düşmen olmağ olur lâ-cerem
(b.1849, 1850, s.191)

Nazmî, böyle birisiyle dostluktan ve onun şerrinden koruması için Allah’a dua eder.

Şağlaya biz kulların ol varıadan
Lutfi birle ol Hudā-yı zü'l-minen
(b.1851, s.191)

3.26. Ömrü Uzatan Hususlar (Mecâzî Olarak)

Nazmî, beş şeyin insan ömrünü uzattığını belirtir. Bu beş şeyi temiz akıllar güzelce anlamalı ve bilmelidir.

Artırır beş nesne ömr-i iy ‘ azîz
Añı hûb idrak ider ehl-i temiz
(b.1520, s.167)

İnsan bu beş şeyi lâıykıyla bilmelidir.

Diyeyin ol beşini bir bir saña ben
Añı gūş-ı can ile gūş eyle sen
(b.1521, s.167)

Nazmî, ömrü uzatan beş şeyden birisinin güzel ses olduğunu belirtir. Kalpler bu güzel sesle safa bulur.

Evvelâ anuñ biri âvâz-ı hûb
Kim şafâ-yı cān bulur añdan kulüb
(b.1522, s.167)

Güzel ses cana her zaman safa, huzur verir, ayrıca ruha da gıda verir.

Cāna verir hoş nefes her dem şafâ
Her nefesde hem olur ruhâ ğidâ
(b.1523, s.167)

Güzel ses, insan için hoş kanaatler verir, ârif olanların da hâlini kutlu eyler.

Hoş nefes kim sevķ-i sevķ bāl ider
Her nefes ‘ ârifleri pür-hāl ider
(b.1524, s.167)

Bir hâl ehli, güzel bir ses duyduğunda coşarak şevke gelir. Zirâ hoş ses, aşk ehlinin feryadını çan sesi gibi eyler.

Bir hoş âvâzı ne dem kim ide gūş
Eyler ehl-i hāl olan cūş u ğurūş

Hem ider ‘ aşk ehlinüñ bir hoş nefes
Her nefes feryādını mişl-i ceres
(b.1525, 1526, s.167)

Güzel ses her zaman aşkların canına hoşluk verir, fakat avamın nefesine hep haz verir.

Ħazẓ-ı cān uşşāķa her dem hoş nefes
Ħazẓ-ı nefes ammā ‘ avāma hep heves
(b.1527, s.167)

Nazmî, ömrü uzatan şeylerin ikincisinin güzel yüz görmek olduğunu belirtir.
Zirâ güzel yüz görmek de insana farklı bir hâl verir.

Biri görmek bir cemâl-i ber-kemâl
Kim virür anı da ol bir özge hâl
(b.1529, s.167)

İnsanın gönlü güzel yüzle ferahlar, akıl da o hâl ile olgunlaşır.

Ḥüsn ü ân ile olur anı da dil
Eyler ol hâl ile ‘aqlı müzmaḥil
(b.1530, s.167)

Ömrü uzatan şeylerin üçüncüsü, malından emin olmaktır. Bu sâyede insan,
huzur içinde olur.

Biri anuñ mâle eminlik durur
Bir ḥuzur üstüne sâkinlik durur
(b.1537, s.168)

Her kim malını güvenlikte görürse onun hâli de huzurlu olur. Lâkin insanın
malı güvenlikte olmazsa, bu hâl insanın huzuruna da engeldir. Hatta insanın aklını
yitirmesine de neden olur.

Göre eminlikde ol kim mâlini
Görür anuñla ḥuzur-ı hâline

Gelmeye emn ol kesüñ kim mâline
Mâni olur ol ḥuzur-ı hâline

Olmaz aşlâ bir ḥuzuru her zamân
‘Aqlını geñe güm eyler bî-gümân
(b.1538, 1539, 1540, s.168)

Nazmî, ömrü uzatan şeylerin dördüncüsünün canından emin olmak olduğunu
dile getirir. Canından emin olan insan, o hâl ile zevk ve sefâ sürerler.

Biri cānı emîn olmaḳ dāyimā
Kim süre ol hâl ile zevḳ ü sâfâ
(b.1541, s.168)

Kimin canı eminlik içinde olursa, zevk ve şevki de sınırsız olur, hayatı dâima
bahtiyarlık üzere olur.

Cānı anuñ kim emān üzre durur
Şevḳ u zevḳ-i bî-girān üzre durur

Cānı anuñ ola tā kim ber-emān
 Bir emān üzre olur ol kāmṛān
 (b.1542, 1543, s.168)

Canı devamlı eminlik üzere olan, hayattan da haz alır.

Cān emān üzre olunca ber-devām
 ‘Ömrden kām alınur imdi tamām
 (b.1544, s.168)

Ömrü uzatan şeylerin sonuncusu ise insanın gönlünün muradına göre karar vermesidir.

Birisi hem ol ki dāyim ola kār
 Dil murādı üzre bir hoş ber-ḳarār
 (b.1545, s.168)

Gönlünün muradına göre karar verenlerin her işi kolay olur, o hâl ile başkalarına muhtaç olmazlar, saadete de ererler.

Her ne tütarsa işi āsān gele
 Olmaya ol hāl ile muhtāc ele
 Devlet anuñ kim cihān içre hemīn
 Ola kārī dil murādına ḳarīn
 (b.1546,1547, s.168)

İnsan işini gönlünün muradına göre yaparsa, şüphesiz canı da ruhu da haz içinde olur.

Dil murādınca kişinüñ kārı hem
 Ḥaz̄z-ı cān zevḳ-i canāndur lā-cerem
 (b.1548, s.169)

3.27. Ömrü Kısaltan Hususlar (Mecâzî Olarak)

Nazmî, beş şeyin ömrü kısalttığını söyler. Bu beş şeyi hatırlamak, her insan için gereklidir. Zirâ insan, onları bilerek ve hatırlayarak nefsinin isteğini keser.

‘Ömrüñ ekşer ādemüñ beş nesne pes
 Anı añsa imdi ādem her nefes
 Añı añmak key gerekdür herkese
 Tā hevādan kendün anuñla kese
 (b.1554, 1555, s.169)

Nazmî, insanın ömrünü kısaltan şeylerinin birincisinin yaşlılıkta muhtaçlık olduğunu belirtir.

Ol beşüñ biri kişi pîr olıcak
Halka muhtâc olmadur iy merd-i Hâk
(b.1556, s.169)

Nazmî, yaşlılıkta muhtaç olmanın zor bir iş olduğunu belirtir ve insanı o hâle düşürmemesi için Allah'a dua eder.

Hâk o hâli pîrlîk iy cüvân
Virmeye var Hâk'dan iste her zamân
(b.1557, s.169)

Pîrlîkde katı müşkildir niyâz
Saklaya aňdan Hudâ-yı bî-niyâz
(b.1558, s.170)

Yaşlı olanın bir ekmek almaya bile gücü yetmez, yaşlı olanlar gençlerle beraber olamazlar. Bu yüzden yaşlılıkta kişi, fakirliğe düşünce ihtiyaç içinde düşkün olur.

Aşlı ol kim kâdir olmaz kâre pîr
Pîr olan olmaz cüvân olanla bir

Pîrlîkde fakra düşünce kişi
İhtiyâc ile tamâm olur işi
(b.1559, 1560, s.170)

Nazmî insan ömrünü kısaltan şeylerin ikincisinin gârib olmak, yâni kendi memleketinden uzak olmak olduğunu belirtir. Zirâ gârib olanlar nasipsiz olurlar.

Biri daği anuñ olmakdur garîb
Kim garib olanlar olur bî-nasîb
(b.1561, s.170)

Gârib olan gurbet ellerde kimsesiz olur, o hâl ile düşkün olur. Zirâ, kim gurbet ellere düşerse çok zillete düşer.

Bî-kes olur dâr-ı gurbetde garîb
Çalır ol hâl zilletde garîb

Bir kişi kim düşe dâr-ı gurbete
Düşmeyince olmaz anca zillete
(b.1562, 1563, s.170)

Gerçi, gurbetin dert ve sıkıntısını çekmeyen bulunduğu yerdeki rahatın kıymetini bilmez.

Çekmeyen derd ü belâsın ğurbetüñ
 Kıadrini bilmez yirinde râhatuñ
 (b.1564, s.170)

Gârib olana kimseler bakmaz, o hâl ile düşkün, itibarsız olur. Gârib olan bu yüzden iyiliğe yol bulamaz, dert ile gamdan kurtulamaz.

Kimseler bakmaz ğaribe mâ-ħasal
 Olur ol ħâl ile ekşer mübtezel

Țutamaz bir vech ile kâr-ı şalâh
 Bulamaz ol derd ile ğamdan felâh
 (b.1565, 1566 s.170)

İnsan ömrünü kısaltan şeylerin üçüncüsü iyileşmez ağrı, sızıdır. Allah, kullarını o hâlden saklasın.

Hem daħi anuñ biri renc-i dırâz
 Şaklaya andan Ĥudâ-yı bî-niyâz
 (b.1567, s.170)

İyileşmez ağrı ve sızı şüphesiz insanın rahatını kaçıırır, kişiyi zevk ve sefâdan ayırır.

Olsa lâ ğayr ü nihâye bir elem
 Râhatın kıomaz kişinüñ lâ-cerem

Bir kişiyeye uzun uzak şayruluğ
 Gösterir zevk ü sâfâdan ayruluğ
 (b.1568, 1569, s.170)

Nazmî, insanın çaresiz derde düşmesinin, âlemi etkileyen bir sıkıntıya neden olacağını belirtir. İnsanı iyileşmez derde düşmekten Allah'ın saklaması için Nazmî dua eder.

Bir oñulmaz derde düşmek âdemi
 Bir elem virir ki tutar 'âlemi

Kişi renc-i dırâze düşmeden
 Şaklaya Rabb-i Ĥafız zü'l-minen
 (b.1570, 1571, s.170)

İnsan ömrünü kısaltan şeylerin dördüncüsü ölüye bakmaktır. Ölüye bakmak kalbe keder verir, ömrü kısaltır.

Biri dāyim mürdeye itmek nazār
 ‘Ömrü ekser hem virür kalbe keder
 (b.1572, s.171)

İkide bir ölüye bakmak göz göre göre ömrü mahveder, gönlün hastalanmasına neden olur.

İkide bir mürdeye kılmak nigāh
 Göz göre kılmak durur ‘ömri tebāh
 Mürdeye bakmak muḥaṣṣıl muttaşıl
 Kişiyne olmak ne şübhe ḥaste-dil
 (b.1573, 1574, s.171)

Ölüye bakmak, şüphesiz kişinin kalbine bir rahatlama vermez, gam ve sıkıntıya neden olur.

Niçe demler kalbe gelmez bir ferāh
 Yir kıomaz hergiz aña zirā terāh
 (b.1575, s.171)

Hâsılı, dâima ölüne yüzüne bakanlar bir hoş sefa görmezler.

Göremezler mā-ḥaşal bir hoş şafā
 Mürde yüzine bakanlar dāyimā
 (b.1576, s.171)

Nazmî, insan ömrünü kısaltan şeylerin sonuncusu yani beşincisinin düşmandan korkmak olduğunu belirtir.

Biri düşmenden hemîşe her zamān
 Ḥavf kılmakdur kişi iy düstān
 (b.1577, s.171)

Düşman korkusu kalbe zarar verir; ömre de noksanlığa neden olur.

Ḥavf-ı düşmen key ziyāndır ‘ömre key
 Ḥavf-ı düşmen özgedür iy düst hey
 Ḥavf-ı düşmen kim virir kalbe keder
 Ḥaḳ bu ‘ömr eksikliğidür düstlar
 (b.1578, 1579, s.171)

Düşmandan korkmak ve sakınmak insanı helâk eder. Bu yüzden insan düşmandan korkmak yerine Allah korkusunun kaygısını duymalıdır.

Dāyimā düşmenden imdi bīm ü bāk
 Ādemi iy düst eyler hey helāk

Qılma var iy düst düşmen qorhusın
 Qıl yürü Hāq qorhusınıñ kayğusın
 (b.1580, 1581, s.171)

3.28. Geri Dönülmesi İmkansız Olan Hususlar

Nazmî, dört şey için geri dönülmesi imkansız olduğunu belirtmiştir.

Var durur dörd nesne bil iy ehl-i hāl
 Gidicek olur ise gelmek mūhāl
 (b.1314, s.151)

Nazmî, bu dört şeyden birincisinin ağızdan bir sözün çıkması olduğunu belirtir. Şâyet ağızdan bir söz çıkarsa onun geri dönmesi imkansızdır.

Biri ol bir söz ağızdan kim çıka
 Yoq durur hergiz yine gelmek aña

Bir söz ağızdan çıkınca bir nefes
 Yine dönmek yoq muqarrerdür o pes
 (b.1315, 1316, s.151)

İnsan bu yüzden bir söz söylerken sakınmalı, endişelenmelidir ki sonra ondan bir pişmanlık duymasın. Eğer sözünü söylerken insan sakınmazsa, o durumun sonu pişmanlık olur.

Sözden endişe gerekdür evvelā
 Gelmeye andan nedāmet girü tā
 (b.1317, s.151)

Evvelā endişesiz iden sūhen
 Nādīm olmağ lāzım olur soñradan

İde bī-endişe ol kim bir kelām
 Biñ nedāmet eyler andan ve's-selām
 (b.1318, 1319, s.152)

Nazmî, sözünü söylerken dikkat etmeyeninin sonunun dâima pişmanlık olacağını, “Yarab ben ne yapayım” diye feryadda bulunacağını belirtir.

Her kimüñ kim olmaya endişesi
 Dāyima olru nedāmet pişesi

Her ne dem gelse kişiye bir nedem
 Derdi olur niçe dem Yā Rabb nidem
 (b.1320, 1321, s.152)

Nazmî, geri dönülmesi imkansız olan şeyin ikincisinin ok gibi ileri atılmak olduğunu belirtir. Zirâ her kim ok gibi ileri atılsa, onun için geri dönmek imkansızdır.

Oğ durur biri atılsa ilerü
Yoğ durur dönmeğ añâ yine girü
(b.1322, s.152)

Nazmî atılan bir okun da geri getirilmesinin imkansız olduğunu, onun gideceği yere varacağını belirtir. İnsan bu yüzden dikkatli olmalı, sadece Allah yolunda ok gibi dosdoğru olmalıdır.

Kimdür añı kim girü ide bile
Varır ol elbette añî menzile

Olma geç yâ kişi iy Hâğ tâlibi
Hâğ yoluna yürü toğrul oğ gibi
(b.1323, 1324, s.152)

Nazmî, geri dönülmesi imkansız olan şeylerin üçüncüsünün kaza yani Allah'ın takdiri olduğunu belirtir. Ondan geri dönmek de imkansızdır. İslâmî inanışta her insanın alın yazısı doğmadan evvel, levh-i mahfuza yazılmıştır.

Biridür añun daği geçmiş kazâ
Lâ-cerem olmaz ebed dönmeğ añâ
(b.1325, s.152)

Kazadan geriye dönmeğ imkansızdır, takdir edilenin önüne kimse geçemez.

Yoğ durur geçmiş kazâ dönmeğ yine
Kim durur yâ kâdir olan men'ine
(b.1326, s.152)

Nazmî, Allah'ın takdirine lâzım olan şeyin ona teslim olarak rıza göstermek olduğunu belirtir. Eğer insan Allah'ın takdirini kabullenip, ona rıza göstermezse kıyâmet günü onun karşılığını görür.

Hâğğ Teâlâ'dan gele çün bir kazâ
Lâzımını elbette teslîm ü rızâ

Yazılan elbet gelür rûz-ı ezel
Geçe teslîm ü rızâdan ma-ğaşâl
(b.1327, 1328, s.152)

Nazmî, geri dönülmesi imkansız olan dördüncü şeyin de ömür olduğunu söyler. Şüphesiz ömür geçince onu geriye döndürmek imkansızdır.

Žāyi‘ olan ‘ömrdür ol biri hem
Yok durur dönme o daği lā-cerem
(b.1329, s.152)

Geçen ömür için geri dönüş yoktur, fakat ömrün sonuna gelindiğinde kederlenme çok olur. Ömrünü nefsinin isteğiyle geçiren büyük zarar içindedir, onun hâli her zaman ah u vah olur.

Gitdi geçmiş ‘ömr dönme hîç yok
Çok te’essüf var sonuñda lîkiñ çok
(b.1330, s.152)
Hayf o ‘ömre kim hevā ile geçe
Hâli her dem āh u vāh
(b.1331, s.152)

3.29. Cennet Ehlinin Alâmetleri

Nazmî, üç huyla temiz yaratılışlı olan insanın şüphesiz cennet ehli olacağını belirtir.

Olan üç haşletle pakize-sirişt
Olısdur şübhesiz ehl-i behişt
(b.2523, s.240)

Nazmî, cennet ehlinin birinci alâmetinin nimete, izzet ve lütuf sahibi Allah’a dâima şükür etmek olduğunu belirtir.

Şükrdür anuñ birisi ni‘ mete
Şükr dāyim luţf-ı Rabb-i ‘izzete
(b.2525, s.240)

İnsan için öncelikle gerek olan dâima Allah’a şükretmektir.

Kişiye pes lāzım oldur evvelā
Dāyimā Mevlā’ya şükr üzre ol
(b.2526, s.240)

Her kişi dâima nimetin şükürünü bilmeli, dâima şükür üzere olmalıdır. Zirâ nimetin şükürünü bilen kula, Allah şüphesiz daha çok ihsanlarda bulunur.

Ni‘ metüñ şükürüñi bilmek her kişi
Dāyimā şükr içre olmakdur işi

Ni' metũñ űkriñ bilen ula İlāh
 Niçe ol deñlü virür bi-iřtibāh
 (b.2527, 2528, s.240)

Bir kiřinin nimetin űkrũnũ bilmemesi, űphesiz Allah'ın lũtfunu bilmemesi gibidir. Filhakika, nimetin űkrũnũ yapmayan, Allah'tan da rahmet beklememelidir.

Bilmemek bir kiři űkrin ni' metũñ
 Bilmemektũr luşfunı ol ĥazretũñ
 (b.2529, s.240)

Mā-ĥařal řol űkr-i ni' met ılmayan
 Ne cihetle raĥmet umar Tañrıdan
 (b.2530, s.241)

Nazmĩ, insanın dāima űkretmesi, űkũrden bir an bile ayrılmadan bu dũnyadan gũçmesi gerektiđini belirtir ve űkũrden bir an bile ayrılmamak için Allah'a dua eder.

Dāyimā imdi gelũñ űkr idelũm
 űkrden ayrılmayalum gidelũm

Birliđũñ ĥaıũn itme dāyimā
 Biz uluñ yā Rabbi űkriñden cũdā
 (b.2531, 2532, s.241)

Nazmĩ, cennet ehlinin alāmetlerinin ikincisinin belāya sabır olduđunu belirtir. űphesiz cennet ehli için gerekli olan da budur.

Biridũr anuñ belāya sabr hem
 Mũcib-i cennetdũr olan lā-cerem
 (b.2533, s.241)

Allah bũtũn sabırlı kullarını sever. Ayrıca iyiliklere űkretmek, belāya sabretmek can ve gũnũl aynasına parlaklık verir.

Ĥa sever zĩrā ki řābır ulların
 Hem-ũnān bi'l-cũmle şair ulların

űkr ni' āma hem dađi řabr-ı belā
 Cān u dil mir'ātına virür cilā
 (b.2534, 2535, s.241)

Nazmĩ, ilk başta belāya sabretmenin kişiye gũ geleceğini, fakat insanın bu sabır sayesinde rahat ve sefā bulacağını, zirā, sabır ile koruğun helva olur

Evveli şabruñ kişiye güç olur
 Āhirinde lîk bir rāhat bulur

Şabruñ şoñunda şafā peydā olur
 Şabr ile zirā koruq̄ helvā olur

(b.2537, 2538, s.241)

Bu yüzden insan dâima her belâya sabretmelidir. Çünkü şüphesiz her bal belâsız olmaz.

Her belâyâ idelüm şabr imdi hem
 Kim belâsuz bal olmaz lâ-cerem

(b.2539, s.241)

Nazmî, insanın her belâya sabretmesi gerektiğini, ayrıca ataların da sabredenini kazanacağını belirttiğini söyler.

Her belâyâ imdi şabr it iy püser
 Bir meşeldür bu ki şabr iden yeñer

(b.2540, s.241)

İnsan nefisini zorlamadıkça belâya sabredemez. Bu yüzden insan nefisine karşı dikkatli olmalı; her belâyâ lâyıkiyla sabredebilmelidir.

İtmeyince mâ-ħaşal nefisine cebr
 İdemez âdem belâyâ hiç şabr

Nefse cebr olunmayınca mâ-ħaşal
 Şanma kim vire belâyâ şabr el

Nefse biz imdi gelüñ şabr idelüm
 Her belâyâ bir oñat şabr idelüm

(b.2541, 2543, 2542, s.241)

Nazmî, cennetlik ehlinin üçüncü alâmetinin istiğfar etmek, yâni tövbe etmek olduğunu belirtir. Zirâ Allah, tövbe edeni sever.

Daħi istiğfârdur anuñ biri
 Ĥaqq Te'âlâ pes sever müstağfiri

(b.2546, s.242)

Nazmî, günah ehlinin de tövbe etmesi gerektiğini, bu sâyede Allah'ın onları cehennemden kurtaracağını belirtir.

İde istiğfâr çün ehl-i günâh
 Nâr-ı düzeħden ider Mevlâ nigâh

(b.2547, s.241)

Nazmî, kimde Allah korkusu olursa onun dâima tövbe edeceğini belirtir. Fakat her kim günah işlemekte ısrarcı olursa, o, Allah'ın rahmetine lââyık olamaz, cennet yüzü göremez.

Ola pes her kimde kim havf-ı Hudâ
Her günâha tevbe eyler dâyimâ

Ma' siyet üzre ola ol kim muşırır
Lâ-cerem namûs-ı İslâmın

Nic' ola ümmîd-vâr ol rahmete
Anı Hakk lââyık görür mi cennete

(b.2548, 2549, 2550, s.242)

İnsan her an tövbe, istiğfar etmeli, günahlardan kaçınarak hep hayır işe heves etmelidir.

İdelüm her gâh istiğfar pes
Şerri koyup idelüm hayra heves

Dâyim istiğfâra sa' y it iy püser
Dâyim el-ân kıl me' aşiden hazer

(b.2551, 2552, s.242)

Nazmî, cennet ehlinin üç alâmetini bu şekilde saydıktan sonra genel bir değerlendirme yapar. İnsanın ömrü olduğu müddetçe dâima nimete şükür, belâya sabr, günaha da tövbe etmesi, her anını da Allah'ı zikir ederek geçirmesi gerektiğini belirtir.

'Ömrüñ oldukça muhaşşal dem-be-dem
Eyle şükür ü şabr ü istiğfâr hem

(b.2557, s.242)

Ni' mete şükür eyleyüp di yâ Şükür
Hem belâya şabr idüp di yâ Şabur

Dâyim el-ân olup istiğfârla
Dâyim ol var zîkr-i yâ Gaffârla

(b.2558, 2559, s.243)

3.30. Takva Ehlinin Alâmetleri

Takva ile ilgili Pend-nâme'nin muhtelif yerlerinde düşüncelerini ortaya koyan Nazmî, ayrıca "Takva Sahiplerinin Alâmetleri" başlığı altında başka bir bahis açmıştır.

Nazmî, burada öncelikle takva ehilleri hakkında kısaca bilgi verir. Nazmî, takva ehillerinin gerçek saadet ehli olduklarını, onların kurtuluşa erdiklerini belirtir. Zirâ onlar, Allah katında da makbul kullardandırlar.

Mütteķî olan sa' âdet ehlidür
Zî-sa' âdet key selâmet ehlidür

Mütteķî olmaz sa' âdetden cüdâ
Olur ol hâliyle maķbûl-ı Hüdâ

(b.2494, 2495, s.238)

Takva ehilleri, takva kapısında haram olan şeylerden, haramlardan sakınan Hz.Ebubekir gibi korunur, kollanır.

Bab-1 takvada mufassal mütteķî
Kollanur râh-ı Ebū Bekr taķî

(b.2496, s.238)

Her kim dâima takvalı olursa onun asla dünya ile yakınlığı olmaz, dâima âhireti düşünür.

Ola ol kim dâyimâ taķvâ ile
Olmaz aşlâ ülfeti dünya ile

Hergiz olmaz daķi dünyâ tãlibi
Dâyim olur fikri ' uķbâ cãnibi

(b.2497, 2498, s.238)

Takvalı olan müslüman, günahkâr birini gördüğünde ondan sakınır, nefret eder.

Bir müselmân kimse kim ola tãķî
Nefret eyler görse bir şahs-ı şakî

(b.2511, s.239)

Takvalı insanlar hakkında bilgi veren Nazmî, takva sahiplerinde üç alâmet olduğunu ve bu üç alâmetin de her birinde saadet olduğunu belirtir.

Müttekîde üç ‘alâmet var durur
Her ‘alâmetde sa‘âdet var durur
(b.2493, s.238)

Nazmî, takva ehlindeki alâmetlerin birincisinin günahkâr olanı asla dost edinmemek olduğunu belirtir. Takvalı insanlar dâima kötü dosttan sakınır, her türlü zararın kötü dosttan geldiğini bilir.

Müttekîde üç ‘alâmetden biri
Bu ki hergiz yâr idinmez fâciri

Yâr-ı bedden dâyimâ eyler hâzer
Yâr-ı bedden pes bilür k’irer zarar
(b.2499, 2500, s.238)

Nazmî, kötü olanın, her işinin de kötü olacağını, çoğu insanın kötü arkadaşın şerrine uğramış olduğunu belirtir. Zirâ, her kim kötü birisini dost edinirse, sonunda onun şerrine uğrar.

Şerr olur pes bed olanuñ her işi
Yâr-ı bed şerrine uğrar çok kişi

İdine her kim ki bir bed şahşı yâr
Uğrar anuñ şerrine pâyân-kâr
(b.2501, 2502, s.238)

Bu sebeple insan kötü dosttan sakınmalı, kötü kişilerden gâfil olmamalıdır.

İmdi dâyim key şağın bed yârdan
Gâfil olma zümre-i eşrârdan
(b.2503, s.238)

Yâr-ı bed şerrinden idüp ihtirâz
Ol cihetde Hâkka dâyim kıl niyâz
(b.2504, s.239)

Kısaca Nazmî, kötü dostun, her zaman dostuna kötü bir iş edeceğini belirterek, yaramaz dostun belâsından her yerde Allah’ın saklaması için dua eder.

Her zamânda mâ-şaşal bir yâr-ı bed
İrgürür yoldaşına bir kâr-ı bed

Yaramaz yoldaş belâsından hemîn
Şaqlaya her yerde Rabbe’l-âlemin
(b.2505, 2506, s.239)

Nazmî, takva ehlinin ikinci alâmetinin, bile bile yalan söylememek olduğunu belirtir. Bu sâyede dinine parlaklık verir.

Çasd ile itmez kelâmından dürûğ
Dîn şem'î budur anuñ ile fûrûğ
(b.2508, s.239)

Takva ehli sözü her zaman gerçek söyler, sözüne yalan katmaz.

Sözi gerçek söyler elbet her zamân
Sözine ber-vech ile kıtmaz yalân
(b.2509, s.239)

Nazmî, takva ehlinin üçüncü alâmetinin haramdan sakınmak olduğunu belirtir. Takva ehilleri haramdan sakınır, zirâ haram yolla Allah'a ulaşamaz.

Biri bu kaçır haram olandan ol
Kim haram ile varılmaz Hakkâ yol
(b.2514, s.239)

Takva ehli, haram olandan kaçır, hatta helâli bile ona haram karışmıştır diye çok dikkatli yer. Hatta nice helâl olan şeyden bile uzak durur.

Her haram olandan ol şöyle kaçır
Kim helâli dağı perhîz ile yer
(b.2515, s.239)

Ol helâle dağı hem perhîz ider
Bir haramiyle karışmış ola der
(b.2516, s.239)

Pes olur ol hadde menfurı haram
K'eylemez degme helâli imdi kâm
(b.2517, s.240)

Nazmî, takva ehlindeki üç alâmeti saydıktan sonra takva ehlinin genel özelliklerini saymaya devam eder. O, takva ehlinin ibâdetinin bile başka bir hâl gösterdiğini, her insanın o ibâdete güç yetiremeyeceğini belirtir.

Müttekinüñ özgedür takvâsı pes
Kâdir olmaz aña imdi degme kes
(b.2518, s.240)

Takva ehli olan insan, mert olur, gözyaşı sıcak, ahı ise sert olur. Nerede bir uzlet köşesi bulsa orada dâima ibâdetle meşgûl olur. Zirâ onun gönlünde dâima Allah korkusu vardır, ondan başka hiçbir kaygısı da yoktur.

Müttekî olan kişi key merd olur
Eşki her dem germ ü âhı serd olur

Muttaşıl olmaz riyâzetden beri
Kande yiye künc-i 'uzletden yeri
(b.2519, 2520, s.240)

Dâyimâ gönlündedir Hakk korukusu
Andan artık yok durur bir kaygusu
(b.2521, s.240)

Takva ehli olanın sevab işlemeye kalkışması bile bir başkadır.

Ehl-i takvâda olan kaçd-ı şevâb
Özgedür v'allâhu â'lem bi's-şevâb
(b.2522, s.240)

Nazmî, sonuç olarak insanın dâima takva sahiplerini sevmesi, hatta insanın gayret ederek takva ehli olmasını, eşkiyaya cephe almasını önermektedir.

İmdi cehd eyle aña var iy ahi
Müttekîlerden olasın sen dahi

Dâyim el-ân ol muhibb-i etkiyâ
Hem o yüzden ol 'adid-i eşkiya
(b.2512, 2513, s.239)

3.31. Allah'a Yönelmek, O'na Ulaşmak

Nazmî'nin Pend-nâme'de yer verdiği bahislerden biri de Allah'a yönelmek, ona bağlanmak mefhumudur. Nazmî, Allah'a yönelmek hususunda rahatlık ile gamdan ve sıkıntıdan kurtulmak isteyenlerin asla boş işlerle uğraşmamaları gerektiğini belirtir.

Ger şafâ isterseñ ol tecridde
Def' i gam isterseñ ol tefridde

Olma hergiz bi'-hude âmâlde
Ol bäsiret üzre her ahevâlde
(b.2717, 2718, s.254)

İnsan, Allah'a yönelmede amacı ve bunun sonucunun ne olduğunu bilmelidir.

Bil murâd imdi nedir tecridden
Bâ' de-zân hâşıl nedür tefridden
(b.2719, s.254)

Allah'a yönelmenin ilki şehvete vedâ etmedir, hatta şehvetin tamamen kesilmesidir.

Mā' nī-i tecrīdi imdi iy püser
 Diyeyin aşlıyla saña ser-be-ser
 (b.2721, s.254)

İnsan, şâyet şehveti tamamen terkederse, Allah'a ulaşma vaktine erişir.

Ger virürseñ şehvete külli talāk
 Olasın tefrīdde ol vaqt-i tāk
 (b.2722, s.254)

İnsan, dâima Allah'a güvenmelidir ki, Allah'a ulaşmaya yakın olsun.

İ' timāduñ ola çün Hakk'a hemîn
 Olasın ol vaqt tefrīde qarîn
 (b.2724, s.254)

Allah'a ulaşmak isteyen insan evvelâ dünyayı terketmeli, âhirete sımsıkı yapışmalıdır. Çünkü her insan sonunda bu dünyadan gidecek, ömrü sona erecektir. Bu yüzden insan asla bu dünyaya meyletmemeli, sonunun ne olacağı konusunda endişe etmelidir.

Mā-hāşal kıl evvelā dünyāyı terk
 Âhîret semtini tüt bil-cümle berk

Çün bu dünyādan gidersin ' âkıbet
 Dāyim el-ân eyle fikr-i âhîret

Evvelā dünyāya hergiz etme meyl
 Âhîrin fikr it idinme ahi neyl
 (b.2725, 2726, 2728, s.255)

Nazmî, tüm insanların Allah'a ulaşma saadetine ermesi için Allah'a dua eder.

Bir sa' âdet birle ve'l-hāşıl bu hâl
 Ger elüñe gire vire Zü'l-Celâl
 (b.2730, s.255)

3.32. Tehlikeli Hususlar

Nazmî, dört şeyin, insan için tehlikeli olduğunu, insanların bunların herbirinden uzak durması gerektiğini belirtir:

Pür haţardur dörd nesne pür haţar
 Kişîye andan gerek gâyet hâzer
 (b.485, s.90)

Nazmî, tehlikeli dört şeyden birincisinin sultana yakınlık olduğunu belirtir. Sultana yakın olan kazaya da her an yakın olur.

Ḳurb-ı şultāndur biri kim ḳurb aña
Ma'nî yüzinden olur ḳurb-ı ḳazā
(b.486, s.91)

Sultana yakın olan görünüşte sevilen kişidir. Lâkin, sultana yakın olmak aslında aslana yakın olmak gibidir.

Kurb-ı şultān olur elbette muḥîb
Aña ḳurb aşlaña olmakdur ḳarîb
(b.487, s.91)

Her kim sultana karşı öfke gösterirse sultan ona aman vermez. Sultana yakınlıkta can korkusu vardır. Hatta sultana yakınlıkta yakıcı bir ateş vardır, insan bundan sakınmalı, ona yakın olmamalıdır.

Her ki kim ḥışm ide virmez amān
Ana ḳurbiyyetde vardur bîm-i cān

Kurb-ı şultān nār-ı sūzāndur şaḳın
Göz göre kendüñ ana ḳılma yakîn
(b.488, 489, s.91)

Hâsılı, sultana yakın olmak akıldan çok uzak olmak ve garipliklidir.

Varup olmak imdi şultāna karîb
‘Aḳıldan ḡāyet ba‘îd ü key garîb
(b.490, s.91)

Nazmî, tehlikeli şeylerin ikincisinin kötü insanlarla sohbet etmek olduğunu belirtir. Zirâ, dâima kötü insanlarla görüşmek, insana sürekli belâ ve sıkıntı ile tâlihsizlikler getirir.

Biri bed keslerle ülfet dāyimā
Kişiye ol çekdürür dāyim belā

Ülfeti bed keslerüñ mūhnet durur
Dāyim elān mūcib-i nekbet durur
(b.491, 492, s.91)

Kötü insanlarla görüşen aslında çalı çıpıya takılıp kalmış insan gibidir.

Ülfet itmek pes kişi bed keslere
Meyldür hem ma‘ nide ḥār u ḥaşlara
(b.493, s.91)

Nazmî, tehlikeli dört şeyden üçüncüsünün kadınlarla sohbet etmek olduğunu belirtir. Kadınlarla sohbet etmek de erlerin başına çetin belâlar getirir.

Şoḥbet-i zendür biri hem ol daḥi
Erlere müşkil belâdur iy aḥî

(b.494, s.91)

Nazmî, akıllı olanın kadına hiç yüz vermeyeceğini, yanına bile bir kadını almayacağını belirtir. Hatta akıllı olanlar, eksikliğinden dolayı kadının sözüne dahi uymaz, ondan sakınır.

Hiç yüz virmez ḥıred-mend er zene
Bir zenî almaz daḥi bir erzene

‘Aklı nâkıṣdur zenüñ pes ‘âkil er
Sözüne uymaz zenüñ eyler ḥazer

(b.495, 496, s.91)

Mert olan insanın, kadının şerrinden sakınması gerekir ki ansızın başına başka bir dert gelmesin.

Şerr-i zende pes gerek ḥavf ide merd
Nâgehân irgürmeye bir özge derd

(b.497, s.91)

Bir kişi kadının şerrine uğrayınca saadetinin ışığı zayıflar.

Uğraya bir er ki ‘avret şerrine
Za‘f irişür devletinüñ ferrine

(b.498, s.91)

Sonuç olarak, insan, altın ve ziynetle süslü kadının çocuk gibi görünüşüne aldanmamalıdır.

Tıfl veş edâsına aldanma var
Zen şıfaṭ olma zer ü ziver hezâr

(b.505, s.92)

Nazmî, tehlikeli olan şeylerin dördüncüsünün dünya sevgisi olduğunu belirtir. Dünya sevgisi de insana tam bir gam verir.

Biri anuñ raḡbet-i dünyâ durur
Maḥz-ı ğam ol bir kıru sevdâ durur

(b.499, s.91)

İnsan, dünya sevgisiyle hâlini kötü eyler, o hâlle âhiretteki hâli ebediyyen aklına gelmez.

Hubb-ı dünyā birle olur hāli bed
 Hāl-i ‘ uqbā hāṭıra gelmez ebed
 (b.500, s.91)

Düşüncesi bu dünya olan, âhiretteki hâliyle hiç dostluk kurmaz, orayı hatırlamaz.

Hāl-i dünyā fikri olan mā-ḥaşal
 Hāl-i ‘ uqbāya hiç irgürmez ḥalal
 (b.501, s.92)

Nazmî, dünyanın görünüşte süslerle dolu olduğunu, ama aslında içinin zehirle dolu bir yılan olduğunu belirtir. Zirâ süslü görünen bu dünya her bakışta insanın canına zarar verir.

Dehrdür zāhirde pür naḡş u nigāh
 Zehrdür ammā derūnī mişl-i mār
 Görünür geh çīñe zībā her nazār
 İrer ammā cāna zehrinden ḥarar
 (b.502, 503, s.92)

Nazmî, akıllı olanın, bu zehirli yılandan uzak olacağını, ona küskün duracağını belirtir.

Zehr-i kâtil bir münakkaş mārdu
 ‘ Āḡil andan dūr olup bī-zārdur
 (b.504, s.92)

Nazmî, bu dünyayı taze gelin görünüşlü bir kocakarıya benzetir. Her kime bir an dudakla öpücük verse, insana iri dişleriyle sıkıntılar verir.

Zāl-i dehr özin ‘ arūs āsā bezer
 Her iki günde hemin bir ad diler
 Her kime kim vire bir dem būs u leb
 Zaḡm-ı dendān ile virür bir ta‘ ab
 (b.506, 507, s.92)

3.33. İyi Bahtlılığın (Talihliliğin) Sıfatları

Nazmî, iyi bahtlılığını âlâmetlerini vermeden önce iyi bahtlılık hakkında bilgi verir. Nazmî, iyi bahtlı olanların saadete ermiş, gerçek taht ve taç sahibi olduklarını belirtir.

Devlete sevķ eyler ehlin n̄ik-baht
 Şöyle kim olur sezā-yı tāc ü taht
 (b.525, s.93)

Nazmî, iyi bahtlı olanların dâima sevap yolunda olacaklarını, sevap kazanmak isteyenlerin iyi bahtlı olanlarla beraber olmaları gerektiğini belirtir. Zirâ, iyi bahtlı olanda iyi fikir olur, iyi fikri bırakmaz.

N̄ik-baht olan ider rāy-ı Őavāb
 Kim anuñla olunur kesb-i Őevab

N̄ik-baht olanda olur n̄ik ü rāy
 N̄ik ü rāyı ķovmağ olmaz imdi hāy
 (b.526, 527, s.93)

Nazmî, iyi bahtlılığın başka bir deyişle talihliliğin dört temel nişanı olduğunu belirtir: Bunlardan ilki temiz bir soya sahip olmaktır.

Şol nişān-ı n̄ik-bahtı iy püser
 Dörd olur dimiş cihānda atalar

Nik-bahtuñ bir nişānı evvelā
 Oldur iy ķardaŐ o kim pāk-aşl ola
 (b.523, 524, s.93)

Nazmî, iyi bahtlılığın ikinci nişanının kötü düşünceli olmamak olduğunu söyler. Zirâ kötü düşünceli olan, ebediyyen iyi bahtlı olamaz.

N̄ik-baht olmaz o kim oñmaz ebed
 Olur anda dāyim elān rāy-ı bed
 (b.528, s.94)

Kötü düşünceden kötülük ve gürültü hâsil olur, kötülük ve gürültüden de dert ve sıkıntı hâsil olur. Kötü fikir başa kaygı getirir, neticede insanı belāya düşürür.

Rāy-ı bedden hāŐıl olur Őūr u Őer
 Őūr u Őerden hāŐıl olur derd ü ser

Rāy-ı bed hem başa ğavğa öŐürür
 Mā-hāŐal āħiri belaya düşürür
 (b.529, 530, s.94)

Nazmî, iyi bahtlılığın üçüncü nişanının Allah azabından korkmak, bu korku ile dünyadan göçmek olduğunu belirtir.

Haḡ ‘azābından biri ḡavf itmedür
Dünyeden ol ḡavf birle gitmedür
(b.531, s.94)

Nazmî’ye göre, Allah’ın azabından sakınmayan, mümin değil kâfirdir. O tür insan, Allah’ın azabını hatırlamaz, ebediyen âkıbetini de düşünmez. Halbuki akıllı olan insan, âkıbetinden endişe eder, câhil olan ise gâfil ve ahmak olur.

Ol ki ola Ḥaḡḡ’uñ ‘azābından emīn
Anı mü’min şanma kâfirdür hemīn
(b.532, s.94)

Ḥıṣm-ı Ḥaḡḡ’ı añmaz olur hey meded
Ol kim itmez ‘âkıbet fikrin ebed

‘Âkil olan ‘âkıbet-endiṣ olur
Câhil olan gâfil ü bed-keş olur
(b.533, 534, s.94)

Talihli olan insanın bir diğ̄er alâmeti, dünyaya meyletmez, ona değer vermez. Dünya yerine dine değer verir. Din yolunda da gevşeklik etmez, zirâ insan din yolunda çevik olmalıdır.

Dīne virür meyl dünyayı zārār
Meyl-i dünyādan gerekdür key ḡazer

Dīni bābında gerekdür kiṣi cüst
Ol gerekmez k’ide iḡmāl ola süst
(b.536, 535, s.94)

Kimde dünya hırsı çok olursa onun hayrı az, günahı ise çok olur. Bu yüzden insan, dünyaya gereğinden fazla değer vermemelidir ki gizli derde düşmesin.

Kimde kim dünyāya var çok ḡırṣ u rāz
Olur anuñ çok günāhı ḡayrı az
(b.537, s.94)

Düşme dünyāya ṣaḡın ḡadden birün
Düşürürol saña bir derd-i derün
(b.538, s.94)

İnsan dünya lezzetini terketmelidir, zirâ Hz.Muhammed de böyle yapmıştır. Sonuçta mal ve mülkü tamamen terkederek bu dünya hayatından göçmek gereklidir.

Hem biridür terk-i lezzat-ı cihān
Öyle idegeldi çün ṣāḡib olan
(b.541, s.94)

Bu cihāndan ‘ aqıbet gitmek gerek
Mülk ü mālun cümle terk itmek gerek
(b.542, s.95)

Nazmî, bu dünyaya değer verenin sonunda pişmanlıkla vaveyla çekeceğini belirtir. İnsan dünyaya değer vermemelidir, zirâ kim ona değer verirse bu dünya o insanın mâbedi olur.

‘ Âlem-i fāniye gönül virme hāy
Şoñra dirsüñ key nedāmet birle vay

Zerrece mihr eyleme dünyāya kim
Oldı magbedün aña mihr itdi o kim
(b.544, 545, s.95)

İnsan için gerekli olan âhiret mülküdür, zâten bu dünya mülkü bir iki gün gibi geçicidir.

Bir iki günlügedür milk-i cihān
Milk-i ‘ uqbādur gereklü pes hemān
(b.546, s.95)

Sonuç olarak dünyaya meyleden dünya ehli, hayra meyl etmez, seçkin bir insan gibi görünür, ama aslında cömert ve güzel değildir.

Ehl-i dünyā hayra meyl itmez dañi
Has gibi olur ahsen olmaz sehi
(b.549, s.95)

Nazmî, iyi bahtlı olanların bir diğer özelliklerinin de nefsin isteğini terketmeleri, nefslerini öldürmelerini gösterir.

Hem hevā-yı nefsi terkidür biri
Öldürüp anı qomamaqdur diri
(b.550, s.95)

İnsan da bu yüzden nefsin isteklerini ayaklar altına almalı, ona uymamalı ve başına dert açmamalıdır.

Şol hevā-yı nefsüñi kıl zir-pāy
Olmasun serber saña ol der-hāy

Dem-be-dem uyma hevā-yı nefse var
Olma gel āvāreligle bî-karār
(b.551, 552, s.95)

Nefse uymak insanı şaşkın eder, insanı dine değer verdimyeyerek yıkar. Bu yüzden insanın işi, nefsinu uymak olmamalı, bu yol kesici nefsten sakınmak olmalıdır.

Nefse uyma kim ider mağbūn seni
Faqr-ı dīn ūzre yıkar ol dūn seni

Nefse uymak olmasun kārūn senūñ
Kim yine nefis olıserdür rehzenūñ

(b.553, 554, s.95)

Nefis ve şeytan insanı yol arkadaşı edindi mi ansızın insanı cehennem çukuruna düşürür.

Nefs ü şeytān ki idine hem-reh seni
Düşürür bir çāhe hey nā-gāh seni

(b.555, s.95)

İnsan, dāima nefis yılanından ve onun sıkıntı veren zehrinden sakınmalıdır. Hatta bu hususta insan, nefsinu aç, gözünü tok tutmalıdır ki ona karşı aslan gibi gālip olabilsin.

Başını dōñ tırma nefsūñ mār var
Eyle zehrinden hāzer her bār var

Nefsūñi ac tūt gözūñ ac tūtma tōk
Cümle hāli hāml olur saña çok

Ac tūtup señ nefsi dāyım tūtma sīr
Olasın ta aña gālip misl-i şīr

(b.556, 557, 558, s.96)

Hâsılı, insan nefsinu karşı gālip olmalıdır ki dāima onun şerrinden uzak, rahat ve huzur içinde olabilsin.

Şīr-veş var gālip ol señ nefse tā
İrmeye andan saña hergiz hātā

Nefs şerrinden olasın señ ki dūr
Ruha rahat birle virirsin huzūr

(b.560, 561, s.96)

3.34. Talihsizliğin Alâmetleri

Nazmî, kötü bahtın alâmetleri olduğunu, insanın bu alâmetlerle kötü bahtlı olacağını belirtir. Her kimde bu alâmetlerden biri olursa, hesap gününde onun hâli inlemek olur.

Çār çiz āsār-ı baht bend durur
Anca hâli ol çar ile mend olur

Bir kişide kim ola iy yār o çār
Rüz-ı gamda dāyim olur kār-ı zār
(b.647, 650, s.102)

Nazmî, kötü bahtlılığın birinci nişanının câhillik olduğunu belirtir. Câhillik yüzünden, insan tembel olur.

Baştan anuñ biri câhillik durur
Hem o yüzden biri kâhillik durur
(b.648, s.102)

Câhil olmak insan için kötü bir hâldir, câhilin hâli kuru bir dedikodu gibidir.

Câhil olmağ kâtı müşkil hâldür
Hâl-i câhil qurı qıl ü qaldür
(b.651, s.103)

Nazmî, câhillerin üstünlük ve olgunluk tâlibi olamayacaklarını, çünkü onların hayvandan farksız olduklarını belirtir.

Câhil olmaz tâlibi faẓl u kemâl
Câhil olur muṭlaqâ hayvan misâl
(b.652, s.103)

Câhil, âlemin hâlinden de habersizdir, şüphesiz ki âlemi hakkıyla görüp, anlayan ve bilen birisi olamaz. Bu yüzden dünya saadeti ve hazinesi câhile verilirse vay o hâle.

Câhil olmaz hâl-i ‘ âlemden habîr
Bî-başar olur ne şekk olmaz başîr

Vay o hâle kim verile câhile
Devlet ü ikbâl-i dünyâ câhile
(b.653, 654, s.103)

Nazmî, gayretli, çalışan kimsenin câhilliği ve tembelliği kabullenmeyeceğini belirtir. Zirâ tembelliğin insana bir faydası yoktur. Tembel olan hiçbir işe yaramaz.

Ġayreti olan kimesne bî-gümân
Eylemez cehli qabûl iy yār-i cān

Kâhil olmağ yaramazdur âdeme
Kâhil olan yaramaz pes bir eme
(b.655, 656, s.103)

Tembel olan câhilin hiç çalışması olmaz, nitekim câhilin de bir değeri olmaz.
Zirâ câhilin kendine de faydası yoktur, kendi derdine bir çare bulamaz.

Hîç bir içdâmı olmaz kâhilûñ
Nitekim bir şânı olmaz câhilûñ
(b.657, s.103)

Kâhilün bir nef' i olmaz kendüye
Oñmasa bir çâre bulmaz kendüye
(b.658, s.103)

Câhil olan her işinde ihmâlcî olur, arkadaşına dâima sıkıntı verir. Bu yüzden insan, câhili kendine yakın kılmamalıdır.

Mühhel olur her işinde dâyimâ
Mühhel olur kâhil ol hâl ile yâ

Hem-demine hem elem virir dañi
Kâhili kıılma qarîñüñ iy añi
(b.659, 660, s.103)

Nazmî, talihsizliğin alâmetlerin bir diğêrinin kimsesiz olmak olduğunu belirtir.

Biri bî-keslik durur anuñ dahi
Biri nâ-keslik durur bil iy añi
(b.649, s.102)

Kimsesiz olmak herkesi çaresiz kılar, çaresizlikle insan inler.

Bî-kes olmağ herkesi nâ-çâr ider
Şöyle kim nâ-çarlığda zâr ider
(b.661, s.103)

Nazmî, kimsesiz olan insanın hiçbir işten kâr sağlayamayacağını, tavladaki zar misali döne döne inleyeceğini belirtir.

Bî-kes olan mâ-ğaşal bî-kâr olur
Döne döne nerd-i ğamda zâr olur
(b.662, s.103)

Kimsesiz olana hiçbir insan yakın olmaz, zirâ kimsesiz olan, kendi yurdunda ğârip olur. Onun, bahtı da kendisine arkadaş olmaz, o uğursuzlukla itibarsız olur.

Bî-kese olmaz varıp bir kes qarîb
Bî-kes olur kendü ilinde ğarîb

Bî-kes olan şahsuñ olmaz bahtı yār
Ol nuhūsetden olur bî-i‘ tibār
(b.663, 664, s.103)

Nazmî kimsesizliğin insan için bir belâ olduğunu belirtir ve hayatta hiçbir insanın kimsesiz kalmamasını diler.

Hağ bu bî-keslik belâdur iy püser
Olmasun ‘ âlemde bî-kes kimseler
(b.665, s.104)

Nazmî, kötü bahtlı olmanın bir başka alâmetinin de cimrilik olduğunu belirtir.

Biri bî-keslik durur anuñ dahi
Biri nâ-keslik durur bil iy aḡî
(b.649, s.102)

Cimrilik insana bir belâdır. Cimri olan ölüm kalımı düşünmez, ölümü görse bile hatırlamaz.

Bir kese nâ-keslik olur bir marağ
Nâ-kes olmağdan nedür âyâ ġarağ
Nâ-kes olan kes kim ölür qalır dimez
Ölümü añmaz varsa ölüm dimez
(b.667, 668, s.104)

Nazmî, cimri olan insanın var olanı yemediğini ve başkasına da yedirmedeğini, fakat başkasının rızkını da yediğini belirtir.

Var yemez yelmez yedirmez lîk yer
Rızqın el kendin yedigin qara yer
(b.669, s.104)

Kısaca, cimrinin hırsıyla hâli kötü olur. Bu yüzden insan ebediyyen cimriye yoldaş olmamalıdır.

Nâ-kesüñ hırşıyla olur ḡâl-i bed
Olma yoldaş nâ-kese kardaş ebed
(b.670, s.104)

3.35. Sağlıklı Olmak

Nazmî, dünyada dört şeyin insana sağlık ve afiyet verdiğini belirtir. İnsan bu dört şeyi dâima Allah’tan istemelidir ki bunlarla kendini mutlu kılabilin.

‘Āfiyet maḫsūd-ı kīse iy ‘azīz
Aña bā’ işdür cihānda çār çiz

Anları kııl dāyimā Hāḫ’ dan talep
Hāḫ naşib idüp olasın pür-tarab

(b.562, 563, s.96)

Nazmî, insana sağlık ve âfiyet veren şeylerin ilkinin eminlik olduğunu, zirâ eminlik duygusunun insanın ferahlamasına yardımcı olduğunu belirtir.

Birisidür anuñ emni imdi o hāl
Dāyim olur bā’ iş terfih ü bāl

(b.565, s.96)

Dâima bir eminlik içerisinde olan, bunun Allah’ın bir ihsanı olduğunu bilmelidir.

Olasın emn üzre tā kim muttaşıl
Anı sen Hāḫḫ’uñ tamām iḫşānı bil

(b.569, s.97)

İnsana sağlık veren şeylerin bir diğeri de dürüst olmaktır. Zirâ akıllı kişi dürüstlüğe düşkün kişidir.

Biri olmağdur kişi huş ten-dürüst
Herkes andan pes olur her gāh cüst

(b.566, s.96)

İnsan şâyet dürüstlüğe düşkün olursa o hāl sonuçta insana bal tadı verir.

Olasın ger ten-dürüst ol hāl pes
Saña dünyā bārī ḫazḫ-ı bāl bes

(b.571, s.97)

Nazmî, insana sağlık ve âfiyet veren şeylerin bir diğerinin de her şeyden vazgeçmek, tamamen Allah’a yönelmek olduğunu belirtir. Allah kendine yönelen kullarını nimetlere garkeder, kişi bu hāl ile âfiyet bulur.

Birisi anun ferağatdur hemān
Ḳurb-ı Hāḫḫ anuñla olur bi-gümān

Hakk Te‘ala vire çün ni‘met saña
‘Āfiyet ḫālidür ol elbet saña

(b.567, 568, s.96)

İnsan, dünya ile ilgili her şeyden vazgeçmeli ve sonsuz saadet için çalışmalıdır.

Şöyle kim bir hoş ferağat idesin
Şüphesiz kesb-i sa' âdet idesin
(b.570, s.97)

Nazmî, az yiyip, içmenin de insana sağlık ve âfiyet vereceğini belirtir. Bu yüzden insan her yemeğe de hırsla düşmemeli, yemekden perhiz eylemelidir. Çünkü aşırıya kaçılarak yenilen fazla yemek de insanı günaha sürükler.

Her ta' âma hırsla düşme iñen
Eyler perhîz olur olmaz ta' âmdan

Mâ-ḥaşal ifrât ile ekel meze
Âdemi eyler giriftâr bir beze
(b.572, 573 s.97)

Nazmî, hayvan gibi çok yiyip, içen insana kötü bir hâl geleceğini belirtir. Filhakika, haddinden fazla yiyip içmek insanı yoldan saptırır, insana canavar bir karakter verir.

Çok yeyüp çoğ içmeden hayvan mişâl
Âdeme elbet gelür tağyir hâl

Ekel ü şürbüñ ger ḥadden bî-ḥilâf
Râşitî ṭab' a gelür bir inḥirâf
(b.574, 575, s.97)

Bu yüzden akıllı olan, gâfil olmayıp çok yiyip içmeye heves etmez. Zirâ bir yemek ne kadar yararlı olursa olsun, çok yenildiğinde de o ölçüde zararlıdır.

' Âkil olan gâfil olmaz itdiysen imdi pes
Çok yeyüp çoğ içmeğe kılmaz heves

Nâfi' olursa ne deñlü bir yemek
Bir zarar irgürür anı çok yemek
(b.576, 577, s.97)

Nazmî, yeme-içme konusunda kendisine hâkim olamayan insanlara gizlice oruç tutmalarını önermektedir.

Sâ' im ol kâmine bârî imdi yâ
Yimeği çok yimeği ço dâyimâ
(b.578, s.97)

Nazmî, çok yemenin hayvanlık âdeti olmasının yanısıra, Allah'ın rahmetinin de eksilmesine yol açacağını belirtir.

Çok yemek kim 'adet-i en' âmdur
 Terk-i Hâk'dan bâ' is-i in' âmdur
 (b.579, s.97)

Nazmî, bu bölümde uyku kavramı üzerinde de durur. O, çok uyuyanın rahmet kapısının açılmasını beklememesi gerektiğini belirtir.

İy geçen ekser zamānı h' abda
 Umma sen bir feth-i bāb ol bābda
 (b.580, s.97)

İnsan her geceyi sabah etmelidir, yani her gece sabaha kadar uyumayı bırakmalı, geceyi ibâdetle geçirmelidir ki kabrine öldükten sonra nur dolsun.

Her şeb olsun 'âdetün çok çok seher
 Muttasıl h' ābı ko her şeb tā seher

Tā' at-ı şeb birle eyle bir yer ağ
 Yakasın kabriñde tā kim bir çerāğ
 (b.581, 582, s.97)

İnsan gaflet içerisinde çok uyumayı bırakmalı, gündüzlerini de boş laf ve sözle geçirmekten uzak durmalıdır.

Gaflet ile geceler çok h' ābı ko
 Gündüzün bi-hūde kılma güft ü gū
 (b.583, s.98)

Nazmî, her insanın sabahları erken kalkmayı ve perhiz yapmayı âdet edinmesi gerektiğini belirtir.

'Ādet idin hem seher-h'iz olmağı
 Var unutma ehl-i perhiz olmağı
 (b.584, s.98)

Nazmî, sağlığının yerinde olmasını isteyen herkesin dâima gūnahtan sakınması gerektiğini, her isteğini de Allah'a arzetmesi gerektiğini belirtir.

Her günehten dāyimā perhiz kıl
 Hâk' a kıl dāyim niyāzı Hâk' ı bil
 (b.585, s.98)

Akıllı olan insan hep iyilik üzere olur, bu sâyede kurtuluş yoluna girer.

'Ākıl olan pes şalāh üzre olur
 Ol cihetden hep felāh üzre olur
 (b.586, s.98)

Sağlık ve âfiyet isteyen insan dünyaya gönül vermemeli, ondan sakınmalıdır, zirâ dünyanın insana verdiği zararı başka hiçbir şey kolay kolay veremez.

Lâzım oldur Haqq söze meyl idesin
Anuñ ile Hakk yolına gidesin

(b.587, s.98)

Nazmî, her dünyevî olan şeyin, sonunda insana pişmanlık ve mahçubiyet verdiğini ve insanların sonsuz olan ebedî âleme değil de bu fânî âleme gönül vermesinin anlamsız olduğunu belirtir. Zirâ her kim bu fânî dünyayı terk edip âhîret hâlini anlar ve onun için çabalarsa gerçek saadeti bulmuş olur.

Kişiye her dünyevî olan cihet
Çekdürür anca nedâmet ‘ akıbet

Bir bekası yok fenâsı var iken
Pes kişi dünyaya meyl itmek neden

Devlet anuñ kim idüp dünyâyı terk
İde ‘ uqbâ hâlini bir cümle derk

(b.589, 590, 591, s.98)

Âhîrette huzur isteyen dünyadan geçip âhîretini düşünmelidir.

Âhir istersen huzûr-ı âhîret
Geç cihandan eyle fikr-i ‘ akıbet

(b.602, s.99)

Nazmî'nin sağlıklı olma bahsinde yer verdiği hususlardan bir diğeri de süse önem vermektir. İnsan görünüşe değil içteki şeye önem vermelidir.

Zînet itme zâhir ki var iy fakîr
Ola bedr-i bâtınuñ tâ kim münir

(b.592, s.98)

Nazmî, dış görünüşü süslemenin kadın işi olduğunu, görünüşü kadın gibi süslü olanların da câhil takımı olduğunu belirtir.

Zâhirin zînet eylemek zen hâlidür
Hâl-i bâtından zen ekşer hâlidür

Zînet-i zâhir hem mişl-i zen
Faḫrî pîridür ‘ avâmuñ cümleten

(b.593, 594, s.98)

Allah'ı lâykıyla bilenlerin dış görünüşlerindeki süs, ateş gibidir.

Lîk zînet ‘ ârif olan cānlara
Zāhirā taḳlîd olur nār ānlara

(b.596, s.98)

İnsan, her gördüğü süslü yüze aldanıp, tâlip olmamalı, her gördüğü süse, ziynete bakmamalı, rahatı terkedip âkıbeti için endişelenmelidir.

Gördüğün her sūret-i zibāya hem
‘ Ārif olup olma tâlip dem-be-dem

Gözleme her gördüğün ārāyişi
Rāhātı terk eyle ḳo āsāyişi

(b.597, 598, s.98)

İnsan topraktan gelip, toprağa gideceğini bilmelidir ve bu yüzden süslü elbiselerden uzak durmalıdır. Hatta yün aba giyip derviş olmalı, onunla Allah’ın huzuruna varmalıdır.

Evvelüñ fikr it naẓar ḳıl āḫire
Ṭonanup girme libās-ı fāḫire

Cāme-i peşmīne giy dervīş ol
Ḳıl ḫuzūr anuñla bi-teşviş ol

(b.603, 604, s.99)

İnsan eğer aba giyip derviş olursa, kalbini de kinden temizlemelidir.

Ger girseñ cāme-i peşmīneyi
Kīneden pāk eyle dāyim şineyi

(b.605, s.99)

İnsan süslü elbiseyi üzerinden çıkarmalı, uyku sevgisini de gidermelidir.

Cāme-i zibā-yı üstüñden çıkar
Cāme-ḫ’āb-ı ḫūbı elüñden gider

(b.607, s.99)

Sağlık ve âfiyet isteyen kulluğunu bilmeli, Allah’a lâıykıyla kulluk ve ibâdet etmelidir ki onunla rahata erebilsin.

Ḳulluğun bil kıl Ḥudā’nuñ ḳulluğın
Bed ‘ amel ile çekme dīn yohsulluğın

Ol mülāzım Ḥaḳḳ’a dāyim ṭā‘ ate
İre ta anuñla ruḫun rāḫāte

(b.600, 601, s.98)

3.36.Ululuk-Ululuk Alâmetleri

Nazmî, dört şey ile insanın ululuğa kavuşacağını, kendisi doğru, dürüst olanların bunları kolayca bulacağını belirtmektedir. Zirâ insanın büyüklüğüne delil bunlardır, bunları kendisine düstur edinmeyen zelil olur, bunları kendisine amaç edinense doğru yolu bularak ululardan olur.

Dörd nesne birle olur ululuğ
Bulur anı anda ki ola toğruluk

Ululuğ hâline anlardır delîl
Anı hâl idinmez olur zelil

Pend olup ol kim uyula toğrulur
Ululuğ bulur ululardan olur

(b.458, 459, 460, s.88)

Nazmî, insanı ulu kılan şeylerin birincisinin ilme kıymet vermek olduğunu belirtir. Zirâ her makam ilme muhtaçtır.

Biri ‘ ilme ‘ izzet etmekdür temâm
‘ İlme çün muhtâcdur her cây ü ‘ âm

(b.463, s.89)

Kimde hâlis, saf bir akıl varsa o ilmi üstün tutar, zirâ ilme ilim ehilleri önem verir. İnsanın akılsızı ve ahmağı ise ilimden nasibini alamaz.

Kimde kim var dâniş ü ‘ aql ü temiz
‘ İlmi ehl-i ‘ ilm ile tutar ‘ azîz

Âdemüñ key ahmağı vü eblehi
‘ İlm ile ider añdan olur tehi

(b.464, 465, s.89)

Nazmî, câhil olup, ilme değer vermeyen bilgisizden âlemde kimsenin memnun olmayacağını, zirâ böyle insanların âlemin hâlinden habersiz olduklarını belirtir.

Ola nā-dān olmaya dānā o kim
Kimdür andan hāz olan ʿālemde kim

Olmaya her kimde kim ʿilm iy püser
Hāl-i ʿālemden olur ol bī-haber

(b.466, 467, s.89)

Nazmî, ululuğa neden olan ikinci şeyin güzel söz söylemek olduğunu belirtir. Filhakika, akıl ehillerinin söylediği her söz güzeldir, onlar kötü söz söylemezler.

Söyledikçe her sözi ehl-i hūred
Hūb söyler söylemez güftār-ı bed

(b.471, s.89)

İnsan dâima, iyilik üzere olmalı ve iyi, hoş sözler söylemelidir. Zirâ her kimde sert bir surat ve acı söz söyleme olursa onda güzel nutuk söyleme âdetinden eser olmaz.

Lutf ile kıl dem-de-dem güftār-ı key
İylik üzre kıl yūri reftār-ı key

Ola her kim terş-i rüy ü telh-i gūy
Nuṭṭ-ı şīrīn añā olmaz hiç hūy

(b.472, 473, s.89)

Hâsılı insan her sözünü güzel söylemelidir. Çünkü insanın hilati yani hoş görünümlü kıyafeti söylediği o güzel sözlerdir.

Ey birāder söyle şīrīn her sözi
Hilʿ atün tatar anı görür gözi

(b.474, s.90)

Nazmî, ululuğa sebep şeylerden bir diğerinin de atalar sözüne, yani nasihatlar kulak vermek olduğunu belirtir. İnsan, ataların her nasihatına, her sözüne kulak vermeli, bâtil olan avamın bütün sözlerine ise dönüp bakmamalıdır.

Atalar sözünü gūş ur iy püser
Sözi bâṭıldur ʿavāmuñ ser-be-ser

(b.475, s.90)

İnsan, dâima büyüklerin nasihatlarını dinleyenleri kendine dost, yoldaş edinmelidir.

Dâyim olsun iy püser yoldaşlarıñ
Atalar pendin tutun kardaşlarıñ
(b.476, s.90)

Hulâsa, insan evvelâ Hakk kelâmına yani Kur'an'a, sonra da atalar sözüne çok önem vermeli, onları dâima kulağına küpe edinmelidir.

Ey oğullar gūş idüñ pend-i Hâk kelâm
Atalar pendini tutun ve's-selam
(b.477, s.90)

Her kim nasihat dinlemez, ataların sözlerine kulak asmazsa, o saadetden de nasibini alamaz. Bu yüzden insan, ataların her nasihatını can kulağıyla dinlemelidir.

Ol ki bir hoş diñlemeyüp tutmaya pend
Bir sa' âdet birle olmaz behremend

Eyle gūş-ı cān ile bu pend-i guş
Tā ki cāndan idesin 'aşk ile cūş
(b.483, 484, s.90)

İnsanı ulu kılan şeylerin sonuncusu da, düşmandan sakınmaktır. İnsan, düşmandan sakınmalıdır ki ondan kendisine bir zarar erişmesin.

Eyle var iy düst düşmeden hazer
İrmeye tā kim saña andan zarar
(b.478, s.90)

Nazmî, insanın düşmanıya aynı yerde bulunmamasını önerir. Zirâ düşman insanın canına kasteder. Bu yüzden insan düşmanla sohbetten sakınmalı, dâima dostuyla sohbet etmelidir.

Çasd ider iy düst ol cān u sere
Düşme düşmen birle hergiz bir yere

Dūstuñla ol muşāhib ber-çarar
Düşmenüñle eyle şöhetden firār
(b.479, 480, s.90)

3.37. Alçak gönüllük

Nazmî'nin Pend-nāme'de yer verdiği bahislerden biri de alçak gönüllülük, yani tevâzudur. Nazmî, tevâzu ehlinden sonu kötü olacak bir işin ebediyyen gelmeyeceğini belirtir.

Gelmez ol ehl-i tevāzu‘ dan ebed
 Bir ‘amel kim ola anuñ soñı bed
 (b.636, s.101)

Nazmî’ye göre alçak gönüllü ve akıllı olan insan, akıllarının yaptıklarından habersiz olmaz. Dâima irfan ehillerine yakın olur, câhillerle dost olmaz.

‘Ākil isen iy birāder sen eğer
 Olma ‘ākıllar işinden bi-ḥaber
 Ol hemîşe ehl-i irfāna ḫarīn
 Olma nā-dānlarla hergiz hem-niṣīn
 (b.614, 615, s.100)

Nazmî, alçak gönüllü olmak isteyen insanların dervişler gibi yaşamaları, kötü insan olup da kötülere uymamaları, dâima dervişlerle dostluk kurmaları, onların dedikodularını yapmamaları, bir tekkede bir postu makam edinmeleri gerektiğini belirtir.

Daḫi dervīş ol idüp dervīşlik
 Uyma eṣrāra idüp bed-kişilik
 Eyle var dervīşlerle düstluk
 Cāy idin bir tekyede bir postluk
 Hem-dem ol dervīşlerle yūri var
 Ğıybetin itme olaruñ zinhar
 (b.616, 617, 618, s.100)

Alçak gönüllü olmak isteyen insanlar, dâima dervişlerle sohbet etmelidir. Zirâ onlarla sohbet etmek insana sefâ ve rahatlık verir. İslâmiyetin uluları da, dervişlerin sevgisini kazanmanın cennetin gülünü kazanmak gibi olduğunu belirtir. Bu yüzden insan, dervişlerin sevgisini kazanmaya çalışmalı, sevgiyle onlara bağlanmalıdır.

Şoḫbet it dervīşlerle dāyimā
 Şoḫbetidür anlaruñ şāfi şafā
 Niçe ehlu’llāhī dimiş ümmetüñ
 Ḥubb-ı dervīşān güliydi cennetüñ
 (b.619, 620, s.100)
 Bī-riyā dervīşlerle ol muḫib
 Ḥubb ile var anlara ol müntesib
 (b.621, s.100)

Nazmî, alçak gönüllü olmak isteyenlerin, dervişlere zıt olmamaları gerektiğini belirtir. Zirâ onlara zıt olanlara lânet edileceğini vurgular.

Žıdd olup dervîşlerle dāyimā
Düşmen olan lânete olur sezā

(b.622, s.100)

Dervişlerin dâima alçak gönüllü olduklarını belirten Nazmî, onların yamalı elbise giydiklerini, asla dünya halkını kıskanmadıklarını, halktan bir şey istemediklerini, isteklerini dâima Allah'a arz ettiklerini belirtir.

Geydiği dervîş olanuñ delğdur
İmdi dervîş ehl-i hāl-i halkğdur

Bulduğın dervîş koymaz halkına
İtmez ašlā reşk-i ‘âlem halkınā

(b.623, 624, s.100)

Halkğdan kılmaz ricā dervîşler
Hakğ’dan ister dāyimā dervîşler

(b.625, s.101)

Nazmî, dervişler gibi alçak gönüllü olmak isteyenlerin, öncelikle nefslerinin isteklerini terketmeleri gerektiğini belirtir. Lâkin nefsinin isteğini terketmeyenler, Allah’ın dergâhına yol bulamazlar. Nefsini mağlub edenler ise Allah yoluna varmada kolaylık bulurlar.

Ŗomayınca kişi fark-ı nefse pāy
Hiç anlar yolına var mı vāy

Nefsi mağlūb itmeyenler iy refīğ
Bulamaz dergāhı Hakğ’a bir țarık

Nefsi kim zār olan mağlūp olına
Varmağā āsan olur Hakğ yolına

(b.626, 627, 628, s.101)

İtibarlı, alçak gönüllü olanlar asla büyük saraylar ve binalar yapmaz. Bu sâyede kendine kötülük etmez.

Ola ol kim eyler hāl ü ercūmend
Eylemez herğiz binā vü kaşr-ı bülend

Şol kesūñ kim ola ‘aqlında kuşur
Kendine yapar țurur yüce kuşur

(b.631, 632, s.101)

Zirâ yapılan sarayların yüksekliği göğe kadar bile ulaşsa, her saray sonunda virâne olur, yıkılıp yere geçer. Bu yüzden insan gururlanıp kibirlenip de câhil olmamalı, alçak gönüllü davranmalıdır.

Her ‘imâret olınan kâşâneler
Olıser ħod ‘âkıbet vire virâneler

Göge peyvend itseler bir kasrı ger
Yıkılıp âĥir olıser ħara yer

Bu şifaflar cümle ħafletden durur
Ol ħurûr ile cehâletden durur

(b.633, 634, 635, s.101)

Nazmî, tevâzu ile ilgili fikirlerini verirken İran’ın efsanevî kahramanlarının da adını zikreder. Rüstem ve Behram İslâmiyet öncesi İran’da yaşamış güç ve kuvvetiyle nam salmış iki hükümdardır. Kârün ise Allah tarafından çok büyük bir zenginliğe kavuşturulmuş, fakat İslâma aykırı hareketlerinden dolayı-inanışa göre-malıyla birlikte yere batırılmıştır. İşte insanın Rüstem ve Behram gibi gücü kuvveti olsa, Karun kadar da malı mülkü olsa sonu yine de kötüdür. Çünkü bu dünya fânidir, sefâ yeri değil, aksine cefâ yeridir. Bu yüzden insan tevâzuyu elden bırakmamalıdır.

Ṭutsa ger Rüstem gibi bir kimse zür
Hem çü Behrâm olur âĥir cânı gör

Mâlik olsa kişi Ķârûn mâline
Yire geçsün çün yemez vay haline

Dâr-ı dünyâ kim değil cây-ı şafâ
Her gelen elbet çeker bunda belâ

(b.637, 638, 639, s.101)

3.38.Allah’ın Dört İhsanı

Nazmî, insanın Allah’ın ihsanlarından dâima ders alması gerektiğini belirtir. Zirâ Allah’ın ihsanlarından dört şeyin yapılması insan için vâciptir.

Ḥaĥĥ kerâmetinden iy merdân-ı Ḥaĥ
Maĥbul oldur kim ola dâyim sebâk

Ḥaĥĥ kerâmetinden imdi mâ-ħaşal
Var durur dört nesne kim vâcip ‘amel

Hakk kerāmetiyle dāyim lā-cerem
Kula vācipdür ‘amel hem ehem

(b.2775, 2777, 2778, s.258)

Nazmî, Allah’ın ihsanlarından ilkinin doğru sözlü olmak olduğunu belirtir.

Şüphesiz insan için gerekli olan da zâten budur.

Evvelâ sözde şadākat dem-be-dem
Hem odur İslāma lāzım lā-cerem

(b.1925, s.196)

Evvelâ anuñ biri ol kim ola
Kişi herdem rast-guy öñden soña

(b.2779, s.258)

Her kim doğru sözlü olursa, gerçek İslām ehli odur. Zirâ her zaman doğru söylemek şüphesiz gerçek mertlerin hâlidir.

Bir kişide kim ola şıdk-ı kelām
Gerçek İslām ehli ol ve’s-selām

(b.1926, s.196)

Kişi herdem sözi gerçek söylemek
Gerçek erler hâli bi-reyb ü şekk

(b.2780, s.258)

Nazmî, gerçek Hakk dostlarının her zaman doğru söyleyeceğini, bu sâyede gerçek erlerden olduklarını belirtir.

Ol ki herdem sözi gerçek söyleye
Gerçek erlerden olur ol öyleye

(b.2781, s.259)

Her kim her zaman yalan söylerse, şüphesiz o dinine zarar verir. Lâkin yalancının aksiliği tez belli olur, her yalanın sonu kolayca ortaya çıkar.

Çankı kes kim söyleye her-dem yalān
Dīnine virür hālel ol bi-gümān

Tiz olur yalancınun naqsı hemīn
Her yalanun ucı pes olur yaqin

(b.2783, 2784, s.259)

Nazmî, Allah’ın ihsanlarından ikincisinin emāneti korumak olduğunu belirtir.

İnsan, onun da İslāmın şartı olduğunu bilmelidir.

Biridür hıfz-ı emānet anı bil
Anı dañi şart-ı İslām üzre kıl

(b.1927, s.196)

Birisi hıfz-ı emānetdür anuñ
 Ötesi maḥz-ı diyānetdür anuñ
 (b.2792, s.259)

Emānet, her şeyden evvel ibâdeti korumadır, onun ötesi saf dindarlıktır.

Pes emānet hıfz-ı ta' atden durur
 Haḫ budur gāyet diyānetden durur
 (b.2793, s.259)

Emānet ehilleri, işlerinde kötülük ve hıyānet etmezler.

O ki fi' linde ḥabāset eylemez
 Bir ehil işde hıyānet eylemez
 (b.1928, s.196)

Emānete sahip çıkmak da bir ibâdetdir, kişi onunla Allah'ın rahmetine yol bulur.

Tā' at olur fi' -ḥaḫiḫa imdi ol
 Ol kim anı ide raḫmet bula ol
 (b.2794, s.259)

Nazmî, Allah'ın ihsanlarının üçüncüsünün cömertlik olduğunu belirtir. Cömert olan büyük bir saadet içindedir. Cömert olan kerem sahibidir.

Biridür anuñ seḫāvet daḫi
 Zî-sa' ādet aña kim ola seḫî
 (b.1929, s.197)

Birisi anuñ seḫādır iy aḫî
 Ol seḫāsında kim evvelā iden āḫî

Çün kerāmet-i Ḥudādandan seḫā
 Pes kerīm olur seḫî elbette yā
 (b.2785, 2786, s.259)

Cömertlik, cömertler cömerti Allah'ın kullarına bir hediyesidir, zirâ o ihsan saadet ehlinedir.

Fazl-ı Haḫdan bi ' atiyedür seḫā
 Key sa' ādet ehlinedür ol ' aḫā
 (b.1930, s.197)

Cömertlik, insanı başkalarına sevdirebilir. Cömertler hep cennete gireceklerdir, orada da çok nimete garkolacaklardır.

Sevdürür elbette şehâvet âdemi
Âdemüñ eyler lücce-i ‘âlemi

Eynemâ hep giriserdür cennete
‘Âkıbet ğarğ oliserdür ni‘ mete

(b.2787, 2788, s.259)

Nazmî, cimrinin sonunda cehenneme gireceği ve orada yıkılmış ve düşkün olacağını belirtir. Zirâ her cimrinin huyu rızık için hırsla kavga ve mücadele etmektir.

Giriserdür düzehe ammâ baḥîl
Oliserdür ‘âkıbet ḥ̣ār u zelîl

Rızkı üzre her baḥîle ma-ḥaşal
Ḥūyı olur ḥırş ile hep cenk ü cedel

(b.2789, 2790, s.259)

Hâsılı, her cömert elbette cennetlik olur, her cimri de delilik sâhibi olur.

Her şehî kim olur elbet Cenneti
Her baḥîl olur menâl-i cinneti

(b.2791, s.259)

Nazmî, Allah’ın ihsanlarının dördüncüsünün temiz bakışlı olmak olduğunu belirtir. İnsan, zirâ temizlik ile selâmeti bulur.

Birisi anuñ naẓar-ı pāk olmadur
Pāklik birle selâmet bulmadur

(b.1931, s.197)

O temiz bakışta, hıyânetten eser olmaz. Kişi o sâyede âfetten kurtulur.

Birisi hem pāk olmaḫdur naẓar
Ki olmaya herġiz ḥıyânetden eser

Bir naẓar k’ola ḥıyânetden beri
Anı iden olur âfetden beri

(b.2795, 2796, s.260)

Hâinlikle bakmamak huyu, insanda saadetin olduğunun bir göstergesidir.

Allah katında makbul olan da zaten budur, insan bununla Allah’ın lütfuna nâil olur.

Olmamaḫdur bir ḥıyanetle naẓar
Kim o ḥaşletdür sa‘âdetden eser

(b.1932, s.197)

Ḥaḫ bu kim maḫbül-i Ḥaḫdur ol temâm
Maẓhar-ı luṭf-ı Ḥudâdur ve’s-selâm

(b.2797, s.260)

Nazmî, Allah'ın bu dört şeyi ihsan ettiği kullarının haramlardan kaçınan gerçek müminler olduklarını belirtir. İnsan bu yüzden gayret etmeli, bu dört ihsandan en azından birinden kendisinde eser olmalıdır.

Haqq virüp kimde kim ola bu çehâr
Ol kişidür mü'min-i perhîzkâr

Bu kerâmetlerden imdi iy püser
Sende de cehd it ola tâ bir eşer

(b.2798, 2799, s.260)

3.39. Nasihat Dinlemek

Nazmî'nin Pend-nâme'nin hemen hemen her yerinde değindiği hususlardan biri de nasihat dinlemektir.

Nazmî, insanın can kulağıyla nasihat dinlemesi gerektiğini belirtir.

Güş-ı cân ile naşîhat güş kııl
Bil sözüñ her dem özüñ hāmüş kııl

(b.387, s.83)

Nazmî, nasihat dinleyip onunla Allah'ın hoşuna gidecek işler yapanların gerçek saadeti bulanlar olduğunu söyler.

Devlet anuñ kim naşîhat işide
Anuñ ile Haqq'a yarar iş ide

(b.609, s.99)

İnsan, her hayırlı öğüde kulak vermeli, kötü iş yapanlarınsa öğüdünü tutmamalıdır. Zirâ insan her hayırlı öğüt ve nasihatları tutmalıdır ki onlarla hidâyete erebilsin.

Güş ider her hayr-ı h'abuñ pendine
Düşmeye şer işlü şahsun pendine

Ṭuta her kim dāyim elān nuşh u pend
Bir hidāyetden olur ol behremend

(b.645, 646, s.102)

Nazmî, mutlu olmak isteyen insanların dâima öğüt ve nasihat dinlemeleri ve Allah için iyi işler yapmaları gerektiğini belirtir. Dâima nasihat dinleyenlerin her işi sevap üzere olur.

Ger sa'âdet ister isen pend işit
Ṭurma dāyim Haqq'a yarar bir iş it

Dāyimā kim pend işide bir kişi
 Hep şevāb olur şavāb üzre işi
 (b.750, 751, s.110)

Nazmî, din uluları ve ataların sözlerini dinleyenlerin de saadete ereceklerini ve kendilerini nice tehlikeden kurtaracaklarını belirtir.

Atalar pendini tutan iy püser
 Görür elbette sa' âdetten eşer

Diñleyüp tutan ulular sözünü
 Kurtarur niçe haşardan özüni
 (b.865, 866, s.118)

' Ākıbet hayrın dilerseñ imdi ger
 Atalar pendini gūş it iy püser
 (b.1371, s.155)

Nazmî, hâl ehillerinin öğüdünü tutan insanın kendini hoş bir hâle düşüreceğini belirtir.

Tuta ol kim ehl-i hālũñ pendini
 Düşürür bir hoşca hâle kendini
 (b.942, s.124)

İşi nasihat dinlemek olan insanlar, asıl güvenilir, sağlam bir saadete erer.

Pend işitmek her kime kim ola kār
 Devlet-i Bünyādı olur üstüvar
 (b.974, s.126)

Zī-sa' âdet aña kim ol dāyimā
 Olmaya gūş-ı naşihatden cüdā
 (b.1816, s.188)

Nazmî, insanın ataların öğüdünü tutarsa rezillikle derbeder olmayacağını belirtir. Zirâ böyle insanlar basiretli olurlar.

Ger tutarsañ iy püser pend-i peder
 Gel rezālet birle olma der-be-der
 (b.1012, s.129)

Bir püser kim diñleye pend-i peder
 Olmaz ol olup hevā-yı der-be-der
 (b.1367, s.155)

Pīrler sözünü tutan her cūvān
 Bir başiret üzre olur her zaman
 (b.1335, s.153)

Nazmî, kendisine bir hayrı dokunan kimsenin nasihatını dinleyen saadet ve devlet sahibi olacağını belirtir.

Sañā her bir hayr ḥāsenin kimsenüñ
Ger tutarsañ pendini devlet senüñ
(b.1145, s.139)

Akıllı olan, dâima nasihat dinler, onunla nefsinin yok eder.

‘Ākıl isen imdi dāyim pend işit
Sākit eyle nefsüñ anuñla sekit
(b.1274, s.148)

İnsan her an nasihat dinlemelidir ki gaflet uykusundan uyanabilsin.

Pend-guş it iy püser her gāh pend
Ki ide ḥālinden seni āgāḥ pend
(b.1553, s.169)

İyi insanların hâli hep nasihat dinlemek üzere olur, bu sâyede insan saadetli olur.

İylerün hep ḥāli gūş-pend olur
Bulur iylikler sa‘ âdet mend olur
(b.1632, s.175)

Büyüklerin nasihatları gençlere gerçekten çok faydalıdır, aslında o nasihatlar gençler için bir dua niteliği taşır.

Pend-i pîr olur cüvāna maḥẓ-ı sūd
Olur ol pend ana ma‘ nide vird
(b.1860, s.191)

İnsan nasihat dinlemekten asla uzak olmamalı, dâima Allah sözünü yâni Kur’an-ı Kerim’i dinlemelidir.

Guş-ı pend itmekden aşlā olma dūr
Tura Ḥaḳḳ söz diñle gel Ḥaḳda tūr
(b.1986, s.201)

Nazmî, kurtuluş isteyen insanın dâima nasihat ve vaaz dinlemesi gerektiğini belirtir.

Dāyimā va‘ az naḥīhat diñle var
Tā ḥalāsıyla olasın ber-ḳarār
(b.2556, s.242)

Hâsılı atalar her ne nasihat etmişlerse insan dâima onlar üzere olmalıdır. Aksi taktirde kişi, kendisini değersiz kılar, o hâliyle de bezgin olur.

Her ne pendî ki eylemişler atalar
Dâyimâ ol anuñ üzre iy püser

Şol püser ki işitmeye pend-i pîr
Mübtezel olur olur ol der-be-der
(b.2683, 2684, s.252)

Nasihât işitip, onu tutan, âlemde iyi bir nâm tutar.

Hâşıl eyler hâşî bir nîk-nâm
Pend işidüp pend tutan ve's-selâm
(b.2685, s.252)

4. BÖLÜM

PEND-NÂME'DE İNANIŞLAR VE HURÂFELER

Pend-nâme'de yer alan ilginç mefhumlardan biri de âdet, inanış ve hurâfelerdir. Nazmî bunlarla ilgili fikirlerini beyân eder, o dönem toplumunda yaygın olan hurafeleri o da benimsemiştir. İnsanları, bunlara dikkat etmeleri hususunda uyarır.

Nazmî, insanın kesinlikle yalnız başına yolculuğa çıkmaması, zirâ yalnız yolculuğa çıkmanın insanın başına belâlar getireceğini belirtir.

Eyleme hergiz daḥi tenhâ sefer
Kim olur تنها sefer maḥz-ı ḥaṭar
(b.2608, s.246)

O, insanın hayatını idâme ettirebilmesi için bir yola girmesi gerektiğini belirtir. Fakat insanın girdiği yol tehlikeli olmamalıdır, aksi taktirde kişinin nâzik vücudu incinebilir.

Kıl sülūkî mā-ḥaṣal bir mesleke
K'olmaya hergiz o cāy mühlîke
(b.2609, s.246)
Bir maḥal kim ola cāy-ı tehlike
Pür-züldür ol vücūd-ı nâzike
(b.2610, s.246)

Nazmî, el ve yüze vurmanın uğursuzluk olduğunu, bunu ilim ehillerinin özellikle vurguladığını belirtir. Hatta bu âdetin, Yahudi âdeti olduğunu belirten Nazmî, ele yüze vuranın da onları taklit ettiklerini belirtir.

Şümdür el yüze urmaḥ ḥâli şüm
Öyle buyurmuşdur ehl-i 'ulüm
Pes Yehūdî 'âdetidir ol hemîn
Anlara taḥlîd olur ol bil yaḥîn
(b.2612, 2613, s.247)

Nazmî, geceleyin aynaya bakmanın insan için zararlı olduğunu, her insanın bundan sakınması gerektiğini belirtir. Hatta Nazmî, gece aynada kendi yüzüne bakanın başka insan yüzü görmeye lâayık olmayacağını belirtir.

Gice ile ḳılma mir'ata naḫar
Ol ḫarardur eyle var andan ḫazer

Lîk mir'âta bakınmağ kendüzin
 Vech ü lâyıķ görmeğē ādem yüzün
 (b.2614, 2615, s.247)

Nazmî, ev tenhâ olup, karanlık olunca insanın hemen kendine bir yoldaş bulmasını öğütler. Tenhâ yerde insan dosttan ayrılmamalıdır ki ansızın kötülük ona dost olmasın.

Ḥane kim tenhâ olup târîk ola
 Anda yoldaş bul sañā nezdîk ola

Olma tenhâ yerde hem-demden cüdā
 Tā ki nāgeh şer eş olmaya saña
 (b.2616, 2617, s.247)

Nazmî, yüklü deve ile hayvan arasına insanın kesinlikle girmemesini, ondan sakınmasını öğütler. Zirâ o tür yerin tehlikesini akıl ehli olan bilir.

Göricek yüklü kaṭār ile ṭavār
 Girme anuñ arasına zinhār

Pes o nev' a yerden imdi yürigeñ
 Ḳıl ḥaṭāsın fikr ehl-i 'aql iseñ
 (b.2620, 2621, s.247)

Nazmî, geceleri çıplak olarak uyumanın rızka eksiklik, aynı zamanda da fakirlik verdiğini, bu yüzden insanın bundan sakınması gerektiğini belirtir.

Gice 'uryān olup itme hem menām
 Rızka noḳsān virür ol daḥi temām

Gice eyle imdi 'uryān itme ḥ'āb
 Olmaya tā faḳr ile ḥālūñ ḥarāb

Bü'l-'ryān faḳra bā' işdür daḥi
 Gam getürür pîrlikle iy aḥî
 (b.2635, 2636, 2637, s.248)

İnsan bu yüzden çıplaklıktan sakınmalıdır.

İmdi 'uryān bol ḳılmağıl ḥazer
 İrmeye tā kim saña andan ḥarar
 (b.2638, s.248)

Nazmî, Allah'ın lütfunu ve nimetini isteyen herkesin ekmeği ziyan etmemesi gerektiğini belirtir.

Ger dilerseñ ni' met ü luṭf-ı Ḥudā
Rızq-ı nānı var itme zîr-pā
(b.2643, s.249)

Geceleyin ev süpürmenin yaramaz bir âdet olduğunu belirten Nazmî, o yaramaz âdetten sakınılması gerektiğini belirtir.

Gice eyle ev süpürme zinhār
Dāyim andan daḥi perhîz eyle var
Yaramazdur olan bî-şekk yaramaz
Pes ne lâzım bir iş itmek yaramaz
(b.2644, 2645, s.249)

Nazmî, ev içinde süprüntüyü bırakmanın da kötü bir iş olduğunu, ondan her insanın sakınması gerektiğini belirtir.

Koma ev içinde süpründüyi hem
Ol daḥi bir kār-ı beddür lâ-cerem
Kıl hazer andan daḥi var dāyimā
Gelmiye tā şomluḡ andan saña
(b.2646, 2647, s.249)

Nazmî, çöp ile dişlerin karıştırılmamasını, zirâ bunun da bir günaha neden olacağını savunur. Hatta çöple diş karıştırmak, fakirliğe bir sebeptir, bu yüzden bu huyu edinmemek gereklidir.

İtme her çöp ile dendānuñ ḥilāl
Kim vebāl olur olursın bî-nevāl
(b.2652, s.249)
Faḡra bā' işdür bilā-şekḡ ol da hem
İtmemek lâzımdur anı lâ-cerem
(b.2653, s.249)

İnsan, toprak ve kil ile ellerini yıkamamalı, bunlar yerine su kullanmalıdır.

Hāk ü kil birle daḥi gel yuma el
Şabt u cūy-i ' āb kıl var mā-ḡaşal
(b.2654, s.250)

Nazmî, kesinlikle kapı eşiği üzerine oturulmamasını, onun da rızka eksiklik verdiğini dile getirir.

Hem oturma āsitān üzre şaķın
 Olda rızķ eksikliġüdür bil yakīn
 (b.2655, s.250)

İnsan, duvara da dayanmamalı, o âdetten uzak durmalıdır.

Hem daĥi ŧayanma dīvār deri
 Dāyim ol ol nev' i ' âdetden berī
 (b.2656, s.250)

İnsan, تنها yerde taharetlenmekten de sakınmalıdır, çünkü şüphesiz bu da hatalı bir davranıştır.

Cay-ı hālīde tehāret hem hemīn
 Lā-cerem cāy-ı ĥaṭardur key şaķın
 (b.2657, s.250)

Nazmî, insanın elbisesini üzerindeyken dikmemesi gerektiğini, zirâ bunun da kötü bir iş olduğunu belirtir. Yine kişi, elbisesiyle yüzünü silmemeli, bu hatadan kaçınmalıdır. Çünkü Nazmî'ye göre, bu da fakirliğe sebeptir, insanın o yüzden bu işleri yapmaması gerektiğini belirtir.

Cāmeñi arķañda iken dikme hem
 İmdi bil anı daĥi bir kār-ı kem
 Dāmenüñle silme daĥi yüzüñi
 Ol ķabaḥatden şaķın kendüzüñi
 Faķra bā' işdür o daĥi anı bil
 Var o yüzden bed fi' āli terk ķıl
 (b.2658, 2659, 2660, s.250)

Nazmî, insanın pazara geç gidip, çabuk dönmesi gerektiğini söyler. Ona göre, pazara gitmenin insan için hiçbir faydası yoktur, bu yüzden kişi pazarda fazla oyalanmamalıdır.

Giç vār bāzāra yine tīz gel
 Kim degül ol sañā nāfi' bir ' amel
 (b.2661, s.250)
 Yok sañā bāzāra varmaķdan çü sūd
 İmdi gec var varıcaķ gel yine zūd
 (b.2662, s.250)

Ateşin ve mumun üfleyerek söndürülmemesi öğütleyen belirten Nazmî, o huyun akla çok zarar verdiğini belirtir.

Hem nefes birle söyündürme çerāğ
Kim anuñ dūdından olur bed dimāğ

Üfleyüp mumı söyündürmek ki vār
Çok zarār virür dimāğa zinḥār

(b.2663, 2664, s.250)

Nazmî, herkesin kullandığı tarağın kullanılmaması, o kötü işten sakınılması gerektiğini belirtir. İnsan sadece kendi tarağını kullanmalıdır.

Müşterek şāne degürme rişüñe
Ol senüñ imdi yaramaz işüñe

Yaramazdur ol daḥi anı bil
Şāneyi pes kendüñe maḥsūs kııl

(b.2665, 2666, s.250)

Nazmî, dilenciden ekmek parçası almanın da fakirliğe neden olacağından, bundan uzak durulması gerektiğini belirtir.

Alma sāyildem şaḥın nān pareler
Ol daḥi faḫra sebebdür kııl ḥazer

(b.2667, s.250)

Nazmî, evde kesinlikle örümcek ağının bırakılmamasını, zirâ onun da rızkın eksilmesine neden olacağını belirtir. Hatta ona her bakış insanın kalbine bir sıkıntı verir, insan için ayrı bir gam oluşturur. Bu yüzden insan örümcek ağını evinde koymamalı, onu bozmalıdır ki aklına bir zarar gelmesin.

Daḥi evde ḳoma tār-ı ‘ ankebüt
Ki olur ol da bā‘ iş-i noḳsān küt

Her nazār virür ḳasāvet ḳalbe hem
Ādeme ol daḥi olur özge ki ḡam

Hānede ve’l-ḥāşıl anı ḳoma boz
Ḥāḫıra andan daḥi ḳonmaya toz

(b.2668, 2669, 2670, s.251)

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Edirneli Nazmî'nin Pend-nâme-i Nazmî adlı telif eserindeki ahlâk ve eğitim unsurlarının incelenmesi sonucundan bazı noktalar belirlenmiştir. Her şeyin başında 16. yüzyılda kaleme alınan bu eserin amacı, adından da anlaşılacağı gibi insanlara iyiyi ve doğruyu göstermek, kötülükten, fenâlıktan ve çirkinlikten alıkoymaktır.

Nazmî, her şeyin başında insanın nefsinin hâkim olması gerektiğini ve kesinlikle nefsinin dizginlerini elden bırakmaması gerektiğini belirtir. Zirâ nefsinin uyan insan iki cihanda da düşkün olur. Nefsine uymayansa hem bu dünyada, hem de âhirette mutlu olur.

O, Pend-nâme'de çalışmanın önemine de sık sık değinmiş, tembelliğin insanı düşkünlüğe uğratacak bir şey olduğunu belirtmiştir. Tembellik konusuna bir hayli önem veren Nazmî, tembellikle yetiştirilmiş bir vücudu eşek ya da deveye benzetir. Bu yüzden insan daima çalışmalı, tembellikten uzak kalmalıdır.

Nazmî, Pend-nâme'de aklın da önemine değinmiştir. O, ilmin akılla olgunlaşacağını, zirâ ilimle iş yapanın asla akılsız olamayacağını savunur. Ona göre Tanrı'yı lâıyıkıyla bilmek, âlemin dirlik ve düzenliği hep akılla olur. İnsan aklını kullanarak iyiyi ve kötüyü ayırabilir. Câhil olan insan ise sürekli hatalar işler, yanlış yollara sapar.

Hem toplumda, hem de Tanrı katında itibarlı olmak isteyen insanların, ilme değer vermesi gerektiğini belirten Nazmî, insanın sürekli okumasını önermektedir. Başlangıçta ilim az olur ama kişi okudukça kendini geliştirir, ilmi ziyâdeleşir. Bu yüzden insan ilme sınıksız yapışmalıdır.

Nazmî, mal, makam, ömrün ve dünyanın fâniliğine de dikkat çekerek, insanın ömrünü iyi ve yararlı bir şekilde geçirmesini, fâni olan bu dünyaya sınıksız yapışmamasını önermiştir. Zirâ mal, makam ve bu ömür, bir nefes kadar geçicidir. Bu yüzden insan ömrünü iyi değerlendirmeli, mal ve makamına güvenmemelidir. Üstelik, insan bu dünyaya boş ve faydasız işlerle uğraşmak için gelmemiştir. Bu nedenle kişi, sık sık kendini bu konuda sorgulamalıdır.

Dost seçiminin önemine dikkati çeken Nazmî, dostun insanın yaşamındaki önemine değinir. Kötü insanlarla dostluk kuran kişilere, er ya da geç onların kötülükleri dokunacak, kişiyi yanlış yollara sürükleyecektir. Bu yüzden insan daima iyi insanlarla ahbaplık kurmalıdır ki iki cihanda da mutlu, saadetli olabilsin.

Nazmî, insanın daima alçak gönüllü olması, kibirden uzak durması gerektiğini belirtir. Zirâ toprak da yeredir, herkes onun üstüne basar ama her türlü sebze, meyve de toprakta yetişir. İnsan bu yüzden tevâzu ehli olmalıdır.

Nazmî, Pend-nâme’de iyilik yapmanın önemi üzerinde de durmuştur. İnsan eğer bu toplumda itibarlı olmak istiyorsa daima herkese iyilik yapmalı, kimseye kötülükte bulunmamalıdır.

Söz söylemenin önemine de değinen Nazmî, insanın boş sözden uzak durması gerektiğini belirtir. Zirâ insan, konuşurken evvelâ düşünmeli, ardından konuşmalıdır. Konuştuğunda da insan, sözüne yalan ve riya katmamalı, dosdoğru söylemelidir.

Sağlığın insan için büyük bir nimet olduğunu belirten Nazmî, insanın bu nimetin kıymetini bilmesi ve şükrünü de lâyıkiyle yapması gerektiğini belirtir. Bunun yanı sıra kişi hastalığa yakalandığında hemen tedavi olmalıdır. Aksi takdirde başlangıçta ufacık olan rahatsızlık, daha sonra büyük hastalıklara neden olabilir.

Pend-nâme’de sık sık insanlara cömert olmalarını öneren Nazmî, insanın cimrilikten de sakınması gerektiğini öğütler. Zirâ, cimri olan insan, toplumda kimse tarafından sevilmez, onu malı da o kendisine her iki âlemde fayda sağlamaz. Bu yüzden insan, elinden geldiğince cömert olmalı, fakirleri ve yoksullara infâk etmelidir.

Nazmî, Pend-nâme’de fikirlerini sağlamlaştırmak için kimi âyet ve hadislerden de yararlanmış, konuyla ilgili Türk ve Arap atasözlerine de yer vermiştir.

Eserinde, o dönemin ilginç inanışlarına, âdet ve hurâfelerine yer veren Nazmî, yaşadığı dönemin toplumsal ve sosyal durumu hakkında da bize fikir verir.

Toplum dirliğinin sağlanmasında ailenin önemine değinen Nazmî, ailenin devamlılığının sağlanmasında, eşlerin birbirlerine karşı vazifelerini bilmeleri gerektiğini belirtir.

Sonuç olarak Nazmî, toplumu eğitme; topluma, iyiyi ve doğruyu gösterme amacıyla telif ettiği bu eserinde, yaşadığı devir içinde çağına uygun bir insan modeli ortaya koymuştur. Bu modele baktığımızda dikkati çeken, akla, ahlâka, bilgiye ve inanca dayanmış olmasındır.

Kanaatimizce, asırlar önce kaleme alına bu eserdeki savunulan bu mefhumlar hâlâ geçerliliğini sürdürmektedir. Zirâ, yaşanılan devirler farklı olsa da insanoğlunun yaşamı hep aynı serüvende devam etmektedir. Bu da bize Klâsik Türk şiirinin bugünün insanına söyleyeceği hâlâ çok sözü olduğunu gösterir.

KAYNAKÇA

- ALTUN, Kudret (2004), Edirneli Nazmî Pend-nâme-i Nazmî, Kayseri, Laçın Yay.
- AKYÜZ, Yahya (2001), Türk Eğitim Tarihi, İst., 8.Baskı, Alfa Yay.
- AYTAÇ, Gürsel (2003), Genel Edebiyat Bilimi, İst., Say Yay.
- BANARLI, Nihat Sami (1998), Resimli Türk Edebiyatı Tarihi , C.1, İst., M.E.B. Yay.
- Büyük Türk Klâsikleri (1985-1989), C.3, İst., Ötüken Söğüt Yay.
- CEMİLOĞLU, Mustafa (2003), Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi, İst., Alfa Yay.
- ÇELEBİOĞLU,Amil (1961), Muhammediye, C.1-2, İst., MEB.Yay.
- ..... (1999), Türk Edebiyatı'nda Mesnevi (XV.y.y'a kadar), İst., Kitabevi
- .....(1994), Kanûnî Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı, İst., M.E.B. Yay.
- DİLÇİN, Cem (2000), Örneklerle Türk Şiir Bilgisi, Ank., TDK Yay.
- Edirneli Nazmî, Divan, İ.Ü. Küt.,T.Y., nr.920, vr.628.
- Gelibolulu Âli, Kühü'l Ahbar'ın Tezkire Kısmı, Haz. Mustafa İSEN (1994), Ank.
- GENÇ, İlhan (2006), Edebiyat Bilimi, İst., Şule Yay.
- ..... (2005), Örneklerle Eski Türk Edebiyatı Tarihi Giriş, İzmir,
- GİBB, E.J.Wilkinson (Tarihsiz), Osmanlı Şiir Tarihi, C.1-5, Ank., Akçağ Yay.
- İslam Ans. (1994), C.10., İst., Diyanet Vakfı Yay.
- İslam Ans. (1956), C.8, İst., Milli Eğitim Yay.
- KABAKLI,Ahmet (2002), Türk Edebiyatı Tarihi, C. 2, İst. T.E.V. Yay.
- KARAKUŞ, İdris (2002), Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi, Ank., Anıttepe Yay.
- KUDRET, Cevdet (1995), Örnekli Türk Edebiyatı Tarihi, Ank., Kültür Bakanlığı Yay.
- KAFESOĞLU, İbrahim (2004), Türk Milli Kültürü, 24.Baskı, İst., Ötüken Yay.

- KÖPRÜLÜ, M. Fuad (2004), Edebiyat Araştırmaları 1, Ank., 4.Baskı, Akçağ Yay.
- .....(1928), Milli Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirlerinden Edirneli Nazmî
- ..... (2003), Türk Edebiyatı Tarihi, 5. Baskı, Ank., Akçağ Yay.
- KÖROĞLU, Hüseyin (2000), Türk Dili ve Edebiyatı
- Latîfî Tezkiresi, Haz. İSEN Mustafa (1999), Ank., Akçağ Yay.
- LEVEND, Agah Sırrı (1998), Türk Edebiyatı Tarihi, Ank., 3.Baskı, Tarih Kurumu Yay.
- ..... (1984), Divan Edebiyatı, İst., 4.Baskı, Enderun Kitabevi
- MAZIOĞLU, Hasibe (1977), Edirneli Nazmî'nin Pend-i Attar Çevirisi, Türkoloji Dergisi, Sayı 7, Ank.
- MENGİ, Mine (1991), Divan Şiirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî, 2.Baskı, Ank., Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yay.
- ..... (1997), Eski Türk Edebiyatı Tarihi, Ankara, Akçağ Yay.
- MERMER, Ahmet (2006), Türkî-i Basît ve Aydınî Visâlî'nin Şiirleri, Ank., Akçağ Yay.
- Sehî Bey Tezkiresi, Haz. İSEN Mustafa (1998), Ank., Akçağ Yay.
- Şemseddin Sâmi (1314), Kâmûs-ı Âlâm, C.4., İst.
- ŞENTÜRK, Ahmet Atillâ-KARTAL, Ahmet (2004), Eski Türk Edebiyatı Tarihi, İst., Dergah Yay.
- PALA, İskender (2000), Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, İst., Ötüken Yay.
- TATÇI, Mustafa (1990), Yunus Emre Divanı İnceleme Kısmı, Ank., Kültür Bakanlığı Yay.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri (2000), Tarih İçinde Türk Edebiyatı, 6.Baskı, İst., Boğaziçi Yay.
- TOLASA, Harun (2001), Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası, Ank., Akçağ Yay.
- TURAN, Şerafettin (1990), Türk Kültür Tarihi, Ank., Bilgi Yayınları,

- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (1990),İst., C.7, Dergay Yay.
- Türk Dünyası El Kitabı (1992),C.3 Ank., Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay.
- ULUDAĞ, Süleyman (2002), Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, İst., Kabalcı Yay.
- YILMAZ, Mehmet (1992), Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler, İst., Enderun Kitabevi.